

VYSOKÁ ŠKOLA EKONOMICKÁ V PRAZE

Fakulta mezinárodních vztahů

DISERTAČNÍ PRÁCE

2015

Mgr. Ing. Miroslav Jurásek

VYSOKÁ ŠKOLA EKONOMICKÁ V PRAZE

Fakulta mezinárodních vztahů

**Úvahy o globálním řádu po skončení studené války:
perspektiva Francise Fukuyamy a Samuela P. Huntingtona**

***Reflections on the Global Order after the End of the Cold War:
the Perspective of Francis Fukuyama and Samuel P. Huntington***

Vypracoval: Mgr. Ing. Miroslav JURÁSEK

Školitel: prof. PhDr. Zdeněk VESELÝ, CSc.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem doktorskou disertační práci na téma: „Úvahy o globálním řádu po skončení studené války: perspektiva Francise Fukuyamy a Samuela P. Huntingtona“ vypracoval samostatně. Použitou literaturu a podkladové materiály uvádím v přiloženém seznamu literatury.

V Praze dne 15. června 2015.....

Poděkování

Děkuji prof. PhDr. Zdeňkovi Veselému, CSc. za odborné vedení mé disertační práce a jeho cenné připomínky. Děkuji i ostatním akademickým pracovníkům, kteří mi poskytnutými konzultacemi a svými připomínkami rozšířili obzor a přispěli tím k vylepšení této práce.

Abstrakt: Doba po skončení studené války byla velmi nejistá. Pro správné rozhodování politici museli zvažovat celou řadu scénářů predikujících možné globální trendy. Většinu těchto vizí globálního uspořádání je možné klasifikovat ve smyslu řád a anarchie. Na začátku 90. let minulého století vyšly dvě celosvětově známé knihy „*Konec dějin a poslední člověk*“ od Francise Fukuyamy a „*Střet civilizací. Boj kultur a proměna světového řádu*“ od Samuela P. Huntingtona, které velmi dobře zapadají do koloritu těchto úvah. Provokativní a kontroverzní teorie konec historie a střet civilizací byly mnohými odborníky kritizovány a empiricky zpochybňovány. Na druhé straně jiní je používali jako teoretická východiska pro své další analýzy. Tato disertační práce je příspěvkem do diskuse mezi odpůrci a příznivci obou teorií, když zkoumá predikční potenciál (neboli prediktabilitu) obou teorií. S využitím metodologických teoretických programů Imreho Lakatose je argumentováno, že obě teorie jsou ještě i dnes platné, protože podstata teoretických programů (neboli tvrdé jádro ve smyslu Lakatosovy metodologie) nebyla dosud vyvrácena. Zároveň obecnost tohoto jádra rovněž určuje specifické rysy a charakter obou teorií. Z tohoto důvodu jsou pro praktický význam obou teorií významnější jiné faktory, které jsou součástí tzv. vnější historie vědy. Obě teorie sice naplňují kritéria tzv. silné ideje (schopné se prosadit v praxi), které navrhl J. Mehta, přesto je možné konstatovat, že teorie střet civilizací je v tomto ohledu ještě silnější. Zvláštní povaha obou teorií je také ilustrována ve dvou případových studiích o Unii jihoamerických národů a Šanghajské organizaci pro spolupráci. Nejdříve je zdůvodněn výběr těchto případových studií, následně jsou v rámci Lakatosovy metodologie identifikovány a vysvětleny teoretické anomálie. Vzhledem k tomu, že nebyly u těchto integračních uskupení nalezeny anomálie, které by v rámci teorií konec historie a střet civilizací neměly vysvětlení, je i současnou praxí potvrzena aktuálnost zkoumaných teorií. Případové studie rovněž pomáhají lépe pochopit interpretační možnosti obou teorií.

Klíčová slova: Francis Fukuyama, Samuel P. Huntington, Imre Lakatos, konec historie, střet civilizací, konec studené války, predikce, scénáře, kritéria silné ideje, teorie, metodologie výzkumných teoretických programů, Unie jihoamerických národů, Šanghajská organizace pro spolupráci

Abstract: The times coming with the End of the Cold War were very turbulent. Politicians had to take into the consideration lots of scenarios and the next global trends to make correct decisions. Most of the very numerous visions of the future global order followed more or less the twofold pattern: order or anarchy. “*The End of History and the Last Man*” and “*The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*” written by two prominent American political scientists Francis Fukuyama and Samuel P. Huntington and published at the beginning of the 90s are the most representative works that fit into this pattern. These provocative and controversial theories have been criticized and empirically challenged by many on one side, on the other side it hasn’t impeded others to use them as a starting point for their next analyses. This dissertation thesis is a contribution to the debate between the dissenters and the supporters of these theories from a predictive point of view. Through the research theoretical methodology it is argued that the examined theories are still valid even nowadays because their theoretical essence (or hard core in the Lakatosian research program) has not been refuted yet. Nevertheless, the hard core of the theories determines their very specific character which puts forward the importance of the factors labelled in the Lakatosian framework as an external history of a science. These factors organized according to the Mehtas criteria of so called strong idea are, especially in the social sciences, decisive for how a theoretical construct is accepted in a broader non-academic context. It is demonstrated that both theories fulfill all criteria to be very influential in practice, although the idea of clash of civilizations is even more powerful in this respect. The specific features of all theories are illustrated on two case studies: Union of South American Nations and Shanghai Cooperation Organization. Firstly, the selection of these case studies is justified and secondly, the anomalies in terms of the Lakatosian methodology are identified and then explained. There have been found no unexplainable anomalies, which practically confirms the validity of both research programs on one side, on the other side it facilitates a better assessment of the studied theories in a sense of their interpretative scope and possibilities.

Key words: Francis Fukuyama, Samuel P. Huntington, Imre Lakatos, End of History, Clash of Civilizations, End of Cold War, predictions, scenarios, criteria of strong idea, theory, methodology of research theoretical program, Union of South American Nations, Shanghai Cooperation Organization

OBSAH

ÚVOD	11
Téma práce.....	11
Shrnutí dosavadního výzkumu a dostupných zdrojů	14
Cíl, hypotézy, výzkumné otázky.....	17
Použitá metodologie a struktura práce.....	20
 1 TEORETICKÁ ČÁST: FILOZOFICKO – METODOLOGICKÁ VÝCHODISKA	31
1.1 Filozofie vědy	31
1.2 Ontologická pozice	33
1.3 Epistemologická pozice	37
1.4 Metodologické ukotvení obou prací.....	38
1.4.1 Lakatosova metodologie teoretických výzkumných programů	38
1.5 Vymezení základního pojmosloví	41
1.5.1 Paradigma	41
1.5.2 Teorie.....	43
1.5.3 Mýtus.....	46
1.5.4 Scénář	47
1.6 Predikce	47
1.7 Globální řád po skončení studené války	54
1.7.1 Postbipolární globální uspořádání podle Fukuyamy a Huntingtona	54
1.7.2 Latinská Amerika: základní teze	56
 2 ANALYTICKÁ ČÁST	59
2.1 Vnitřní historie vědy	59
2.1.1 Tvrdé jádro.....	59
Fukuyama: thumos a boj za uznání.....	59
Huntington: dichotomie „Já – Jiný“	63
2.1.2 Ochranný pás – negativní heuristika.....	64
Fukuyama.....	64
Huntington	68
2.1.3 Ochranný pás – pozitivní heuristika.....	75
Fukuyama: teoretická kritika konce historie	75
Fukuyama: empirická kritika konce historie.....	78
Huntington: teoretická kritika střetu civilizací.....	79
Huntington: empirická kritika střetu civilizací	84
2.1.4 Modifikace výzkumných programů a nově předložené důkazy.....	86
Fukuyama.....	88
Huntington	92

2.2	Vnější historie vědy: kritéria silné ideje.....	97
2.2.1	Osobnost předkladatele.....	97
	Fukuyama.....	97
	Huntington.....	98
2.2.2	Inspirační zdroje.....	99
	Fukuyama.....	99
	Huntington.....	104
2.2.3	Rétorická strategie.....	106
	Fukuyama.....	106
	Huntington.....	108
2.2.4	Uvedení číselných indikátorů.....	110
	Fukuyama.....	110
	Huntington.....	113
2.2.5	Kauzalita.....	116
	Fukuyama.....	116
	Huntington.....	116
2.2.6	Odvolávání se na symbolické hranice.....	117
	Fukuyama.....	117
	Huntington.....	117
2.2.7	Spojení mezi definicí ideje a širším prostředím.....	119
	Fukuyama.....	119
	Huntington.....	119
2.2.8	Spojení s praxí – navržená politická řešení.....	123
	Fukuyama.....	123
	Huntington.....	123
2.3	Konkurenční vztah teorií konec historie a střet civilizací.....	126
3	APLIKAČNÍ ČÁST.....	133
3.1	Unie jihoamerických národů.....	134
3.1.1	Jihoamerická rada pro bezpečnost.....	140
3.1.2	Brazílie: nový vůdce regionu.....	146
3.1.3	Brazilská iniciativa: založení Jihoamerické rady pro bezpečnost.....	148
3.2	Šanghajska organizace pro spolupráci.....	150
3.2.1	Historie.....	151
3.2.2	Cíle a struktura.....	153
3.2.3	Protiamerické zaměření.....	154
3.2.4	Čína: lídr regionu.....	155
3.2.5	Další členské státy a jejich zájmy.....	156
3.2.6	Rozšíření.....	158
3.2.7	Výzvy a budoucnost.....	160
3.3	UNASUR a SCO perspektivou teorií konec historie a střet civilizací - interpretace.....	161
	ZÁVĚR.....	172
	POUŽITÁ LITERATURA.....	184

SEZNAM OBJEKTŮ V TEXTU

Tabulky

Tabulka 0.1: Vize globálního uspořádání po skončení studené války	12
Tabulka 0.2: Predikční potenciál konce historie a střetu civilizací - zkoumaná kritéria ...	20
Tabulka 0.3: Základní přehled disertační práce	30
Tabulka 1.1: Hybné síly historie	34
Tabulka 1.2: Možné vývoje mezinárodních struktur	35
Tabulka 1.3: Vize světové politiky	36
Tabulka 1.4: Paradigmata podle Inoguchiho	42
Tabulka 1.5: Predikce globálního řádu – (idealismus) liberalismus vs. realismus	45
Tabulka 1.6: Teorie politické změny	51
Tabulka 2.1: Kritika „ <i>Střetu civilizací</i> “	79
Tabulka 2.2: Teoreticko – metodologická kritika střetu civilizací	84
Tabulka 2.3: Empirická kritika střetu civilizací	86
Tabulka 2.4: Typy mezicivilizačních konfliktů	94
Tabulka 2.5: Budoucí globální řád	96
Tabulka 2.6: Politická doporučení – Fukuyama vs. Huntington	125
Tabulka 2.7: Komparace teoretických konceptů Fukuyamy a Huntingtona	130
Tabulka 3.1: UNASUR vs. SCO	171

Obrázky

Obrázek 0-1: Schéma disertační práce	18
Obrázek 1-1: Historická a posthistorická doba	55

Použité zkratky

ALBA – Bolívarská alternativa pro Ameriku

ALCA – Americká zóna volného obchodu

ALCSA – Zóna volného trhu Jižní Ameriky

APEC – Asijsko – pacifické hospodářské společenství

ASEAN – Sdružení národů jihovýchodní Asie

BRICS – Hospodářské uskupení Brazílie, Ruska, Indie, Číny a Jižní Afriky

CAN – Andské společenství národů

CIA – Ústřední zpravodajská služba

CIS – Společenství nezávislých států

CMDA – Meziamerická konference ministrů obrany

CSD – Jihoamerická rada pro bezpečnost

CSN – Společenství jihoamerických národů

CSTO – Organizace Smlouvy o kolektivní bezpečnosti

EAEC – Euroasijské ekonomické společenství

EU – Evropská unie

FARC – Revoluční ozbrojené síly Kolumbie

IADB (JID) – Meziamerická rada pro obranu

IBSA – Trilaterální fórum Indie, Brazílie, Jihoafrická republika

MERCOSUR – Společný trh jihu

MMF – Mezinárodní měnový fond

NAFTA – Severoamerická dohoda o volném obchod

NATO – Severoatlantická aliance

OAF – Operace Spojenecká síla

OAS – Organizace amerických států

ODS – Operace Pouštní bouře

OEF – Operace Trvalá svoboda

OIF – Operace Irácká svoboda

OSCE – Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě

OSN – Organizace spojených národů

OTAS – Jihoatlantická aliance

RATS – Regionální protiterostická struktura

SCO – Šanghajská organizace pro spolupráci

TCP – Obchodní smlouva národů

TIAR – Meziamerická smlouva o reciproční pomoci (Rijský pakt)

TTIP – Transatlantické obchodní a investiční partnerství

UNASUR – Unie jihoamerických národů

Úvod

Téma práce

Po skončení studené války se soudilo (Holsti 1998: 2), že postmezinárodní politika prochází „epochální transformací“ (J. Rosenau, Sakamoto), přičemž probíhala transformace celého systému, nikoliv pouze některé z jeho částí (R. Koslowski, F. Kratochwil). Věřilo se, že nadešel vhodný okamžik pro úpravu pravidel hry v mezinárodních vztazích (T. Kamo).

Nový geopolitický fenomén – globalizace¹ – nahradil dřívější konfrontaci Východu a Západu coby řídícího principu mezinárodně politických událostí (Cohen – Tanugi 2008). Trhy (nikoliv státy) začaly ovládat světové dění. Na mnoha místech planety bylo možné pozorovat demokratizační proces. Zároveň globalismus byl nahrazován regionalismem (Scholte 1993).

Rozpadem SSSR Spojené státy ztratily dlouholetého protivníka a staly se hegemonem mezinárodního uspořádání; bipolární systém se přeměnil na unipolární. USA byly uznány jako vůdce „svobodného světa“: vítěz nejen nad nacismem, ale teď už také nad komunismem. Nejen z toho důvodu získali Američané značný vliv v celém světě. Západ vedený USA definoval mezinárodní agendu (jak politickou, tak i ekonomickou), jejímiž klíčovými principy byly liberalizace obchodu a podpora liberální demokracie.

Kromě toho také struktura tříd a genderové vztahy doznaly značných změn; ožila naděje na uskutečnění plánů rozsáhlého odzbrojení a demilitarizace mezinárodního života. Suverenita národních států a jejich hranic byla nejistá; náboženská víra zažívala oživení, více lidí se stávalo ekologicky uvědomělými.

Geopolitika byla výsledkem konfliktních sil: vzrůstající fragmentace a konfliktnost mezi různými národními, etnickými, náboženskými a kulturními skupinami na jedné straně a na druhé straně úspěch v diplomatické snaze (přicházející především z USA a Evropy) dosáhnout připojení nedemokratických států k multilaterálnímu systému fungujícího na principech liberální demokracie.

Předpokládalo se, že v ekonomické oblasti budou díky globalizaci a účinkům globálního trhu působit spíše integrující síly; tento trend se však z mnoha důvodů neočekával v sociálně – kulturní sféře světa. Podle řady předpovědí se zde měly spíše utvářet izolované heterogenní ostrůvky, jasně vymezené proti svému okolí. V tomto ohledu jednodílná globální společnost se vzdalovala různým představám. Odstředivé tendence mohly vést až k anarchii (Huntington 2002: 24-25).

V každém případě doba po skončení studené války byla velmi nepřehledná a komplikovaná, ve které nebylo lehké se vyznat (Sakamoto 1994; Buzan – Little 1994). Politici museli vzít v úvahu celou řadu scénářů budoucího vývoje, aby se mohli kompetentně rozhodovat a přijímat koherentní a účinné politické strategie.

¹ Zkoumání otázek globalizace není hlavním předmětem této disertační práce, nicméně je třeba si uvědomit, že veškeré úvahy o budoucím globálním řádu probíhaly na pozadí (nebo při vědomí) globalizačních sil, které silně utvářely dobový kontext po skončení studené války. K pochopení této problematiky lze odkázat na publikace Zuzany Lehmannové (2003; 2010).

V souvislosti s výše naznačenými globálními trendy se vynořila celá řada představ a prognóz, které tento stav věcí reflektovaly a rozvíjely. Předpovídaly také, kudy se bude globální řád ubírat v budoucnu. Některé z vizí globálního uspořádání uvádí Tabulka 0.1.

Tabulka 0.1: Vize globálního uspořádání po skončení studené války

AUTOR	Stručný popis povahy příštího globálního uspořádání
HENRY KISSINGER	Zformování více politických center, návrat k diplomacii 19. století
YOSHIKAZU SAKAMOTO (1994a)	„Uspořádaný nepořádek“, hegemonie USA (monopolární svět), destabilizace světa (nacionalizace), světová oligarchie (USA – Evropa – Japonsko)
PIERRE JACQUET	Od soužití k vzájemné závislosti → naplnění Kantova ideálu věčného míru, vzrůst regionalismu
SAMIR AMIN (1990)	Třetí svět – nestabilita a nerovná výměna → Jih se odpojuje od Severu
BARRY BUZAN	Modely globální bezpečnosti pro 21. století: „model centrum – periferie“ – mnohopolární struktura, posílení mezinárodní společnosti atd.
ZAKI LAIDI	Bipolární, vertikálně řízený systém, spočívající na třech principech: jaderné zadržování, primátu politiky a strategie nad ekonomikou a podřízení konfliktu periferie soupeření v centru, rostoucí neschopnost velmocí být modelem pro ostatní
PIERRE HASSNER	„Vstupujeme do nového středověku“

Zdroj: vlastní zpracování

Kromě výše uvedených autorů se i mnozí další pokusili interpretovat rok 1989 a s tím spojený následný vývoj globálního uspořádání: Rosenau (1990), Luttwak (1990a; 1990b), Hoffmann (1990), Gaddis (1990), Mearsheimer (1990), Cetron a Davies (1991), Ferguson (1991), Goldgeier a McFaul (1992), Fukuyama (1992), Huntington (1993), Lemke (1997), Holm (2001), Cohen – Tanugi (2008), Lawson, Armbruster a Cox (2010). Mnohé analýzy budoucího globálního uspořádání byly zakomponovány do podoby tzv. narativních textů (viz Jurásek 2014).

Tyto práce velkou měrou odpovídají základnímu dichotomickému přístupu ke globálnímu uspořádání ve smyslu řád vs. anarchie (=základní vztah k teoriím mezinárodních vztahů), které v teoretické rovině zkoumá publikace Pavla Barši a Ondřeje Císaře „Anarchie a řád ve světové politice“ (2006).

Anarchií přitom není ani tak myšleno mezinárodní prostředí bez existující ústřední autority, která by disponovala určitým mocenským monopoem, ale spíše povahou tohoto prostředí ve smyslu bezkonfliktnosti, resp. konfliktnosti. Byť některé přístupy (jako např. konstruktivismus) poukazují na chybějící souvislost mezi anarchií a konfliktností (Kratochvíl – Drulák 2009: 10), jiné teoretické proudy jako klasický realismus a neorealismus anarchii považují za neoddelitelnou součást mezinárodních vztahů; anarchie je pak pro ně příčinou bezpečnostního dilematu, které státy často vede ke konfliktu. Na druhé straně některé neoliberální přístupy se domnívají, že anarchii lze výrazně omezit vytvořením mezinárodních institucí a dát tak mezinárodním vztahům mezi státy řád.

Zřejmě nejznámějšími reprezentanty vizí globálního uspořádání po skončení studené války ve smyslu řád vs. anarchie jsou práce Francise Fukuyamy a Samuela P. Huntingtona – „*Konec dějin a poslední člověk*“ (2002), resp. „*Střet civilizací. Boj kultur a proměna světového řádu*“ (2001)².

Obě práce byly napsány velmi čtivým způsobem a stylem podání svého příběhu spadají do žánru vědecko – populární literatury. Zatímco Fukuyama spatřoval řád v globálním liberálně demokratickém uspořádání, Huntington ve své knize (2001) předpovídal po skončení studené války anarchii: odstředivé civilizační tendence zesílí a budou se projevovat v různých formách konfliktu (resp. Huntington viděl jediný možný řád v rámci zemí jedné civilizace; ale v rámci jeho civilizačního přístupu bude svět složený z vícera civilizací anarchický).

Jde vidět, že oběma pracemi, jejich vyhodnocením a kritickou analýzou by se měli zabývat především odborníci na mezinárodní vztahy. U Fukuyamovy knihy „*Konec historie*“ je však situace poněkud komplikovanější a žádá si vysvětlení. Fukuyama ve své knize psal o demokratizaci ve světě, což je bytostné téma oboru mezinárodních vztahů (viz např. Beeson – Bisley 2013). Avšak tento demokratizační proces ho nezajímá v jeho vnější jevové podobě, nýbrž snaží se odhalit hlubinné příčinné souvislosti, které se ve formě určitých obecných zákonitostí skrývají za tímto procesem. Proto má tato práce přesah i do oboru politické filosofie.

Tato disertační práce se zabývá analýzou prací „*Konec historie*“ a „*Střet civilizací*“ (včleněných mezi ostatní práce podobného zaměření, tj. predikujících určité globální uspořádání po skončení studené války) v jejich teoretické podobě. Přitom je nutné zdůraznit, že obě práce jsou zkoumány jako celek. Samozřejmě se nabízel i jiný postup: studovat parciální komponenty, z nichž jsou tvořeny obě teorie velkého rozsahu konec historie a střet civilizací, které jsou svou podstatou velmi komplexní. Výzkum vedený tímto směrem má pochopitelně své opodstatnění a je zcela legitimní: výsledky by byly pravděpodobně konkrétnější a určitější. Nicméně v této disertační práci je tento postup potlačen ve prospěch celkového zkoumání obou prací. Zmíněné skutečnosti zakládají a velkou měrou ovlivňují charakter výzkumu, který je v této disertační práci veden.

Na úvod si také žádá vysvětlení **název disertační práce**. V prvé řadě je třeba zdůraznit, že „*Úvahami*“ v názvu nejsou míněny úvahy autora této práce, nýbrž způsob, jakým se přemýšlelo nejen v akademické, ale i v laické obci o dalším celosvětovém směřování po skončení studené války. Jelikož všechny práce, které přinášely určité představy o vývoji postbipolárního globálního uspořádání, nemohou být označeny stejně, byl hledán nějaký „neutrální“, obecný výraz. Některé práce totiž byly paradigmaty, jiné zase teoriemi, tvrzeními, mýty a scénáři, což ve své podstatě spolu sice nějakým způsobem souvisí, ale

² V dalším textu jsou názvy těchto knih zkracovány jako „*Konec historie*“, resp. „*Střet civilizací*“. Teorie, jež jsou obsahem těchto knih, jsou označovány jako konec historie a střet civilizací. V rámci použité Lakatosovy metodologie však ve skutečnosti konec historie a střet civilizací představují (vědecké) výzkumné teoretické programy a jednotlivé teorie, pomocné hypotézy jsou obsahem negativní heuristiky. Z úsporných důvodů je označení výzkumné teoretické programy zkracováno na teorie. Podrobnější terminologické vymezení Fukuyamovy a Huntingtonovy práce „*Konec historie*“ a „*Střet civilizací*“ je rozebráno v kapitole 1.5.

rozhodně to není identické. Ostatně jak bude ještě ukázáno dále, tato terminologická nejednotnost se týká i zkoumaných knih Francise Fukuyamy (2002) a Samuela Huntingtona (2001).

Faktem však je, že všechny zkoumané práce v obecné rovině vyjadřují myšlenky či soubor myšlenek, které vznikají o určitém problému (jednotícím znakem v tomto smyslu je určitá vize budoucnosti) na základě získaných poznatků. Toto je sice charakteristikou úvahy jako slohového útvaru, nikoliv však (a to je třeba znovu podtrhnout) předmětem této disertační práce, protože úvaha jako slohový útvar se snaží donutit čtenáře k přemýšlení a vytvoření si vlastního názoru, kdežto tato disertační práce předkládá na základě shromážděných argumentů a analýzy určitý závěr.

Pochopitelně tato práce mohla nést jiný, méně kontroverzní a možná odborněji znějící název jako např. „reflexe“, který vyjadřuje podstatu „úvahy“ na jedné straně, na druhé straně však jako určitý „odraz smyslové zkušenosti myšlením“ odkazuje možná až příliš k pozitivismu, což pro mnoho prací vč. těch Fukuyamy a Huntingtona není pravda, protože byly psány v jiné než pozitivistické tradici.

V neposlední řadě na ospravedlnění názvu disertační práce je možné uvést, že označení „*Úvahy*“ pro titul své práce vybrali i jiní autoři jako např. celosvětově známý švýcarský dějepisec Jacob Burckhardt, který ve své knize „*Úvahy o světových dějinách*“ (1996) uvažoval o smyslu historie, který vytvářejí tři fenomény (potence) – stát, náboženství a kultura ve své vzájemné podmíněnosti.

Na tomto místě je také třeba upozornit na jeden zdánlivý logický rozpor, který by mohl vyplývat z názvu disertační práce. Zatímco Fukuyamův konec historie je možné považovat za reprezentanta řádu, k Huntingtonově střetu civilizací je přistupováno v chápání absence řádu, tj. anarchie. Z tohoto důvodu by bylo vhodnější použít v názvu označení „globální uspořádání“. Nicméně „řád“ v této práci má i jiné konotace, jak je ukázáno v kap. 1.7.

Shrnutí dosavadního výzkumu a dostupných zdrojů

Obě zkoumané knihy, které svým multidisciplinárním přesahem a komplexností pokrývají velkou část témat, se po celém světě staly nedílnou součástí vysokoškolských studijních sylabů v oborech zaměřených na politické vědy, o čemž svědčí řada vydaných učebnic obsahujících zmínky o těchto autorech a pracích (viz např. Heywood 2011; Kegley – Raymond 2010; Lehmannová et al. 2011).

Fukuyamova a Huntingtonova teorie se také vyskytuje jako výstup celé řady futurologických prací. Proto je třeba hledat iniciativy, instituce, projekty atd., které se zabývají studiem budoucnosti. V tomto ohledu je možné uvést např. časopis *Futures*, který se systematicky věnuje mapování budoucnosti. Dále stojí za zmínku tzv. „*Millennium Project*“ OSN upozorňující na směr, kterým se svět chce ubírat. Bez zajímavosti není ani zpráva o globálních trendech od NIC³. V českém prostředí se futurologickým studiím věnuje Centrum

³ NIC: Global Trends 2010.

pro sociální a ekonomické strategie na Fakultě sociálních studií při Karlově univerzitě (CESES)⁴.

Soupis literatury, jejímž předmětem zkoumání jsou vize globálního uspořádání po skončení studené války, předložil Jim Dator⁵. Tuto literaturu dále rozvedl Michael Marien (1995), který ji rozdělil do oddílů, kde najdeme i „*Konec historie*“ a „*Střet civilizací*“. Konkrétně Marien charakterizoval Fukuyamovu práci jako přehledovou literaturu pojednávající o evolučním vývoji budoucnosti v dlouhém období; Huntingtonovu knihu (2001) spolu s jinými významnými pracemi jako „*Bez kontroly*“ od Brzezinského, „*Turbulence ve světové politice*“ od Rosenaua nebo Kaplanovu „*Přicházející anarchie*“ Marien zařadil do kategorie, kde klíčovou roli na utváření budoucnosti hraje politika.

Pokud jde o literaturu týkající se Francise Fukuyamy a jeho knihy „*Konec historie*“, byla jim věnována celá řada publikací včetně diplomových a disertačních prací. Jedna z prvních takových diplomových prací byla napsána Lucienem – Pierrem Bouchardem (1993). V této práci je možné najít celou řadu cenných zdrojů, podkladových materiálů a informací k tématu.

Za zmínku stojí i studie z pera Richarda Littla (1995: 62-89), ve které porovnal diametrálně odlišné teoretické pozice Francise Fukuyamy a Immanuela Wallersteina. Little se snažil zjistit, jaké „nebezpečí“ představují oba vědci pro hlavní proud mezinárodních vztahů.

Farrenkopf (1995) se pokusil konfrontovat bezbřehý Fukuyamův optimismus s politickou realitou. Podle jeho analýzy se obraz světa v mnohém neshodoval s tím, co předpovídal Fukuyama.

Tři autoři Howard Williams, David Sullivan a Gwynn Matthews (1997) přišli jako první s rozsáhlejší diskuzí o dopadu Fukuyamovy knihy „*Francis Fukuyama and the End of History*“ na filozofii historie. Tito autoři srovnali jeho myšlenky se dvěma velkými tradicemi filozofického myšlení: s antihistoricismem Karla Poppera a s teistickým historicismem.

Mircea Boari (1998) chtěla zase ve své disertační práci pochopit, co obnáší „*Konec historie*“, tj. jak se odvozuje z modelu historické evoluce, je-li toto odvození v logice věci, jaké jsou slabiny této dedukce a jaké důsledky má tento model pro obecnou teorii posthistorie.

Pro charakteristiku Fukuyamovy knihy si zaslouží zmínku i další disertační práce napsaná na toto téma. Bart Nathan Wisialowski (2010) tuto knihu označil za první mezinárodně populární text, který prezentoval interpretaci nového světového řádu. Svou povahou se kniha řadí mezi velké metanarace neboli velké vyprávění znamenající celkový, všezahrnující příběh, který vysvětluje a zároveň legitimuje podobu i složky určité kultury.

Ještě více než s Fukuyamovou teorií konec historie se pracovalo s Huntingtonovým článkem „*The Clash of Civilizations?*“ (1993b) uveřejněným ve *Foreign Affairs*, neboť se stal nejcitovanějším článkem v 90. letech 20. století (Henderson - Tuckner 2001). Podle editorů *Foreign Affairs* (Chiozza 2002: 711) Huntingtonův článek vyvolal za tři roky větší diskuze než jakýkoliv jiný článek publikovaný od 40. let 20. století.

⁴ Např. výsledkem analýz postavení ČR v celosvětovém kontextu s výhledem na budoucnost do roku 2015 byla publikace CESES (2001).

⁵ Viz <http://www.futures.hawaii.edu/publications/futures-studies/FuturesBib1990s.pdf> (www konzultovány 26. září 2013).

Článek rozpracoval Huntington do podoby knihy (1996), která byla přeložena do několika světových jazyků; dosáhla značný vliv v politických kruzích. V reakci na ni bývalý německý prezident Roman Herzog (1999) a čtyři renomovaní vědci napsali knihu „*Preventing the Clash of Civilizations*“, v níž navrhovali, jak se bránit naplnění střetu civilizací.

Civilizačnímu paradigmatu se Huntington věnoval i později (1993b). Tvrdil, že žádné dřívější paradigma nedokázalo uspokojivě vysvětlit nový stav věcí po skončení studené války; existovalo plno událostí, které do tohoto paradigmatu perfektně zapadaly; žádné alternativní paradigma (jako např. pasivní opozice států a civilizací) nebylo vyhovující.

Huntington však nebyl zdaleka jediný, kdo se snažil zachytit rostoucí význam kulturních faktorů na politické dění; zhruba ve stejné době jako on se už Juergensmeyer (1993) zabýval otázkou, zda náboženská konfrontace se sekulárními autoritami ve světě může vést až k nové studené válce. Soupis pramenů a jiných zdrojů o vlivu kulturních faktorů na výkon politiky je možné najít v článku Hendersona a Tuckera (2001: 317). Nicméně nutno dodat, že především díky Huntingtonovi se kulturní rozměr stal novou „vysvětlující“ proměnnou mezinárodní politiky. Jiné Huntingtonovy proměnné se pokusil ve své disertační práci operacionalizovat pomocí teorie her Anthony W. Hughes (2007).

Pochopitelně Huntingtonova teorie byla testována i empiricky. Empirické studie (podrobněji viz kap. 2.1.3), které spíše vyvracely platnost Huntingtonových argumentů, shrnul Tusicisny (2004: 487).

V souvislosti s debatou o střetu civilizací je možné odkázat na článek Jonathana Foxe (2002: 417-420), kde najdeme velmi cennou heuristickou bázi k tématu. Výsledky jeho kvantitativní analýzy však opět nepotvrdily Huntingtonovu teorii.

Pokud jde o další empirické testy, domácí etnopolitické konflikty v letech 1980-1999 zkoumal Roeder (2003). Charron (2010) analyzoval civilizační determinanty mezistátních sporů a Huntingtonovy civilizační „linie zlomu“, popř. jeho hypotézu islámské „krvavé hranice“, což byl vůbec první empirický test podobného druhu.

Za empiricky podložené se nepovažují Huntingtonova tvrzení ohledně islámské hrozby ani v jiných studiích (Acevedo 2008; Jamal 2008: 101). Jelikož se politické hodnoty vyznávané jak v jadrových zemích Západu, tak i v islámském světě nápadně podobají, nelze usuzovat na střet těchto dvou civilizací, byť na kultuře slovy Huntingtona opravdu záleží (Norris – Inglehart 2002). Z předpokladu kulturní převahy Západu, na němž Huntington vystavěl svou teorii, však mohou plynout velmi nebezpečné důsledky pro budoucnost, jak ve své empirické studii prokázal Testas (2010).

Huntingtonova teorie byla testována i jiným způsobem: jak obstojí ve světle různých teoretických konceptů. Např. Henderson (2004) se zaměřil na testování teorie střetu civilizací v souvislosti s teorií demokratického míru. Russett et al. (2008) došli k závěru, že koncepty realismu (jako sousedství, aliance, relativní moc) a liberální tradice (interdependence) poskytují mnohem lepší vysvětlení pro rozpoutání mezinárodního konfliktu než teorie střetu civilizací. Podobné tvrzení nabídl i Tusicisny (2004: 487). Kniha „*Střet civilizací*“ zaujala i přední české vědce, kteří se k ní kriticky vyjádřili ve sborníkové edici Žhavé sondy (ELK 2002).

Pokud budeme hledat pojítka mezi oběma pracemi, najdeme ho v teorii modernizace (Kurtz 2002), neboť otázkami modernizace se Huntington zabýval prakticky již od začátku své vědecké kariéry (viz Weber 2005) a Fukuyama dával (2002: 187) modernizační proces do souvislosti se svým pojetím *thumu*. Přístup k modernizaci je u obou autorů v řadě ohledů podobný. Např. Huntington ve shodě s Fukuyamou uznával globální sílu technologické a ekonomické modernizace. Fukuyama (1997) zase nevyklučoval možné střety kultur jako reakci na moc a výdobytky modernizačního procesu.

Kurtzem (2002) navržené propojení Fukuyamových a Huntingtonových myšlenek prostřednictvím teorie modernizace má v této disertační práci důležité vyústění, neboť v Aplikační části pro testování těchto myšlenek byly hledány takové případové studie, které představují určitý „modernizační projekt“.

Cíl, hypotézy, výzkumné otázky

Výše uvedené studie a výsledky empirického bádání víceméně odmítají Huntingtonovu (a potažmo i Fukuyamovu) teorii jako vhodný teoretický konstrukt, který je schopný adekvátně reflektovat a vysvětlit světové politické dění. Obě práce mají i celou řadu teoreticko – metodologických pochybení, na které je ve výzkumu jiných autorů poukázáno v kapitole 2.1.3. Zdá se, že to může být dostatečný důvod k tomu, aby obě teorie byly označeny jako nefunkční, tvořící nanejvýš součást dějin politického myšlení.

Tento závěr je však zcela v rozporu se současnou praxí, kdy se stejně jako dříve celá řada autorů vč. Huntingtona a Fukuyamy myšlenkami „*Konce historie*“ a „*Střetu civilizací*“ stále zabývá, zkoumá je, odvolává se na ně, bere je jako východisko pro své analýzy atd., o čemž svědčí nejen bohatý seznam prostudované literatury na konci této disertační práce, ale také příklady z praxe, které byly mnohými spojovány s teoriemi konce historie a střet civilizací, popř. nesly základní rysy těchto idejí.

Příkré odmítání, ostrá kritika, teoreticko – empirické zpochybňování obou teorií na jedné straně, na druhé straně neustávající zájem o tyto teorie. To implikuje, že jsou tyto teorie chápány různě. V tomto ohledu velké rozpory způsobila především teorie střet civilizací. Fazal Rizvi (2011) si relativně nedávno položil otázku, čím si víceméně chybná teoretická konstrukce střetu civilizací zaslouží takovou pozornost. Napsal, že tato práce je příkladem toho, jak teorie může být bezmocná proti tzv. sociální imaginaci, popř. politickému mýtu.

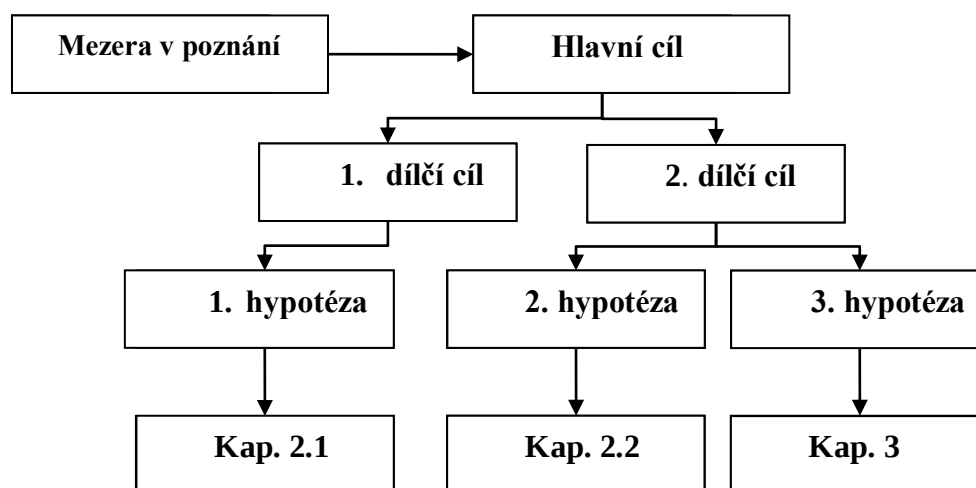
Proto Rizvi varoval předtím, aby se s teorií střetu civilizací zacházelo jako s koherentním teoretickým argumentem. Podle Rizviho (2011) sociální imaginace spjatá s teorií střetu civilizací může být překonána pouze jiným progresivním imaginárním narativem, který se bude šířit kosmopolitním učením.

Jak jde vidět, funkčnost teorie ve smyslu vysvětlovat a predikovat reálné jevy může být sice zpochybňována (třeba i na základě přísných měřítek vědecké práce), to ale nemusí znamenat její naprosté odmítnutí. Může být i nadále používána jako prostředek interpretace. Rizvi (2011) ukázal, že je třeba chápat střet civilizací v neteoretickém významu. Tato disertační práce mj. rozpracovává a precizuje toto tvrzení nejen pro Huntingtonovu, ale i Fukuyamovu teorii.

Ve snaze pochopit nejen minulý, ale především současný význam obou teorií a při vědomí zjevného rozporu mezi výsledky vědeckého bádání a trvalému zájmu o tyto teorie tato disertační práce vychází z následujících hypotéz: obě teorie jsou i v 21. století, tj. více než dvacet let po jejich zformulování a publikování, stále aktuální a nelze je považovat za pouhou součást dějin politického myšlení; obě teorie ilustrují známý poznatek, že v sociálních vědách v porovnání s přírodními vědami jsou pro posouzení určité teorie důležitější „mimovědecké“ skutečnosti (stanovené níže), které v praktické rovině rozhodují o prosazení se určité ideje a jsou rozhodující pro zájem o ně; teorie konec historie a střet civilizací reflektují bez nevysvětlitelných anomálií relevantní geopolitické jevy.

Tyto hypotézy jsou vyjádřeny v následujících **dílčích cílech**, resp. **výzkumných otázkách**: 1. snaha aktualizovat obě teorie vzhledem k současnosti a ukázat predikční potenciál obou teorií; 2. pochopit možnosti a dosah obou teorií jako vhodného interpretačního nástroje pro soudobé mezinárodně politické jevy.

Obrázek 0-1: Schéma disertační práce

Mezera v poznání je: obě teorie konec historie a střet civilizací jsou na jedné straně kritizovány a zpochybněny, na druhé straně jsou často užívány jako teoretická východiska pro další analýzy. Odsud plyne **hlavní cíl** formulovaný následovně: pochopení nejen minulého, ale především současného významu teorií střet civilizací a konec historie. Tento cíl je rozveden a specifikován ve formě **dílčích cílů**: aktualizace obou teorií vč. demonstrování jejich predikčního potenciálu a pochopení možností či dosahu obou teorií jako vhodné interpretačního nástroje pro soudobé mezinárodněpolitické jevy. Tyto dílčí hypotézy pak našly vyjádření v následujících **hypotézách**: za první, obě teorie jsou i v 21. století, tj. více než dvacet let po jejich zformulování a publikování, stále platné a nelze je považovat za pouhou součást dějin politického myšlení; za druhé, obě teorie je nutné chápat ve smyslu faktorů vycházejících z Mehtových kritérií silné ideje a za třetí, obě teorie reflektují relevantní minulé a především současné mezinárodněpolitické jevy bez nevysvětlitelných anomálií.

K tomu musí být dodána následující poznámka. Hypotéza 1 je vedená v teoretické rovině, hypotéza 3 v rovině praktické (konkrétní). Tím výzkum okolo třetí hypotézy umožňuje lépe chápat obě teorie, jejich interpretační možnosti a limity. Nicméně odpovědi na tyto hypotézy musí být souhlasné, protože existence nevysvětlitelných (teoretických) anomálií je důvodem

pro zánik určitého programu (kap. 1.4.1). V kapitole 3, která se váže s hypotézou 3, je vysvětleno, co je myšleno „*relevantními mezinárodněpolitickými jevy*“.

Prediktabilitě (či **predikčnímu potenciálu**) - tj. schopnosti obstát v konfrontaci s budoucností ve smyslu předvídání, reflektování a vysvětlení nových skutečností - konce historie a střetu civilizací je věnována významná pozornost v této disertační práci. Tato prediktabilita se rozvíjí v rovině následujícího organizačního plánu (viz Tabulka 0.2): identifikace tvrdého jádra výzkumných teoretických programů konec historie a střet civilizací, modifikace těchto programů a nově předložené důkazy svědčící o platnosti obou teorií i v současnosti.

Jinými slovy teorie si uchová svoji platnost (a tedy má predikční potenciál), pokud v souladu s Lakatosovou metodologií výzkumných programů nebylo zpochybněno její tvrdé jádro. Předtím než může být toto jádro odmítnuto, musí být pochopitelně správně identifikováno. To v případě teorií střet civilizací a konec historie nebylo dosud provedeno.

Důkazem životaschopnosti, aktuálnosti a platnosti určitého výzkumného programu je rovněž jeho probíhající modifikace a vývoj. Proto je třeba zkoumat, k jakému myšlenkového posunu obou programů došlo, ať už jsou jeho původci samotní autoři těchto programů, anebo někdo jiný. Pokud se na základě kritiky, výhrad a zaznamenaných anomálií podaří najít explicitní zmínky o této modifikaci, pak je to známkou toho, že výzkumný program neustrnul, nebyl odmítnut, ale pokračuje ve svém zpřesňování a vývoji.

Avšak nejvíce o platnosti určitých výzkumných teoretických programů hovoří nově předložené důkazy. Ty jsou často v této disertační práci hledány a konstruovány na základě analogie s případy, které byly autory konce historie a střetu civilizací použity k vytvoření dotyčných teorií.

V tomto ohledu jsou stěžejní důkazy empirické povahy. Pokud se podaří i v době po publikování Fukuyamovy a Huntingtonovy práce najít analogické příklady, které obsahují nosné prvky obou teorií jako např. demokratizační proces, vytváření kooperujících bloků států s cíli modernizačními a obrannými na bázi civilizační příslušnosti, střety mezi státy povahy náboženské a civilizační, o kterých mluví Huntington (viz kap. 2.1.4), pak je prokázána jejich aktuálnost (a tedy predikční potenciál).

Jelikož obě práce jsou komplexní, je třeba se zabývat i dílčími koncepty. Analýzy svědčící ve prospěch těchto dílčích konceptů dokládají platnost teorie jako celku. Vzhledem k rozsahu této práce však těmito parciálními konceptům nemůže být věnována primární pozornost, nýbrž pouze sekundární ve formě odkazů na studie a analýzy, které byly předmětem zájmu jiných autorů (označovaných jako „obránci idejí“). V neposlední řadě určité ideje jsou uznány jako právoplatné a přijaté, pokud se samy stanou teoretickými východisky pro predikování budoucnosti a další analýzy.

Pokud jsou předkládány nové empirické důkazy, nemusí to stačit, aby se určitá idea v praxi ujala. K tomu musí být splněna další kritéria (viz kap. 2.2). Čím více těchto kritérií je splněno, tím je tato ideje silnější, tím je zájem o ni větší a udrží se snáze nejen v lidovém, ale i odborném povědomí.

Tabulka 0.2: Predikční potenciál konce historie a střetu civilizací - zkoumaná kritéria

Zkoumaná kritéria		Výsledek z hlediska aktuálnosti teorií konec historie a střet civilizací
Identifikace tvrdého jádra		ANO, pokud tvrdé jádro nebylo zamítnuto
Modifikace obou výzkumných programů		ANO, pokud modifikace probíhá
Nově předložené důkazy	Empirické důkazy	ANO, pokud existují, mají velký význam pro validitu idejí
	„Obránci idejí“	ANO, předkládají další argumenty a důkazy svědčící o aktuálnosti obou teorií
	Teorie jako premise pro současné analýzy	ANO, pokud jsou nalezeny případy tohoto druhu
Naplnění kritérií silné ideje		ANO, svědčí o zájmu vědců a širší veřejnosti o obě práce (za předpokladu nových důkazů a vhodného kontextuálního prostředí)

Z hlediska prediktability se v disertační práci zkoumají zvolená kritéria (viz Tabulka 0.2), z nichž nejdůležitější spočívá v identifikaci tvrdého jádra výzkumného programu. To v případě výzkumných teoretických programů konec historie a střet civilizací nebylo dosud provedeno, jak již bylo řečeno dříve. A přitom se jedná o ten nejdůležitější ukazatel platnosti (a tedy aktuálnosti) jakéhokoliv vědeckého výzkumného teoretického programu.

Ostatní kritéria z tabulky 0.2 jsou pouze potvrzením (anebo důsledkem) tohoto identifikovaného jádra. Na tuto identifikaci se můžeme dívat ve dvojí perspektivě: a) ve smyslu platnosti (výzkumný program buď existuje, anebo neexistuje v závislosti na tom, zda tvrdé jádro bylo odmítnuto či nikoliv), b) ve smyslu korektnosti identifikování tohoto jádra (odsud plynou zvláštnosti a charakteristiky výzkumných teoretických programů).

Disertační práce, která se primárně zabývá teoriemi konec historie a střet civilizací, je z hlediska jejich prediktability, příspěvkem do odborné diskuze mezi dvěma názorovými tábory: odpůrci, tj. těmi, kteří se v opoře s dříve provedenými výzkumy domnívají, že obě teorie již ztratily své opodstatnění či platnost a dnes již představují pouze zajímavou součást dějin politického myšlení, a stoupenci, tj. těmi, kteří stále věří ve schopnost obou teorií reflektovat a vysvětlovat jevy okolo nás.

Použitá metodologie a struktura práce

Jelikož tato práce pojednává o dvou teoriích (resp. teoretických výzkumných programech), predikujících globální uspořádání po skončení studené války, k jejich pochopení je třeba stanovit filozofickou pozici, z které její autoři vychází a na níž staví. Tento filozofický rámec se pak přinejmenším částečně musí krýt s filozofickou pozicí této disertační práce.

Jak je ukázáno v **Teoretické části** (kapitola 1), obě zkoumané práce vykazují znaky filozofie pragmatismu. Vzhledem k tomu, že oba autoři studovaných teorií přikládají velkou důležitost různým významům, víře a jazyku v použití interpretativní techniky

(=**epistemologická pozice**), této charakteristice také odpovídá postpozitivistická tradice. Zároveň je možné o obou pracích říci, že jsou konstruovány na základě „antivědeckého“, subjektivního reflexionismu a indukčního přístupu, přičemž v rámci teorií mezinárodních vztahů Fukuyama vychází z metodologického individualismu, Huntington z metodologického kolektivismu (blíže viz kap. 1.5.2).

Už jen odsud lze vidět, že je třeba rozlišovat mezi filozofickými, teoretickými a metodologickými východisky, kterými se řídí obě zkoumané teorie, a vlastními kritérii samotného výzkumu této disertační práce.

K hodnocení sociálně vědních teorií, tj. Fukuyamovy a Huntingtonovy práce, byla zvolena **metodologie výzkumných teoretických programů Imreho Lakatose**⁶, která se pro tyto účely zdá být velmi užitečným nástrojem (Harrisson 2003).

Lakatosova metodologie byla vybrána při znalosti toho, že oba výzkumné teoretické programy (tj. práce Fukuyamy a Huntingtona) jsou komplexní, obsahují celou řadu dílčích teorií a konceptů, které se určitým způsobem vyvíjejí a jsou modifikovány, což je jednou z charakteristik této metodologie. Navíc vzhledem ke stanoveným cílům této disertační práce je třeba se zabývat životností určitého vědeckého poznání, které prochází různými fázemi.

Tomu vyhovuje Lakatosova metodologie, která rozlišuje tři základní fáze vývoje vědeckého poznání: progresivní, regresivní a zánik (v této disertační práci je nejdůležitější zkoumání ohledně třetí fáze, tj. zániku). Dále pak Lakatosova metodologie staví proti sobě mj. vícero výzkumných teoretických programů, což opět vyhovuje předmětu zkoumání této práce, kdy konec historie a střet civilizací byly vůči sobě dávány do ostře konkurenčního vztahu (Huntington 2002: i-v).

Lakatosova metodologie rozlišuje tři základní vrstvy: tvrdé jádro výzkumných teoretických programů, vnitřní historie vědy a vnější historie vědy (podrobněji je tato použitá metodologie popsána v kap. 1.4.1).

Stanovení tvrdého jádra výzkumného programu je prvořadé, protože se odsud odvíjí další kroky výzkumu. Právě v souvislosti s otázkou zániku určitého výzkumného programu je v této práci pozornost upřena tímto směrem, protože korektní identifikace tvrdého jádra nejenže vede k pochopení minulosti určitého výzkumného programu, ale pomůže určit i jeho přítomnost a budoucnost.

Jádro výzkumných teoretických programů je v této disertační práci (v přeneseném smyslu) ztotožňováno s **ontologickou pozicí**. Ontologie coby teorie bytí, která hledá odpovědi na otázky, z čeho je svět vytvořen a co představuje předmět studia, je stejně jako jádro teoretických výzkumných programů výsledkem volby a víry. Navíc ontologie studuje povahu bytí, existence a reality. Konkrétně v této práci, která pojednává o vizích budoucnosti po skončení studené války a jmenovitě o dvou významných pracích mezi ně řazených („*Konec historie*“ a „*Střet civilizací*“), Fukuyama a Huntington staví své analýzy a predikce na subjektivní víře v hybné síly historie určující budoucí podobu globálního řádu. Jak

⁶ K inspiraci a popisu použité Lakatosovy metodologie byly využity především dva zdroje: Fajkus (2003) a na webu zveřejněný přednáškový materiál Danici Sloukové.

Fukuyama, tak Huntington rozvinuli své teorie právě na základě těchto zvolených hybných sil historie, těm přisoudili hlavní roli při formování reality po skončení studené války, proto je opravdu můžeme ztotožnit s výchozí ontologickou pozicí. I když je značně nepřesné hovořit v mezinárodních vztazích o ontologii materialistické a idealistické (Kratochvíl – Drulák 2009: 44), ontologická pozice vymezená v této práci svým charakterem spíše spadá do kategorie idealistické.

Tento fakt ukazuje na důležitost výsledků historického bádání pro poznání současnosti a budoucnosti, resp. podtrhává úzké sepětí mezi historií a disciplínou mezinárodních vztahů (viz Smith 1999), na druhé straně jádro výzkumných programů stanovené obecně, v podobě těchto abstraktních, nadčasových, těžko zpochybnitelných principů určuje značně specifický charakter teorií konec historie a střet civilizací a také vysvětluje řadu paradoxů, které se s nimi pojí jako např. různé terminologické a koncepční názvosloví používané pro obě práce (kap. 1.5).

Práce Francise Fukuyamy a Samuela P. Huntingtona někteří autoři považovali a považují za paradigmata, jiní za teorie, mýty či scénáře. Je zřejmé, že paradigma není to samé jako teorie a ta zase představuje něco odlišného než mýtus a scénář. Tato nejednotnost v pojmosloví vyplývá z abstraktně, nadčasově a obecně stanového jádra obou prací jako určitého druhu výzkumných teoretických programů, jak bude ještě ukázáno dále.

Tento různý přístup k oběma pracím má nicméně jeden důležitý přínos: ukazuje důležitou charakteristiku obou prací v chápání různých autorů. Např. autoři, kteří používají označení paradigmata, si uvědomují, že jedním z hlavních poselství předložených prací je zvýraznit, co je v politice podstatné a určující. Označení „mýty“ zase zpochybňuje teoretickou validitu obou prací.

Z hlediska obsahu této práce, kdy je využívána metodologie výzkumných teoretických programů Imreho Lakatose, je třeba, aby se jednalo o teorie. Příslušná pasáž kap. 1.5.2 rovněž **charakterizuje obě práce pohledem teorií mezinárodních vztahů.**

Vzhledem k naznačené terminologické nejednotnosti bylo mj. voleno neutrální označení „teze“, kterým je myšleno tvrzení či základní myšlenka, z níž se vychází a jejíž pravdivost se hájí. Označení „teze“ je používáno v singuláru, i když se pochopitelně jedná o soubor myšlenek a tvrzení. Jako synonymum pro tezi bylo zvoleno také označení „idea“ (v plurálu „ideje“), což znamená „představa, myšlenka, nápad, záměr, projekt“, popř. také označení metanarativ (i když tato označení se v textu vyskytují spíše sporadicky), popř. zkráceně teorie (namísto výzkumného teoretického programu).

Koncepce konec historie a střet civilizací se pochopitelně překrývají s tituly obou knih, tj. *„Konec dějin a poslední člověk“* a *„Střet civilizací. Boj kultur a proměna světového řádu“*, které jsou v textu práce psány ve zkrácené podobě *„Konec dějin“* a *„Střet civilizací“*. Ideje či teze vyjadřující obsah obou zmíněných knih jsou psány následovně: konec dějin, resp. střet civilizací.

Navíc je třeba ještě vyjasnit specifickou terminologii, která se vyskytuje v disertační práci a souvisí s použitou Lakatosovou metodologií. Zprv, *„Konec historie“* a *„Střet civilizací“* jsou jistým druhem výzkumného teoretického programu (zkráceně „teorie“). Tvrdé jádro se označuje jako axiom, tedy základní tvrzení, které se přijímá a bez důkazů se považuje za

pravdivé. Pochopitelně se jedná o určitou selekci provedenou konkrétním autorem. Jako hypotézy poté Lakatos označuje tvrzení (teze), které jsou předmětem ochranného obalu. Tyto hypotézy jsou myšleny jako určitý nástroj testování (či netestování) jednotlivých dílčích teorií obsažených v ochranném pásmu výzkumného teoretického programu. Přitom v negativní heuristice se tyto hypotézy netestují (autor této práce chápe daný druh hypotéz jako argumenty svědčící ve prospěch přijatého axiomu tvrdého jádra), falzifikaci a testování podléhají hypotézy pozitivní heuristiky. Tyto hypotézy však nemají nic společného s hypotézami stanovenými pro tuto disertační práci.

Jednotlivým prvkem, významnou a nosnou charakteristikou ať už paradigmatu, teorie, mýtu či scénáře je jejich vztah k budoucnosti. Proto jsou „*Konec historie*“ a „*Střet civilizací*“ označeny v této práci jako „ideje o budoucnosti“⁷. V současné době ideje pro výzkum mezinárodních vztahů nepopíratelně hrají významnou roli. „Na idejích opravdu záleží“ (viz Mehta 2011; Wallerstein 2012; Béland – Cox 2011). Bez těchto abstraktních intelektuálních konstruktů není nic jiného než jen „bzučící zmatek“ (Huntington 1993: 186).

Jelikož některé ideje mají konstitutivní charakter, jak se domnívají určité přístupy teorií mezinárodních vztahů, je třeba jim věnovat zvýšenou pozornost. Tato skutečnost zároveň představuje jednu z motivací pro výběr tématu disertační práce: „*Konec historie*“ a „*Střet civilizací*“ byly mnohými shledány jako významné práce svého oboru, mající efekt sebenaplňujícího se proroctví, které zároveň do jisté míry ovlivňují (ne-li přímo formují) podobu globálního uspořádání po skončení studené války.

Protože za vytyčený společný znak těchto prací je jejich vztah k budoucnosti, musí být věnována náležitá pozornost prediktabilitě (v kap. 1.6 je pojednáno o důležité vlastnosti obou prací – predikci; v konkrétní rovině důkazy potvrzující predikce předložené oběma pracemi jsou uvedeny v kap. 2.1.4). Jinými slovy prediktabilita či predikce představuje fundamentální kvalitu obou zkoumaných prací. Schopnost obou teorií predikovat budoucnost je prvořadá pro ocenění jejich významu v současnosti. Jestliže jejich prediktabilita selhává, pak obě práce je možné při nejlepším zařadit mezi díla dějin politického myšlení. Přitom je upozorněno na důležitý prvek obou teorií, náhodnost, se kterou pracuje teorie path dependence⁸. Z hlediska prediktability jsou konec historie a střet civilizace zkoumány pomocí teorie změny, která je v krátkosti představena v Teoretické části disertační práce (kap.1.6) a následně slouží k charakteristice obou prací.

Na závěr kapitoly 1 je rovněž vyloženo, jak je chápán a s čím je spojován globální řád po skončení studené války, který se vyskytuje v názvu této disertační práce. Vyjasněné chápání globálního řádu je důležité z toho důvodu, že právě tento globální řád vytváří kontext, ve kterém obě zkoumané práce vznikaly. V tomto smyslu není bez zajímavosti uvést, jak globální uspořádání po skončení studené války chápali Fukuyama a Huntington, protože pro Fukuyamu to představuje konečnou podobu a pro Huntingtona výchozí podmínku postbipolárního globálního uspořádání.

⁷ Možnost přistupovat k oběma pracím jako k idejím vedou i slova Fukuyamy, který napsal (2002: 61): „to, co jinými slovy slaví vítězství, není ani tak liberální praxe, ale spíše liberální idea“.

⁸ Do češtiny se tento název teorie nepřekládá. S tímto označením pracují i jiní čeští autoři jako např. Macháček (2008) nebo Blažek a Uhlíř (2011).

Součástí této kapitoly o globálním uspořádání po skončení studené války je rovněž vymezení kontinentu Latinské Ameriky v chápání Fukuyamy a Huntingtona, které se vyskytuje v jejich knihách „*Konec historie*“ a „*Střet civilizací*“. V této souvislosti jsou ponechány stranou jiné jejich práce na toto téma. S ohledem na kap. 3.1 závěry zde učiněné představují jisté východisko pro posouzení predikčního potenciálu obou teorií.

Analytická část (kap.2), která velkou měrou pracuje s textem zkoumaných knih v této disertační práci (2001; 2002) a sleduje probíhající diskurs na toto téma, je rozdělena do dvou hlavních částí: vnitřní historie vědy a vnější historie vědy.

Toto rozdělení víceméně odpovídá dvěma základním analytickým přístupům: analýza „nožem“ a analýza „brýlemi“ (Petty 2009: 8). V prvním případě jsou oba výzkumné teoretické programy jako celky rozděleny na určité části s využitím Lakatosovy metodologie a poté jsou tyto části rozebírány podrobněji. V tomto ohledu je třeba říci, že v této disertační práci jsou identifikovány tři složky vnitřní historie vědy - 1) tvrdé jádro, 2) negativní heuristiku, 3) pozitivní heuristiku -, ty jsou potom s využitím textu knih „*Konec historie*“, „*Střet civilizací*“, popř. dalších zdrojů specifikovány a popsány, nicméně není provedena analýza těchto dílčích konceptů, protože to je nad rámec a možnosti této práce.

Konkrétně negativní heuristika obsahuje tvrzení či teorie (označované jako pomocné hypotézy), které dokládají, potvrzují a chrání integritu tvrdého jádra; jinými slovy ho upevňují. Jedná se o konkretizaci a rozvedení určitého abstraktního principu označovaného jako „hybná síla historie“. Negativní heuristika shromažďuje argumenty (teoretické i empirické), které potvrzují hlavní (nosný) předpoklad (tvrdé jádro) určité teorie. Čím silnější v kvalitativním a kvantitativním smyslu tyto argumenty budou, tím pevnější bude i tvrdé jádro, tj. určitá ústřední myšlenka, princip výzkumného teoretického programu.

Pokud se týče „*Konce historie*“ (2002) a „*Střetu civilizací*“ (2001), obě práce nemají podobu vědeckého textu v přísném smyslu tohoto slovního spojení (vyskytují se zde sice odkazy na použitou literaturu, ta však má často podobu novinových citací, navíc zde není uvedena ani použitá výzkumná metoda atd.); jedná se spíše o text popularizující se všemi svými důsledky. Proto identifikovat pomocné hypotézy negativní heuristiky není úplně jednoznačné. Realizovat tento úkol je poněkud snadnější u Huntingtona, který v tomto ohledu dává určitá vodítka a v úvodní kapitole své knihy (2001) definuje v hlavních rysech tyto pomocné hypotézy.

Jistý návod k identifikaci pomocných hypotéz negativní heuristiky nám poskytuje tzv. pozitivní heuristika (viz kap. 1.4.1), která se v teoreticko – empirické kritice vymezuje právě proti těmto hypotézám. Obě heuristiky jsou spolu provázané, liší se v tom, že negativní heuristika na rozdíl od pozitivní nepodléhá falzifikaci. Vše, co neodpovídá empirické zkušenosti a je v rozporu s tvrdým jádrem a potažmo negativní heuristikou, je soustředěno do pozitivní heuristiky. Aplikací formálně-logických pravidel falzifikace je možné prozkoumat teoretickou rovinu programu. Pozitivní heuristika rovněž generuje empirickou bázi, která rozporuje (a tudíž zeslabuje) tvrdé jádro podporované negativní heuristikou. Pozitivní heuristika generuje anomálie, které tlačí na teorie či pomocné hypotézy negativní heuristiky a vyžadují si jejich reakci např. v podobě jejich modifikace. Dochází tak k pokroku vědeckého poznání. V přeneseném slova smyslu pozitivní heuristika vytyčením nedostatků určitého

výzkumného teoretického programu nepřímo hodnotí, jak „dobrý“ je určitý výzkumný program.

Pevnost tvrdého jádra je přímým odrazem střetávání obou heuristik. Pokud pozitivní heuristika generuje nové a nové anomálie, které nedokáže negativní heuristika absorbovat v podobě své modifikace, tvrdé jádro je zpochybněno do té míry, že výzkumný teoretický program zaniká. Neznamená to však, že pouhá jedna anomálie má moc vést k zániku tohoto programu. Spíše je třeba neustále poměřovat argumenty negativní a pozitivní heuristiky.

Obecně lze říci, že výzkumný teoretický program zaniká, pokud pozitivní heuristika v porovnání s negativní heuristikou shromáždí dostatečně silné argumenty (ať už kvantitativní nebo kvalitativní podoby). Nicméně přesná kritéria tohoto poměrování není snadné určit zvláště v sociálních vědách mající často po výtce indukční charakter (v této souvislosti ukazatelem existence určitého výzkumného programu mohou být jeho provedené modifikace, viz kap. 2.1.4).

Kapitola 2.1.4 s ohledem na stanovené cíle představuje jednu ze stěžejních částí této práce, protože s přihlédnutím na současný stav současného globálního uspořádání a současných světových trendů dochází k aktualizaci obou teorií. Tím, že jsou obě práce vytrženy z kontextu svého publikování, je jejich validita testována v novém prostředí oproti tomu, ve kterém vznikaly. To je ostatně jeden z faktorů, které stojí za tím, že se nějaká ideje prosadí v praxi (viz kap. 2.2). Tímto způsobem provedenou aktualizací, týkající se převážně první dekády nového tisíciletí, ztrácejí obě práce nádech jakési módnosti a osvědčují svou životaschopnost, stojící na pevnějších základech.

Aktualizací obou prací jsou myšleny nově předložené důkazy, což dokazuje, že tyto teorie jsou stále schopné vysvětlovat (a tedy i předvídat) fakta, ke kterým dochází v reálném světě. V tomto ohledu hrají nejdůležitější roli důkazy empirické povahy. Jinými slovy se jedná o takové příklady z praxe, které nějakým způsobem odráží ústřední teze konce historie a střetu civilizací. Tyto příklady jsou často konstruovány na základě analogie s příklady, které uvádějí ve svých knihách Fukuyama a hlavně Huntington. V jiných částech jsou využity pouze odkazy na práce jiných autorů, kteří analyzují soudobé události a dávají je do souvislosti s koncem historie a střetem civilizací. Uvedené příklady z důvodu rozsahu této práce mají pouze ilustrační charakter, tj. nejsou studovány podrobně. Pokus demonstrovat hlouběji ideje konec historie a střet civilizací je pak obsahem Aplikační části a předložených případových studií.

Soudobé události (myšleno takové události, ke kterým došlo po publikování knih *„Konec historie“* a *„Střet civilizací“*, a nejsou tedy součástí těchto publikací) však nejsou jediným důkazem dokládajícím životaschopnost obou vědeckých teoretických programů. V kapitole 2.1.4 jsou těmito důkazy také práce jiných autorů, kteří podloženým způsobem obhajují ústřední myšlenku, popř. dílčí koncepty obou teorií.

V neposlední řadě funkčnost určité teorie může být i prokázána analýzou autorů, kteří si zvolili buď přímo jednu ze zde zkoumaných teorií, anebo její nosný prvek jako východisko pro predikování budoucnosti ve své době. Pochopitelně oprávněnost této volby je diskutabilní. Z důvodu omezeného rozsahu této disertační práce nemůže být věnována hlubší pozornost

oprávněnosti této volby. Toto dilema je řešeno odkazem na analýzy jiných autorů, kteří svou argumentací ospravedlňovali správnost tohoto rozhodnutí.

Vedle výše analýzy „nožem“ je pro účely této disertační práce ještě významnější tzv. analýza „brýlemi“, která spočívá v tom, že něco zkoumáme jako celek, vždy ale z určité perspektivy. Tímto způsobem je zde chápána vnější historie vědy (kap. 2.2), která pro určitý výzkumný program zahrnuje externí faktory povahy například sociální, geografické, kulturní, psychologické atd. (Fajkus 2003). Tato kapitola doplňuje podstatné znaky, rysy a charakteristiky obou prací, které se netýkají objektivní podstaty jejich správnosti (ta je předmětem kap. 2.1), nicméně dotvrďují celistvost určitého teoretického výstupu.

Tyto faktory (v zásadě neobjektivizované povahy) nabývají na významu zvláště tehdy, když se vezmou v úvahu pochybnosti Kennetha Waltze (Schouten 2011) o „nadužívání označení teorie pro kdeco“⁹. Pak pravděpodobně jsou tyto faktory důležitější pro uplatnění určitých idejí v praxi než její „teoreticko-metodologická čistota“ (v podstatě i ve světě idejí fungují principy marketingu, kdy vnější okolnosti často a nespravedlivě zastíní samotnou hodnotu či podstatu nějakého produktu, v našem případě myšlenkového). Kromě toho tyto externí faktory pomáhají lépe pochopit význam, možnosti, dosah, přednosti, nedostatky, omezení a případně také důvody popularity určitého výzkumného teoretického programu. To beze zbytku platí pro práce „*Konec historie*“ a „*Střet civilizací*“.

Tyto externí faktory jsou organizovány v souladu s kritérii tzv. silné ideje navržené Jalem Mehtou (2011: 35) a byla stanovena následovně: 1) kontext a načasování idejí, 2) osobnost předkladatele, 3) inspirační zdroje, 4) rétorická strategie (neboli vypravěčská forma), 5) uvedení číselných indikátorů, 6) kauzalita, 7) odvolání se na symbolické hranice, 8) spojení mezi definicí ideje a širším prostředím, 9) navržená politická řešení, 10) nové předložené důkazy.

Mehtova kritéria se velkou měrou kryjí s návrhy jiných autorů. Např. Abbott (2002: 419) předložil seznam charakteristik, kterými se musí vyznačovat určitá kniha, chce – li si získat oblibu a úspěch mezi těmi, na kterých při utváření podoby mezinárodních vztahů záleží snad nejvíce: předními představiteli politiky a ekonomiky. Tato publikace se musí vyznačovat těmito rysy: 1) odvolávat se na „velké“ teoretiky, 2) vysvětlovat „velkou“ historii, 3) poskytovat „velké“ předpovědi, 4) nabízet „velkou“ pomoc, 5) dávat „velké“ rady (Abbott 2002: 419).

V kap. 2.2 je převážně s využitím celé řady sekundárních zdrojů zkoumáno, do jaké míry jsou Mehtova kritéria naplněna u obou prací. Přitom první Mehtovo kritérium, tj. kontext a načasování idejí, je bezesporu důležité, aby se tato ideje ujala v praxi. Na druhé straně může vypovídat pouze o určité módnosti této ideje a nemusí vypovídat o její vnitřní hodnotě. Je možné se oprávněně domnívat, že určitá ideje osvědčí svoji životnost především mimo kontextuální prostředí svého vzniku. Proto s ohledem na cíle zvolené v této disertační práci,

⁹ Přesně Waltz řekl (Schouten 2011), že „v mezinárodní politice neprobíhá mnoho teoretizování. A slovo ‘teorie’ se používá tak volně, že si lidé začínají myslet, že cokoliv, co není přímo empirické nebo faktické, musí být teorie, a to je bezesporu mylná představa. Vyvinout nějakou teorii je samo o sobě obtížné a je to ještě tím obtížnější, když je teorie definována tak, jak by měla být definována. Například Einstein řekl, že žádná induktivní cesta nevede k teorii“.

kteřé souvisí s aktualizací těchto idejí, je tento bod důležitý, protože nastavuje určité startovací podmínky pro svou existenci. Při zkoumání stálosti a trvanlivosti určité ideje by měl být tento bod do jisté míry eliminován. Proto je přesunut z kap. 2.2 do kap. 1.7 nacházející se v Teoretické části disertační práce.

Zatímco kritérium „načasování a kontext ideje“ může vypovídat o určité módnosti a tendenčnosti, pro samu vnitřní hodnotu této ideje je podstatné kritérium „nově předložené důkazy“. V souladu s Lakatosovou metodologií použitou v této disertační práci je toto kritérium součástí kap. 2.1, pojednávající o vnitřní historii vědy.

Poslední kapitola Analytické části (kap. 2.3) již nezkoumá oba výzkumné programy odděleně, ale řeší jejich vzájemný vztah. Obě práce totiž byly velmi často spolu spojovány a vymezovaly se vůči sobě navzájem. Tato kapitola si všímá nejen jejich podobností, ale i odlišností. Zároveň se doplňují a jsou zvýrazněny určité charakteristiky obou teorií, což přispívá k jejich lepšímu chápání. Opět se tak děje v souladu s Lakatosovou metodologií, která proti sobě nestaví pouze určité teoretické koncepty v rámci jednoho výzkumného teoretického programu, nýbrž také více výzkumných programů navzájem. Na tomto místě se rovněž řeší otázka možné syntézy konce historie a střetu civilizací s cílem vytvořit nový teoretický konstrukt, který by lépe odpovídal realitě.

Úspěšnost obou teorií obstát při vysvětlení určitých fenoménů soudobého světa jsou ilustrovány v **Aplikační části** (kap. 3). Byly vybrány příklady dvou integračních uskupení Unie jihoamerických národů (UNASUR) a Šanghajska organizace pro spolupráci (SCO). Obě uskupení jsou v organizačním plánu, o kterém půjde ještě řeč o něco níže, popsány (kap. 3.1, kap. 3.2) a následně důležité skutečnosti se vztahem k teoriím konec historie a střet civilizací interpretovány (kap. 3.3). Proč byla vybrána právě tyto integrační uskupení?

Při výběru těchto příkladů bylo záměrem aplikovat obě teorie současně, nikoliv separátně. To znamená, že bylo třeba najít takové příklady, které by odrážely více či méně nosné principy obou teorií. Teoretickým východiskem pro takové hledání byl článek Kurtze (2002), který vidí možnosti propojení obou konceptů v teorii modernizace.

Prvním kritériem výběru případových studií tedy bylo, aby se jednalo o jistý druh modernizačních projektů, anebo aby zde byly doložitelné jasné prvky modernizace. Tento základní předpoklad najdeme v řadě regionálních uskupení, neboť k národním zájmům každého státu patří mír, stabilita a prosperita. Státy jsou motivovány vstupovat do regionálních uskupení jen tehdy, pokud to povede k posílení rozvoje regionu a skřz modernizaci k růstu jejich blahobytu.

Volba regionálních uskupení na aplikaci obou teorií vychází i z obecného chápání střetu civilizací, které lze zjednodušeně vyjádřit jako spolupráce národních států, popř. formování těchto států do větších celků (Neumann 2004), což je v hrubých obrysech podstatou regionalismu, soudobého fenoménu (viz kap. 2.1.4).

Ke kooperaci států v rámci určitého uskupení nedochází pouze z důvodu modernizace území, nýbrž často se sleduje i bezpečnostní rozměr spolupráce. S ohledem na teorii střetu civilizací detekce tohoto bodu představuje druhé kritérium pro výběr případových studií. V této rovině se rozvíjí i další plán organizování případových studií: určení „nepřítelů“ (či hrozby národních zájmů) tohoto uskupení (=třetí kritérium) a potažmo v terminologii střetu

civilizací identifikování „ústředního státu“ tohoto uskupení (=čtvrté kritérium). S ohledem na Fukuyamův konec historie je sledováno další (páté) kritérium: demokracie jako hodnota.

Jako případová studie pro tuto práci byl zvolen jihoamerický kontinent, protože jak Fukuyama, tak i Huntington projevovali živý zájem o tento kontinent. Plno zmínek o tomto kontinentě najdeme už v jejich knihách (2002: 210; 2001), třebaže např. Fukuyama věnoval Latinské publikaci svoji celou jednu publikaci¹⁰.

Kromě toho je třeba si uvědomit dvě skutečnosti: 1) Huntingtonova (a potažmo i Fukuyamova) práce byla primárně určena tvůrcům americké zahraniční politiky, na což můžeme usuzovat z doporučení jim adresovaných (viz kap.2.2.8), 2) Latinská Amerika patřila vždy do sféry primárních strategických zájmů USA, i když během prezidentství G. Bush Jr. byla pozornost tímto směrem poněkud utlumena a upřena jinam. Už jen z tohoto důvodu by měla být této geografické oblasti věnována náležitá pozornost, třebaže Huntingtonův „střet“ zde, v zóně klidu a míru bez jaderných zbraní, bude mít zcela jinou podobu než na „krvavých hranicích islámu“.

Jistou zajímavost a výchozí startovací pozici pro zkoumání této disertační práce představuje skutečnost, že Huntington v rámci své teorie přesně nevěděl, jak nakládat s kontinentem Latinské Ameriky, jak tento kontinent civilizačně zařadit a klasifikovat.

V této souvislosti sice stručně nabídl několik charakteristik a alternativ možného vývoje na tomto kontinentě, nicméně zodpovězení otázek, kudy se tento kontinent bude v budoucnu ubírat, nechal otevřený. Porovnáním Huntingtonových predikcí ohledně budoucího vývoje Latinské Ameriky (kap. 1.7.2) a stavu věcí s odstupem času se rovněž ukazuje predikční potenciál jeho práce. V tomto ohledu bude zajímavé prozkoumat vztahy mezi ústředními státy civilizací, protože podle Huntingtonova předpokladu ze střetů mezi těmito státy lze usuzovat na změnu globální mocenské rovnováhy mezi těmito civilizacemi.

Výběr Unie jihoamerických národů jako případová studie na ilustrování predikční síly konce historie a střetu civilizací je s ohledem na civilizační přístup Huntingtona opodstatněný, protože toto uskupení zahrnuje téměř všechny země Jižní Ameriky. Nutno však dodat, že opodstatněný jen do určité míry, protože součástí tohoto integračního uskupení nejsou země střední Ameriky a Mexika, které bychom zde z civilizačního hlediska nejspíš očekávali. Tato skutečnost v souladu s použitou metodologií I. Lakatose může být označena jako anomálie. S ohledem na omezený rozsah této práce je vysvětlena tato identifikovaná anomálie (tj. absence Mexika v Unii jihoamerických národů), což pomáhá lépe pochopit obě teorie v kontextu současnosti a docenit jejich interpretační dosah.

Huntingtonův civilizační princip byl popřen v druhé případové studii, pojednávající o Šanghajské organizaci pro spolupráci. Jedná se o popření záměrné a vědomé, pro což existuje několik důvodů a motivů.

¹⁰ FUKUYAMA, Francis (2008) (ed.): *Falling Behind. Explaining the Development Gap Between Latin America and the United States*. New York: Oxford University Press.

V první řadě mezi uskupeními UNASUR a SCO najdeme celou řadu podobností, které plynou už ze srovnání jejich Základajících smluv¹¹. Některé identické body jako zřejmé identifikování ústředního státu obou uskupení, „nevítané“ americké vměšování do záležitostí regionu a odsud plynoucí bezpečnostní rozměr těchto bloků států se staly hlavní organizační linií textu v kap. 3, na jiné podobnosti mezi oběma uskupeními (jako vymezení vůči NATO, primární boj proti vnitřním bezpečnostním rizikům) je také upozorněno v průběhu kapitoly 3.

Kromě toho Šanghajská organizace pro spolupráci představuje významné mocenské těleso v současném globálním světě, poněvadž pokrývá velkou část světadílu a navíc je tvořena významnými globálními aktéry jako Čína a Rusko. Aplikací těchto teorií konec historie a střet civilizací v tomto regionu je motivována snahou ilustrovat globální rozměr jejich platnosti.

V neposlední řadě v případové studii o Šanghajské organizaci pro spolupráci jde mimo jiné také o ilustrování negativního vymezení střetu civilizací. Huntington totiž předpokládal, že multicivilizační organizace není při řešení otázek politických, bezpečnostních a hospodářských tak stabilní jako organizace, jejíž členové pocházejí z jedné civilizace. Podle Huntingtona je tato multicivilizační organizace náchylnější k nezdaru v jednání a dosahování kompromisních řešení než civilizačně jednotná civilizace.

V této souvislosti Huntington napsal (2001: 146): *„Regiony jsou základem spolupráce mezi státy jenom tehdy, když – li se geograficky s kulturou. Když nesdílejí jednu kulturu, pouhé sousedství vzájemnou spolupráci nezaručuje, ba přímo naopak“*.

A dále pak tuto myšlenku rozvedl (2001: 146): *„Vojenská spojenectví a ekonomické asociace vyžadují spolupráci mezi jednotlivými členy. Tato spolupráce je závislá na důvěře, přičemž důvěra nejčastěji vyvěrá ze společných hodnot a kultury.“* Zjištěné neshody a problémy tohoto druhu u Šanghajské organizace pro spolupráci mohou být potvrzením správnosti Huntingtonovy teorie.

Nebudeme – li brát jako anomálii už samotný fakt, že Šanghajská organizace pro spolupráci coby blok kooperujících států není postavena na civilizačním půdorysu, stejně jako u první případové studie i u té druhé půjde mj. o identifikování anomálií, které pomáhají posunout určitý výzkumný teoretický program vpřed.

Pokud si odmyslíme, že Huntingtonův střet cílil především na civilizaci islámu a civilizaci Západu, i střety mezi jinými civilizacemi či uskupeními by měly něco vypovídat o korektnosti či nekorektnosti této teorie. Proto nejenom případová studie o UNASURu, ale především případová studie o SCO mohou dobře ilustrovat interpretační možnosti a dosah teorií konec historie a střet civilizací, popř. odkrýt jejich přednosti, anebo slabiny, a tak lépe pochopit jejich význam v rámci současných teorií mezinárodních vztahů.

¹¹ U UNASURu se tento dokument nazývá *„Základající smlouva o Unii jihoamerických národů“*, viz <http://www.itamaraty.gov.br/sala-de-imprensa/notas-a-imprensa/2008/05/23/tratado-constitutivo-da-uniao-de-nacoes-sul> (www konzultovány 14. 11. 2014). V případě SCO se jedná o *„Deklaraci ustanovující Šanghajskou organizaci pro spolupráci“*, která byla podepsána 15. června 2001 v Šanghaji. Viz <http://www.ehu.es/ceinik/tratados%5C14TRATADOSDEALIANZASPOLITICOMILITARES%5CTAPM1410I NG.pdf> (www konzultovány 23. 11. 2014).

Následující tabulka 0.3 na s. 30 v přehledové formě rozvádí hlavní náplň a obsah disertační práce.

Tabulka 0.3: Základní přehled disertační práce

Hlavní téma	Analýza teoretických výzkumných programů Francise Fukuyamy a Samuela P. Huntingtona
Primární zkoumaný znak	Predikční potenciál
Základní vymezení práce vůči disciplíně mezinárodních vztahů	Anarchie (střet civilizací) vs. řád (konec historie)
Hypotéza	1. obě teorie jsou i v 21. století, tj. více než dvacet let po jejich zformulování a publikování, stále platné a nelze je považovat za pouhou součást dějin politického myšlení; 2. obě teorie je nutné chápat ve smyslu faktorů vycházejících z Mehtových kritérií silné ideje; 3. obě teorie reflektují relevantní minulé a především současné mezinárodněpolitické jevy bez nevysvětlitelných anomálií.
Dílčí cíle a výzkumné otázky	1. aktualizace obou teorií vč. demonstrování jejich predikčního potenciálu 2. pochopení možností či dosahu obou teorií jako vhodné interpretačního nástroje pro soudobé mezinárodněpolitické jevy.
Charakter výzkumu	Interpretativní – cílem není hledat kauzální souvislosti, ale pochopit dané fenomény ve své jedinečnosti.
Metodologie	Lakatosova metodologie teoretických výzkumných programů, Mehtova kritéria silných idejí
Teorie mezinárodních vztahů	Idealismus, resp. liberalismus (Fukuyama), realismus s prvky konstruktivismu (Huntington)
Obsahové členění práce	1. Teoretická část (kap. 1) – filozoficko – metodologická východiska, základní pojmosloví, přístupy využívané v práci, Latinská Amerika v chápání Huntingtona a Fukuyamy 2. Analytická část – (kap. 2) – vnitřní a vnější historie výzkumných teoretických programů Fukuyamy a Huntingtona 3. Aplikační – anomálie UNASUR a SCO (kap. 3)

1 Teoretická část: filozoficko – metodologická východiska

1.1 Filozofie vědy

Fukuyamova kniha „*Konec historie*“, hlásající rozšiřování demokracie do celého světa, se svým charakterem řadí mezi práce z politické filozofie (viz kap. 2.2.3). A jako takové jí nelze dobře porozumět bez filozofického přístupu.

Můžeme ji číst jako pokus restaurovat pocit kolektivního vědomí. „*Konec historie*“ Francise Fukuyamy můžeme charakterizovat jako „diskursivní realitu, která (jednou) vznikne, roste a existuje v diskursu nějakého filozofa. Tento diskurs jako forma praxe je nejen deskriptivní, ale také performativní; nepopisuje pouze realitu, ale také ji vytváří“ (Mircea Boari 1998: iv). Na „*Konec historie*“ je možné také pohlížet trojí optikou, kterou Stojanovic (2010) charakterizoval jako perspektivu ideologickou, etickou a perspektivu humanistického existencialismu¹².

K pochopení Fukuyamovy práce je důležité se zabývat otázkou, jakým způsobem z filozofického hlediska přistupoval k historii ve smyslu určitého vývojového procesu. Fukuyama se při svém zkoumání historie opíral o G. W. Hegela, jenž příkl konec historie na rok 1806, kdy Prusko utrpělo porážku u Jeny¹³ od Napoleona.

Fukuyama pojímal historii jako dynamický proces; napadl post-modernistický trend nevidět za ničím žádný smysl nebo jenom solipsisticky – subjektivní významy. Mnozí označovali (a nutno dodat, že mylně) Fukuyamu kvůli jeho postoji za „posledního marxistu“ (Thompson 1994).

Když mluví o historii, Fukuyama (1995a: 32) má na mysli univerzální historii (nikoliv nějakou konkrétní) ve smyslu „koherentní a lineární transformace lidských společností, které se dotknou celého (nebo téměř celého) lidstva jako celku“. Nejde tedy o pouhé zaznamenání světové historie, ale o filozofickou reflexi utváření a vzniku systému jako takového se snahou pochopit univerzální historii v její holistické podobě. Např. Schiller, Herder, Spengler, Huntington se stejně jako Fukuyama pokoušeli přemostit historická fakta a evoluci morálky s cílem nalézt jejich společné rysy v rámci světových historických trendů (nutno ale dodat, že se tak dělo výhradně z evropské perspektivy, tj. bez zahrnutí mimoevropských kultur).

¹² Ideologická perspektiva „*Konce historie*“ se vyznačuje konečným vítězstvím liberalismu (demokracie a kapitalismu). Etická perspektiva spočívá v univerzalizaci demokraticko – kapitalistického paradigmatu v rovině politické, ekonomické a právní. Humanistický existencialismus vyjadřuje nahrazení boje za přežití bojem o uznání mezi pánem a rabem.

¹³ V této souvislosti možná stojí za zmínku, že konců historie bylo v minulosti již vyhlášeno několik. Např. Adam Smith, jehož myšlenek Fukuyama rovněž ve své knize využívá, si myslel, že kulminačním bodem historie není liberální demokracie, ale obchodní společnost, tj. např. volný obchod jako její nejlepší varianta (Alvey, 2003). V tomto světle lze logicky vyvodit, že konec historie podaný Fukuyamou musíme brát s jistou nadsázkou, neboť komunismus a jeho konec jsou pouhou epizodou v posthistorickém procesu.

Historie je podle Fukuyamy (Söder 2007: 75-76; Holmes 1992: 30): kumulativní (všeho, čeho lidstvo dosáhlo v minulosti, se uchová i pro další generace), lineární¹⁴ (má namířeno k věčnému míru nebo konvergenci politického a ekonomického systému) a smysluplná (má cíl a smysl). Historie má dva hnací motory: vědu a touhu po sociálním uznání. Univerzálnost cíle Fukuyama spatřoval v procesu ekonomické modernizace.

Pokud by teorie střet civilizací a konec historie měly být vřazeny mezi určitý filozofický proud, lze konstatovat, že obě teorie využívají v poslední době velmi módní **filozofii pragmatismu** (Ridling 2001; Friedrichs – Kratochwil 2009; Kořan 2009) a jeho příslušné metody: jmenovitě teoretické syntézy¹⁵ (Huntington: realismus plus prvky konstruktivismu), teoretického eklekticismu (Fukuyama) a abdukce¹⁶ (Huntington, Fukuyama).

Důvody, proč obě ideje ztotožnit s pragmatismem, vyplývají z charakteristiky této filozofie: 1) pragmatismus preferuje určitou dobovou situaci (v této dizertační práci se jedná o konec studené války) před nějakými fixními nadčasovými principy (jak Fukuyama, tak i Huntington sice pracují s nadčasovými „řídícími silami historie“, ale jejich myšlenky se vynořily v určitém kontextu spjatém s koncem studené války); 2) obě teorie měly jako ideje svůj praktický dopad v realitě, tj. praxe potvrdila, že obě teorie jsou životaschopné; 3) obě práce obsahovaly doporučení pro kompetentní politické představitele, čili na základě určité analýzy se staly akčním plánem či projektem; 4) obě teorie představují určitý teoretický koncept; a právě pragmatismus se jeví pro práci s koncepty jako vhodný nástroj; 5) pragmatismus je zaměřen prakticky; jde mu o pozitivní usměrnění veškerých změn (resp. odvrácení negativních trendů a sil – viz Huntington; 6) ideje jsou velmi komplexní; díky pragmatismu komplexnost může být „selektivně a prakticky“ redukována (tyto a další body jsou demonstrovány pomocí Mehtovy klasifikace silné ideje).

Pragmatismus nutně neusiluje o nalezení určité kauzality; zaměřuje se na výzkum určitého problému a konceptu, popř. také hledá praktickou funkčnost určité ideje, jinými slovy pravda je podle této filozofie úspěšná verifikace nějaké hypotézy v praxi (toto nacházíme jak u Fukuyamy a jeho triumfu liberální demokracie, tak i Huntingtona a jeho civilizačních střetů, jak ukazuje kap. 2.1.4).

Bezesporu Huntington musel být alespoň částečně s myšlenkami pragmatismu obeznámen, neboť citoval významného představitele pragmatismu Williama Jamese (2001:

¹⁴ To ale neznamená, že by se historický čas ubíral pouze lineárním směrem, neboť „cykly a diskontinuity jako takové nejsou v rozporu se směrovaností světových dějin, podobně jako existence ekonomických cyklů nepopírá možnost dlouhodobého ekonomického růstu“ (Fukuyama 2002: 66).

¹⁵ „Teoretická syntéza není jenom nutná a žádoucí, ale přímo konstitutivní pro koherentní chápání mezinárodních vztahů jako progresivní a empirické sociální vědy“, napsal Moravcsik (2003). Teoretická syntéza je nezbytná vzhledem ke komplexnosti většiny důležitých událostí světové politiky. Tyto události nejsou vysvětlitelné unikauzálním zkoumáním a přístupem (např. i Huntington se při zkoumání své teze střet civilizací pohyboval na pomezí realismu a konstruktivismu, takže také využíval ve své práci myšlenky obou teoretických přístupů). Syntéza však není pochopitelně bez kazů. Mezi nevýhody teoretické syntézy můžeme uvést relativní abstraktnost, nedostatečnou pozornost k aktérství či to, že není příliš empirická.

¹⁶ Typickým cílem abdukce je umožnit orientaci v určité oblasti, což spočívá ve zmapování nějaké třídy fenoménů ve snaze zvýšit jejich kognitivní pochopení a/nebo praktickou využitelnost. K dosažení tohoto cíle postačí rámcově identifikovat znaky podobnosti a odlišnosti, což zřehlední zkoumanou oblast. Abdukce analyzuje heuristickou hodnotu klíčových konceptů a koncepčních rozdílů.

17). Kromě toho se ve svém textu nepřímou odvolává (2001: 18) na principy pragmatismu, neboť se v načrtnutém modelu situace po skončení studené války snaží odlišit významné od nevýznamného.

1.2 Ontologická pozice

Je jasné, že tvrdé jádro výzkumných teoretických programů se bude lišit výzkumník od výzkumníka. Závisí na tom, čemu který věří a na čem chce stavět svou argumentaci (dalo by se říci, že tvrdé jádro představuje **ontologický základ** výzkumu). Jelikož tato disertační práce pojednává v kontextu různých vizí budoucnosti po skončení studené války o dvou specifických pohledech globálního uspořádání, je třeba určit základní princip, který se aktivoval a měl se výrazně projevovat právě v postbipolárním uspořádání. Tento princip je arbitrárním rozhodnutím a volbou každého jednotlivého autora, předmětem jeho víry a přesvědčení, že svět se v nové době bude vyvíjet primárně pod vlivem právě tohoto principu. Nejspíš nikdo, kdo se snaží porozumět budoucnosti, nemá jinou cestu než vyjít z reflexe historických poznatků, trendů a vývoje, ty pak v obecné rovině (či ve formě určité historické zákonitosti) promítnout do budoucnosti.

Proto je nutné se zabývat těmito principy, proto je možné ztotožnit tyto principy s ontologickou pozicí této disertační práce, tj. s tím, co je fundamentální a od čeho se odvíjí další argumentace. V následující tabulce (Tabulka 1.1) jsou uvedeny síly¹⁷ (či principy), které je možné považovat za původce změn v postbipolárním období. Zároveň je poukázáno na účinky a dopady, které tyto síly mohou mít, resp. jaké skutečnosti se navenek mohou v transformovaném systému projevit. V neposlední řadě rovněž odkazují na autory, popř. jejich práce, kde je možné načerpat k použitým konceptům více poznatků.

A právě identifikace těchto nosných principů změn je určující determinantou pro pochopení jakékoliv teorie vč. prací Fukuyamy a Huntingtona. I oni věřili, že situační kontext spustil dosud latentní síly, které mohou (ale také nemusí) hrát významnou roli při utváření globálního řádu po skončení studené války.

¹⁷ Další silou, která působí v mezinárodní politice, je jazyk. Ten vystupuje jako kreativní činitel, nikoli pouze jako pasivní prostředek v domlouvání politického konsensu (Neumann 2003). Jinými slovy jazyk tento kompromis sám utváří a formuje.

Tabulka 1.1: Hybné síly historie

Druh síly – nosný princip transformace systému	Kdo o nich mluvil?	Projevy těchto sil, dopad, účinky této síly (čeho se týká)	
Internacionalizace a demokratizace	Yoshikazu Sakamoto	Internacionalizace	Rozpouštění hranic mezi státy, regiony
			Obchodní konflikty
		Demokratizace	Rozpouštění hranic mezi náboženstvími, rasami, třídami, etniky atd.
			Lidový nepokoj
Konsolidace a fragmentace ¹⁸	Stuart Kaufman (1997)	4 působící síly v mezinárodním systému	Chování orientované na soběstačnost v anarchickém prostředí
			Ekonomická provázanost
			Princip identity aktéra na mezinárodní prostředí
			„Sociální technologie“
Thumos	Francis Fukuyama	Boj o uznání	
Strach z jinakosti, cizosti	Samuel P. Huntington	Kulturní realismus: střet civilizací	
Socio-ekonomické vztahy	Karl Marx	Třídní boj	
Ideje	G.W.F. Hegel	Např. sebenaplňující proroctví	
Negativismus (nebo také rebelie a nespokojenost)	Pierre Hassner ¹⁹ (Zbigniew Brzezinski)	Konflikt	

Zdroj: vlastní zpracování

Trochu jiné, i když v mnohém podobné řídicí síly uvádí Kaufman (1999). V přehledové tabulce (viz Tabulka 1.2) jsou následně uvedeny čtyři řídicí síly způsobující transformaci systému. Ukazuje se zde, jaký výstup lze v transformovaném systému očekávat v důsledku působení jednotlivých řídicích sil. V tabulce jsou rovněž uvedeny odkazy na autory a jejich

¹⁸ Možná v této souvislosti je vhodné uvést zajímavý postřeh Davida Bohma (Nichol 1996: viii); podle něj je osudem lidstva být neustále zamotaný do změní protichůdných úmyslů a akcí. To vede, jak on to cítil, nejenom ke špatným výsledkům ve vědě, ale také k různým druhům sociálních a osobních fragmentací. Tato fragmentace se týká kulturních a geografických rozdílností a prostupuje celým lidstvem takovou měrou, že si ji už ani neuvědomuje; zcela jsme si na ni zvykli.

¹⁹ Vyjádření Pierra Hassnera k Fukuyamově teorii o konci dějin viz http://www.wesjones.com/eoh_response.htm#Title (www konzultovány 7. října 2010).

práce, ve kterých se s danými koncepty (ať už v podobě řídicích sil, strukturálních rysů systému či transformujícího se systému) pracovalo.

Tabulka 1.2: Možné vývoje mezinárodních struktur

MOŽNÉ VÝVOJE MEZINÁRODNÍCH STRUKTUR		
Hlavní řídicí síly	Klíčový strukturální rys	Výstup
REALPOLITIK	Jaderná multipolarita (Waltz 1993)	Mírová jaderná rovnováha
		Rozsáhlé ničivé války
	Změna moci	Hegemonické války
EKONOMICKÉ SYSTÉMY	Světová ekonomická integrace	Globální prosperita
		Vzrůstající globální nerovnost (Wallerstein 1996)
		Kolaps světové ekonomiky
ZMĚNA IDENTITY	Liberální ideologie	Liberální mír (Doyle 1983)
	Nábožensky založené kultury	Střet civilizací
	Etnonárodnostní loajalita	Války o nástupnictví (Kaplan 1994)
NOVÉ SOCIÁLNÍ TECHNOLOGIE	Demokratizace	Demokratický mír
	Transnárodní instituce	Transnárodní kooperace
	Státní kolaps	Terorismus

Zdroj: vlastní zpracování

Předchozí tabulka je dále rozvedena a doplněna o vize budoucnosti, ke kterým by mohly ony řídicí síly systém přivést (viz Tabulka 1.3). Tyto vize světové politiky jsou v přejaté formě předloženy pouze přehledově a konceptuálně vč. uvedení autora, který přijal určitou dominantní řídicí sílu a na ní potom postavil svou představu budoucího globálního uspořádání. V tomto ohledu Fukuyama, ani Huntington nebyli výjimkou.

Tabulka 1.3: Vize světové politiky

VIZE SVĚTOVÉ POLITIKY			
Autor	Předpoklady	Řídící síly	Vize budoucnosti
Wilkinson	Ústřední postavení států	Realpolitik	Stabilní unipolarita
	Nacionalistická identita	Identita	
	Ekonomický pokrok	Sociální technologie	
Modelski a Thompson	Globální vláda	Demokratizace	Demokratický globální řád
	Ekonomický pokrok	Ekonomická globalizace	
		Světový názor	
	Liberální identity	Realpolitik	
Inoguchi	Globální vláda	Sociální technologie	Státní moc balancuje proti antiutopistickým silám
	Ekonomický pokrok	Realpolitik	
	Mezinárodní mír	Ekonomická globalizace	
		Identita	
Ferguson a Mansbach	Mezinárodní mír	Fúze/ štěpení	Globální řád založený na nestátních aktérech
	Ekonomický pokrok	Ekonomická globalizace	
	Globální vláda	Identita	
Denemark	Ekonomická nestabilita	Ekonomie světového systému	Hegemonické války
	Ústřední postavení států	Realpolitik	
	Reflexivita	Sociální technologie	
Huntington	Soudržnost „civilizací“	Realpolitik	Střet civilizací
		Identita	
Wallerstein	Ekonomický kolaps	Ekonomie světového systému	Systémový kolaps
Barber	Silný odpor vůči západní kultuře	Identita	Džihád vs. McWorld
		Ekonomická a kulturní globalizace	

Zdroj: Kaufman (1999: 214)

Z hlediska výzkumného programu Lakatose se u teorií konec historie a střet civilizací dá identifikovat tzv. tvrdé jádro²⁰ (neboli axiomy teoretických předpokladů, které představují netestovatelné výchozí podmínky výzkumu) jako řídící síly historie: u Fukuyamy je to iracionální *thumos*²¹ a u Huntingtona jinakost a z toho plynoucí nedůvěra (podrobněji viz kap. 2.1.1). Na tomto místě je třeba ještě dodat, že Huntington se na rozdíl od Fukuyamy tolik

²⁰ „Tvrdé jádro“ se nedá testovat přímo. Testovatelné jsou pouze predikce, které odsud plynou (např. důkaz existence dlouhých cyklů jako historicky strukturální pravidelnosti ve světové politice).

²¹ V použité literatuře jsem našel dva tvary tohoto slova: *thymos* a *thumos*. V dalším textu je označuji kurzívou a budu s nimi nakládat zcela volně a zaměnitelným způsobem. Vyjadřují však stále stejný koncept.

nesoustředí na studium své hybné síly, spíše ho zajímá, jak se tato síla bude fakticky projevovat.

1.3 Epistemologická pozice

Epistemologie je teorií vědění: zkoumá, jakým způsobem se přichází k poznání o světě či jak poznáváme zkoumanou realitu. Rozlišují se dvě základní epistemologické pozice v oboru mezinárodních vztahů: vysvětlující (snaží se zkoumanou realitu vysvětlit) a snažící se o pochopení a interpretaci zkoumaných fenoménů.

Přitom obě pozice se proti sobě pouze nevymezují, mohou spolu i velmi účinně spolupracovat. Ostatně „metodologická čistota“ se vyskytuje jen vzácně, dokonce i dílo klasického realisty H. Morgenthaua *„Politics Among Nations“* obsahuje prvky interpretativního přístupu (Neufeld 1993: 50-53).

Pochopitelně interpretativní metoda díky subjektivnímu nastavení klade velké nároky na svou vědeckou validitu, resp. výsledky takto získané nemusí nutně být brány jako vědecké. Proto by pozornost měla být zaměřena na logickou vazbu mezi teorií a empirickými důkazy. Logika sice nutně nezlepšuje naši schopnost nalézt „pravdu“, ale všechny nás určitě neustále nutí pilovat, vyjasňovat a hájit to, o čem věříme, že je pravda (to je bezesporu případ Francise Fukuyamy a jeho práce).

Pro charakter této práce není vhodná vysvětlující (pozitivistická) metodologie, která pracuje s kauzálními souvislostmi, nýbrž interpretativní metodologie, která se snaží rekonstruovat sdílené i subjektivní významy a s jejich pomocí pochopit zkoumanou realitu. Podstatou interpretativní metody je hledání logické vazby mezi teorií a empirickými důkazy. Interpretativní přístup k sociálním vědám otevírá prostor pojímat lidské vědomí jako konstitutivní, ale také jako proměňující sociální svět (jak bude ukázáno v dalším textu, obě zkoumané práce byly spojovány s fenoménem tzv. sebenaplnujícího proroctví).

Navíc v interpretativní metodologii není cílem určité zobecnění, ale pochopení určitého fenoménu v celé své jedinečnosti. Důraz je kladen na ideje, přesvědčení či významy (Kurki – Wight 2007: 19). Je také třeba upozornit na nevýhody použití interpretativní metoda. Kromě poměrně vysoké náročnosti kladené na autora tyto nevýhody spočívají především v nevyhnutelné míře subjektivismu (zmírňován do jisté míry novými reinterpretacemi, přesto se mu plně nikdy nedá vyhnout).

S interpretativní metodologií se rovněž pojí tzv. hermeneutický kruh: dílčím částem nemůžeme porozumět bez porozumění celku a zároveň nemůžeme porozumět celku bez porozumění jeho dílčím částem. Díky určitému předporozumění textu lépe chápeme dílčí části a následně pak je srozumitelnější celek a tak se může pokračovat dále (Drulák 2008: 20).

Obě práce zkoumané v této práci, které můžeme chápat jako určité ideje o budoucnosti, jsou vytvořeny s využitím velkého množství dílčích konceptů. Vzhledem k omezenému rozsahu této práce pozornost není primárně věnována dílčím konceptům (je tak činěno pouze částečně s využitím sekundárních pramenů), ale zkoumá obě práce jako celek. V souladu s principem hermeneutického kruhu je také zřejmé, že obě práce budou pochopeny ještě lépe, pokud se jiní výzkumníci budou zabývat studiem parciálních jevů, ze kterých jsou obě práce eklekticky vytvořeny. Odsud jde vidět, že obě práce neustále vybízejí k reinterpetaci.

1.4 Metodologické ukotvení obou prací

Při zkoumání teorií konec historie a střet civilizací najdeme v přístupu Fukuyamy, resp. Huntingtona prvky „antivědeckého“, subjektivního reflexionismu, (Keohane 1988; Dunne 2007: 19-23).

Obě teorie v zájmu své „vědeckosti“ uvedly celou řadu příkladů dokládající předpokládaný trend vývoje; leč oba koncepty obsahují i prvky „nevědeckosti“. Huntington byl obviňován z „dojmologie“ (ELK 2002), kniha „*Konec historie*“ se způsobem své argumentace řadí mezi díla politické filozofie, jejichž závěry můžeme přijmout, ale v jistých ohledech těžko verifikovat (v současnosti historický svět stále trvá, nikdy nemůžeme vědět, jestli kdy definitivně zmizí). Obě teorie jdou spíše cestou induktivní (než deduktivní).

Z hlediska metodologického můžeme obě teorie zarámovat postpozitivismem. I když se postpozitivismus vyznačuje skepsí ohledně validity veškerého poznání, tj. není možné dosáhnout „pravého“ poznání jako v přírodních vědách, tato metodologická pozice se docela dobře hodí na práce Fukuyamy a Huntingtona, protože přisuzuje velkou důležitost různým významům, víře a jazyku, používá interpretativní techniku a snaží se odkrýt skrytý význam pod povrchem stejně, jak se o to snažili oba američtí vědci.

Z Huntingtonova pojetí civilizačního paradigmatu plyne, že ke střetu civilizací je třeba přistupovat z pozice metodologického kolektivismu, který vychází z holismu (Fay 2002: 67-70). Holismus je přístup, podle kterého jsou vlastnosti jedinců (či jiných útvarů jako např. národních států) výhradně funkcí jejich místa ve společnosti nebo v nějakém širokém systému významů; je to pozice vycházející z předpokladu, že identita člověka (či jiného subjektu) je určena jeho skupinovou příslušností, protože ji vytvářejí sociální a kulturní síly.

Holistický výzkum je „*globálně se rozpínající ve smyslu působení aktérů ve světě, historicky orientovaný, upřený jak na konkrétní procesy, tak i propojující a epochální interpretaci a konečně jasně zaměřený na politické instituce*“ (Palan 2007: 59). Holistický přístup představuje zkoumání komplexního modelu ve třech rovinách: ekonomického systému, mezinárodního systému, vnitřního politického systému.

Tato charakteristika holismu do značné míry vystihuje základní rysy Fukuyamovy práce. Huntingtona v jeho práci nezajímají ekonomické otázky a vnitřní politický systém jako Fukuyamu, nicméně i jeho přístup je holistický. Avšak na rozdíl od Fukuyamy a jeho metodologického individualismu v rámci mezinárodních vztahů se Huntington zabýval dynamikou vztahů mezi státy na úrovni civilizací; jeho přístup bychom tak mohli označit jako metodologický kolektivismus.

1.4.1 Lakatosova metodologie teoretických výzkumných programů

Imre Lakatos²² je znám především jako tvůrce osobité metodologie vědeckých výzkumných programů, na které pracoval v druhé polovině 60tých let a první polovině 70tých let. V práci „*Změny v problému induktivní logiky*“ (1978) podal kritiku základních problémů klasického empiricismu, problémů induktivní metody a induktivní justifikace (zdůvodňování).

²² Výzkumný program Imreho Lakatose inspiroval např. neorealistu Kennetha Waltze.

Navázal v ní na práce K. R. Poppera (ve spojitosti s jeho falzifikacionismem) a T.S. Kuhna (ve spojitosti s jeho pojetím paradigmát); předložil pokus o jejich sjednocení. Podle Lakatose Kuhnovo vysvětlení vzniku nových paradigmát ve vědeckých revolucích je iracionální. Lakatos se také snažil vylepšit Popperův falzifikační model, a to zdůrazněním odlišností funkce anomálií. Anomálie mohou vystupovat jednak jako falzifikující odmítání (*refutation*), a přesto umožňovat další vývoj dosavadní teorie, jednak mohou vystupovat jako plně zamítající danou teorii (*rejection*). Popper sám později rozlišoval mezi naivní a sofistikovanou falzifikací.

Zatímco však Popper podroboval falzifikaci jednotlivé teorie, Lakatos pracuje vždy s určitou sérií teorií. Nutné je zkoumat vztahy mezi jednotlivými teoriemi a uskutečňovat výběr mezi alternativními konkurujícími si teoriemi. V Lakatosově pojetí není tedy falzifikace vztahem mezi teorií a empirickou bází, ale je mnohonásobným vztahem mezi konkurujícími si teoriemi, prvotní empirickou bází a „empirickým růstem“ vyplývajícím z konkurence teorií.

Lakatos v návaznosti na Poppera zformuloval názor, že diachronní přístup k analýze vědeckého poznání (tj. myšleno jako růst vědeckého poznání ve smyslu logicko-metodologického pojmosloví) lze uplatnit i „v kontextu zdůvodňování“ a to od okamžiku, kdy již disponujeme nějakými hotovými vědeckými poznatky. Lakatos tím přiznal vědeckému poznání čas jeho vzniku, tvorby a třibení. Racionálně založené vzniku vědeckého poznání vtělil do představy vědeckých výzkumných programů. Ty jsou určeny podle určitých pravidel, a jakmile přinesou vlastní výsledky poznání, je možné důsledně rozpracovat jejich vlastní metodologii.

V Lakatosových koncepcích vítězí „racionalita“, která je předpokládána jako „vědecká“, a jejímž jádrem je logické uspořádání synchronního obrazu dění. Tento „logický typ“ se stává normativem, na jehož základě lze hodnotit skutečné „historické“ dění jako „racionální“ či „neracionální“ a také jako „progresivní“ či „neprogresivní“ (jinými slovy se bude jednat o „vědecký“ výzkumný program, pokud najdeme při vysvětlování synchronního obrazu světa určitou „racionální“ logiku). Jelikož ale nikdy nelze vyloučit, že určitý způsob zdůvodnění nebo explanace, který je v současné době považován za neracionální, může být v budoucnu přijat jako součást racionálních prostředků. Z toho důvodu se Lakatosova racionalita označuje jako hypotetická.

Vědecký výzkumný program má být podle Lakatose založen tak, že obsahuje tzv. **tvrdé jádro**, které se skládá z různých tvrzení o skutečnosti, jak je přinášejí jednotlivé vědecké disciplíny a metafyzika (filozofie). Toto „tvrdé jádro“ je přijato na základě konvence a považuje se pro daný vědecký výzkumný program za výchozí podmínky, jejichž pravdivost není zpochybňována a vyvrácena, tj. jedná se o soubor tvrzení, která na základě metodologického rozhodnutí nepodléhají kritice.

„Neporušitelné jádro“ programu představuje celek předpokladů určujících směr výzkumu. Lakatos přitom ponechává na zakladatelích, zda (popř. do jaké míry) budou mezi „hájené“ teorie a výchozí předpoklady patřit skutečnosti vyplývající z konceptů „metafyzických“, ale i „mimovědeckých“, tzn. z oblasti různých vyznání, náboženství, mýtů, pověr apod. Tím, že Lakatos připustil zahrnutí „mimovědeckých“ konceptů do „hájeného tvrdého jádra“ výzkumného programu, učinil těmto konceptům ústupek. Rezignoval tak na

objektivnost poznání, o které se snaží věda. Proto tvrdé jádro může být i nepravdivé, ale od otázky pravdivosti je nutno v tomto okamžiku odhlédnout a soustředit se na roli tvrdého jádra jakožto „mocného tvořivého nástroje“ rozšiřování našeho poznání o světě.

Okolo „tvrdého jádra“ se podle Lakatose rozvíjí „ochranný pás“, který je tvořen „pozitivní“ a „negativní“ heuristikou. Tato heuristika představuje soubor návrhů doporučujících určité postupy ve vědeckém výzkumu. Konkrétně **negativní heuristika** tvoří systém pravidel zakazujících použití formálně-logických pravidel falzifikace vůči „tvrdému jádru“.

Jinými slovy negativní heuristika nám umožňuje charakterizovat právě „tvrdé jádro“ programu. V rámci negativní heuristiky je třeba vytvářet „pomocné hypotézy“ (v podstatě se jedná o „pracovní“ nástroj jednotlivých dílčích teorií, které jsou testovány a na základě tohoto výsledku jsou pak teorie, vytvářející určitý výzkumný teoretický program, buď odmítnuty a nahrazeny, nebo přijaty), které chrání toto „tvrdé jádro“. Právě tyto „pomocné hypotézy“ musí být neustále upravovány, anebo dokonce nahrazeny v zájmu ochrany „tvrdého jádra“. Výzkumný program je úspěšný, pokud všechno toto vede k progresivnímu posunu zkoumaného problému, naopak neúspěšný, pokud to vede k degeneraci (příkladem úspěšného výzkumného programu je Newtonova gravitační teorie, viz Lakatos 1978: 48-49).

Jednu teorii je možné podle Lakatose nahradit jen „lepší“ teorií, to je takovou, která má větší empirický obsah a jejíž část je aktuálně potvrzená (tj. „pomocná hypotéza“ první teorie neprošla empirickým testem“). Rozvíjení vědeckého výzkumného programu se uskutečňuje v rámci série navzájem se střídajících teorií „ochranného pásu“. Ve shodě s pozitivní heuristikou vědci neustále zdokonalují teorie prostřednictvím zavádění nových pomocných hypotéz, konkretizací, modifikací a zpřesňováním dosavadních teorií a hypotéz.

Pozitivní heuristika tvoří systém metodologických pravidel, která usměrňují rozvíjení vědeckého výzkumného programu, určují výběr problémů, způsoby jejich řešení, a také kritéria určující rozvíjení „ochranného pásu“ jádra programu. Zatímco negativní heuristika obsahuje netestovatelná tvrzení (či pomocné hypotézy v terminologii I. Lakatose), které jsou vytvořena s cílem chránit a potvrzovat tvrdé jádro (či v Lakatosově terminologii přijatý axiom), pozitivní heuristika soustřeďuje především ty výpovědi, které jsou v rozporu s touto negativní heuristikou.

Pozitivní heuristika tedy soustřeďuje kritiku určitého výzkumného teoretického programu (viz např. Hynek 2005). Falzifikace je přitom podle Lakatose nutné registrovat, ale není nutné na ně bezprostředně reagovat, dokud trvá „pozitivní síla“ „pozitivní“ heuristiky. Dochází tak k rozvíjení a zdokonalování celého vědeckého programu.

Vědecký výzkumný program nemůže zrušit žádný logický rozpor, ani žádný „objev“ empirických faktů, či výsledek experimentu, který nezapadá do celkového obrazu přijaté teorie. Tyto skutečnosti hodnotí jako „**anomálie**“²³ a v souladu s principem „odsunutí

²³ Jednu takovou anomálii uvedl i sám Huntington (2001: 352-353), kdy v souvislosti s válkou v Bosně, která byla válkou civilizací, napsal: „*jedinou výjimku z tohoto modelu tvořily Spojené státy, jejichž představitelé se ve svých projevech přikláněli k muslimům*“. Následně Huntington ale vysvětlil, že se o anomálii vlastně nejednalo, resp. Spojené státy jako země civilizační vzorec neporušily, protože provedly pouze „*pečlivě vy kalkulo vanou*

falzifikací“ mimo systém vědeckého programu je pouze eviduje. Jinými slovy Lakatos také soudí, že falzifikace neznamena jednoduše odmítnutí teorie, protože je nutné vzít v úvahu její sebeobranu, která spočívá v zavádění hypotéz ad hoc.

Každý výzkumný program dosahuje ve svém vývoji „bodu nasycení“, což znamená, že ztrácí svou heuristickou sílu. To se projevuje prudkým zvýšením počtu hypotéz ad hoc a ztrátou progresivnosti výzkumného programu. Ve vědě pak zaujme přední místo nový výzkumný program opírající se o jiné tvrdé jádro (tvrdé jádro je opuštěno, pokud nějaký program přestane předvídat neznámá fakta). V rozvinuté vědě může současně fungovat několik vědeckých programů, které se nacházejí v různých etapách svého vývoje.

Přitom v **konkurenčním vztahu** nejsou jen teorie a hypotézy uvnitř jednoho výzkumného programu, ale navzájem též **různé výzkumné programy** jako celky. K vědecké revoluci dochází tehdy, jestliže jeden vědecký výzkumný program je zhodnocený na základě zpřesnění hodnotových kritérií a na základě zhodnocení dosavadních výsledků výzkumu jako „regresivní“ a je nahrazen, vytěsněn jiným, konkurenčním vědeckým výzkumným programem, který je zhodnocen jako „progresivní“. Postupná řada výzkumných programů, které mají vzrůstající „progresivitu“, které se střídají jeden za druhým, vedou stále více k teoriím „více podobným“ pravdě. Cesta k pravdě vede podle Lakatose přes řadu postupně se vylepšujících se nepravdivých teorií.

1.5 Vymezení základního pojmosloví

1.5.1 Paradigma

Výzkumné programy konec historie a střet civilizací byly označovány jako **paradigmata**, které reflektují nějaký problém, ale také předkládají cíl určité politiky. Jednou z funkcí paradigmatu je zdůraznit, co je důležité (např. potenciál pro eskalaci střetu mezi civilizacemi z různých civilizací); jinou funkcí je umístění známého jevu do nové perspektivy.

V první řadě je třeba zdůraznit, že za paradigma označoval svou práci Huntington, když poukazoval (Fox 2002: 418) na fakt, že žádné paradigma (vč. jeho „civilizačního“) spjatých s postbipolárním světovým řádem není dokonalé (např. jeho civilizační paradigma nedokázalo vysvětlit iráckou invazi do Kuvajtu).

Za jedno z možných map či paradigmat po skončení světové politiky Huntington považoval (2001: 19-25) i Fukuyamův konec historie, co označil jako paradigma jednoho světa, žijícího v euforii a harmonii; k tomuto paradigmatu byl nicméně velmi kritický, neboť se k němu vyjádřil, že *„je očividně příliš vzdáleno realitě na to, aby mohlo být užitečným průvodcem světem po studené válce“* (viz Huntington 2001: 20). Kromě toho jako dvě další paradigmata jmenoval paradigma dvou světů – my a oni a paradigma světa s více či méně 184 státy v naprostém chaosu.

civilizační realistickou politiku“: podporou Bosny a návrhem na zrušení embarga se Spojené státy pokoušely omezit vliv fundamentalistických zemí jako Írán a Saúdská Arábie. Na tomto příkladě Huntington ilustroval, že každá anomálie může mít nějaké ad hoc vysvětlení.

Fukuyamovu a Huntingtonovu práci považovali za paradigma i jiní. Např. Takashi Inoguchi zdůraznil jejich význam (1999) tím, že je nebere pouze jako „produkt minulosti“, ale popisuje pomocí nich globální řád kolem roku 2025.

V následující tabulce (Tabulka 1.4) je shrnuto Inoguchiho vnímání globální politiky ve třech paradigmatech (Vestfálské, Filadelfské, Antiutopistické). Každé paradigma je popsáno klíčovým konceptem, aktéry, kterých se týká, klíčovými osobnostmi, které jsou s paradigmatem spjaté, a základním rámcem (či oblastí), kterým je paradigma vymezeno. V poznámkách pod čarou uvádím jiné představitele, kteří se svými pracemi pohybovali ve schématech spojených s oněmi třemi paradigmatickými viděními světa.

Tabulka 1.4: Paradigmata podle Inoguchiho

PARADIGMA	KLÍČOVÝ KONCEPT	AKTÉŘI	KLÍČOVÉ POSTAVY	RÁMEC/ZÁKLAD/SÍŤ
Vestfálské	Státní suverenita	„Normální státy“ ²⁴	Henry Kissinger ²⁵	Geopolitický
Filadelfské	Lidová suverenita	Liberální demokracie ²⁶	Francis Fukuyama	Geekonomický
Antiutopistické	Ztracená suverenita	Zhroucené státy ²⁷	Samuel Huntington	Geokulturní

Zdroj: Inoguchi (1999)

Inoguchi předpovídal (1999), že „rozšířený“ Sever bude dosahovat vyššího příjmu a bude se víceméně řídit Filadelfským schématem. Na Jihu (který se bude rozšiřovat a pak zase smršťovat) se vývoj bude ubírat ve zvětšené míře Antiutopistickým a Vestfálským směrem. Na Jihu se bude usilovat o „globální governance“ s prvky idealistického humanismu zaměřeného na jednotlivce. Globalisté budou sledovat integritu a konsolidaci globálního trhu. Vestfálský směr se více zaměří na symbolické a kulturní aspekty státní suverenity.

²⁴ Jsou charakterizovány silnou státní suverenitou, jasným odlišením řádu a anarchie, jsou citlivé na porušení suverenity a teritoriality, přímo si ošklivý porušení cizí suverenity.

²⁵ Mezi hlavní představitele odkazu těchto tří tradic bychom zařadili: **1) Vestfálské:** WALTZ, Kenneth (1979): *Theory of International Politics*. Reading, Mass.: Addison-Wesley; MORGENTHAU, Hans (1959): *Politics among Nations*. 2d enlarged ed. New York: Knopf. **2) Filadelfské:** RUSSETT, Bruce (1993): *Grasping the Democratic Peace*. Princeton: Princeton University Press. ONUF, Nicholas Greenwood (1998): *The Republican Legacy in International Thought*. Cambridge: Cambridge University Press. DEUDNEY, Daniel (1996): *Binding Sovereigns: Authorities, Structures, and Geopolitics in Philadelphian Systems*. In *State Sovereignty as Social Contract*, edited by Biersteker and Weber, s. 190-239. DOYLE, Michael (1997): *Ways of War and Peace: Realism, Liberalism, and Socialism*. New York: Norton. **3) Antiutopistické:** GALTUNG, Johan (1996): *Peace by Peaceful Means: Peace and Conflict, Development and Civilization*. Thousand Oaks, Calif.: Sage. WALLERSTEIN, Immanuel (1991): *Geopolitics and Geoculture: Essays on the Changing World - System*. Cambridge: Cambridge University Press. DALLMAYR, Fred (1990): *Alternative Visions: Paths in the Global Village*. Lanham, Maryland: Rowman and Little field.

²⁶ Vyznačují se pevně zakořeněnou lidovou suverenitou, široce přijímanými univerzálními hodnotami (volný trh, demokratická politika), tlačí na snižování protekcionismu, snižování významu suverenity.

²⁷ Zhroucené státy jsou ekonomicky marginalizované a velmi citlivé; jsou rovněž velmi snadno zranitelné v důsledku globálních ekonomických změn. Dále jsou bezpečnostně nestabilní, mohou trpět kvůli vnitřním a občanským nepokojům. Jsou zralé k vnější intervenci (např. kolonialismus, vykořisťování, humanitární pomoc, ozbrojená agrese, ekonomické pronikání).

Inoguchiho kniha (1999) nejenom ukazuje, že konec historie a střet civilizací byly používány ve významu „paradigma“, ale také v jisté míře potvrzuje predikční potenciál obou prací, o čemž blíže pojednává kap. 2.1.4.

1.5.2 Teorie

Nicméně všeobecně střet civilizací od Samuela Huntingtona byl všeobecně považován za nejkontroverznější a možná také za nejvlivnější politickou teorii (sic) 20. a začátku 21. století. Konkrétně Dorothy Barenscott označila (2002) Huntingtonovu práci za „*grand theory*“ (teorii velkého rozsahu), o Fukuyamově práci se mluví jako o obecné teorii.

Nejenom s odkazem na tuto autorku můžeme obě práce brát jako teorie. Obě totiž vykazují znaky, kterými se teorie vyznačuje. Existuje celá řada definic toho, co je to teorie (Kerlinger 1972; Waltz 1979; George 1993: 17; Buzan – Little 1994; Lees – Russetts – Russetts 1996; Walt 2005; Palan 2007: 48; Dunne – Kurki – Smith 2007; Qin 2010: 26). Teorie by zpravidla měla umět vysvětlit fakta. Také se předpokládá její vztah k praxi, tj. měla by navrhnout politickým praktikům efektivní řešení jejich problémů (viz kap. 2.2.8). Základní funkcí teorií je organizovat a uspořádávat empirické poznání kolem nás. Teorie by také měly umět (alespoň částečně) predikovat budoucnost.

Jinou otázkou ale je, zda se bude jednat o „dobrou teorii“. K tomu je zapotřebí, aby teorie splňovala určitá kritéria jako požadavek na vnitřní koherenci, racionalitu argumentů neboli objektivitu zkoumání (Jacskon 1999: 62-63; Kratochvíl 2008: 23), jasnost výkladu (Jacskon 1999: 62-63; Walt 2005: 26-28; Kegley 2010: 48), parsimonii, falzifikovatelnost, deskriptivní bohatost a vztah k praktickým problémům (Kratochvíl 2008: 23; Kegley 2010: 48). Situace je však ještě komplikovanější, protože teorie mohou mít různé významy a cíle v závislosti na určitém geografickém kontextu (viz např. Qin 2010: 27), a proto akademici z jiných částí planety budou mít různé pohledy na pojímání „dobré teorie“ (Acharya – Buzan 2010: 3).

V této souvislosti řekněme, že teorie střetu civilizací by byla spíše přijata teoretiky v Evropě než v USA (nutno však dodat, že Huntington svou práci za teorii nepovažoval, spíše ji charakterizoval jako deskriptivní hypotézu možné budoucnosti). Pro neorealisty (a jmenovitě pro Waltze) Huntingtonova práce byla pouhou „preteoretickou fází“, která však nemohla poskytnout „*uspokojivé vysvětlení, ani vést k vytvoření nové teorie*“ (Qin 2010: 26). Fukuyamova teorie zase v americké akademické komunitě selhávala v požadavku na svou empirickou verifikovatelnost (testovatelnost).

Seznam „nedokonalostí“, aby konec historie a střet civilizací byly uznány jako „dobré teorie“ i bez ohledu na geografickou příslušnost vědců, by mohl být delší. Např. Huntingtonův střet civilizací má problémy s koherencí, navíc empirická testování až příliš často neodpovídají realitě (jinými slovy v soutěži vícera teoretických vysvětlení hodnota a užitečnost nějaké teorie je měřena pouze jedním kritériem: jakým způsobem koresponduje s realitou, to znamená, je založena na skutečných faktech); Fukuyamova práce zase ne vždy předkládá racionální argumenty (jako např. v případě „filozofického“ konceptu *thumos*); obě práce mají problémy se svou falzifikovatelností, hloubkou, objektivitou, úplností, možná i zaměřením na podstatné jevy. I přes tyto výhrady bývají označovány jako teorie.

Pro toto konstatování existuje i jiný argument. Jak ukazuje tabulka na s. 45, konec historie a střet civilizací můžeme včlenit do proudu dominantních teorií mezinárodních vztahů, tj. Fukuyamovu teorii můžeme ztotožnit s liberalismem (tato klasifikace Fukuyamovy práce je mj. také patrná z jeho nesouhlasného a vyhraněně polemického postoje vůči myšlenkám realistů, viz Fukuyama 2002: 238-255), Huntingtonovu s realismem. Toto zařazení rovněž odkazuje na vlastnosti obou prací, které vyplývají z jednotlivých teoretických přístupů mezinárodních vztahů.

Huntington ale překračuje hranice realistického myšlení. Domnívá se (2001: 22-23), že realistický obraz světa je „*velmi užitečným východním bodem pro analýzu mezinárodního dění a také vysvětluje většinu kroků jednotlivých států*“. Na druhé straně ale také upozorňuje, že není správné vysvětlovat vše jen v mezích moci, jak to činí realisté, neboť státy své zájmy vnímají způsobem, který klasická realistická teorie vysvětlit nedokáže. Státní zájmy jsou totiž ovlivňovány převážně hodnotami, kulturou a institucemi.

V tomto ohledu souhlasí s liberální koncepcí „věčného míru“, tj. že demokratické státy spolu neválčí, jelikož mají mnoho společného. Jinými slovy realistické paradigma najdeme v průběhu celé historie, to, co se ale mění (platí rovněž pro postbipolární období), je, jak státy vnímají a koncipují své zájmy.

K závěru, že Huntingtonova práce nese zjevné stopy realismu, náznaky liberalismu, ale také prvky konstruktivismu (neomarxismu nikoliv, protože se ekonomickým uspořádáním vůbec nezabývá), dojdeme, když si uvědomíme, z jakých metodologických pozic (tj. atomismus vs. holismus) vychází jednotlivé teorie mezinárodních vztahů. Realismus a liberalismus jsou konstruovány na základě atomismu, naopak konstruktivismus a neomarxismus jsou povahy holistické (Huntingtonovu práci jsem již dříve ztotožnil s metodologickou pozicí holismu).

„Huntingtonovy sympatie“ pro konstruktivismus můžeme spatřovat i v jeho odvolání se na Hedleyho Bulla, jednoho z představitelů anglické školy (Huntington 2001: 49), která má s konstruktivismem společné např. zájem o mezinárodní historii nebo „povýšení“ mezinárodního systému na mezinárodní společenství²⁸.

Zároveň se ale také zdá, že i Fukuyama vypracoval svoji práci na základě holistického konstruktivismu, když srovnáme obsah „*Konce historie*“ s tím, oč u holistického konstruktivismu běží. Holistický konstruktivismus se totiž zajímá především o dynamiku mezinárodní změny a zkoumá velké transformace mezinárodního systému. Navíc se snaží přemostit tradiční dichotomii mezi mezinárodním a domácím, jinými slovy domácí a mezinárodní scéna jsou dvě strany jediného sociálního a politického řádu (Fukuyama prorokoval v neurčitém časovém horizontu globální rozšíření posthistorického světa, jehož nositeli budou demokratické státy; v tom spočívá propojení národního a mezinárodního, potažmo transformace mezinárodního systému).

²⁸ V této souvislosti Huntington napsal (2001: 49): „*mezinárodní společenství však existuje jenom tehdy, mají-li státy společné zájmy a hodnoty*“. O systému mezinárodního systému Bull hovoří tehdy, když dva nebo více států mají dostatečný počet kontaktů mezi sebou a mají dostatečný vliv na rozhodování toho druhého.

Tabulka 1.5: Predikce globálního řádu – (idealismus) liberalismus vs. realismus

TEORIE	Liberální teorie a optimistické předpovědi	Realistické teorie
SCÉNÁŘ, PREDIKCE DIKTOVANÁ TEORIÍ	Kolaps komunismu	Kolaps SSSR = oslabení stávajících aliancí
	Rozšíření institucí západního stylu	Stimulování vytvoření protiamerických koalicí
	Mírová doba	<i>Pax Americana</i> založený na americké hegemonii
		„Střet civilizací“ nebo „Přicházející anarchie“
LITERATURA	Fukuyama (1992) ²⁹ , Hoffman et al. (1993) ³⁰ , Russett (1995) ³¹ , Weart (2000) ³²	Mearsheimer (1989) ³³ , Waltz (1994 -1995), Walt (1997) ³⁴ ; Layne (1993) ³⁵ ; Wohlforth (1999) ³⁶ , Brooks, Wohlforth (2000-2001) ³⁷ , Huntington (2001) ³⁸ , Kaplan (2001) ³⁹

Zdroj: Walt (2005: 31)

Z hlediska teoretických typů, tj. teorie normativní, konstitutivní a prizmatické, bychom nejspíš Fukuyamovu teorii označili za „kriticky konstitutivní“, kdy se jedná jen o teoretickou předpověď (nemusí se vůbec naplnit), není v ní obsažena ani kauzalita ve smyslu, pokud se stane X, pak se stane Y. Teorie se ptá, jakým způsobem se utváří podoba posthistorického světa, co k tomu vede atd. (posthistorický svět se utváří přijetím společných norem liberální demokracie, vysvětluje, proč jsou tyto normy „vlastní“ všem lidem).

²⁹ FUKUYAMA, Francis (1992) *The End of History and the Last Man*. New York: Maxwell Macmillan International.

³⁰ HOFFMAN, Stanley - KEOHANE, Robert - NYE Joseph, (eds). (1993): *After the Cold War: International Institutions and State Strategies in Europe, 1989–1991*. Cambridge, MA: Harvard University.

³¹ RUSSETT, Bruce (1995): *Grasping the Democratic Peace: Principles for a Post-ColdWarWorld*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

³² WEART, Spencer R. (2000): *Never at War: Why Democracies Will Not Fight One Another*. NewHaven, CT: Yale University Press.

³³ MEARSHEIMER, John J. (1989): Assessing the conventional balance: the 3:1 rule and the future of security studies. *International Security* 13(4), s. 54–89.

³⁴ WALT, Stephen M. (1997): The ties that fray: why Europe and America are drifting apart. *National Interest* 54, s. 3–11.

³⁵ LAYNE, Christopher (1993): The unipolar illusion: why new great powers will rise. *International Security* 17(4), s. 5–51.

³⁶ WOHLFORTH William C. (1999): The stability of a unipolar world. *International Security* 24(1), s. 5–41.

³⁷ BROOKS, Stephen G. - WOHLFORTH William C. (2000–2001): Power, globalization and the end of the Cold War: reevaluating a landmark case for ideas. *International Security* 25(3), s. 5–53.

³⁸ HUNTINGTON, Samuel P. (2001): *Střet civilizací. Boj kultur a proměna světového řádu*. 1. vydání. Rybka Publishers.

³⁹ KAPLAN, Robert (2001): *The Coming Anarchy: Shattering the Dreams of the Post Cold War*. New York: Vintage.

Huntingtonova teorie se zase nejspíš nachází na pomezí konstitutivní a prizmatické teorie. Označení prizmatické teorie by si mohla vysloužit kvůli tomu, že obsahuje princip jinakosti: důležitou roli hraje to, jak se jednotliví aktéři vnímají. Zároveň se v této teorii objevují i rysy konstitutivní, Huntington vysvětluje, proč se budou vytvářet velké civilizační bloky na základě podobnosti (jinými slovy Huntington hledá s využitím konstruktivismu pochopení toho, jak bude budoucí globální řád uspořádán, přičemž ale svá tvrzení důsledně dokládá pomocí racionalistického realismu).

V každém případě na tomto místě může být konstatováno, že teorie střet civilizací konstruovaná s využitím prvků realismu (z povahy spíše pesimistický a implicitně v sobě obsahující konflikt) a konstruktivismu (který se v době publikování knihy *„Střet civilizací“* stával velmi populárním přístupem ke zkoumání mezinárodních vztahů) ji činí velmi mocnou, zvláště když si uvědomíme, že tehdejší političtí reprezentanti USA (právě jim byla doporučení Fukuyamy a Huntingtona směřována) byli pod silným vlivem realistické školy, neboť právě tato teorie se dominantně vyučovala na vysokých školách v době, kdy tam oni studovali (George 1993).

Na tomto místě je třeba upozornit také na skutečnosti, že i přes výše uvedený pokus střet civilizací zahrnovat do perspektivy teorií mezinárodních vztahů, sám Huntington svou práci za teorii nepovažoval; trval by spíše na tom, že se jedná o subjektivní (byť podloženou) interpretaci jednoho z možných budoucích rizik světového vývoje. Asi by se bránil tomu, že jeho práce a myšlenky v ní obsažené mají obecnou platnost, tj. platí vždy a za všech okolností.

Tento Huntingtonův pohled na *„Střet civilizací“* dokládá i Chiozza (2002: 713), když uvedl, že přes velká slova o historii a především o kontinuitě vývoje historie, sám Huntington svou práci nepředkládá vysoké teoretické ambice, neboť jeho civilizační přístup není sociálně vědní prací, ale jen interpretací pravděpodobného vývoje globální politiky po skončení studené války (Chiozza 2002: 713).

Tento negativní postoj Huntingtona k teoretické povaze své práce je možné vysvětlit tím, že celá řada vědců (byť autorovi této práce není známo, zda Huntington mezi ně patří) je skeptická k existenci jakéhokoliv teoretického základu sociálních věd po vzoru přírodních věd. Např. Waltz (2000: 5-7) byl velmi opatrný, aby „teorii“ demokratického míru označil jako teorii a raději se uchýlil k pojmenování „teze demokratického míru“ (tento příklad posloužil jako inspirace pro tuto práci k podobnému označení *„Konec historie“*, resp. *„Střet civilizací“*).

1.5.3 Mýtus

Na konec historie a střet civilizací bychom mohli také pohlížet v rámci teorií mezinárodních vztahů jako na **mýty**, jak to činí Cynthia Weber (2005). Funkcí těchto mýtů je dodat zdání pravdivosti jednotlivým tradicím mezinárodních vztahů (konkrétně v této práci se jedná o idealismus, resp. liberalismus u Fukuyamy a realismus u Huntingtona). Mýtus v mezinárodních vztazích je zřejmá pravda, obvykle vyjádřená ve formě sloganu (viz např. slogan „konec historie“ nebo „střet civilizací“). Jinými slovy mýty mezinárodních vztahů jsou stavebními kameny teorií mezinárodních vztahů, tj. příběhů, které jsou nám vyprávěny o mezinárodní politice. Jsou těmi částmi příběhu, který je nám tak známý, že ho bereme jako

samozřejmost. Proto teorie potřebují mýty mezinárodních vztahů, aby vypadaly, že jsou pravdivé.

Mýty mohou být pravdivé, anebo nepravdivé. Pravdivost nebo nepravdivost mýtů mezinárodních vztahů není důležitá pro pochopení, jak tyto mýty fungují coby základní stavební kameny teorií mezinárodních vztahů. Právě kvůli funkci, které tyto mýty plní, získávají teorie mezinárodních vztahů zdání skutečnosti. Tento rozměr Fukuyamovy a Huntingtonovy práce podtrhává význam faktorů vnější historie vědy (viz kap. 2.2).

1.5.4 Scénář

Konec historie a střet civilizací nebyly označovány pouze jako teorie, paradigmaty, mýty, ale i jako **scénáře** (Hammond 2000; Ringland 2006). Scénáře jsou moderní metodou, jak se potýkat s nejistotou. Scénáře přináší pečlivě promyšlený příběh o tom, jak by některá z pravděpodobných budoucností mohla vypadat. Scénáře se často opírají o skutečná data; chybějící data jsou nahrazena intuicí a zkušenostmi odborníků a vědců. Příběh jako scénář chce pohnout jeho čtenáře (nebo toho, komu je určený, např. politiky) k tomu, aby se na přítomnost dívali v novém světle, tj. vidět ji jasněji, rozumět jí lépe a mít tak více prostředků k lepším rozhodnutím.

Scénáře však není možné zaměňovat s predikcemi či předpověďmi (scénáře nejsou ani strategií, spíše koherentně strukturovanou spekulací). „*Scénáře nejsou predikce. Jednoduše není možné předvídat budoucnost s jistotou. [...] Scénáře jsou spíše nástrojem pomáhající lidem se učit*“ (Hammond 2000: 6). Smyslem scénářů tedy není přijít s co nejpřesnějším obrazem budoucnosti (v tomto smyslu můžeme nakládat s tezemi konce historie a střetu civilizací jako se scénáři, protože neříkají, jaká budoucnost bude, ale kudy se může ubírat).

Pokud bychom měli charakterizovat konec historie a střet civilizací z hlediska metody scénářů, můžeme říci, že Huntington psal hypotetický scénář⁴⁰, Fukuyama deskriptivní. Oba byly povahy politické, určeny pro vládu (hlavně americkou); nelze je tedy klasifikovat jako scénáře obchodní, makroekonomické nebo zaměřené na změnu životního prostředí.

Na základě klasifikace scénářů (viz Van Notten 2005) je možné říci, že obě teze konec historie a střet civilizací identifikovaly řídicí síly, které vytvářely kontextuální prostředí pro jejich naplnění (viz kap. 1.2); obě se soustředily na normativní stránku věci, resp. hodnoty převoditelné do normového vyjádření hrály podstatnou roli při vytváření příslušných scénářů.

1.6 Predikce

Každá platná teorie musí předkládat predikce, které se dají testovat realitou (tj. verifikovatelnost nebo falzifikovatelnost predikcí). Predikce založená na teorii se nazývá

⁴⁰ Hypotetičnost Huntingtonových scénářů najdeme v následujících slovech (2001: 368): „*islámské obrození a ekonomická dynamika Asie jasně ukazují, že ostatní zdaleka nejsou mrtvé a že pro Západ zůstávají alespoň potenciální hrozbou. Velká válka mezi Západem a ústředními státy ostatních civilizací sice není nevyhnutelná, ale dojit by k ní mohlo. Anebo může pokračovat postupný a nerovnoměrný úpadek Západu, jenž započal počátkem dvacátého století a který by se mohl táhnout po celá další desetiletí a možná i století. Anebo může Západ naopak projít obdobím oživení, posílit svůj upadající vliv na světové dění a utvrdit svou vedoucí pozici civilizace, kterou ostatní civilizace budou následovat a napodobovat*“. V této souvislosti si Huntington není jistý, zda zcela nezávisle na všech vnějších nebezpečích dokáže západní civilizace zvrátit proces vnitřního úpadku.

hypotéza. Dobrá teorie bude neustále přicházet s testovatelnými predikcemi, které se potvrdí praxí. Čím více pravdivých predikcí, tím věrohodnější nějaká teorie bude. Tím pravděpodobnější také bude, že vysvětlení, které tato teorie nabízí, je správné.

V opačném případě teorie, která nedává žádné testovatelné predikce (tj. teorie, která se nedá testovat), je neužitečná, protože nevysvětluje ve skutečnosti nic. Pokud predikce nějaké teorie nevyjde, teorie je zjevně ve své současné podobě nesprávná, protože nevysvětluje určité fenomény v souladu s realitou. Pak se teorie musí buď změnit (tj. projít určitou evolucí), aby lépe rezonovala s realitou, a pokud to není možné, pak musí být teorie opuštěna a nahrazena jinou (tj. novým a lepším vysvětlením určitého fenoménu; predikování je vlastně nikdy nekončící proces; jak se mění realita, staré koncepty jsou upravovány nebo zcela vyvráceny a odmítnuty; nové koncepty zaujímají jejich místo).

Konec historie a střet civilizací je možné označit jako určité ideje o budoucnosti, jejichž jediným smyslem existence je predikování věcí příštích. To je jejich nejdůležitější vlastnost (základním posláním scénářů je predikovat budoucnost; v tomto směru by se měly prezentovat i dobré teorie). Predikce mají nespornou praktickou hodnotu, neboť jsou vyžadovány politiky, kteří chtějí vědět, co je čeká, nač se připravit, jak se chovat racionálně a předvídat negativní důsledky svých akcí v budoucnosti.

K predikcím podle Kanta (Williams 1997: 15) je možné přistupovat trojím způsobem: 1) s předpokladem, že lidstvo se nachází na cestě neustálého úpadku (pesimismus); život lidí se tedy ustavičně zhoršuje. 2) osud se může vyvíjet opačným směrem, tj. k lepší a radostnější budoucnosti (optimismus). 3) nedochází ani k zhoršení, ani zlepšení údělu lidí (neutralita, strnulost, status quo, kontinuita ve smyslu změny).

V predikování se projevuje **důležitost historického poznání** (historický přístup najdeme i u teorií konec historie a střet civilizací), neboť každá predikce si zakládá na důkladné analýze současnosti a pochopení historických trendů (viz Popper 2000; Pfaff 1997).

Obtížnost predikovat vývoj světové politiky na začátku 90. let minulého století⁴¹ (tedy specifická té doby) se pokusil rozebrat Robert Jervis (1993). Uvedl několik spolupůsobících faktorů, které zhoršují výstupy predikcí: i malé události ovlivňují běh historie (viz tzv. „butterfly efekt“); navíc tehdejší situace byla jedinečná, bezprecedentní, lidstvo se ocitlo ve zcela novém prostředí.

Zhoršená prediktabilita budoucnosti může spočívat i v náklonnosti lidské duše páchat zlo (Williams 1997: 15): kdyby lidé byli spíše dobrými bytostmi, mohli by lépe předvídat „zdokonalování“ lidské rasy; vzhledem ale ke zmíněnému sklonu se nemůžeme oddat tomuto „nemístnému“ optimismu.

Ani hlavní teorie mezinárodních vztahů (neorealismus, strukturální realismus, neoliberalismus, konstruktivismus, marxismus) si nevedou nijak dobře v predikování budoucnosti. Možným vysvětlením je fakt, že vztah mezi teoretickým předvídaním a světem

⁴¹ Např. predikovat rozpad SSSR bylo zavrženo jako holá spekulace či fantasmagorie, jež by mohla značně pochroumat vědcovu důvěryhodnost.

skutečné politiky není vůbec jednoznačný, neboť sociální teorie jsou zpravidla povahy pravděpodobnostní.

Varovný postoj před predikováním budoucnosti zaujal ve své knize „*Konec historie*“ i Fukuyama, když nejspíš v narážce na svou filozoficky pojatou knihu a s odvoláním se na Hegelovu knihu „*Základy filozofie práva*“ napsal (2002: 205): „*filozofie je svou vlastní dobou uchopená v myšlenkách; člověk jako filozof nemůže jít za hranice své doby a předvídat (sic) budoucnost*“.

Nicméně to Fukuyamovi nebránilo, aby se ve své knize „*Konec historie*“ zabýval (2002: 310), jak se v budoucnosti může vyvíjet *megalothumos*, jaké podoby nabere, jak se bude projevat. V této souvislosti se Fukuyama snaží předjímat a načrtnout, k jakým činům by mohl vést některé jedince jejich *megalothumos*.

V tom spočívá jeho predikování budoucnosti. „*Prorocky*“ znějí i další Fukuyamova slova (2002: 314): „*proto ti, kteří zůstávají nespokojení, budou vždycky schopni znovu začít dějiny*“. Podle Fukuyamy nespokojenost vzniká právě tam, kde je úspěch demokracie nejpatrnější, tam, kde se nespokojenost pojí se svobodou a rovností.

V každém případě od teorií konec historie a střet civilizací bychom neměli očekávat predikční „zázraky“, neboť někdy i jinak velmi efektivní teorie může přijít se zcela mylnou předpovědí. Objekty sociálně vědních teorií jsou totiž lidské bytosti, které vědomě přizpůsobují své chování. Např. kdyby politici v reakci na Huntingtonovu předpověď střetu civilizací dospěli k závěru, že civilizační střet je nevyhnutelný, přijali by defenzivní politiku a tento střet by se opravdu mohl stát skutečností; avšak jiní politici, kteří by si mysleli, že střetu se vyhnout dá, by přijali opatření minimalizující místa možného civilizačního střetu a Huntingtonova predikce by se ukázala mylnou (Walt 1997).

Jervis (1993: 42) rovněž soudil, že prediktabilita mezinárodního systému je ztížena **faktorem náhodností**, se kterým do značné míry pracuje **teorie „path – dependence“**. Prvek náhodnosti při směřování určitých událostí si plně uvědomoval nejen Hegel (viz Fukuyama 2002: 76), ale také potažmo Fukuyama (2002: 63), kteří současně věří v existenci určitého vzorce historického vývoje při zkoumání celého dějinného horizontu.

Konkrétně pro Fukuyamu je touto náhodnou událostí „*zcela neekonomické nutkání nazývané boj o uznání*“ (Fukuyama 2002: 142), jež umožňuje vysvětlení diskontinuit, tedy válek a náhlých výbuchů iracionality ve střizlivém ekonomickém rozvoji, jež jsou pro lidské dějiny typické. Huntingtonova teorie jako určitý hypotetický scénář budoucího vývoje (viz kap. 1.5.4) je celá konstruována na prvku náhodnosti, protože je velmi obtížné predikovat okamžik, který spustí síly, na níž stojí jeho teorie (viz kap. 2.1.1).

Jednoduše by se dala tato teorie vyložit tak, že náhodné události v určitém historickém vývoji uvedou do pohybu stávající institucionální nastavení či způsobí jiný sled tzv. „deterministicky založených událostí“. Výzkumník jakoby postupoval proti toku času a hledal právě tyto „náhodné události“, které vyvolaly následné řetězovitě, kauzálně pochopitelné chování systému. Predikovaný výstup se liší od teoretických předpokladů kvůli neočekávaným „interferencím“ či odchylkám.

Základním rámcem teorie „path – dependence“ jsou dva druhy sekvencí: 1) sebezesilující a 2) reaktivní. V prvním případě se jedná o dlouhodobou reprodukci daného institucionálního rámce, v druhém případě pak jde o řetězení kauzálně souvisejících událostí.

„Path-dependence“ teorie tedy stojí na těchto jednoduchých předpokladech: náhodnost určité události se projeví pouze na začátku určité historické sekvence, pak se však vše vyvíjí v přísně logickém rytmu v souladu s výše řečeným, tj. 1) určitá opakovaná událost se stává setrvalým stavem a nepřipouští změnu, i když by se jednalo o změnu k lepšímu a 2) sekvence se odehrává v logice „akce versus reakce“.

Nutno však ještě jednou zdůraznit nosnou myšlenku této teorie: existují nějaké historické události, které již nejsou odrazem jiných událostí; jsou tedy nepodmíněné. V teorii path-dependence jde o to najít tyto náhodné události, které si můžeme charakterizovat jako události, které se nedají vysvětlit pomocí dostupné, existující vědecké teorie (Mahoney 2000: 514).

Náhodná událost tedy představuje začátek řetězení událostí, které se nedaly předpovídat. Tímto začátkem je průsečík několika jiných sekvencí. Ale i když správně určíme tento počátek, ještě to neznamená, že je problém předvídání konečného sekvenčního výstupu událostí vyřešen. Např. stoupenci teorie chaosu v tomto ohledu soudí, že z nějaké sekvence událostí se nutně nemusí dát předpovědět závěrečný výstup, i když se tato sekvence řídí rigidními matematickými zákony.

Teorii „path-dependence“ se rozvíjí ve třech rovinách: 1) funkcionální, 2) mocenské, 3) legitimní. Funkcionalistické vysvětlení teorie „path-dependence“ najdeme např. v analýze Immanuela Wallersteina. V případě mocenské verze teorie aktéři při svém rozhodování zvažují náklady a přínosy, tj. instituce může přetrvat i tehdy, pokud většina jednotlivců nebo skupiny preferují její změnu, protože elita disponující dostatečnými prostředky může prosadit její reprodukci. Ve třetím případě se instituce budou reprodukovat tak dlouho, dokud si její vnitřní struktura či povaha nevynutí sama změnu. V legitimní verzi teorie „path-dependence“ hraje velkou roli morálka. Institucionální reprodukce se řídí subjektivním rozhodováním a přesvědčením aktéra o tom, co je vhodné a morálně správné. Institucionální rámec se bude dále reprodukovat, pokud ho lidé shledávají jako legitimní; legitimita instituce plyne z všeobecně uznávaného morálního oprávnění její existence.

K ocenění prediktability konce historie a střetu civilizací je také dobře upotřebitelná **teorie politické změny**. V následující tabulce (Tabulka 1.6) v perspektivě této teorie jsou uvedeny charakteristiky obou tezí, které jsou v některých bodech dále krátce okomentovány.

Tabulka 1.6: Teorie politické změny

Srovnávaný ukazatel (charakteristika)	Fukuyamova teorie konec historie	Huntingtonova teorie střet civilizací
Systémová úroveň	Národní	Mezinárodní
Politická změna	Funkční, evoluční, spojitá	Skoková, diskontinuální, nepředvídatelnost, nepredikovatelnost, latentnost
Pozorovatelnost a měřitelnost politické změny	Měřitelná, ale s velkými výhradami	Nedá se měřit
Spouštěč změn	Exogenní faktor	
Typy zahraniční politiky – týká se:	Změna politických a normativních základů = změna norem	Změna politických cílů a strategií = změna struktury
Analytické strategie politické změny	Komparativní statika	Synchronní fáze analýzy
Pojímání zájmů a jejich změny	Materialistické	Ideové
Největší rozpor mezi oběma teoriemi	Předpoklad stálosti či proměnlivosti kulturních rysů a charakteristik	

Zdroj: vlastní zpracování

V souladu s lineárním tokem času je zřejmé, že cesta ke konečné fázi dějin a dosažení liberální demokracie probíhá v ideové podobě postupně, je zde možné vypořádat určitou evoluci. Na druhé straně Huntingtonovy „střety“ jsou těžko predikovatelné, může je vyvolat a samovolně spustit „nějaký“ exogenní faktor, se kterým pracuje teorie path – dependence. V tomto smyslu Huntingtonova teorie představuje určitou integrální vlastnost systému, která se může díky nějakému exogennímu šoku aktivovat a celý systém destabilizovat.

Stejně tak u Fukuyamy můžeme hovořit o exogenním faktoru jako spouštěči politických změn: např. sametovou revoluci, tj. pád komunismu a autoritářství a přechod k demokracii, v bývalém Československu spustily studentské demonstrace ze 17. listopadu 1989.

Jelikož demokracie v kvalitativním vyjádření závisí spíše na úrovni lidského vědomí než na vnějších projevech demokratického zřízení (jako např. konání svobodných a férových voleb, svoboda tisku a projevu slova atd.), změna způsobená přechodem od jednoho režimu ke druhému se dá měřit jen s výhradami (tj. jen díky oněm „druhotným“ projevům „pravé demokracie“).

Huntingtonova teorie střetu civilizací se projevuje jako „kulturně citlivá témata“, která vyvolávají dočasné pobouření u určitého civilizačního okruhu (konkrétní příklady tohoto „kulturního pobouření“ jsou uvedeny v kapitole 2.1.4). Z důvodu nejasného vymezení Huntingtonova pojetí pojmu „střet“ však není možné měřit či jinak určit, zda se v Huntingtonově chápání ještě jedná o civilizační střet či už nikoliv. Dá se pouze konstatovat, že ve světě dochází k něčemu na bázi střetu civilizací.

Pokud jde o typ politiky, která se uskutečňuje na národní úrovni v rámci Fukuyamovy teorie, pak dochází ke změně normativního a institucionálního uspořádání. V případě střetu civilizací se v úrovni mezinárodního systému formují bloky spřízněné civilizačně proti jinému

uskupení, které je rovněž spojené pouty civilizační příbuznosti. Tento princip, podle Huntingtona dominující světové politice po skončení studené války, měl přetvořit celkovou strukturu globálního uspořádání.

V dalším bodě u konce historie Fukuyamu příliš nezajímá, jak dochází k přechodu států na liberální demokracii, tj. konkrétně nezkoumá otázku „jak?“, i když tvrdí, že se tak děje díky působení *thumu*. Fukuyama tak bere dva stavy v rámci jedné země a ty porovnává. Jestli na začátku vládl v zemi totalitarismus a na konci země byla spravována v režimu liberální demokracie, pak by Fukuyama prohlásil, že došlo ke změně. Huntington se zabývá pouze jedním okamžikem, o kterém je schopen prohlásit, že probíhá nějaký střet civilizačního rázu (čili v případě střetu civilizací hovoříme spíše o jednorázovosti než nějakém procesu).

V souvislosti s koncem historie a střetem civilizací globální dění je možné popsat modelem tzv. přerušované evoluce: v časech klidných, pokojných svět může evolučně postupovat třeba podle Fukuyamova paradigmatu, v časech krizových a kritických svět může zaznamenat něco podobného, jak to popisoval Huntington (je to ale pouze jedna z alternativ a možných kombinací).

Z hlediska schopnosti obou teorií předvídat to, co se ve světě může odehrávat, a s použitím poznatků teorie změny může být také vyvozeno, že síla predikce souvisí s volbou ontologické pozice⁴²: úspěšnost predikcí se snižuje, pokud není ke zkoumání přistupováno holisticky (systémově). Fukuyama se spíše pohyboval na mikroúrovni, a proto predikovatelnost jeho teorie v globálním prostoru nemůže být nikdy stoprocentní.

Huntingtonovy predikce v podobě střetu civilizací (jako např. teroristické útoky na USA, které se považují za potvrzení jeho teorie) bývají vysvětlovány pomocí a) efektu sebenaplňujícího se proroctví nebo b) jednání politiků, kteří hledají vlastní prospěch a zájem, k čemuž Huntingtonovy myšlenky (často povrchní, plytké a dogmatické) slouží pouze jako záminka a nástroj pro podpoření jejich parciálních argumentů.

O historii a střetu civilizací v pojetí teorie změny z různých disciplinárních pohledů (historie, sociologie, politiky a mezinárodních vztahů), tj. „konfrontace“ obou prací s teorií změny, může být učiněno několik poznámek:

Zprvée, obě práce mohly sehrát významnou roli k ovlivnění běhu světových událostí, protože opravdu záleží na tom, jak čelní političtí představitelé interpretují dění kolem sebe. Obě práce se pro ně mohly stát „vhodným“ interpretačním nástrojem doby (např. z toho důvodu, že dobře vystihly „duch své doby“ a podobné úvahy byly „trendy“ nebo dokázaly vhodně „psychologicky“ působit).

Navíc v době, kdy se obě práce těšily největší pozornosti, do teorií mezinárodních vztahů začal významně promlouvat konstruktivismus, který zdůrazňoval roli intersubjektivního vnímání (není důležité ani tak to, jakou má co pravdivostní hodnotu, ale jak je to vnímáno a interpretováno okolím). V neposlední řadě se díky postmodernismu změnil pohled na teorie:

⁴² Teze konec historie se pojí s metodologickým individualismem, teze střetu civilizací je koncipována ve volbě holistické (makroúrovňové) ontologické pozice.

už pouze neinterpretovaly svět, ony ho pomáhaly vytvářet (to může velmi dobře platit pro obě teorie).

Predikční rysy Fukuyamových úvah se ukazují v jeho rozdělení nedemokratických států (tj. států doby historické) do tří skupin: 1) státy nerozvinutého světa (např. Irák, Sýrie, země Afriky a středního Východu), 2) země vyspělejší než státy první skupiny, ale velmi nedůvěřivé k liberální demokracii (státy islámského světa, např. Írán) a 3) kapitalistické nedemokratické státy.

Kratší komentář si zaslouží první dvě skupiny států. Nedá se očekávat, že by země první skupiny v brzké době přijaly liberální demokracii; tyto země nicméně představují zónu možného konfliktu. Pro liberálně demokratické země neznamenaají ideologické nebezpečí, mohly by se ale pro ně stát bezpečnostním rizikem v případě, že by se jim podařilo získat zbraně hromadného ničení, popř. jadernou zbraň.

U druhé skupiny států Fukuyama vyjádřil pochybnosti o pozitivním vlivu náboženství na ekonomický a politický vývoj. Třebaže uznal, že v některých případech (jako např. u protestantů a západního kapitalismu či buddhismu Čisté země a japonského ekonomického rozvoje) náboženství může mít stimulující účinky na ekonomický rozvoj, ve většině případů považuje náboženství za překážku na dosažení hospodářského blahobytu a politického pokroku. Na druhé straně souhlasil s Huntingtonem (Fukuyama 1991: 662), že kulturní faktory (jako třeba náboženství) mají velmi prospěšný účinek na schopnost zemí vytvořit a udržet si demokracii (to je jedna s názorových shod mezi Fukuyamou a Huntingtonem, které jsou podrobněji rozebrány v kap. 2.3).

Nyní následuje Analytická část disertační práce, která velkou měrou vychází z textu knih „Konec historie“ a „Střet civilizací“. Na základě Lakatosovy metodologie výzkumných teoretických programů (viz kap. 1.4.1) jsou identifikovány jeho jednotlivé složky, tj. tvrdé jádro a „hypotézy“ negativní heuristiky. Kritika obou prací je přejatá z jiných výzkumů na toto téma; je soustředěna do ochranného pásu pozitivní heuristiky. Pozitivní heuristika vytváří základ pro modifikaci a vývoj těchto výzkumných teoretických programů.

Kap. 2.2, pojednávající ve zvolené metodologii o vnější historii vědy, analyzuje práce Fukuyamy a Huntingtona z pohledu „silné ideje“, tj. ideje, která má potenciál prosadit se v praxi (děje se tak v souladu se zvolenou filozofickou pozicí pragmatismu). Při vědomí velkého predikčního potenciálu idejí konce historie a střetu civilizací je zkoumáno naplnění kritérií silné ideje, které stanovil Jal Mehta (2011): osobnost předkladatele, inspirační zdroje, rétorická strategie, uvedení číselných indikátorů, kauzalita, odvolání se na symbolické hranice, spojení mezi definicí ideje a širším prostředím, spojení s praxí – navržená politická řešení. Další kritéria silné ideje, které určil Mehta, tj. načasování či kontext publikování ideje a nové důkazy platnosti ideje byly pojednány jinde (v Úvodu a kap. 1.7, resp. v kap. 2.1.4).

Zatímco kritérium „načasování a kontext publikování ideje“ je důležité pro minulost určité ideje, kritérium „nově předložené důkazy“ jsou důležité pro budoucnost určité ideje, protože osvědčují její predikční potenciál. Jsou tedy důležité z hlediska stanovených cílů této disertační práce. Vnější historie vědy vysvětluje zájem, které se těší určitá ideje. Z důvodu indukčního charakteru sociálních věd je pro ně důležitější vnější historie věd než vnitřní historie věd.

1.7 Globální řád po skončení studené války

Globální řád zkoumaný v této práci se na jedné straně utvářel vlivem převratných událostí a na druhé straně vytvářel dobový kontext pro události nové. Byl odstartován okamžikem skončené studené války. V souladu s definicí řádu daného dvěma velkými momenty společenského neřádu, jako jsou revoluce (Moore 1966; Skocpol 1979), v této práci se předpokládá, že se stále nacházíme v uspořádání, které začalo pádem železné opony. Dosud jsme totiž znovu neprožili událost s tak silnými transformujícími účinky jako na začátku 90. let minulého století.

S globálním řádem není v této práci spojována forma vládnutí označovaná anglicismem „global governance“ (k této problematice blíže viz Lehmannová 2010), nýbrž má se na mysli druh prostorového uspořádání, ke kterému došlo s koncem studené války (tedy okamžikem, jenž rozvrátil bipolární uspořádání a nastavil ve světě uspořádání nové). Také se nerozlišuje mezi mezinárodním (viz Kratochvíl – Drulák 2009: 166-168) a světovým řádem, jak to činí např. Bull (2002).

V této disertační práci se tedy nemluví ani o mezinárodním či světovém řádu, ale o řádu globálním, přičemž přívlastek „globální“ souvisí s globální politikou (k vyjasnění tohoto pojmu viz např. Veselý – Zelenická 2011: 4), únikem od „konkrétního k obecnému“ po skončení studené války (Chandler 2009) či jinými slovy „pomalým opouštěním principu suverenity“⁴³ (Hardt – Negri 2000).

1.7.1 Postbipolární globální uspořádání podle Fukuyamy a Huntingtona

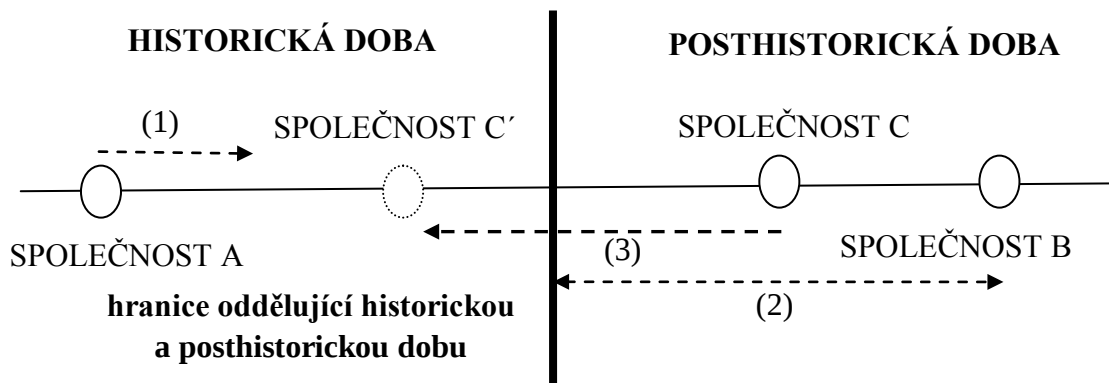
V této souvislosti je nutné si uvědomit, jak pojmají ve svých úvahách globální uspořádání Francis Fukuyama a Samuel Huntington, neboť z těchto představ oba američtí vědci vytváří své koncepty konce historie a střet civilizací.

Každá společnost by se podle Fukuyamy měla vymanit z historického světa (charakterizovaného tyranií, útlakem, válkami atd.) a vstoupit do posthistorického období, tj. období konce historie (charakterizovaného liberální demokracií). V podstatě je možné říci, že státy a jejich společnosti se dají umístit na ose „historického času“ do tří pozic: 1) historická, 2) posthistorická a 3) regresivně historická (takže Fukuyama v podstatě rozlišuje dva světy: historický a posthistorický⁴⁴). Následující obrázek graficky znázorňuje tyto situace.

⁴³ Ostatně pomalé opouštění principu suverenity cítil i sám Huntington, když napsal (2001: 24): „v globálním dění zůstávají státy i nadále primárními činiteli, avšak zároveň ztrácejí část své suverenity, funkcí i moci“; Huntington příkládá v tomto ohledu velký význam mezinárodním institucím. Toto uspořádání připomíná, jak uvádí Huntington (2001: 24), „nový středověk“, o čemž jako vizi možného postbipolárního globálního řádu pojednal např. Alain Minc.

⁴⁴ Mezinárodně politické vyjádření Fukuyamova „filozofického“ pojetí rozdělení světa na historický a posthistorický lze nalézt a lépe zkoumat v rámci teorie režimů, která vychází z neoliberálního institucionalismu; více k tématu viz WAISSOVÁ, Šárka (2002): Teorie mezinárodních režimů. *Mezinárodní vztahy* 2/2002, s. 49-66.

Obrázek 1-1: Historická a posthistorická doba

Silná linie od sebe odděluje historickou dobu a posthistorickou⁴⁵. Společnosti nacházející se v historické době se budou po ose posunovat doprava; jejich cílem bude překročení hranice a dosažení posthistorické doby (šipka 1 a společnost A); společnost B již posthistorické doby, tj. liberální demokracie, dosáhla. Pokud posthistorickou dobu ztotožníme s ideologií liberální demokracie, pak se tato společnost již nemá kam posunout. Neznamená to však, že se vývoj této společnosti natrvalo zastavil. Bude se i nadále vyvíjet, ale už jen v rámci liberální demokracie (ta se bude neustále zdokonalovat systémově, institucionálně atd.). Šipka 3 u společnosti C znamená, že bude překročena hranice, liberální demokracie se zvrhne a společnost se opětovně navrátí k nějaké formě autoritářského (ve Fukuyamově chápání historicky překonaného) režimu.

Obrázek jasně ilustruje slova Fukuyamy (2002: 265) o tom, že je patrný rozdíl v chování většiny rozvojových zemí a vyspělých demokracií; jako důvod Fukuyama uvedl relativně pozdní nástup industrializace a nacionalismu ve třetím světě, se kterým ztotožňuje společnosti historického světa. Odsud rovněž můžeme dedukovat Fukuyamův přístup k historickému času: společnosti se na svém vývoji ubírají lineárně stále kupředu (nikoliv tedy cyklicky)⁴⁶.

Huntingtonovo východisko pro koncipování střetu civilizací je představeno v první části jeho knihy „*Střet civilizací*“ (2001: 12-13): „*poprvé v historii má globální politika multipolární a zároveň multicivilizační ráz*“, jelikož po velkou část historie lidstva docházelo ke kontaktům mezi civilizacemi zřídka anebo vůbec; „*modernizace již není totéž, co pozápádnění, a jejím výsledkem není ani univerzální civilizace v nějakém smysluplném významu, ani pozápádnění nezápádních společností*“.

Huntington sice uznal (2001: 25), že „*světem možná zmítá chaos*“, nicméně vyloučil jako nepravdivé, že „*by [svět] zcela postrádal řád*“. Podle Huntingtona (2001: 179) v globální postbipolární politice zaujímaly „*místo dvou velmocí z doby studené války ústřední státy hlavních civilizací*“, které vzhledem k ostatním zemím fungovaly jako stěžejní póly přitažlivosti a odpudivosti, jak bylo patrné na příkladech civilizací západní, pravoslavné a čínské.

⁴⁵ K podrobnějšímu popisu historického a posthistorického světa viz Fukuyama (2002: 265-271); to zároveň představuje Fukuyamovu vizi příštího globálního uspořádání.

⁴⁶ Fukuyama polemizuje (2002: 315) s Aristotelovým přesvědčením, že dějiny jsou spíše cyklické než lineární.

Huntington potvrdil „dojem“ globálnosti své teorie doložením svých tvrzení příklady nejen z nějakého jednoho regionu, ale prakticky se snaží pokrýt celý světadíl: např. při popisování eskalace válek na zlomových liniích (2001: 324 - 325) jednou uvádí střety mezi extremistickými Mory a Filipínci, hned vzápětí v krátkosti rozebírá situaci v Súdánu, Izraeli, Tádžikistánu, Bosně či Rusku – čečenský konflikt z let 1992-1993. Čtenář tak má opravdu dojem, že Huntington popisuje fenomén s celoplanetární působností.

Mezi Huntingtonovy zájmy patřil i region Latinské Ameriky, který však ve své knize (2001) Huntington nedokázal přesně civilizačně vymezit. Jeho tvrzení zde obsažená představují v tomto ohledu základní východiska pro kap. 3. Tímto způsobem je možné nabídnout alespoň parciální pohled na predikční potenciál střetu civilizací.

1.7.2 Latinská Amerika: základní teze

Huntington se zabýval jevy, které hýbaly děním v Latinské Americe na začátku 90. let minulého století. V té době se oživila ekonomická sdružení – MERCOSUR, Andská smlouva, Tripartitní dohoda (Mexiko, Kolumbie, Venezuela), Středoamerický společný trh a jak napsal dále Huntington (2001: 142) tato ekonomická sdružení „*potvrzují tak skutečnost nejlépe demonstrovanou Evropskou unií, totiž že ekonomická integrace pokračuje mnohem rychleji a důkladněji, zakládá – li se na kulturní sounáležitosti*“.

Tato praktická pozorování mu sice dala podnět ke zformulování jeho civilizačního přístupu, nicméně ve vztahu k Latinské Americe lze u něj cítit jistou matoucí ambivalentnost. Na jedné straně napsal (2001: 38): „[...] *západní civilizace má tři hlavní části – evropskou, severoamerickou a latinskoamerickou*“. O něco dále ve stejném textu si ale poněkud odporuje, když dodává: „*Latinská Amerika má vlastní identitu, která ji odlišuje od Západu*“; tuto ambivalentnost lze interpretovat tak, že Huntington sice vidí v Evropanech, Severoameričanech a Jihoameričanech jednu velkou civilizační rodinu, na druhé straně ale přisuzuje latinskoamerické rodině svou vlastní svébytnost danou její odlišností od západní civilizace.

Na rozdíl od Severní Ameriky a Evropy, odkud vzešla, se civilizace Latinské Ameriky vyznačuje sevřenou a autoritářskou kulturou, kam je zahrnuto i domorodé obyvatelstvo. Nalezneme zde jasné stopy a vliv katolické církve; historicky zde neproběhla reformace jako v Evropě, i když v současnosti je zde na vzestupu protestantismus, jak ostatně dokládá i sám Huntington (2001: 106) a vyvozuje z toho závěr, že Latinská Amerika prochází stádiem změn; zkostratělý katolicismus už nedokáže „*uspokojit psychologické, citové a společenské potřeby lidí sužovaných traumaty, jež s sebou přináší modernizace*“.

Co se týče vztahu latinskoamerické civilizace k Západu, Huntington nabídl (2001: 289-290) tuto specifikaci: jižní civilizace, Latinská Amerika, je závislá na Západu a relativně slabá vojensky i ekonomicky (přestože se v Latinské Americe tato situace rapidně mění). V žádném případě však Huntington nekladl rovnítko mezi modernizací a westernizací (2001: 79): „*modernizace neznamená nutně pozápádnění. Nezápádní společnosti se mohou modernizovat, a tak tomu také bylo, aniž by se musely vzdát své vlastní kultury, a ve velké míře přijaly západní hodnoty, instituce a zvyky*“.

Už na začátku 90. let minulého století si Huntington všiml rychlého vzestupu protestantismu v mnoha latinskoamerických zemích, čímž se tyto společnosti čím dál více přibližovaly smíšeným katolicko-protestantským společenstvem na Západě.

Huntington rovněž v obecné shodě správně upozornil, že Latinská Amerika má ze všech civilizací nejnižší celkovou vojenskou sílu. Huntington ve své době pozoroval (2001: 289), že na tomto kontinentu existuje jistý odpor k vojenské nadvládě Spojených států, na druhé straně se mýlil, že by s tím jihoamerické země nechtěly nic dělat. Případová studie o Unii jihoamerických národů předložená v této disertační práci (viz kap.3.1) toto pozorování rozporuje.

Na druhé straně tato studie podporuje jiný Huntingtonův postřeh, týkající se hispánského vlivu na americkou společnost kvůli přílivu Mexičanů, imigrantů ze Střední Ameriky a karibské oblasti do Spojených států, popř. hlavní konfliktní body mezi Latinskou Amerikou a Západem (tj. prakticky Spojenými státy) jako imigrace, drogy, s nimi spojený terorismus a ekonomická integrace (tj. přijetí latinskoamerických států do NAFTA versus rozšíření latinskoamerických uskupení jako MERCOSUR a Andská smlouva). Později díky výše zmíněným skutečnostem částečně modifikoval svoji teorii (viz kap. 2.1.4).

Jak ukazují problémy provázející vstup Mexika do NAFTA⁴⁷, sňatek západní a latinskoamerické civilizace nebude pravděpodobně vůbec snadný. Nejspíš se potáhne po velkou část dvacátého prvního století a možná nebude nikdy zcela uzavřen. Navzdory tomu jsou rozdíly mezi Západem a Latinskou Amerikou malé ve srovnání s těmi, které existují mezi Západem a ostatními civilizacemi. Huntington (2001: 290) dále pokračoval: *„Latinská Amerika se stává více západní (na rozdíl od Afriky, která se stává méně západní), nicméně latinskoamerická civilizace (stejně jako africká) zůstávají rozdílným způsobem na Západu závislé a neschopné, vyjma hlasování v OSN, rozhodným způsobem ovlivňovat rovnováhu mezi Západem a jeho nepřáteli“*.

Pro účely studie o Unii jihoamerických národů (kap. 3.1) je také důležité znát názory Huntingtona o ústředním státu latinskoamerické civilizace. V době psaní své knihy *„Střet civilizací“* si myslel (2001: 152), že Latinská Amerika ústřední stát postrádá. V Latinské Americe je hned několik států (Brazílie, Mexiko, Venezuela, Argentina), které mezi sebou sice spolupracují, ovšem zároveň soupeří o vůdčí postavení. Huntington dále napsal (2001: 153): *„latinskoamerickou situaci navíc komplikuje skutečnost, že Mexiko se pokouší zaměnit latinskoamerickou identitu za severoamerickou, přičemž v jeho šlépějích se může vydat Chile i další státy. Tento vývoj by nakonec mohl vyústit v to, že by se latinskoamerická civilizace stala jednou ze tří částí západní civilizace“*.

Ve vztahu k Mexiku své úvahy Huntington rozvedl následujícím způsobem: (2001: 171-173): Mexiko se chtělo definovat především proti USA, proto od třicátých do osmdesátých let volili mexičtí vůdci politiku, která byla v přímém střetu s americkými zájmy. Pak však došlo ke změně ve snaze nově a uceleně definovat mexické cíle, zvyky a identitu.

⁴⁷ Zhodnocení výsledků, které přineslo členství Mexika v NAFTA, v kontextu současnosti, viz Jurásek (2014c).

Prezident Carlos Salinas de Gortari podporoval ekonomický liberalismus (neměl však příliš pochopení pro politickou demokracii). Pro svou věc dokázal získat podporu příslušníků mexické politické i ekonomické elity. Dosáhl výrazného snížení inflace, privatizoval značný počet státních podniků, snížil cla a státní subvence, rekonstruoval zahraniční dluh země, omezil moc odborů, dosáhl zvýšení produktivity práce, uzavřel s USA a Kanadou dohodu o vytvoření severoamerické oblasti volného obchodu NAFTA. Salinasovy reformy měly z Mexika coby latinskoamerické země učinit zemi severoamerickou. V tomto ohledu Huntington označil (2001: 157) Mexiko za rozpolcenou zemi, kdy se jeho politická elita pokoušela Mexiko nově definovat jako společnost severoamerickou. To ztěžovalo roli Mexika jako adepta na ústřední stát latinskoamerické civilizace.

Huntington si uměl představit scénář, že by se ústředním státem španělsky mluvících zemí (tzv. iberské civilizace) v Latinské Americe stalo Španělsko. Roli regionálního hegemonu pochopitelně Huntington přisuzoval i Brazílii: „rozloha, bohatství, populace, vojenský a ekonomický potenciál – to vše k vedoucí úloze v Latinské Americe předurčuje Brazílii a lze si představit, že by se této role mohla zhostit“. Nicméně problém u Brazílie jako ústřední velmoci viděl v jejím odlišném jazyku od zbytku civilizace. Tyto historické zkušenosti do značné míry dávají základ skepsi Huntingtona, který moc nevěřil (2001: 226) tomu, že se podaří nejen nové (ale i staronové) demokratické režimy v Latinské Americe dobře stabilizovat.

S udržením a fungováním demokracie v západním chápání jsou v Latinské Americe problémy prakticky dosud, jak ukazují některé kauzy uvedené v dalším textu. Nicméně příklad UNASURu jasně ukazuje, že tato organizace má prvořadý zájem budovat svoji („civilizační“) identitu především na příslušnosti k posthistorickému světu (charakterizovaného liberální demokracií). O rozdělení světadílu na historický a posthistorický svět Fukuyama ve své době už napsal (2002: 266), že „velké státy Latinské Ameriky – Mexiko, Brazílie, Argentina-se z historického do posthistorického světa přesunuly během poslední generace, a ačkoliv u nich nelze vyloučit skluz zpět, v současnosti jsou pevně spojeny s jinými průmyslovými demokraciemi vzájemnou ekonomickou závislostí“.

A pokud to v Latinské Americe s demokracií nefungovalo (či nefunguje), jak má, je to podle Fukuyamy kvůli tomu, že se zde často prosazovala teorie dependence jako alternativa k liberálnímu kapitalismu, tj. něco, co představuje integrální složku posthistorického světa (viz 2002: 109-118)⁴⁸. V této souvislosti Fukuyama napsal (2002: 220): „mnohé údajně kapitalistické státy Latinské Ameriky jsou ve skutečnosti merkantilistickými anomáliemi, v nichž léta státních zásahů oslabila efektivitu a umrtvila soukromé podnikání“. A v tom vidí Fukuyama hlavní problém fungování demokracie v Latinské Americe.

⁴⁸ K teorii dependence blíže viz Jurásek (2013).

2 Analytická část

Analytická část disertační práce je rozdělena do tří hlavních kapitol, kdy je nejdříve zkoumána vnitřní historie vědy a poté vnější historie vědy. V rámci vnitřní historie vědy je nejdříve pro obě práce s odvoláním se na text Fukuyamovy a Huntingtonovy knihy (2002; 2001) popsáno tvrdé jádro těchto teoretických výzkumných programů a poté jsou identifikovány pomocné hypotézy negativní heuristiky, jež chrání tvrdé jádro. Negativní heuristika je v kritice ještě více rozvedena v ochranném pásmu pozitivní heuristiky.

Modifikace výzkumných programů konce historie a střetu civilizací, které pochází od Fukuyamy a Huntingtona, popř. dalších autorů, je předmětem kap. 2.1.4. Zde jsou také předloženy důkazy aktuality obou teorií, které jsou vedeny ve třech liniích: důkazy empirické povahy, „obránci idejí konec historie a střet civilizací“, predikční potenciál obou teorií, kdy vystupují jako předpoklady a východiska dalších analýz a studií, týkajících se příštího globálního uspořádání.

Vnější historie vědy je organizována s využitím Mehtovy klasifikace tzv. silné ideje, tj. ideje, která má všechny předpoklady, aby se prosadila v praxi bez ohledu na svou teoretickou hodnotu. Tato historie vědy je konstruována v souladu se zvolenou filozofií vědy pro tuto dizertační práci – pragmatismem a také při vědomí, že v sociálních vědách mají faktory vnější historie vědy často větší hodnotu než ve vědách přírodních.

Vnější historie vědy také částečně dokládá, proč práce „*Konec historie*“ a „*Střet civilizací*“ lze považovat za teorie (či výzkumné teoretické programy), a tedy na ně aplikovat Lakatosovu metodologii: s odkazem na kap. 1.5.2 a zde uvedenou definici teorie se práce Fukuyamy a Huntingtona vyznačují prvky, které bychom očekávali i u teorií jako jasnost výkladu (kap. 2.2.3), racionalita argumentů či objektivita zkoumání daná uvedením kvantifikovaných faktů (kap. 2.2.4), určitý kauzální vztah (kap. 2.2.5) či vztah k praxi (kap. 2.2.8).

2.1 Vnitřní historie vědy

2.1.1 Tvrdé jádro

Fukuyama: thumos a boj za uznání

Fukuyamova teorie je vystavěna v eklektické formě na celé řadě dílčích konceptů, které by si samy o sobě zasloužily samostatné rozpracování. Při formulování „jádra“ své teorie Fukuyama zdůrazňoval (2002: 144), že bychom si neměli všimnout pouze empirických důkazů lidové nespokojenosti, ale usilovat o pochopení lidské přirozenosti, oněch stálých, ale nikoli souvisle patrných rysů člověka jako člověka, byť uznává, že „*lidská přirozenost není dána jednou provždy, ale postupně se utváří v průběhu historického času*“ (viz Fukuyama 2002: 152).

Fukuyama se při své argumentaci snažil najít (2002: 85-94) „*neměnný a jednotný mechanismus anebo soubor historických prapříčin, které diktuji vývoj jediným směrem [...]*“. Nejdříve v souladu s Fontenellem a Baconem bere poznání (resp. poznání přírodního vesmíru zprostředkovaného vědou) za klíč ke směřovanosti dějin. Fukuyama dává touhu po poznání

do souvislosti s vojenským soupeřením, neboť „moderní přírodověda půjčuje rozhodující vojenskou převahu těm společnostem, které vyvíjejí, produkují a uplatňují technologii nejefektivněji“⁴⁹ (Fukuyama 2002: 87).

Pro Fukuyamu ideje pokroku představuje klíčové téma jeho konce historie; podle něj právě tato ideje stojí v samém středu našeho chápání moderního světa (Williams - Sullivan – Matthews 1997: 74). Ústřední roli ve společenském pokroku Fukuyama přisoudil vědě, resp. přírodovědě produkující různé moderní technologie.

Fukuyama pak rozvedl svou ideji pokroku pomocí teorie modernizace někdy považovanou za „nejambicióznější americký pokus vytvořit integrovanou, empirickou teorii lidského sociálního pokroku“ (Fukuyama 2009: 85). Fukuyamovi však zjevně nevadilo, že teorie modernizace byla do značné míry zpochybněna knihou S. Huntingtona „*Political Order in Changing Societies*“ (Fukuyama 2009: 87).

Vášnivou debatu vzbuzuje i další Fukuyamův předpoklad, který převzal od liberálního ekonoma rakouské školy F. Hayeka: opravdu musí modernizace probíhat paralelně s westernizací?⁵⁰ V této souvislosti se Fukuyama vyjádřil (Kreutzmann 1998: 256): „světová historie se pohybuje od Východu na Západ; Evropa představuje poslední stádium světové historie „*per se*“. Tento proces modernizace se může označit jako „westernizace“. Západ představuje vzorový obrázek pro tento vývoj: budování národa, demokratizace, sekularizace, principy rovnosti a osobní nezávislosti, administrativního a legislativního pokroku. Tradiční společnosti přebírají znaky moderních společností. Fukuyama je ve své nesporné prozápadní orientaci nesporně přesvědčen, že hodnoty Západu jsou nejlepší a univerzálně vhodné pro všechny bez ohledu na jejich kulturní příslušnost.

Uplatňování těchto hodnot úzce souvisí s kapitalistickou podstatou ekonomicko – sociálního systému. Fukuyama se sice zabýval univerzální historií, ale bohužel zároveň pustil ze zřetele aktuální ideologii globalismu mající blízký vztah k univerzální historii (Söder 2007), neboť v podmínkách globalismu se klíčovým problémem stává status *homo oeconomicus* neboli vztah mezi kapitalismem a náboženstvím. Fukuyama ve své knize (2001) rovněž neřeší budoucí podobu kapitalismu, což je ale velmi podstatné pro úvahy, které vedl (k této otázce viz např. Blim 1997).

Takže Fukuyama ve svém celospolečenském konceptu zná směr, tj. ví, „kam chce jít“ (=jeho ideje pokroku); předpokládá, že pro dosažení svého cíle bude nejlepším „dopravním prostředkem“ modernizace, tuší (a blíže nerozebírá), že nejlepším výchozím bodem k této cestě bude kapitalistický ekonomický systém. K oživení celého tohoto projektu ale potřeboval ještě další důležitý činitel. Onou silou, která uvádí do pohybu celý „mechanismus“ historického vývoje, se pro něj stal tzv. *thumos*⁵¹ (neboli potřeba být uznáván a respektován

⁴⁹ Fukuyama dále rozvíjí (2002: 88-90) tuto myšlenku na příkladech z různých zemí dávne i nedávne minulosti.

⁵⁰ K tématu blíže viz Lal 2000.

⁵¹ Pojem *thumos* není vůbec novým. Za potřebou lidského uznání se skrývá v platonské triádě Eros, Thumos a Logos právě *thumos*, který představuje spirituální složku duše a je zodpovědný za celou řadou emocí (jako např. vznětlivost). *Thumos* je podle Platóna základním principem všeho dění, snažení a zápolení. Motivuje v člověku to nejlepší, ale i to nejhorší. Ve svém spise „*Republika*“ (zde se pojem *thumos* objevil vůbec poprvé) Platón přirovnával *thumos* ke kousajícímu psu, který brání nejen sám sebe, ale také svého pána a rajon. Platón zde

jinými lidskými bytostmi), který se podle Fukuyamy nejlépe prosadí v demokratickém zřízení⁵².

Ve svém pojednání o uznání Fukuyama vychází z Hegelových myšlenek a jeho díla „*Fenomenologie ducha*“. Fukuyama věří (2002: 151), že návrat k dílu Hegela je velmi užitečné při objasňování moderního světa (v podstatě nejde o nic jiného než o to, že je marxistická ekonomická motivace jednání člověka doplněna o rozměr neekonomický, politický).

Hegel se ve svých úvahách vrací na samý úsvit dějin, k primitivnímu člověku (viz Fukuyama 2002: 152-157). V tomto člověku je dosud hodně animálního, což se projevuje v jeho základních potřebách (touha po jídle, potřeba spánku, příbytku a především pud sebezáchovy). Tento primitivní člověk se však od zvířat liší dvěma základními vlastnostmi: za prvé, dokáže se povznést nad tyto základní instinkty a za druhé, jednat svobodně. Je schopný rozlišit dobré od špatného, čili je schopný morálního rozhodování. Není to ale pouze izolovaný, autonomní jedinec, nýbrž také sociální bytost, cítící potřebu být respektována a uznávána jinými lidmi. Vlastní hodnota a identita tohoto jedince se velmi zřetelně odráží v hodnotě, kterou mu přisuzují jiní lidé, kteří mu přisuzují jeho hodnotu tím, že ho uznávají jako lidskou bytost sobě rovnou (viz Fukuyama 2002: 152). Podle Hegela člověk nejlépe osvědčí svoje lidství tím, že prokáže ochotu riskovat vlastní život nejen pudem sebezáchovy, ale hlavně svou touhou po dosažení „vyššího“ sociálního statutu (Williams - Sullivan – Matthews 1997: 92).

Touha po uznání má také temnou stránku, která přivedla mnoho filozofů k přesvědčení, že *thymos* je základním pramenem lidské špatnosti (Fukuyama 2002: 183). V tomto ohledu Fukuyama rozlišuje mezi *megalo-thymii* (tj. přáním dosáhnout od jiných uznání vlastní nadřazenosti neboli touha po slávě, která je podle Machiavelliho základní psychologickou pohnutkou skrývající se za ctižádostivostí vladařů) a *iso-thymii* (tj. přáním být uznán jako rovnocenný s jinými lidmi)⁵³. Je třeba si ale uvědomit, že svoboda není totéž co rovnost, o čemž Fukuyama také diskutuje na stránkách své knihy „*Konec historie*“ (2002: 277-285).

Megalo-thymos je ekvivalentem Nietzscheho vůle po moci a v dlouhém období představuje vážnou hrozbu pro úspěch liberální demokracie⁵⁴. Nicméně *megalo-thymos* je nutnou podmínkou pro samotný život (viz Fukuyama 2002: 298-299); silně se projevuje v nacionalistických vášních. Fukuyama rovněž nastínil (2002: 297-303), jaké možnosti uplatnit se *megalo-thymus* má na konci dějin. Podle Fukuyamy (2002: 304-308) *thymos* jako touha po uznání v této době nachází uspokojení ve sdružování na nižší úrovni než národní.

ukázal, že *thymos* je původcem veškerých politických akcí, protože politika není ničím jiným než soutěží, jejíž hlavní cenou je dosažené uznání. Díky *thymu* si uchováváme sebeúctu. Fukuyama ve své knize (1992) jasně ukázal, že existuje velmi blízká podobnost mezi Hegelovým konceptem touhy po uznání a Platónovým *thymem*. Stejně jako Platón i Fukuyama věřil (Sheikh 2008: 29), že koncept *thymos* může být velmi prospěšný k pochopení lidského chování a politiky vůbec.

⁵² Stejnou potřebu jako lidé v tomto ohledu mají i státy (viz Singer 2005: 78). V politické rovině to znamená dosáhnout svobodu (státní suverenitu) a demokratická práva.

⁵³ Fukuyama (2002: 184-187).

⁵⁴ Na tomto místě se sluší říci, že Nietzsche rozhodně nebyl příznivcem liberální demokracie. Právě naopak. Byl otevřeným oponentem demokracie a racionality, z níž vycházela. Fukuyama se přesto s celou řadou jeho psychologických postřehů ztotožňuje (Fukuyama 2002: 297).

Isothymie je zase patrná v marxistickém učení. Pro liberálně demokratická zřízení nepředstavuje vážnější hrozbu, protože tento stav, tj. aby každému bylo poskytnuto rovné uznání a nic více, je nepřirozený. To je také jedním z důvodů, proč se Fukuyama domníval, že je komunismus z dlouhodobé perspektivy odsouzen k zániku. Na druhé straně je třeba ale také dodat, že liberální demokracii může z dlouhodobého hlediska vnitřně rozložit spíše přemíra *isothymie* než přemíra *megaloithymie* (Fukuyama 2002: 298).

Třebaže Huntington neměl na mysli *thymos*, když napsal (2001: 144), že „*rozdíly v chování vůči lidem ze stejné a jiné civilizace pramení mimo jiné z pocitů nadřazenosti (někdy rovněž méněcennosti) vůči lidem považovaným za podstatně odlišné*“, přesto v těchto jeho slovech můžeme vidět jistý odkaz a myšlenkou podobnost s Fukuyamou.

Boj o uznání umožňuje proniknout do podstaty mezinárodní politiky (Fukuyama 2002: 18-19). Touha po uznání logicky vede k imperialismu a světovému impériu. V analogii je vztah panství a rabství v domácím měřítku napodoben na úrovni států, kde o uznání usilují národy jako celky. Nacionalismus⁵⁵ coby moderní a nikoliv „*zcela racionální forma uznání*“ (Fukuyama 2002: 18) byl v posledních sto letech motorem bojů a příčinou nejprudších konfliktů. Z tohoto důvodu se Fukuyama snažil pochopit Hegelovo pojetí člověka a lidské přirozenosti (Fukuyama 2002: 151-157).

Touha po uznání coby primární hybné síly lidských dějin však není Hegelovým vynálezem; tento koncept je starý jako celá západní politická filozofie a vztahuje se ke známé stránce lidské osobnosti, kterou ve svých spisech a pracích potvrzovali nejen filozofové (viz Platónův *thymos* neboli „vznětlivost či vrozený lidský smysl pro spravedlnost, Machiavelliho touha člověka po slávě, Hobbesova pýcha a domýšlivost, Rousseauova sebeláska, Hamiltonova láska k věhlasu, Madisonova ctižádostivost, Nietzscheho člověka jako „rudolící šelma“⁵⁶ či jednoduše sebeúcta – Fukuyama 2002: 168), ale i moderní psychologické výzkumy (viz Fukuyama 2002: 166-167). To staví Fukuyamovo „*thymotické jádro*“ jeho teoretického programu na velmi pevných a současně i nadčasových základech, které jsou těžko otřesitelné a zpochybnitelné.

Třebaže rozum a žádost zůstávají dominantními složkami moderního liberálního člověka (tj. člověk chce nejenom uznání, ale i majetek), nemůžeme pochopit např. rozpad komunistického bloku, pokud nedoceníme působení *thymotického* hněvu a touhy po uznání, které doprovázely hospodářskou krizi komunismu (Fukuyama 2002: 179).

Jinak řečeno „*úplný popis historického procesu – skutečné světové dějiny – nemůže být nikdy dokončený, pokud nevezmeme v úvahu oba zmíněné pilíře, stejně jako se portrét lidské osobnosti neobejde bez touhy, rozumu a thymu. [...] jakákoli (jiná) teorie dějin, založená především na ekonomii, bude bezpochyby nedokončená, jestliže opomine thymotickou část duše a boj o uznání jako rozhodující hybatele dějin*“ (Fukuyama 2002: 202).

⁵⁵ K nacionalismu se Fukuyama zevrubněji vyjadřuje v kapitole 25 své knihy, kde pojednává o „Národních zájmech“ (viz Fukuyama 2002: 256). Nacionalismus může podle Fukuyamy vystřídát dynastické a náboženské ambice. Pomocí konceptu *thumu* Fukuyama rovněž vysvětlil, že přeměna pánovy *megaloithymie* v ekonomickou aktivitu nebyla dokončena v 18. a 19. století, a proto jako v případě Německa přetrvával imperialismus a války.

⁵⁶ Blíže viz Fukuyama (2002: 189-190).

„Jádro“ vycházející z filozofického konceptu *thymu* lze vyjádřit následovně: demokratický politický proces je důležitý nejen jako prostředek pro rozhodování nebo „sdružování zájmů“, ale také jako proces, tedy rámec pro projevy *thymu* umožňující lidem usilovat o uznání svých názorů (Fukuyama 2002: 189).

Huntington: dichotomie „Já – Jiný“

Huntingtonova teorie střet civilizací si klade otázku, která leží v samém středu teorií mezinárodních vztahů: proč zde existuje konflikt a kde leží ohnisko tohoto konfliktu? Huntington dospěl k velmi podobnému závěru jako teorie mezinárodních vztahů: ke konfliktu dochází z důvodu naší rozdílnosti a tyto rozdíly/konflikty vězí v různých identitách. Pro Huntingtona identita představuje civilizaci a civilizační rozdílnost se nachází na zlomových liniích mezi civilizacemi.

Huntington se ve své odpovědi neliší od Waltze (identita = státy; rozdílnost/konfliktnost = anarchie mezi státy) nebo Fukuyamy (identita = ideologie; rozdílnost/konfliktnost = dialektický ideologický střet) nebo Hardta a Negriho (identita = ontologická jedinečnost „Impéria“ a „masy lidí“; rozdílnost/konfliktnost = střet mezi nimi). Huntington se ani nerozcházeli od implicitní logiky mýtu Kegleyho (Weber 2005: 40-58), že „existuje mezinárodní společnost“, kde se uznává, že rozdíly vedou ke konfliktu, a proto existují pokusy konstruovat svět v podobě jedné velké identity (=mezinárodní společnost).

Huntington využil ve své analýze typické charakteristiky zjednodušujícího binárního rozdělení „Já – Ty (Jiný)“, kdy při zkoumání kulturních rozdílů hrají ústřední roli národní a civilizační mýty (Barenscoot 2002). V tomto ohledu sám Huntington napsal (2001: 20-21), že *„zatímco naděje na sjednocení světa se objevuje vždy s koncem velkých válek, tendence myslet v pojmech dvou světů je v lidských dějinách přítomná neustále. Jsme v neustálém pokušení rozdělovat lidi na „my“ a „oni“, na skupinu kolem nás a na ty druhé, na naši civilizaci a tamty barbary“*.

Každopádně v sociálních vědách je poměrně rozšířený poznatek, ze kterého vychází i Huntington (2001: 144): *„rozdělení na „my“ (náležející ke stejné civilizaci) a „oni“ (náležející k jiné) je konstantou lidských dějin“*. Identitu lze totiž definovat podle Huntingtona ve vztah k „jinému“. Z toho pak plyne *„všudypřítomnost konfliktu“*, neboť *„nenávidět je lidské“* (Huntington 2001: 145). Dichotomie „Já – Jiný“⁵⁷ se podle Huntingtona (2001: 323) jasně projevuje právě ve „válkách o identitu“, neboť *„souběžně se stupňováním násilí obě strany nově definují body, kvůli kterým ke konfliktu došlo, vzniká struktura „oni“ proti „nám“ a stejně tak roste míra skupinové soudržnosti a oddanosti“*.

Kromě toho *„při válce na zlomových liniích má každá strana důvod zdůrazňovat nejenom vlastní identitu, ale také identitu soupeřící strany“*. Později *„se stupňováním války na zlomové linii začínají obě strany svého protivníka demonizovat, často jej zobrazují jako cosi nelidského, co je tudíž možné legitimně zabít“* (Huntington 329-331).

Konflikt v postbilorání době má tedy jen jinou podobu: konflikty mezi skupinami z různých civilizací. Při definování této binární opozice se Huntington zaštitil (2001: 65-66)

⁵⁷ Tento princip jinakosti (cizosti) ve stejném významu můžeme vyjádřit i binární opozicí „My – Oni“.

poznatkami jiných vědních oborů jako sociální psychologie⁵⁸, sociologie, popř. také závěry teorie globalizace.

Na tomto místě není prostor pro širší analýzu, ale při identifikování tvrdého jádra Huntingtonova výzkumného programu může pomoci, když si uvědomíme, že terorismus je brán jako určitý projev „jinakosti“ (Barnes 2012), kdy se jedná o kulturně relativní, etnocentrický pojem, který nevztahuje na sebe sama, ale na někoho jiného. Do této logiky zapadá potvrzení střetu civilizací teroristickými útoky na USA z 11. září 2001.

Tvrdé jádro určitého výzkumného programu je chráněno souborem teorií či pomocných hypotéz, které konkretizují, specifikují a dále rozvádí toto tvrdé jádro. V následující kapitole jsou tyto pomocné hypotézy identifikovány a doloženy textem obou zkoumaných knih (2001; 2002). Tyto hypotézy se dají lépe určit v případě knihy „*Střet civilizací*“, protože jsou zde explicitně vyjádřeny.

2.1.2 Ochranný pás – negativní heuristika

Fukuyama

Fukuyama zformuloval a ve své knize „*Konec historie*“ rozvedl několik axiomů⁵⁹, v nichž se konkretizuje a jasně vyjevuje jádro jeho výzkumného programu. Tyto předpoklady jsou ale spíše povahy intuitivní a vychází z jeho přesvědčení a víry (byť se na jejich podporu pokouší předložit určité důkazy), neboť se zajisté najdou i opačná tvrzení.

Tyto pomocné hypotézy tvořící negativní heuristiku se heslovitě dají vyjádřit následovně: světové dějiny existují, ocitli jsme se na konci dějin, logika moderní přírodovědy, pokročilá industrializace vytváří liberální demokracii, funkčnost moderních institucí není omezena jen na Západ.

K první pomocné hypotéze Fukuyama napsal (2002: 67): „*otázka, zda **existuje** něco takového jako **světové dějiny lidstva**, které by zahrnovaly zkušenosti všech dob a národů, není nová*“. Světové dějiny se podle Fukuyamy pojily a budou pojit s rozvojem svobody (o tom, jak Fukuyama v souladu s Hegelem chápe svobodu, viz blíže Fukuyama 2002: 157).

Světové (či univerzální) dějiny však Fukuyama nesměšuje (2002: 71) s dějinami světa, tj. encyklopedickým soupisem všeho, co je o lidstvu známé. Fukuyama světovými dějinami myslí určitý smysluplný vzorec celkového vývoje lidských společností obecně. Při zkoumání tohoto vzorce se Fukuyama inspiroval (2002: 71-84) celou řadou filozofů, jako byl Platón, Aristoteles, sv. Augustin, Machiavelli, Voltaire, Concordet, Kant, Hegel, Marx a dalšími mysliteli, nejen z řad filozofů.

Možná tržní ekonomika nemusí vždy prosperovat, to ale nevádí. Podle Fukuyamy (2002: 61) i tak rozsáhlejší vzorec ve světových dějinách existuje: počet možností, z nichž si země

⁵⁸ V této souvislosti Huntington napsal (2001: 325): „v průběhu války mnohé identity blednou a začíná převládat ta nejvýznamnější se zřetelem na probíhající konflikt – téměř vždy je definována náboženstvím. Z psychologického hlediska je totiž právě náboženství nejvíce uklidňujícím a nejprůraznějším způsobem, jak ospravedlnit boj proti „bezbožným“ silám, vnímaným jako hrozba“.

⁵⁹ V Lakatosově metodologii se tvrdé jádro výzkumného programu označuje jako axiom, resp. axiomatický teoretický předpoklad.

mohou vybírat své politické a ekonomické uspořádání, se s ubíhajícím časem *snižuje* (kurzívou označeno Fukuyamou).

K vysvětlení těchto možností Fukuyama (2002) hovoří o celosvětové liberální demokracii. Ta podle něj představuje „*další důkaz toho, že se zde uplatňuje jakýsi fundamentální proces, který diktuje obecný vývojový vzorec pro všechny*“ (zvýrazněno v původním textu Fukuyamou) *lidské společnosti – zkrátka něco jako světové dějiny lidstva směřující k liberální demokracii*“ (Fukuyama 2002: 66).

Fukuyama dějiny chápe (2002: 11-12) jako „*nedílný, souvislý, evoluční proces, jehož součástí jsou zkušenosti všech národů ve všech dobách*“. Podle Fukuyamy (2002: 136) moc a dlouhodobou pravidelnost vývojového procesu ani nijak neohrozí rozsáhlé a zdánlivě nevysvětlitelné diskontinuity jako např. nějaké tyranské režimy a války, které se vzpírají „Fukuyamovu“ smysluplnému vzorci evoluce lidstva. Pokud světové dějiny existují, pak je také třeba vzít v úvahu eventualitu možného konce dějin.

Fukuyama byl vůbec první, kdo přišel s myšlenkou, že se blížíme ke **konci historie** (Blight 1992). Konec dějin neznamená, že se přestanou dít události, vyplývající ze zrození, smrti, a sociálních interakcí lidstva, nebo že faktické vědomosti o světě budou zavrženy (tj. Fukuyama neměl na mysli nějakou apokalypsu celosvětového rozsahu). Fukuyama v opoře s Hegelem definoval (Fukuyama 2002: 79) dějiny jako „*vývoj člověka k vyšším úrovním racionality a svobody a tento proces má logické vyústění v dosažení absolutního sebevědomí*“.

Základní myšlenka Fukuyamovy práce (2002: 11-12) by mohla znít následovně: liberální demokracie jako systém vlády, kdy zvítězila nad konkurenčními ideologiemi (jako dědičná monarchie, fašismus a také komunismus), tvoří „*konečný bod ideologie lidstva*“ a „*konečnou formu lidské vlády*“ a jako taková představuje „*konec dějin*“. I přes neustálou velmocenskou rivalitu (Kennedy 1988) Fukuyama přinesl naději: předpověděl konec destruktivních a stále se opakujících střetů mezi velmocemi. Lidstvo se mělo přiblížit k trvalému míru, prosperitě a svobodě.

Na rozdíl od ostatních ideologií je totiž liberální demokracie jako systém vlády prostá vnitřních nedostatků, rozporů a iracionalit, které položily jiné ideologie. Sociální problémy a nespravedlnosti, které najdeme ve stabilních demokraciích např. v USA, Švýcarsku, Francii plynou spíše z nedokonalého uplatňování principů svobody a rovnosti (nikoliv tedy z těchto principů samotných). Ideál liberální demokracie již dále nelze vylepšovat a to i přesto, že některé země tento ideál nikdy nedosáhnou, jiné upadnou do primitivnějších forem vlády jako teokracie či vojenská diktatura.

Byť podle přesvědčení Fukuyamy (2002: 271) liberální demokracie ve srovnání se svými hlavními konkurenty, fašismem a komunismem, skýtá řadu výhod, Fukuyama v poslední části své knihy „*Konec historie*“ (2002: 275-318) zkoumá, zda je tento systém žádoucí sám o sobě nebo jsme v něm stále v podstatě neuspokojeni. Fukuyama nejdříve pohlíží na problematiku konce historie pohledem levice, tj. řeší otázku svobody a rovnosti, pak pohledem pravice (ve

svých úvahách vychází ve velkém z myšlenek Nietzscheho⁶⁰), tj. zkoumán např. kvalitu uznání (=kdo uznává) či popř. zda pouhý akt zaručení určitých práv je lidsky uspokojující (viz Fukuyama 2002: 286-296).

Podle Fukuyamy otázku konce dějin lze považovat za otázku budoucnosti *thymu*, tj. zda liberální demokracie patřičně uspokojuje touhu po uznání. Fukuyama dospívá k závěru, že logika světových dějin (jedna poháněná moderní přírodovědou, druhá bojem o uznání) kulminovala v kapitalistické liberální demokracii.

Na konci historie se „zrodí“ *poslední člověk*, což Fukuyama popisuje ve 28. kapitole své knihy „*Konec historie*“ (2002: 286-296). Fukuyama mluví o epoše tzv. lidí bez hrudi. Rabové se stávají svými vlastními pány, pán už není uznáván bytostmi, jež jsou něčím méně než lidmi, rabům není upíráno uznání jejich lidství.

V této souvislosti Alexandr Kojève soudil, že konec historie s sebou nutně přinese konec člověka jako svobodné, kreativní bytosti a jeho návrat ke svým animálním kořenům (Williams - Sullivan – Matthews 1997: 98), kdy musel za přítomnosti neustálého nebezpečí bojovat o holou existenci (a tedy se vyvíjel ve smyslu pudu sebezáchovy).

S tím ale Fukuyama nesouhlasil. Nedomníval se, že se v prostředí nekonfliktní liberální demokracie na konci historie Nietzscheho poslední člověk vůbec zrodí. Spíše se obával (2002: 309), že by se lidské společenství na konci dějin mohlo stát bezstarostným a egocentrickým posledním člověkem, který nezná *thymotické* usilování o vyšší cíle než osobní pohodlí. Možná se také lidstvo může navrátit ke krvavým a nesmyslným bitvám prvních lidí, ovšem s moderními zbraněmi.

Fukuyamova **logika moderní přírodovědy** (jako další součást ochranného pásu negativní heuristiky) spočívá v tom, že právě moderní přírodovědu považuje za regulátora směřovanosti a výkladu světových dějin. Historický mechanismus představovaný moderní přírodovědou sice postačuje k vysvětlení charakteru historických změn a rostoucí uniformity moderních společností, pro objasnění fenoménu demokracie je ale nedostačující (Fukuyama 2002: 14). Logika moderní přírodovědy totiž vystihuje pouze jednu podstatu lidských dějin: ekonomickou. Fukuyama se obrací k Hegelovi a jeho nematerialistickému pojetí dějin, založeného na boji o uznání (viz tvrdé jádro Fukuyamova teoretického programu), aby vystihl člověka v jeho celistvosti, nikoli pouze jeho ekonomickou stránku.

Moderní přírodovědě vděčí lidstvo za pokrok (tj. kumulativní a nekonečné získávání znalostí⁶¹, viz Fukuyama 2002: 73). Fukuyama rovněž nepředpokládá (2002: 95-101), že by lidstvo jako celek zvrátilo dané směřování dějin odmítnutím nebo ztrátou vědecké metody. Jinými slovy Fukuyama tvrdí (2002: 135), že je těžké si představit katastrofu, která by zničila ideu moderní přírodovědy, čímž by se vymazaly vzpomínky na dřívější období. Následně Fukuyama argumentuje (2002: 102-108) ve prospěch myšlenky, že rozvoj vědy nutně vede ke

⁶⁰ Např. Nietzsche věřil, že opravdová lidská výjimečnost, velikost a ušlechtilost jsou možné jedině v aristokratických společnostech, tj. skutečná svoboda a tvořivost mohou vzniknout pouze z *megalthymie* (tedy touhy být uznán za nadřazeného ostatním).

⁶¹ Fukuyama nevěří (2002: 73), že kdy přijde konec růstu a rozvoje lidské moudrosti.

kapitalismu v ekonomické sféře nebo k liberální demokracii v oblasti politické, tj. Fukuyama mluví o mechanismu, který představuje ekonomický výklad dějin (2002: 138).

V ekonomické sféře Fukuyama odmítal (2002: 109-119) ke kapitalismu alternativní systémy jako např. teorii dependence uplatňovanou v Latinské Americe (tady poukázal na úspěch východoasijských ekonomik jako Singapur, Tchaj-wan, Malajsie, které se dokázaly v globálním systému prosadit i bez metod „*dependencistů*“).

Takže **moderní přírodověda vytváří vysoce industrializované prostředí**, které automaticky **vyústí v liberální demokracii**. Fukuyama v převzaté podobě předkládá (2002: 122-126) tři druhy argumentů vysvětlující tuto skutečnost: 1) funkcionální – „*jedině demokracie, dokáže sladit složitou síť konfliktních zájmů*“, 2) tendence diktatur a vlád jedné strany časem degenerovat, 3) úspěšná industrializace vytváří středostavovské společnosti a ty požadují politickou participaci a rovnost práv.

Následně Fukuyama s těmito argumenty polemizoval (2002: 126-133); snažil se je rozvinout a doplnit. Zdá se mu spíše (2002: 131), že upřednostňování demokracie není diktováno logikou samotného industrializačního procesu, neboť naopak „*nemalé množství empirických důkazů svědčí o tom, že tržně autoritativní státy si při modernizaci počínají ekonomicky úspěšněji než jejich demokratické protějšky*“.

V této souvislosti Fukuyama napsal (2002: 229), že proces industrializace podmíněný moderní přírodovědou si vynucuje homogenizaci lidstva, přičemž ničí velké množství rozličných tradičních kultur. Jisté kultury a projevy *thymu* pro ni ale představují velké překážky. Proto Fukuyama předpovídá, že budoucnost demokratizace může být nejistá, zastaví-li se ekonomická homogenizace.

Proces hospodářské modernizace sice přináší jisté dalekosáhlé společenské změny, jež nějakým způsobem vytvářejí materiální podmínky pro demokracii, ale tím se nevysvětluje samotná demokracie; demokracie totiž nikdy nebývá zvolena z ekonomických důvodů (Fukuyama 2002: 141).

Proto se Fukuyama ve snaze pochopit světové dějiny nespolehá na Marxe a společenskovědní tradici, vycházející z ekonomického pohledu na dějiny, ale na Hegela a jeho „idealistického“ předchůdce, Kanta.

V neposlední řadě je Fukuyama také přesvědčen, že **funkčnost moderních institucí není omezena jen na Západ**. Tato teze vyplývá mimo jiné z jeho domněnky (2002: 217), že kulturní faktory nejsou nezbytnými podmínkami pro vznik demokracie, jak si mylně myslel např. Max Weber. Na rozdíl od Huntingtona Fukuyama věří (2002: 7-8), že rozšíření moderních institucí (jako demokracie a volný trh) je možné po celém světě. Tato teze se ve velkém shoduje s názorem sociologa Talcotta Parsonse (viz Fukuyama 2002: 122-123). Doklady pro toto tvrzení se dají najít v různých koutech světa: ve východní Asii, Latinské Americe, v ortodoxní části Evropy, jižní Asii i Africe. Pro Fukuyamu důkazem toho jsou i miliony imigrantů, kteří z celého světa přicházejí žít na Západ.

V tomto smyslu Fukuyama napsal (2002: 59): „*jak se lidstvo blíží ke konci milénia, paralelní krize autoritarismu a socialistického plánování zanechaly v ringu pouze jedinou*

ideologii s možnou univerzální platností: liberální demokracii⁶², doktrínu o individuální svobodě a suverenitě lidu“.

To však neznamená, že krize autoritarismu povede automaticky ke vzniku liberálních demokratických režimů. Dá se rovněž předpokládat, že některé mladé demokracie „*pod tíhou svých drtivých problémů znovu upadnou do nějaké formy diktatury*“ (Fukuyama 2002: 61). Přesto z argumentace Fukuyamy vyplývá „pozoruhodná stabilita a síla demokracie v současnosti“. Fukuyama to zdůvodnil (2002: 314) tím, že v predemokratickém světě většina nenacházela uspokojení. Zatímco Nietzscheho celoživotní dílo odráží snahu radikálně zvrátit rovnováhu ve prospěch megalothymie, v demokratickém světě nicméně musí „megalothymie mála ustoupit isothymii mnoha“.

Fukuyama se dále pokusil (2002: 210-218) najít odpověď na otázku, „*proč dosud nejsou všechny země mimo islámský svět demokratické, jinými slovy řečeno z jakých příčin zůstává přechod k demokracii stále tak obtížným pro mnoho států, jejichž obyvatelé a vedoucí představitelé teoreticky přijali její principy*“?

Huntington

Na rozdíl od Fukuyamy byl Huntington při stanovení svých pomocných hypotézy, kterými chrání tvrdé jádro svého výzkumného programu, explicitnější a názornější. V dalším textu jsou v citacích Huntingtona a jeho knihy „*Střet civilizací*“ detailněji rozebírány tyto pomocné hypotézy (označené tučným písmem).

Základní hypotéza, kterou Huntington formuloval na ochranu svého „tvrdého jádra“, je následující: „*v době po konci studené války státy čím dál víc definují své zájmy se zřetelem na civilizační příslušnost*“ (Huntington 2001: 23). O něco dále svůj civilizační přístup k definování velmocenských zájmů konkretizuje v následujících tvrzeních (Huntington 2001: 26):

- „*integrační síly ve světě reálně existují a jsou právě výsledkem protichůdných sil kulturního prosazování a civilizačního vědomí* (protichůdné síly kulturního prosazování a civilizačního vědomí byly analyzovány v knize Benjamin Barbera „*Jihad vs. McWorld*“, viz Jurásek 2014);
- *svět je v jistém smyslu rozdělen na dva, ale základní rozdíl je mezi dominantní civilizací Západu a všemi ostatními, které však mají jen velmi málo společného [...];*
- *národní státy jsou a budou nejdůležitějšími činiteli světového dění, ale jejich zájmy, spojenectví a konflikty čím dál více určují kulturní a civilizační faktory*; hlavním civilizačním faktorem Huntington myslí náboženství. Právě na jeho základě lidé definují svou identitu v dobách náhlých převratných změn, kdy se rozpouštějí existující identity (Huntington 2001: 104). Odtud lze vidět, že Huntington koncipoval svou teorii jen pro okamžiky krize, konfliktu a napětí (v klidnějších dobách mohou hrát silnější roli jiné faktory a vysvětlení). O rostoucím významu náboženství pro Huntingtonovu teorii vypovídá následující logická úvaha (viz Huntington 2001: 48):

⁶² Fukuyama rozebírá a blíže představuje svou definici liberální demokracie na s. 59-61 své knihy „*Konec historie*“.

původ všech ideologií: Západ, původ všech náboženských systémů: nezápadní společnosti – úpadek západní civilizace → menší roli budou hrát ideologie (námitka proti Fukuyamovi) a současně rostoucí význam náboženství. Význam náboženství pro Huntingtona je patrný i z těchto slov: „*pokud totiž náboženské potřeby modernizace nedokáže uspokojit víra, lidé se obrací k citově uspokojujícím náboženským importům*“ (Huntington 2001: 108).

- *svět je vskutku anarchií, plný kmenových a nacionálních konfliktů, avšak největší nebezpečí pro stabilitu představují konflikty mezi státy nebo skupinami z různých civilizací*“, které byly (ty konflikty) udržovány v latentní podobě bipolárním uspořádáním studené války, ale plně uvolněny s koncem studené války (viz Huntington 2001: 30).

Zcela v souladu s **civilizačním paradigmatem** Huntingtona, které se utváří v ochranném pásmu negativní heuristiky, spadá i jeho velmi zjednodušené nakládání s **civilizacemi**, o nichž píše ve 2. kapitole své knihy „*Střet civilizací*“. Huntington civilizaci chápe (2001: 52) jako „*nejširší kulturní uskupení lidí a nejširší rovinu kulturní identity, kterou mají, tedy mimo tu, kterou se odlišují od jiných živočišných druhů*“. Pochopitelně jeho pojetí vzbudilo celou řadu námitek (založených často oprávněně na pozorováních reality) pojednává pozitivní heuristika ochranného pásu v podobě různých anomálií.

Je třeba uvést, že Huntington neměl v rámci svého zjednodušeného civilizačního modelu příliš prostoru, aby se vypořádal se všemi problémy, které by si tato otázka vyžádala. Nicméně s odvoláním se na celou řadu badatelů různého disciplinárního zaměření shrnul, v čem se tito výzkumníci víceméně shodují v diskuzích o podstatě, identitě a dynamice civilizací (Huntington 2001: 31-37). To je rámci civilizačního paradigmatu možné brát jako Huntingtonovy hypotézy či základní teze:

1) je rozlišováno mezi civilizací v singuláru a civilizacemi v plurálu, přičemž Huntington se zaměřuje ve své knize na civilizace v plurálu, z čehož vyplývá, že nevěří v dosažení jedné, univerzální společnosti jako Fukuyama;

2) civilizace je ztotožňována s kulturou, přičemž z identifikačních civilizačních znaků kultury (krev, jazyk, náboženství, způsob života) je nejdůležitější náboženství (civilizace se vyznačuje následujícími prvky: jazykem, dějinami, náboženstvím, zvyky, institucemi i subjektivním ztotožněním);

3) Huntington bere civilizace jako komplexní celky, domnívá se (2001: 34), že jim nelze porozumět jinak než jako celku;

4) civilizace pro Huntingtona představují nejdelší příběh s dlouhou dějinnou kontinuitou, příběh, jež má však svůj konec - v tomto ohledu Huntington opět zdůraznil (2001: 36), co mají přes zjevné rozdíly všechny civilizační teorie společné: „*civilizace vnímají jako vývoj od doby potíží k univerzálnímu státu a poté úpadku a rozpadu*“;

5) civilizace není politická entita, proto politické uspořádání každé civilizace je různé;

6) neshoda napříč odbornou veřejností v počtu hlavních civilizací; Huntington nakonec stanovil (2001: 37-39) následující civilizace: a) čínská, b) japonská, c) hinduistická, d)

islámská, e) západní, f) ortodoxní ruská (nepanuje shoda na nezávislost této civilizace), g) latinskoamerická, h) africká (pravděpodobně)⁶³.

Dále bude věnováno více pozornosti třetí a čtvrté tezi Huntingtonova vymezení civilizace, protože právě zde v Huntingtonovém pojetí civilizace najdeme jeho dichotomické chápání „My – Oni“, tvořící „tvrdé jádro“ střetu civilizací, když napsal (Huntington 2001: 35): „civilizace – to jsou ona nejširší „my“, uvnitř kterých se cítíme kulturně doma a které nás odlišují od všech jiných „oni“.

Pokud jde o strukturu civilizací, o té Huntington mluví na s. 152-157 své knihy (2001). Za studené války se jednotlivé země určitým způsobem vztahovaly ke dvěma hlavním velmocím. Po jejím skončení se tyto země podle Huntingtona vztahují „k civilizacím, a to jako jejich členské státy“, přičemž „členský stát je taková země, která se v plné míře kulturně ztotožňuje s určitou civilizací“ (Huntington 2001: 152).

Jako principiální zdroj této civilizační kultury je označen určitý ústřední stát, tj. stát nejmocnější a kulturně ústřední. Vedle členských zemí, vytvářející určitý civilizační blok a mající ústřední stát, Huntington také definoval (Huntington 2001: 154-157) osamocené země (jako např. Etiopie v Africe, Haiti v Latinské Americe, Japonsko v Asii), rozštěpené země (jako Súdán, Tanzanie, Keňa, Indie, Srí Lanka, Malajsie, Singapur, Indonésie a další) a rozpolcené země (jedna kultura, ale snaha politicky tuto její civilizační identitu změnit jako Rusko za vlády Petra I. Velikého, Turecko Mustafy Kemala).

V souvislosti se čtvrtou tezí Huntingtonova chápání a vymezení civilizace, to je, že civilizace jsou „smrtné, ovšem stejně tak dlouhověké“ (Huntington 2001: 35), je třeba obrátit pozornost k problematice **historické změny**. Huntington totiž vyvozoval svá tvrzení na základě znalostí historických skutečností jako např. v případě střetávání jednotlivých civilizací v minulosti (Huntington 2001: 41-47).

Existují tři modely historické změny: 1) univerzalistický, 2) cyklický (např. Wallersteinova teorie hegemonických cyklů) a 3) evoluční. Huntingtonův střet civilizací vystihuje cyklický model. Jinými slovy to znamená, že „konec dějin nastává v dějinách každé civilizace přinejmenším jednou, někdy i vícekrát“ (Huntington 2001: 365).

Toto Huntingtonovo pojetí časového vývoje lidských společností dobře koresponduje s realistickým pohledem na vývoj historie (realisté soudí, že historie se opakuje v cyklech; realisté zdůrazňují kontinuitu a opakování), konkrétně s defenzivním realismem: střet civilizací visí neustále nad světem jako latentní hrozba, která může přerůst (byť nejspíš jen lokálně) v to, co popisoval Huntington. Možnost konfliktu z důvodu civilizačních je sice všudypřítomná, přesto nikoliv nevyhnutelná.

Hypotézu o **pluralitě civilizací** Huntington vyvozuje ve třetí kapitole své knihy (2001) z neexistence univerzální civilizace. Používá při tom následující logiku: pokud v realu evidujeme civilizace, ale přitom neexistuje jedna (univerzální) civilizace, pak musí existovat více různorodých civilizací. K tomuto závěru ho vedou následující důvody:

⁶³ S využitím jiných zdrojů Huntington zdůvodnil (2001: 41), proč do svého výčtu civilizací nezahrnul civilizace židovskou a buddhistickou.

- nenašel tendence vedoucí k vytváření univerzálního jazyka a náboženství, které jsou hlavním znakem každé civilizace;
- modernizace není dostatečnou silou (či zdrojem) ke vzniku univerzální civilizace, protože Západ je charakterizován nikoliv jako produkt modernizace, ale díky následujícím rysům: antické dědictví, katolicismus a protestantství, evropské jazyky, oddělení duchovní a světské autority, vláda zákona, společenský pluralismus, zastupitelské orgány, individualismus (Huntington 2001: 70).

Důsledkem multicivilizačního charakteru nového globálního řádu po skončení studené války bude pomalý, avšak neodvratný rozptyl moci, jehož projevem bude „šíření jaderných a jiných zbraní hromadného ničení“, napsal Huntington (2001: 225).

Ve druhé části své knihy Huntington (2001) rozvádí hypotézu **proměnlivá civilizační rovnováha**, ze které plynou možnosti eventuálního střetu civilizací. K tomu může docházet ze tří důvodů: 1) úpadek západní civilizace (demografický, ekonomický, ideový atd.), 2) posilování nezápadních civilizací, 3) kombinace prvních dvou trendů. V každém případě výsledkem bude snižování mocenské převahy Západu.

Úpadek Západu se vyznačuje třemi hlavními charakteristickými znaky: 1) jedná se o dlouhodobý proces, 2) úpadek nikdy nemá podobu přímky; ekonomický a ostatní růst v potenciálu je často opisován křivkou ve tvaru písmene S: pozvolný začátek, pak velmi rychlý nárůst, následovaný snižováním expanze a postupným ochabnutím, 3) pokles moci, přičemž Huntington má na mysli především „hard power“, ale částečně také i „soft power“ řečeno slovy Josepha Nye, Jr. Huntington v této souvislosti rozebral minulý, současný i budoucí vojenský potenciál Západu a nezápadních společností (Huntington 2001: 85-96).

V rámci této hypotézy Huntington analyzuje (2001: 96-101) její důsledky: obrat k domácím tradicím v podobě obrody nezápadních kultur, konkrétně reislamizace muslimských zemí, indická „hinduizace“ či „asianizace“ v zemích východní Asie; v této souvislosti Japonci vyvinuli tzv. „teorii Japonců a Japonska“, zmiňovány jsou spory mezi ruskými slavjanofily a západníky, popř. paradox demokracie (Huntington 2001: 100). „*Obrat k domácí kultuře a náboženské obrození se nejzřetelněji projeví v Asii a islámských zemích, a to v kulturní asertivitě a odporu proti Západu*“ (Huntington 2001: 111). V Asii k tomu vedly hospodářské úspěchy, v muslimských zemích hlavně demografický boom

Právě zde je možné spatřovat paralelu s Fukuyamovým koncem historie, kde se rovněž mluví – byť nikoliv v rámci civilizací, ale na úrovni jednotlivců – o boji za uznání svého lidství poté, co si člověk uvědomil své nerovné postavení s jinými lidmi. Stejně jako Huntington i Fukuyama staví svou teorii na předpokladu, že ke změně politických práv dojde za situace, kdy spolu budou jednat „silově“ (tj. ve fyzickém slova smyslu) rovnocenní partneři (viz Jurásek 2013a).

Tuto Huntingtonovu hypotézu nikterak nerozporují (naopak spíše potvrzují) ani pozdější analýzy a studie jako např. decentralizovaný globalismus Barryho Buzana a předpovědi George Friedmana pro 21. století (viz Buzan 2011; Friedman 2011). Podle Friedmana bude Západu hrozit největší nebezpečí z muslimských zemí, jak to předpovídal Huntington, jen tato civilizace nebude v žádném případě homogenní, jak se domníval Huntington. Friedman rovněž potvrdil, že USA budou mít problémy s Mexičany. Již Huntington se zabýval (2001:

238-244) tématem ohrožení americké kulturní identity z důvodu přílivu mexických imigrantů do USA, jež později ještě více rozpracoval ve své knize „*Kdo jsme?*“ (2004).

V šesté kapitole své knihy (2001: 139-177) Huntington zkoumá kulturní proměnu globální politiky neboli hledá její nové uskupení, přičemž zdůrazňuje **politiku identity** (=další z hypotéz, které chtějí chránit tvrdé jádro jeho výzkumného programu). Huntington spojuje (2001: 322-331) identitu utvářející se v postbipolárním světě se vzestupem civilizačního povědomí. Tuto svou hypotézu Huntington doplňuje a zpřesňuje v sedmé kapitole své knihy (2001). Je přesvědčený (2001: 180), že v postbipolární době se komponenty řádu nacházejí uvnitř a mezi civilizacemi: buď bude svět uspořádán na bázi civilizací, anebo nebude uspořádán vůbec (2001: 180).

V této souvislosti se vyjádřil naprosto jasně: „*v proměně globální politiky, již urychluje modernizace, hrají ústřední roli kulturní faktory*“ (Huntington 2001: 139). Došlo k tomu na začátku 90. let minulého století kvůli krizi globální identity a s tím souvisí hledání vlastní identity ve státech jako Ukrajina, Německo atd. (v tomto smyslu Huntington poznamenal, že problém národní identity je nejžhavější v rozštěpených zemích). Pomocné tvrzení v tomto bodě by mohly znít následovně:

- roste význam kulturní identity v nové době;
- konflikty kulturní povahy se nedají řešit kompromisem, jedná se vždy o „hru s nulovým součtem“, žádající jednoznačnou odpověď ano-ne (2001: 145).

Na rozdíl od Fukuyamy Huntington považoval za naivní vytvoření nějaké globální kultury⁶⁴; svět se sice smrškl do velikosti „globální vesnice“ díky globalizaci, něco podobného se však nedalo (a vlastně stále nedá říci) o kultuře. Navíc náboženský fundamentalismus, který spočívá v politizaci rozdílů, posunul střet civilizací z pozice potenciality do pozice aktuality. V konfrontaci s fakty se opravdu prosazoval spíše Huntingtonův realismus před Fukuyamovým idealismem (viz kap. 2.1.4).

A v této perspektivě Huntington ani v nejmenším nepochybuje, že dříve nebo později dojde k **intercivilizačním problémům** (toto přesvědčení, že řada globálních konfliktů a napětí bude povahy mezicivilizační, je možné považovat za další Huntingtonovu hypotézu).

O vztazích mezi civilizacemi a jejich problémových stránkách hovoří Huntington v osmé kapitole své knihy (2001). Napsal (2001: 213), že v právě rodícím se světě „*nebudou vztahy mezi zeměmi či skupinami z odlišných civilizací nijak pevné a často budou dokonce nepřátelského charakteru*“. Některé mezicivilizační vztahy však budou napjatější více, jiné méně.

Huntington očekával (2001: 213), že „*nebezpečné střety budoucnosti patrně vzejdou ze západní arogance, islámské netolerance a čínské asertivity*“. Na tomto půdorysu Huntington předpokládal (2001: 244), že „*vztahy mezi skupinami z odlišných civilizací nebudou téměř nikdy blízké, naopak obvykle budou chladné, často dokonce nepřátelské. Spojení mezi státy*

⁶⁴ V tomto ohledu Fukuyama napsal (2002: 134): „*není známkou provincialismu, nýbrž kosmopolitismu uznat, že během několika posledních století vzniklo cosi jako skutečně globální kultura, soustředěná na technologii poháněný hospodářský růst a kapitalistické společenské vztahy, [...].*“

z různých civilizací, dědictví minulosti jako například vojenská spojenectví z doby studené války, pravděpodobně ochabnou nebo se zcela vytratí“.

Za intercivilizační témata, která jsou předmětem sporů mezi islámem a Západem (a jinými civilizacemi) Huntington označil (2001: 252) šíření zbraní hromadného ničení, dodržování lidských práv a demokracie, moc nad ropnými zdroji, migrace⁶⁵, islámský terorismus a západní vměšování se do problémů islámského světa.

V tomto ohledu Huntington dále rozebral, jakou má podobu západní univerzalismus. Ten vzešel z přesvědčení, že kolaps komunismu zvýraznil triumf ideologie Západu, tj. liberální demokracie.

Huntington rovněž dokládal (2001: 214-215), jaké pocity u nezápadních kultur vyvolává snaha Západu importovat do jiných civilizací své hodnoty. Jako příklady uvedl nezápadní nedůvěru vůči mezinárodním institucím jako MMF, které potvrzují globální řád prospěšný Západu. Navíc se poukazovalo, že Západ měří dvojím metrem: zákaz šíření zbraní hromadného ničení pro Írán, ale již ne pro Izrael; demokracie ano, pokud ale nevynese k moci islámské fundamentalisty a další. V souvislosti se západním důrazem na dodržování lidských práv v jiných částech světadílu Huntington v citaci Richarda Nixona napsal (2001: 228), že lekce Číně od Spojených států v otázce dodržování lidských práv jsou (v roce 1994) nerozumné, během dalších deseti let z nich bude něco irelevantního a za dvacet let (tj. v současnosti) z nich bude něco směšného.

Z hlediska konfliktnosti Huntington rozdělil (2001: 215) nezápadní svět do tří kategorií: Afriku a Latinskou Ameriku označil za „slabší, na Západu do velké míry závislé civilizace“ a mnoho konfliktů zde neočekával; vztah Západu vůči Rusku, Japonsku a Indii měl být poněkud výbušnější a konfliktnější než v předchozím případě (vztahy viděl nejen jako vyloženě konfliktní, ale také projevující se vzájemnou spoluprací); jako nejproblematictější z hlediska možných konfliktů viděl vztahy Západu s civilizacemi islámskou a čínskou.

Plně v souladu s obsahem tvrdého jádra svého výzkumného programu (tj. dichotomií „Já – Jiný“) Huntington popisuje **vztahy mezi civilizacemi** (další pomocná hypotéza). Byl přesvědčen (2001: 246), že důvěra a přátelství mezi civilizacemi měly být vzácné, spíše tyto vztahy popsal slovy jako „*studený mír, studená válka, obchodní válka, kvaziválka, nesnadný mír, problémové vztahy, intenzivní rivalita, konkurenční koexistence, závody ve zbrojení*“ (tyto vztahy se měly týkat hlavně Západu a muslimských společností, popř. i Číny).

Huntington situoval (2001: 260-261) hlavní dějiště po skončení studené války do jihovýchodní Asie⁶⁶, kde se projevuje vliv hned šesti civilizací – japonské, čínské, pravoslavné, buddhistické, muslimské a západní (v jižní Asii pak ještě hinduismus), které jsou

⁶⁵ Migraci a ropné zdroje jsou pojítkem mezi historickým a posthistorickým světem, o nichž hovoří také Fukuyama (2002: 266-267).

⁶⁶ S ohledem na Huntingtonovu teorii nás zajímají ústřední státy jednotlivých jím stanovených civilizací, jejichž vliv zasahuje do tohoto regionu. Jednoznačně bychom sem mohli zařadit tyto ústřední státy: Čína, Japonsko. Ústředním státem pravoslavné civilizace je Rusko, které se rozepíná (a tedy působí) až do jihovýchodní Asie. Pochopitelně USA nemůžeme považovat za stát jihovýchodní Asie, nicméně americký zájem a potažmo vliv o tento region je zcela zřejmý (viz kap. 3). Ústřední státy hinduistické, popř. muslimské civilizace v jižní Asii pak představují Indie, resp. Indonésie. Jak jde vidět, Huntingtonovo vymezení regionu jihovýchodní Asie nesmíme brát v přísně geografickém smyslu.

představovány těmito ústředními státy: Japonsko, Čína, Rusko, USA (v jižní Asii pak ještě Indie a muslimská Indonésie). Huntington v deváté kapitole své knihy (2001) detailněji rozebírá japonsko a čínsko – americké vztahy.

Intercivilizační konflikt se má podle Huntingtona odehrávat na 1) mikroúrovni; 2) makroúrovni. V prvním případě se do konfliktu dostanou a) sousedící státy z odlišných civilizací (dojde k tomu na hranicích těchto dvou států), b) dvě skupiny z odlišných civilizací v rámci jednoho státu, c) státy usilující vybudovat nový stát z ruin státu starého (např. bývalý SSSR nebo Jugoslávie). V druhém případě na globální rovině (tj. na makroúrovni) se spolu utkají civilizační ústřední státy.

Huntington předpovídal (2001: 246) hlavně střet mezi muslimy a nemuslimy (vztah mezi Západem a muslimskými společnostmi se podle Huntingtona odvíjí na základě zásadní otázky moci a kultury) a uvedl dva předpoklady, za kterých by mohlo dojít ke konfliktům mezi ústředními státy: a) při eskalaci napětí konfliktů na zlomové linii mezi místními skupinami, b) při změně globální mocenské rovnováhy mezi civilizacemi.

Konflikt mezi ústředními státy civilizací však Huntington neviděl jako příliš pravděpodobný, resp. Huntington napsal (2001: 246-247), že dynamika islámu bude stát za mnoha poměrně malými hraničními konflikty, jen snad vzestup Číny odhadoval jak potenciální zdroj „*velké civilizační války mezi ústředními státy civilizací*“.

Tvrdé jádro své teorie spočívající v dichotomii „Já (My) – Jiní (Oni)“ Huntington rovněž vysvětloval (2001: 250) rozdílnou povahou křesťanství a islámu: „*obě dvě náboženství jsou monoteistická, tedy na rozdíl od náboženství polyteistických nemohou snadno asimilovat další božstva a na svět pohlíží dualistickou optikou*“. Navíc obě se považují za náboženství univerzalistická s nárokem být jedinou pravou vírou, ke které se může hlásit celé lidstvo.

Poslední pomocná hypotéza, kterou je možné vyzdvihnout, se týká **lokalizace budoucích konfliktů**. K těm bude docházet na tzv. **civilizačních zlomech**. Huntington označil (2001: 296) válku mezi SSSR a Afghánistánem z let 1979-1989 a válku v Perském zálivu z roku 1991 za „*války na přechodu k nové éře, jež se bude vyznačovat množstvím etnických konfliktů a válkami na zlomových liniích mezi skupinami z různých civilizací*“. Jinými slovy „*války na zlomových liniích jsou již ze své definice místními válkami mezi regionálními skupinami s širšími vztahy [...]*“ (Huntington 2001: 325).

Následně Huntington zdůvodnil (2001: 300-305), jaké důvody ho vedou k tvrzení, že se jedná o civilizační střet. Huntington rovněž napsal (2001: 305), že válka v Perském zálivu byla „*první válkou mezi civilizacemi, v níž šlo o zdroje a nerostné bohatství*“. Huntington tyto konflikty definoval (2001: 305-308) a odlišil od válek mezi komunitami.

Války na zlomových liniích procházejí těmito fázemi: intenzifikace, expanze, omezení, přerušení. Tyto války se ale málokdy podaří vyřešit. Byť se na zlomových liniích může násilí úplně zastavit na určitou časovou periodu, jen v občasných případech skončí natrvalo (většinou se tak stane, pokud jedna civilizační skupina vyhladí tu druhou). „*Tyto války mají takový charakter proto, že jsou zakořeněny v hlubokých konfliktech, jež zahrnují trvale nepřátelské vztahy mezi skupinami z různých civilizací. [...]*Války na zlomových liniích jsou přerušované; konflikty na těchto hranicích jsou neukončitelné “ (viz Huntington 2001: 355-

364). O civilizačních válkách na zlomových liniích rovněž platí, že „*vyvěrají zespodu, mír se snáší shůry*“ (Huntington 2001: 364).

Huntington v souvislosti s válkami na zlomových liniích hovoří (2001: 323) o „válkách o identitu“. Při válkách na zlomových liniích se rovněž projevuje tzv. „syndrom spřízněných zemí“ (Huntington 2001: 331), díky čemuž mají tyto konflikty větší eskalační potenciál než konflikty uvnitř jedné civilizace; je pravděpodobné, že čím déle tyto konflikty budou trvat, tím více se na jeho vyřešení budou podílet kulturně spřízněné země. Urovnání těchto konfliktů se nejspíš neobejde bez mezinárodního zprostředkování. Na rozdíl od studené války konflikt nepostupuje shora dolů, nýbrž jde od zdola.

Huntington rovněž poměrně rozsáhle a s uvedením celé řady konkrétních případů⁶⁷ pojednal (2001: 332-355) o civilizačních formacích, které se na konfliktech podílejí (v této souvislosti Huntington hovoří o primárních, sekundárních a terciárních aktérech civilizačních střetů, přičemž roli terciárních aktérů hrají často ústřední státy civilizací). Huntington si především všímá největšího a nejučinnějšího civilizačního spojení v muslimském světě na podporu bosenských muslimů (2001: 348), která měla formu humanitární pomoci, diplomatické podpory a podstatné vojenské pomoci.

Negativní heuristika ochranného pásu obsahuje pomocné hypotézy, které rozvíjejí a podporují tvrdé jádro. Jsou nefalzifikovatelné podle Lakatosovy metodologie výzkumných teoretických programů. Falzifikace se soustřeďuje do pozitivní heuristiky (mající dvě složky: teoretickou a empirickou) v podobě kritiky, která byla mířena vůči „*Konci historie*“ a „*Střetu civilizací*“. V následujícím textu se objevuje tato kritika, která byla předmětem dřívějších analýz a studií obou teorií.

2.1.3 Ochranný pás – pozitivní heuristika

Fukuyama: teoretická kritika konce historie

Fukuyamova práce vzbudila nejen nadšení a vlnu pozitivních ohlasů (viz např. Hassner 1989), ale také pochopitelně rozpaky, nevoli, nesouhlas a strohé odmítnutí. Např. Hugh Brogan (Williams - Sullivan – Matthews 1997: 24) nevěřil, že Fukuyamovo pojednání bude mít jakýkoliv praktický účinek, protože z „absurdně archaického filozofického fantazírování“ nemůže vzejít žádný velký užitek (tj. kritika nekonkrétnosti, neurčitosti, praktické neverifikovatelnosti, zpochybnění „tvrdého jádra“ Fukuyamova výzkumného programu).

Zatímco někteří kritikové spatřovali ve Fukuyamovi „mluvčího amerického zahraničně politického establishmentu“ (tj. výčitku účelovosti jeho práce, jakoby ji psal „na zakázku“, viz Williams - Sullivan – Matthews 1997: 69), jiní ho označovali za naivního optimistu, co

⁶⁷ Huntington z hlediska „syndromu spřízněných zemí“ detailněji popsal konflikt v Kašmíru (2001: 334), konflikt mezi hinduistickými tamilskými povstanci a buddhistickou sinhálskou vládou na Srí Lance (2001: 334-335), sovětské, resp. ruské konflikty na zlomových liniích nejdříve v Afghánistánu (1979-1989), v Tádžikistánu započatém v roce 1992 a v Čečensku propuknuvším v roce 1994 (Huntington 2001: 335-338); dále Huntington přiblížil střet mezi pravoslavnou Arménií a muslimským Ázerbájdžánem v Náhorním Karabachu (2001: 339-342). Velký prostor Huntington věnoval (2001: 342-355) vysvětlení svých tezí na konfliktu v bývalé Jugoslávii ze začátku 90. let minulého století.

ignoruje realitu mezinárodní politiky⁶⁸ (nespojnost s praxí a odsud plynoucí výtky na chybějící empirickou průkaznost jeho tvrzení).

Fukuyamovi se také dostalo četné kritiky za propagaci konzumního kapitalismu, který bývá označován dokonce i na Západě jako „povrchní (životní přístup), bez skutečné (vnitřní) hodnoty“ (Williams - Sullivan – Matthews 1997: 79). Tuto propagaci konzumního kapitalismu dokládá Fukuyamovo přesvědčení (2002: 134), které formuloval následujícími slovy: „*třebaže ne každá země se v blízké budoucnosti může stát spotřebitelskou společností, stěží ve světě najdeme takovou, která by tento cíl zavrhovala*“.

S úspěchem se dá možná zpochybnit jeden ze základních Fukuyamových předpokladů týkající se trendu globální homogenizace (viz Fukuyama 2002: 2018), neboť pro většinu lidí národní stát zůstane základní identifikační jednotkou ještě dlouhou dobu (viz např. Strange 1996; Barber 1995; Minc 1993: 74).

Lze i úspěšně polemizovat s Fukuyamovým vyhlášením roku 1989 za konec historie: např. východní Evropa se po čtyřicetileté přestávce navracela zpět do proudu historické evoluce (Kumar 1989); Cohen – Tanugi (2008) zase soudil, že pozdější události jako např. rwandská genocida z roku 1994, antiglobalizační demonstrace v Seattlu a Ženevě, etnické čistky na Balkáně či teroristické útoky na USA ze září 2001 nepotvrzovaly konec historie ve smyslu dosažení kýženého cíle veškerého lidského snažení; spíše to vypadalo, že se historie „dala opět do pohybu“.

Jinými slovy se ukazuje, že Fukuyama zvolil pro vyvození svých teoretických závěrů „nevědeckou“ indukční metodu; možná také nedocenil, že zájem o liberální demokracii ze strany rostoucího počtu lidí může být vysvětlen spíše pragmatickými důvody a nikoliv „úradkem Historie“ (Bouchard 1993).

I sám Huntington kritizoval (2001: 64) Fukuyamovu představu, že vzniká určitá univerzální civilizace s koncem historie, k čemuž mělo dojít rozpadem sovětského komunismu a následným vítězstvím liberální demokracie. Podle Huntingtona tento argument má tu vadu, že zná pouze jedinou alternativu (tato představa má kořeny ve studené válce, kdy jedinou alternativou komunismu byla právě liberální demokracie; univerzalita jednoho pak logicky vyplývá ze zániku druhého). Huntington v této souvislosti však vyjmenoval celou řadu alternativ⁶⁹ jako nacionalismus, tržní komunismus, totalitarismus v různých podobách atd.

⁶⁸ Možná zpočátku ano, ale později nic nenasvědčovalo tomu, že po skončení bipolárního globálního uspořádání se ve spojitosti s dominantní americkou mocí bude mluvit o tzv. éře „*Pax Americana*“; Fukuyama také trochu „domýšlivě“ umístil USA do středu světové historie, nehledě už k tomu, že „blahosklonně“ přehlížel vnitřní problémy USA jako chronické deficity, oslabující se měnu, pokles míry úspor, zhoršující se infrastrukturu, stagnující životní úroveň Američanů atd., které vůbec nehovořily ve prospěch budoucí americké hegemonie ve světě (v tomto ohledu byl možná blíže pravdě I. Wallerstein, který tyto ukazatele nepodceňoval a mluvil ve svých knihách o úpadku americké moci).

⁶⁹ Fukuyama napsal (2002: 62): „*naproti tomu je dnes těžké představit si svět, který by byl výrazně lepší než ten náš, nebo jinou budoucnost než demokratickou a kapitalistickou*“. Nutno ale také dodat, že Fukuyama své tvrzení o absenci konkurenceschopné alternativy liberální demokracie upřesnil (2002: 229) předpovědí, že se v budoucnu mohou objevit nové alternativní režimy, „*možná v dosavadních dějinách nezaznamenané*“.

Např. konkrétně v poslední době je liberální demokracie⁷⁰ odmítána v Maďarsku. Viktor Orbán se pokouší pochopit systémy, které nejsou liberální, možná nejsou ani demokraciemi, a navzdory tomu jsou úspěšné jako např. Singapur, Čína, Indie, Rusko, Turecko (Pehe 2014).

Dále byl Fukuyama kritizován za svůj přístup k historii. Fukuyama není historikem, jeho spekulace o světové historii postrádají erudici O. Spenglera nebo A. Toynbeeho (Farrenkopf 1995); Fukuyama navíc učinil z jednotlivce a jeho vnitřního duchovního nastavení (tj. jako by za vším stál *thumos* a lidská touha uznání vlastního lidství) hlavního hybatele historického vývoje, to ale neodpovídá historické zkušenosti (Kurtz 2002: 47-51).

Velmi silná kritika byla vedena ne přímo proti Fukuyamovi, ale proti tradici konce historie spojované s učením Hegela a Marxe (nikoliv však Kanta). Tato kritika byla vyjádřena K. Popperem, který ve své knize *„Bída historicismu“* (2000) odsoudil spekulativní filozofii historie⁷¹ a označil ji jako „historicismus“. Na základě svého zkoumání Popper dospěl k závěru, že Hegelův koncept konce dějin podporuje totalitarismus, což je však v logickém rozporu s Fukuyamovou teorií a jeho vizemi.

V tomto ohledu se ukazuje, že Fukuyama přebírá různé koncepty bez jejich hlubšího zkoumání (čili odkaz na povrchnost jeho zkoumání). Na první pohled by se mohlo zdát, že Fukuyamova základní ideje nese rysy historicismu (v Popperově smyslu), ale jeho přístup není ani vyloženě evolucionistický, ani esencialistický, ani holistický (takovými znaky se vyznačuje historicismus). Když mluví o konci historie, nemá na mysli konec (tj. úpadek a smrt) v biologickém nebo evolučním smyslu, ale naplnění či dovršení. Při Fukuyamově vysvětlování konce historie se naopak objevuje až zarážející podobnost s Popperovou kritikou historicismu (viz Williams - Sullivan – Matthews 1997: 137).

Bez problémů nebyly ani zdroje, ze kterých Fukuyama vycházel. Podle Jonese (1993) Fukuyamovo spoléhání se na Hegela je hodně pochybné, protože Hegel může být jen stěží řazen k americké demokratické tradici, tj. určitě nebyl egalitářským demokratem a ani neprojevoval velké nadšení z „racionálního“ života tržního systému. Kromě toho Abott (2002: 421) nechápal, proč si Fukuyama vybral Kojěva jako hlavního vykladače Hegela, neboť Kojěve ospravedlňoval tyranii jako pozitivní historickou sílu.

Fukuyama také nekriticky přijal pro svou argumentaci Kantovu tezi o věčném míru, byť ta byla často zpochybňována (viz např. Cohen 1994; Kurtz 2002: 44-47; Przeworski 1996). V tomto ohledu se Fukuyama, pokud by chtěl, mohl inspirovat i od Huntingtona, který napsal (2001: 260), že obchodní výměna nevyhnutelně nepůsobí jako mírová síla, protože *„hospodářský růst vytváří politickou nestabilitu jak uvnitř země, tak mezi jednotlivými státy, a rovněž mění mocenskou rovnováhu mezi zeměmi a regiony“*.

Navíc Fukuyama v opoře s Kantovým idejí „věčného míru“ opomněl jednu důležitou skutečnost: sám Kant byl zastáncem vytrvalé činnosti. Představa „nudy nehybného světa“,

⁷⁰ Výtkám, které přicházely od stoupenců jak levice, tak i pravice, se věnuje i sám Fukuyama ve své knize *„Konec historie“* (2002: 277).

⁷¹ Spekulativní filozofii historie si můžeme definovat jako snahu „objevit v historii běh událostí, schéma nebo smysl, který leží za kompetencí běžného historika“ (Williams - Sullivan – Matthews 1997: 124).

v němž jsou všechny problémy vyřešeny – „konec dějin“ -, mu připadala nejen scestná, nýbrž i nesnesitelná a především nezodpovědná (Dahrendorf 2007: 120).

V poslední řadě Fukuyamova kniha „*Konec historie*“ se vůbec nevyznačuje konzistentností svých úvah (Jones 1993: 205; Holmes 1992). Bylo především poukazováno na rozpor mezi pozitivním sdělením obsaženého v první části názvu knihy, tj. triumfem liberální demokracie na konci historie, a Nietzscheho pesimismem, který vyvolala druhá část titulu Fukuyamovy knihy, tj. sdělení o Posledním člověku. Protimluvy najdeme i na jiných místech knihy. Např. Fukuyama na jedné straně kritizuje kulturní relativismus (1992: 338), na druhé straně sám je kulturním relativistou (podle něj je možné přenést západní politické normy na země východní Evropa a Ruska, nejde to ale v případě muslimského světa a východní Asie kvůli rozdílným kulturním tradicím a prostoru).

Fukuyama se pokusil vypořádat s tímto relativismem, který charakterizoval (Wisialowski 2010: 9) jako „*intelektuální krizi západního racionalismu*“. Nakonec uznal existenci historického relativismu, čímž zásadně destabilizoval univerzalismus, který vyznává.

Fukuyama: empirická kritika konce historie

Jelikož Fukuyamovu teorii můžeme označit jako „ideji o budoucnosti“, budou nás bezesporu zajímat její **možnosti predikovat budoucnost**. I v tomto ohledu nacházíme několik problémů: Fukuyamovu teorii nelze testovat či falzifikovat (v Popperově duchu) proti konkrétním faktům z důvodu její holistické povahy (popření Fukuyamovy teorie v určité části nutně neruší její obecnou platnost)⁷²; Fukuyamova teorie je sice fakticky správná a normativně přitažlivá (je lákavá představa lidstva, které dospělo na konec své dlouhé strastiplné pouti, tj. na konec historie, kde již čeká jen klid a mír), nicméně také ambivalentní a nenaplnující očekávání (např. z Fukuyamových predikcí není příliš jasné, které konkrétní státy budou usilovat o liberální demokracii); Fukuyama neuvedl ani bližší časový plán, kdy dojde k naplnění celospolečenských změn, proto si podle Poppera počíná spíše jako věstec nežli vědec; jiným kritikům (Farrenkopf 1995: 71) zase vadilo, že Fukuyama hlásá strohý historický determinismus a ponechává tak málo prostoru pro působení náhody; Gertrude Himmelfarb (1989: 26) zase zapochybovala, zda si můžeme být jistí budoucností takovou měrou jako Fukuyama, protože „*historii můžeme poznat pouze retrospektivně, nikoliv prospektivně*“.

Zpochybnění si zaslouží i tzv. „tranzitivní paradigma“, na kterém Fukuyama převážně vystavěl své závěry: přechod k demokracii je často nedokonalý (viz např. Zakaria 1997; Kaplan 1997, 2003; Stojanovic 2010) a časově omezený, protože na začátku 21. století již vyčerpalo svůj potenciál (Carothers 2002). Nutno však dodat, že Fukuyama si nijak neidealizoval liberálně demokratické uspořádání, resp. byl si plně vědom jeho nedostatků⁷³.

⁷² Proti výpadům Poppera našel Fukuyama zastání u Williamse (1997: 139), který chápal, že Fukuyama neaplikuje holistický přístup na historii v její úplnosti.

⁷³ Demokracie je velmi zranitelná. Stačí relativně málo, aby se zvrtila k autoritářství. Také Hobson (2009) v tomto systému nespátřuje nic „nadčasového a nehynoucího“. Fukuyama si byl zcela vědom, že někdy autoritářské režimy (jako např. Pinochetova diktatura v Chile) dokážou uspokojovat materiální potřeby svých občanů velmi dobře, protože mohou používat metody v demokratických režimech zcela nepřipustných. Nutno také dodat, že právě tyto skutečnosti příliš nezapadají do formátu jeho úvah (Przeworski 1996).

Jeho optimismus spíše působí značně tendenčně, je poplatný době, kdy byl publikován „*Konec historie*“ (Gilley 2010: 165-166).

Podle nikoliv sporadických názorů svět po skončení studené války nemířil k liberální demokracii, jak předpovídal Fukuyama: např. Little (1995: 68) zapochyboval, jestli počet 61 liberálně demokratických režimů po roce 1989 je správný; navíc demokratizace se v žádném případě urychlit nedá (Gardels 2004; Fukuyama 1995a).

Huntington: teoretická kritika střetu civilizací

Huntingtonova práce byla podrobena obšírné kritice nejen ze strany levice, ale i pravice (tj. všemi nezávisle na ideologické příslušnosti). Tabulka 2.1 shrnuje, odkud byla kritika vedena a co bylo střetu civilizací vyčítáno z jednotlivých ideologických táborů.

Tabulka 2.1: Kritika „Střetu civilizací“

Kritika „Střetu civilizací“			
Ideologické spektrum	Levice	Středopravice	Všeobecná kritika Huntingtona
Osoba kritika	Edward Said	Michael Ignatieff, Stephen Walt, John Gray, William Pfaff	Sklon k nepatřičnému zjednodušování a nadmíra zevšeobecňujícího, aforistický styl psaní
Předmět kritiky	Krátkozraký kulturní šovinismus	Vágní vymezení civilizací na úkor důležitosti materiálních zájmů a realpolitika národních států	

Zdroj: Zanin 2009 (vlastní zpracování)

Velmi tvrdá kritika se snesla na Huntingtona ve věci jeho teorie kulturních okruhů inspirovaných A. Toynbeem (Herzog 1998: 100-103). Huntington nevěnoval příliš pozornosti (pochopitelně: na omezeném rozsahu své knihy k tomu neměl dostatek prostoru) vnitřní dynamice a pluralitě každé civilizace (či kulturnímu okruhu). V důsledku toho je samotná koncepce civilizací v plurálu vágně formulovaná a svádí k analogiím s familiárnějšími typy kolektivní identity. Jak už bylo zmíněno, Huntington navíc kladl přílišný důraz na konfliktní vztahy mezi civilizacemi (na úkor celého spektra jiných druhů interakce) a jejich politickou polarizaci (Arnason 2009: 7).

Huntington se hloubkově nezabýval ani interpretací každé kultury (civilizace); bez detailnějšího zkoumání definoval hlavní civilizace na náboženském principu (islámský, hinduistický, konfucíánský a pravoslavný okruh); v jiných případech se ale odchýlil od tohoto náboženského kritéria a přiklonil se ke kritériu „geografickému“ (civilizace západní, japonská). Zatímco všechny civilizace vymezené Huntingtonem obsahují „náboženský element“, africká civilizace v tomto ohledu tvoří výjimku: je vymezena spíše na pocitu

společné identity. Rovněž není jasné, proč Huntington řadí Austrálii k západní civilizaci, zatímco Latinskou a východní Evropu nikoliv. Z tohoto důvodu mnozí vědci (Fox 2001: 298; Senghass 1998) nesouhlasili s Huntingtonovým dělením světa na civilizace a to jak z hlediska principu, tak i s ohledem na specifikaci tohoto rozdělení.

Bez problémů se neobejde ani určení dominantní velmoci v každé civilizaci (Herzog 1999: 103–122). Zatímco někdy je možné určit mocenské centrum vyznačující se specifickými zájmy (Severní Amerika, EU, Rusko, Japonsko, Čína, Indie), jindy to nejde. Např. v tomto ohledu islám příliš nezapadá do Huntingtonova schématu, protože se zde nedá najít nějaké dominantní politické centrum.

Takže Huntington definoval civilizace velmi nejasně a obecně; navíc volně zaměňoval koncepty civilizace a kultura, jak upozornili Norris a Inglehart (Esmer 2002: 267). Nadto bylo také odsuzováno (Esmer 2002; Fox 2001), že se v Huntingtonově výkladu značně překrývají koncepty civilizace a náboženství. Dalším problémem je, že Huntington do střetu civilizací aplikoval prastarý fakt: náboženství tvořilo dříve (a tvoří i nyní) základ individuální identity; ani myšlenka náboženství coby základu civilizací není nikterak nová.

Navíc si Huntington často ve svém textu (1996) protiřečil⁷⁴, zda existuje či nikoliv buddhistická civilizace. Huntingtonovi se také nepodařilo do svého paradigmatu včlenit civilizaci domorodého obyvatelstva (Fox 2002: 433). Navíc není možné nakládat s civilizacemi jako s jednotnými politickými jednotkami, což je právě to, co Huntington dělal (Pfaff 1997; Said 2001).

V tomto ohledu nás asi překvapí, že dokonce ani jednoznačné vymezení západní civilizace, o které Huntington mluvil nejvíce, není prosto problémů: rozšiřující se evropská integrace vytváří novou evropskou identitu, kromě toho dochází k přesahu jednoho civilizačního okruhu. Evropská identita se stala pluralitní: skládá se z mnoha jazyků, civilizačních modelů a politických projektů (Delanty 2003). Jak jde vidět, Západ nepředstavuje jednolitý civilizační uskupení, neboť kromě výše řečeného (nejen) v mnoha amerických a evropských městech najdeme situace, kdy se jednotlivé civilizační bloky prolínají a prostupují.

Homogenita hinduistické civilizace je stejně tak nesmyslná (Nussbaum 2008). Tradiční hinduismus je totiž decentralizovaný, pluralitní a vysoce tolerantní, ale např. pravicový hinduismus spjatý s pogromy v západoindickém Gudžarátu v roce 2002 byl importovaný do Indie z fašistické Evropy 30. let minulého století.

A v neposlední řadě se ptáme, zda je možné brát islám jako „jednotlou“ civilizaci? I když se islámská civilizace v určitých klíčových aspektech (jako např. náboženské otázky, sexuální tolerance, předurčenost atd.) odlišuje od jiných civilizací, a tudíž nelze pochybovat o její svébytnosti a autonomii (Esmer 2002), v žádném případě o této civilizaci nemůžeme hovořit jako o homogenním monolitu: rozpory uvnitř této kultury jsou totiž často hlubší než

⁷⁴ Huntington si protiřečil i jinde: na jedné straně vyzýval jednotlivé civilizace k vynaložení veškerého úsilí, aby spolu žily v míru, ale na druhé straně zářejícím dojmem působila jeho jistota (možná podchycená realistickým smýšlením), že tyto civilizace nejsou schopné dosáhnout nějakého kompromisu.

mezi kulturou západní a islámskou, jak dokázaly následující válečné konflikty: Irák vs. Írán, Irák vs. Kuvajt, válka v Somálsku, ve Rwandě atd.

Je pochopitelné, že stereotypizaci a určitým zjednodušením komplexního globálního řádu, v němž žijeme, se jednoduše nedá vyhnout; na druhé straně Huntington ale musel počítat s tím, že mu bude vyčítáno přílišné zjednodušení mapy světa. Byl kritizován, že nadměrně lpí na dominanci Západu, který se podle něj nemůže stát multikulturním; navíc podle něj si Západ měl i nadále podržet vojenskou a technologickou převahu nad zbytkem světa.

Koneckonců Huntington si dobře neporadil ani v definování dalšího svého důležitého pojmu: střet⁷⁵ (Neumayer - Plümper 2009: 714), protože zde dochází ke smíšení věcí různé podstaty; např. střet mezi Západem a Japonskem popisoval především ve smyslu ekonomickém, konflikt mezi Západem a čínskou civilizací naopak hlavně vojensky. Huntington stanovil jako jednu z forem konfliktu i mezinárodní terorismus⁷⁶, který společně s nukleárními zbraněmi představuje dvě hlavní zbraně „slabého“ zbytku světa.

V kritice civilizačního přístupu bylo Huntingtonovi také vyčítáno, že ignoruje, co civilizace spojuje; upřednostňuje spíše zdůrazňování rozdílů a ne hledání fundamentálních podobností (Yang 2009: 97).

Mezi další body, kvůli kterým byl Huntington kritizován, patří jeho kulturní esencionalismus. Je s podivem, že se k této hypotéze uchýlil, neboť již jeho analýza „třetí vlny“ demokratizace představovala jisté zpochybnění esencionalistických předpokladů (např. úspěšná demokratizace Taiwanu a Jižní Koreji znedůvěryhodnila Huntingtonovu teorii pro buddhisticko – konfuciánskou oblast).

Ve výčtu nedostatků Huntingtonova střetu civilizací nelze opomenout ani hlasy, které se vznesly proti civilizační povaze budoucích konfliktů. Mnozí (Fox 2002: 417; Fukuyama 2009) prosazovali mínění, že národní státy a realpolitika zůstanou hlavními řídicími silami, tj. národní státy, nikoliv civilizace měly zůstat primárními aktéry světové politiky, jelikož národní státy jsou ve vleku velké spousty zájmů a popudů, které často přesahují zděděné kulturní predispozice.

V této souvislosti se hodí uvést realistické vnímání lidské povahy, se kterým pracuje Huntington: „nenávidět je lidské; pro definování sebe sama a pro svou motivaci lidé potřebují nepřátele: konkurenti v obchodě, oponenti v politice. Přirozeně si nedůvěřují a vidí vlastní ohrožení v těch, co jsou jiní než oni a mají možnosti jim uškodit“. Huntington z těchto „daností“ lidské psychologie vyvozuje nevyhnutelnost civilizačního konfliktu, což se na druhé straně zdá Wilsonovi (2000: 256) jako nejproblematičtější bod jeho světónázoru.

⁷⁵ Částečně se dá tušit tím, co Huntington myslí „střetem“, když píše (2001: 329): „místní konflikt se nově definuje jako válka náboženství, střet civilizací, jenž s sebou přináší mnoho důsledků pro značnou část lidstva“.

⁷⁶ Huntington však měl na mysli především islámský terorismus. Nicméně zůstává i nadále „mlhavý“ ve výkladu, proč by právě terorismus měl být oblíbenou zbraní těchto skupin. Neumayer a Plümper (2009: 715) vidí v islámských zemích či v zemích s početnou muslimskou komunitou i jiný zdroj násilnosti: velký počet nezaměstnaných mladých lidí ve věku 15-30 let. Avšak na druhé straně je možné nalézt celou řadu rozvojových zemí v jiných civilizačních okruzích, které trpí stejným problémem. Tato skutečnost je však Huntingtonem přehlížena.

Kritikou civilizačního přístupu použitého Huntingtonem pro svou teorii se zabýval i Fox (2001: 297-298): Huntingtonova práce prý nepřináší systematickou analýzu propojení mezi civilizačními spory a politickým chováním⁷⁷.

Casanova (2011: 259) doplnil tuto kritiku o další tři body: 1) Huntington měl esencialistický a ahistorický přístup k civilizaci; předpokládal, že světová náboženství, na kterých jsou civilizace založené, nesou nějakou neměnnou klíčovou podstatu; 2) Huntington pojímal civilizaci jako ohraničenou geopolitickou jednotku, tj. svého druhu supervelmoc a národní stát; 3) z politické perspektivy kombinace normativního partikularismu a předpokladu nevyhnutelnosti hegemonních konfliktů o moc v mezinárodním prostředí ho vedly k tvrzení o západní globální hegemonii, která může velmi snadno zvrátit prognózu o střetu civilizací do nebezpečného sebenaplňujícího se proroctví.

Z toho, jak Huntington pojímal civilizaci, se tedy pojí nejen celá řada pochybností a problémů (koncepčních, empirické průkaznosti, přijatých předpokladů, historických faktů atd., viz Milani – Gibbons 2001).

Huntington navíc musel čelit nařčení z podjatosti či sledování skrytých cílů a postranních úmyslů. Např. Küng (viz Herzog 1998: 98-105) v této souvislosti upozornil, že Huntington byl mnoho let poradcem Pentagonu; proto se objevovala podezření, že chce pomoci americké vládě ospravedlnit další výdaje na zbrojení. Said (2001) zase varoval, že paradigma střetu civilizací je stejným šikovným trikem jako „válka světů“ s cílem zesílit národní hrdost a bránit se proti globalizačním tlakům; paradigma je pouhou obezličkou namířenou proti nutnosti chápat čím dál více se propojující svět.

Z těchto důvodů duo vědců Milani a Gibbons (2001) shledávalo nebezpečná doporučení (viz kap. 2.2.8), která Huntington ve své analýze adresoval americké vládě. Podobný názor zastávali i nezapaďní vědci: také oni zdůrazňovali potenciální nebezpečí přijetí Huntingtonova modelu politickou praxí (Barenscoť 2002).

V obecné rovině Huntingtonovi vyčítali únik před skutečností, redukcionismus, izolacionistickou politiku, rasismus a strašení; Huntington totiž trval (Barenscoť 2002) na tom, že pomocí empirie popisuje *realitu* (jen jednu, konkrétní) světa. Byla tak oživena tradice pohlízet na Východ (=ten Jiný) vysoce mytologickým a problematickým způsobem.

Z hlediska historického přístupu je podle Roberta Markse (2000) Huntingtonova kniha špatným historickým výkladem z několika důvodů; např. dobrý historik dokáže zhodnotit svůj materiál a přístup v kontextu s jinými interpretacemi (např. předpoklady a doporučení vyplývající z této teorie mohly být srovnány s paralelními teoriemi nezapaďní literatury). Huntingtonův civilizační přístup je sice plně legitimní, ale nikoliv jediný, jak dokazují např. práce teoretiků světového systému.

Marks dále vyčetl Huntingtonovi jeho dogmatickou neústupnost: „*lidská historie je historií civilizací. Je nemožné přemýšlet o vývoji lidstva jinak*“ (cit. podle Marks 2000: 102). Civilizace nepředstavuje jedinou jednotku analýzy v chápání světového vývoje. Marksovi

⁷⁷ V zájmu objektivitv (a možná i snížení váhy Huntingtonovy kritiky) musí být konstatováno, že to, co bylo vyčítáno Huntingtonovi, by se mohlo vyčítat v mnoha případech i jeho kritikům.

rovněž vadilo, že Huntington nepoužíval ve své historické komparaci primární zdroje. Navíc se ve své práci odkazoval na modely japonské a čínské historie, které však dávno vyšly z módy a v odborných kruzích se již nepoužívají. Podle Markse je také nesporným zjednodušením označit ve stejných konotacích dobou politickou situaci v Číně, Rusku a Osmanské říši jako „orientální despocii“.

Historikové by mohli mít výhrady i proti metodě, kterou používá Huntington: pro své tvrzení jako důkaz předkládá historické anekdoty z celé řady míst a doby jako např. zmínky o křížových výpravách (křesťané), „svaté války“ (muslimové), čínské uvažování v intencích hegemonie (nikoliv rovnováhy sil); vše to ale postrádá systematickou analýzu⁷⁸ (Oneal a kol. 2000).

Vzhledem k tomu, že se vše výše uvedené knize „*Střet civilizací*“ nedostává, jeho paradigma na makroúrovni se stalo pouhým nesplnitelným snem (Senghass 1998: 128). I do budoucna se dá očekávat, že se střet civilizací bude prosazovat spíše na mikroúrovni než makroúrovni.

Z pojetí svého civilizačního přístupu je patrné, že Huntington se spíše zajímal o sociálně vědní model než o pochopení historie jednotlivých civilizací, což ale vedlo k velkému zobecnění jako např. v jeho tvrzení, že „v průběhu historie rozdělení jazyků ve světě odráželo rozdělení moci“ (cit. podle Marks 2000: 103). Huntington se tak dopustil omylu, spočívajícího v tom, že současné podmínky, tj. to, co nazýval „klasický konflikt mezinárodní politiky“, projektoval do minulosti, čímž značně zatemnil rozdíly mezi minulostí a současností.

Marks (2000) se domníval, že Huntingtonovi ani nešlo o pochopení minulosti a způsobu, jakým minulost utváří současnost. Spíše ho v práci výzkumníka kupředu hnala domácí a mezinárodní politická agenda (= Huntington byl pevně spjatý se svou dobou, řešil aktuální problémy).

V neposlední řadě by se možná historikové na celém světě cítili dotčeni tím, že Huntington používal jejich vědní obor k označení Číny a islámu za nepřátele západní civilizace, popř. jeho tvrzení, že hlavním obráncem západních hodnot jsou Spojené státy.

Kniha „*Střet civilizací*“ Samuela Huntingtona by se svým zaměřením tematicky měla řadit k pracím z politické geografie a geopolitiky. Nicméně Huntingtonův přístup ke geografii je značně ambivalentní. Během celého textu své knihy se v různých podobách odkazoval ke geografickým skutečnostem, na druhé straně nebral v potaz důležitost prostoru a teritoria v onom civilizačním schématu, které popisoval. Např. Marks (2000) upozornil, že Huntington ztotožnil „Asii“ s východní Asií, kam zařadil Indii, Pákistán, Čínu a Japonsko. Jindy ale zase hovořil o východní Asií, jakoby přitom zapomněl na své původní rozlišení mezi sinajskou a japonskou civilizací.

⁷⁸ V podobném anekdotickém podání doložil Huntington (2001: 231-232) boj Západu o dodržování „jejich“ lidských práv ve světě. Jako příklad uvedl tajné hlasování Mezinárodního olympijského výboru o pořádání letních olympijských her v roce 2000, o což měl velký zájem čínský Peking. Už při tomto (byť tajném) hlasování se podle Huntingtona jasně jevila příslušnost k jednotlivým civilizacím.

Jak je vidět z předchozího textu, kritika Huntingtonovy teorie byla vedena ze šesti stran, perspektiv: 1) disciplíny (tj. metod práce, které se očekávají od vedení určitého disciplinárního výzkumu); 2) význam civilizace v mezinárodně politickém uspořádání; 3) problematické vymezení civilizace; 4) „pochybná“ esencialistická ontologie; 5) etické důsledky Huntingtonovy argumentace. Tato kritika podstaty teoreticko – metodologické je v tabulce na s. 84. Zároveň jsou zde také uvedeny odkazy na autory, resp. jejich články, kde je tuto kritiku možné najít.

Šestý bod kritiky, tj. empirická průkaznost střetu civilizací, je pojednán v samostatné, následující kapitole.

Tabulka 2.2: Teoreticko – metodologická kritika střetu civilizací

Přístup/ perspektiva (pohled)		Charakteristické rysy	Autor kritiky
Disciplinární	Historie	Huntingtonova práce jako historika (použitá metodika), jeho dogmatičnost, neaktuálnost, nesystémovost, velké zobecnění	Marks (2000)
	Politická geografie	Ambivalentnost	Marks (2000)
Převaha státu nad civilizací		Realpolitik = řídící síla globální politiky, realistické chápání lidské povahy	Fox (2002); Wilson (2006); Fukuyama (2009)
Vykreslení civilizací, další vymezení pojmů		Povrchnost v práci s civilizacemi; definování civilizací, problém s určením civilizačního centra; zjednodušující; zlomové linie: nedůslednost, ambivalentnost; kusovité (zkratkovité) podání civilizace, svébytnost civilizací s otazníkem; libovolná záměna konceptů civilizace a kultura, existence buddhistické civilizace s otazníkem; NE domorodá civilizace; homogennost civilizací: problémy s vymezením západní civilizace, hinduistické, islámské jako s jednotnými celky; vymezení pojmů střet	Said (2001); Fox (2001); Ayoob (2012); Bassin (2007); Senghass (1998); Esmer (2002); Fox (2002); Pfaff (1997); Delanty (2003); Nussbaum (2008); Neumayer - Plümper (2009)
Esencialistická ontologie		Neměnná klíčová podstata náboženských systémů vymezujících civilizace; dlouhodobá konstantnost civilizací	Casanova (2011); Senghass (1998)
Etické důsledky jeho argumentace		Sebenaplňující se proroctví, psaní na „zakázku“, trikovost střetu civilizací, nebezpečná doporučení	Herzog (1998); Said (2001); Milani – Gibbons (2001)

Zdroj: vlastní zpracování

Huntington: empirická kritika střetu civilizací

Mnozí také poukazovali (Fox 2001: 296) na to, že Huntingtonova teorie nedokáže obstát v kvantitativní analýze. Fox upozornil (2001: 297-298), že 1) do Huntingtonova střetu civilizací nezapadá mnoho faktů, 2) jeho teorie je přespříliš zjednodušená, protirečí si a ignoruje nebo dokonce překrucuje fakta, 3) Huntingtonovy důkazy jsou zcela nepodložené, je ponecháno příliš mnoho prostoru pro předkládání opačných příkladů, což také celá řada kritiků Huntingtona i činila.

Fox (2002) také v souvislosti s teorií střet civilizací prokázal, že od konce studené války nedošlo k vzestupu etnických konfliktů mezi skupinami patřících k různým civilizačním

okruhům (civilizační konflikty představovaly menšinu etnických konfliktů); ani Henderson a Tucker (2001) nepotvrdili Huntingtonovu hypotézu, tj. že k rozpoutání konfliktů jsou náchylnější ty státy, které patří k rozdílným civilizacím. Ke stejnému závěru se dospělo i v jiných studiích (Chiozza 2002; White a kol. 2003).

Studie provedená Tuscisnym (2004) zase jasně ukázala, že trend mezicivilizačních konfliktů nastolený v 60. a 80. letech 20. století se s koncem studené války nijak nezměnil; civilizační faktory (tj. rozdíly) nehrály v délce konfliktu větší roli; byť do většiny mezicivilizačních konfliktů byly angažované muslimské skupiny, po skončení studené války zde byla menší pravděpodobnost, že tyto konflikty přerostou až do válečného střetu.

Henderson (2004) pro změnu vyvrátil Huntingtonovo tvrzení, že jeho teorie je aplikovatelná pouze pro období skončené studené války, jelikož našel i případy, kdy platila i v průběhu studené války. K dosaženým výsledkům mu pomohla teorie demokratického míru.

Empirické studie (např. Chiozza 2002) nepotvrzovaly (spíše naopak) hypotézy, které byly předmětem Huntingtonovy teorie⁷⁹. Konflikt může velmi dobře propuknout mezi zeměmi, ať už patří ke stejnému civilizačnímu okruhu či nikoliv (nezáleží ani na typu režimu či geografickém sousedství, tj. společné hranici, zesilujících různé civilizační faktory jako náboženské, etnické a kulturní dědictví). Podle výsledků Chiozzovy analýzy (2002) se civilizační rozdíly neměly stát dominantním faktorem, které by utvářely schéma přátelství nebo nepřátelství na mezinárodní scéně v budoucnosti.

Výhrady empirické povahy proti střetu civilizací jsou shrnuty v následující tabulce (Tabulka 2.3) vč. autorů a jejich článků, kde jsou tyto empirické testy blíže popsány. Na všech pět výzkumných otázek provedené empirické testy odpověděly víceméně negativně.

⁷⁹ Tj. 1) intercivilizační dyády budou s větší pravděpodobností předmětem mezinárodního konfliktu; 2) pravděpodobnost konfliktu mezi různými civilizačními uskupeními vzrostla s koncem studené války; 3) bipolární konfrontace studené války ztlumila sklon ke konfliktu u intercivilizačních dyád patřících ke stejnému ideologickému bloku a současně zvýšila tuto pravděpodobnost pro ty dyády, které patřily k různým blokům.

Tabulka 2.3: Empirická kritika střetu civilizací

Přístup/ perspektiva (pohled)	Charakteristické rysy	Autor kritiky
Empirické testy: 5 základních otázek	Zvyšují civilizační rozdíly pravděpodobnost eskalace domácích konfliktů?	Gurr (1994)
	Jsou kulturní rozdíly nahrazující jiné faktory jako politika, ekonomika a sociální modernizace těmi nejdůležitějšími podmínkami pro eskalaci konfliktů?	Rogowski (1985): socioekonomický omezení důležitější Enloe (1980): sektářské rozdělení uvnitř civilizace Fishman (1972): etnolingvistické rozdíly
	Jsou některé civilizační rozdíly důležitější pro vypuknutí konfliktu než jiné?	Brass (1991) (viz Hurd 2004: 251)
	Propuknou konflikty spíše na zlomových liniích, když podstatná část „spřízněné“ civilizace leží mimo stát?	Viz Hurd (2004: 251)
	Dopad na propuknutí konfliktu pro rozdílné civilizace vzrostl od konce studené války?	

Zdroj: Vlastní zpracování

V dalším textu jsou tyto námitky vůči oběma pracím reflektovány a modifikovány. Zároveň jsou předloženy nové důkazy dosvědčující platnost obou teorií i v 21. století. Tyto důkazy se odvíjí v následující linii: důkazy empirické povahy, „obránci obou teorií, teorie jako výchozí premise pro soudobé analýzy a úvahy o budoucím globálním uspořádání.

2.1.4 Modifikace výzkumných programů a nově předložené důkazy

Každý výzkumný program je modifikován pod vlivem dvou skutečností: nových globálních podmínek a anomálií, které generuje pozitivní heuristika. Na kritiku (čili jakési subjektivní vnímání, že teorie odporuje praxi, popř. určitému poukazování, že teorie neodpovídá stanoveným zásadám vědecké práce) reagoval jak Fukuyama, tak i Huntington. Oba ukazovali, že jejich ideje nebyly vždy správně chápány. Proto vysvětlovali, jak by jejich ideje měly být chápány, jak je mysleli. Tímto způsobem je možné se vypořádat z částí předkládaných námitek vůči pracím „*Konec historie*“ a „*Střet civilizací*“.

Oba vědci pochopitelně také vnímali probíhající změny globálního uspořádání a refleктоvali je ve svých teoriích. Např. Huntingtonova práce ve své reakci zvýraznila potřebu mezicivilizačního dialogu (viz Jurásek 2013a), jehož principem je prevence rozpoutání střetu civilizací (najdeme v uskupeních UNASUR či SCO), a tak nepřímo přispěla k nové podobě globálního uspořádání.

K lepšímu pochopení provedených revizí a modifikací, kterými prošly obě teorie, je tedy třeba s odvoláním se na jiné výzkumy stručně popsat **stav současného globálního řádu**. Tím obě práce přestávají být jistým druhem anachronismu, dochází k aktualizaci obou teorií, protože jejich validita je testována v novém prostředí než na začátku 90. let minulého století, pro které byly konstruovány. Na základě tohoto stavu globálního uspořádání byly pro účely Aplikační části (viz kap. 3) vybrány dvě případové studie, které podle mínění autora této práce dobře vystihují typické tendence a procesy charakterizující tento globální řád.

Globální řád v posledním desetiletí doznal značné proměny. Svět se stal multipolárnější a integrovanější. Nové multilaterální skupiny představují typický znak globální politiky (Panda 2012). Multilateralismus je životní nutností v tomto novém světovém řádu (Kumar 2013), neboť opravdu se zdá být nejlegitimnější a také nejefektivnější cestou k řešení transnárodních témat.

Současný mezinárodní systém je charakterizován dvěma skutečnostmi: i přes svou klesající moc USA jsou stále nejmocnější světovou mocností, které se zdaleka žádná jiná nevyrovná (Song 2013). Zároveň v rámci globálního uspořádání počet druhořadých velmocí, z nichž je Čína nejdůležitější, stabilně vzrůstá.

Mění se povaha světové politiky nutí nové mocnosti, které se chtějí stát supervelmocemi, aby aktivně usilovaly o svůj vliv v globální politice novými způsoby. V tomto ohledu jedním z čínských argumentů je, že na pozadí globalizace a multipolarizace západní vyspělé země profitují z této situace více, zatímco velký počet rozvíjejících se zemí včetně Číny, které jsou často lépe vybaveny z hlediska zdrojů přírodního bohatství než leckterá západní země, si nevedou tak dobře, jak by mohly. Brazílie, popř. Čína jako nové velmoci usilující o postavení supervelmocí nacházejí řešení v multilaterální kooperaci s jinými zeměmi regionu (viz anomálie UNASUR, SCO).

Tuto proměnu mezinárodního uspořádání vnímali nejen Fukuyama a Huntington, ale také mnozí jiní autoři, kteří cítili potřebu reagovat na mezinárodněpolitické představy spjaté s koncem studené války. Např. Robert Kagan⁸⁰ se přímo vymezil proti práci Fukuyamy a posunul ji do zcela jiné roviny. Podle něj (2008) demokracie rozhodně nemá tak pevné základy, jak se věřilo na začátku 90. let minulého století (nebo lépe řečeno, jak věřil Fukuyama).

Zatímco tehdy bylo velkým úkolem vytvoření dokonalejšího mezinárodního právního systému po vzoru osvícenského Kantova ideálu „světa bez válek“⁸¹ (v tomto duchu se ostatně nesl i proslov amerického prezidenta G. H. W. Bushe o vybudování nového světového řádu, viz Kagan 2008: 6), na konci první dekády 21. století byla situace jiná.

Globální řád se vyznačuje novou mocenskou konfigurací, která by se dala popsat jako „svět jedné supervelmoci a mnoha velmocí“: globalizace zdaleka neoslabila nacionalismus (je možné pozorovat velmocenský nacionalismus, kdy se střetávají zájmy a ambice velmocí, což se projevuje ve vytváření aliancí a protialiancí), formují se geopolitické hranice s potenciálními „zónami otřesu“ (trochu to připomíná Huntingtonovy hranice zlomu), možné budoucí konflikty se nedají vyloučit.

Možná právě z toho důvodu Cohen – Tanugi (2008) označil za chiméru konzervativní tvrzení, že vyspělé demokratické státy si stále udržují smysluplný vliv ve světě či strategickou nadvládu; toto lpění na západních hodnotách spíše vyjadřuje jakýsi „pud sebezáchovy“.

⁸⁰ Viz např. Kaganovo veřejné vystoupení na http://fora.tv/2008/07/24/Robert_Kagan_The_Return_of_History (www.konzultovány 11.9.2013).

⁸¹ V odkazu na „pozorování“ ekonoma Josepha Schumpetera, že demokratické kapitalistické společnosti jsou nápadně neválečnické a antiimperialistické, Fukuyama předpokládá (2002: 250), že občanský smír, který nastal v důsledku liberalismu, bude mít logický protějšek ve vztazích mezi státy poté, co liberální demokracie odstranila třídní rozdíly mezi pány a raby.

Crouch a Wolin (Hobson 2009: 654) v této souvislosti mluvili o postdemokratické éře vzhledem ke křehkosti a nedostatku trvanlivosti dokonce i těch nejvyspělejších demokratických režimů.

Ve světle těchto skutečností byl Kagan přesvědčen, že se historie vrátila (a nikoliv skončila, jak tvrdil Fukuyama). Podle Kagana (2008: 4) jsme vstoupili do věku neshody, divergence; demokratické státy stojí na rozcestí: na jedné straně se musí potýkat se vzestupem autokracií v Rusku a Číně, radikální islamisté vedou svou válku a i samotné demokratické státy nejsou jednotné, odkud plyne jistá demoralizace demokratického tábora a obviňování se ze selhání. Na tomto příkladu jde vidět, že vnímání globálních tendencí je autor od autora odlišné.

V dalším textu je naznačen posun zkoumaných idejí Fukuyamy a Huntingtona, ke kterému došlo díky jejich reflexi nových globálních podmínek, popř. vývoji jejich myšlení. Zároveň jsou předloženy důkazy, které svědčí ve prospěch platnosti obou základních idejí.

V životnost, nadčasovost, aktuálnost myšlenek jak Fukuyamy, tak i Huntingtona hovoří důkazy, které je možné klasifikovat podle následujících obecných kritérií: a) důkazy empirické povahy, b) „obránci“ idejí (tj. autoři, kteří se na ně odvolávají a pracují s nimi; jinými slovy hájí a dále rozvádí dílčí koncepty, které jsou klíčové pro obě práce), c) predikční potenciál (tím jsou mimo nezpochybnitelné, abstraktně pojaté a nadčasově stanovené jádro výzkumného programu myšlení různí autoři, kteří tyto práce berou jako východisko pro své úvahy o budoucnosti globálního uspořádání a jejich prognózy).

Fukuyama

Pokud jde o hledání **empirických důkazů** platnosti Fukuyamova konce historie, je to velmi nelehké, protože tato teorie je empiricky jen stěží testovatelná, jak je ukázáno v kapitole 2.1.3. Falzifikaci Fukuyamovy teorie týkající se liberální demokracie by bylo možné empiricky provést, pokud 1) se liberální demokracie ve světě zhroutí stejně jako komunismus na konci 80. let minulého století; 2) společnost založená na různých principech někde ve světě vznikne a bude po nějakou dobu trvat (Fukuyama sází na určitý typ „měkce autoritářského“ režimu někde v Asii); 3) nějaký dříve neliberální princip se vrátí a získá širokou legitimitu (např. jestliže americké ženy ztratí právo volit nebo otroctví se znovu stane legální).

Přesto v reálném světě najdeme celou řadu příkladů, které odkazují k tomu, co si myslel Fukuyama, tj. že všechny velké problémy historie jsou v jistém smyslu vyřešeny kolapsem komunismu (Holmes 1992), kdy se mnohé země⁸² zbavily totalitních vládců a přijaly liberálně demokratické zřízení⁸³. Samuel Huntington tento demokratický trend označil jako „*Třetí*

⁸² Pro stručný výčet zemí, které přešly od totalitární formy vlády k větší demokratičnosti svého zřízení, je možné najít např. v článku Carothers (2002).

⁸³ Fukuyama chápal demokracii především jako soubor idejí (až na druhém místě jako instituce); demokracie pro Fukuyamu představuje „univerzální hodnotu“ (Sen 1999; Gershman 2005). Jelikož všechny lidské bytosti potřebují určité uznání, Fukuyama je ochotný bojovat za demokracii ze všech sil, neboť „tento cíl je mnohem snáze dosažitelný“ právě v tomto zřízení (Steiner 2012: 16). Fukuyama také spatřoval (1991: 660) úzké sepětí mezi demokracií a kulturou. Pro podporu stabilní demokracie existují čtyři kulturní podmínky: 1) homogenní národní, etnické a rasové vědomí (nutnost pocitu národní jednoty), 2) neexistence výlučného státního náboženství (tj. náboženství jako soukromá věc, požadavek náboženské tolerance), 3) relativní společenská

vlnu“ (1991). Liberální demokracie se sice mohla „zvrtnout“ např. k teokracii či vojenské diktatuře, přesto nemohla být překonána lepší ideologií.

Podobně jako Fukuyama později tento demokratizační trend pozoroval i Larry Diamond, který k vítěznému tažení demokracie světem v průběhu 90. let minulého století poznamenal: „demokracie se stala *globálním* (kurzívou vyznačeno v převzatém textu) převládající a jedinou široce legitimní formou vlády ve světě“ (Hobson 2009, s. 634).

Empirickým potvrzením Fukuyamovy teorie jsou i monopolní vláda trhu a demokracie, „transformační“ diplomacie Bushovy administrativy ve druhém volebním období zaměřená na demokratizaci Blízkého východu a jeho začlenění do světové ekonomiky, rozšiřování EU, obnovená víra v obchod, globalizace, mohutně rozvíjející se moderní technologie, multilateralismus a „globální vláda“ jako primární síla směřující k dosažení míru a rozvoje, jak tvrdí Cohen-Tanugi (2008: 52).

Jako jistou podobu empirického důkazu Fukuyamovy teorie můžeme označit i události označované souslovím arabské jaro. Data z „arabského barometru“ (Jamal 2008) prokazují, že oproti původním očekáváním (viz spor mezi Fukuyamou a Huntingtonem o to, zda demokracie vyhovuje všem či nikoliv) i v arabském světě existuje široká podpora pro demokracii⁸⁴. I další příklady jako „deštníková revoluce“ v Hongkongu či také situace spjatá s vývojem v UNASURu (viz kap. 3) ukazují, že demokracie dosud představuje hodnotu, která se ve světě prosazuje. Fukuyama se nemýlil, že demokracie je stále přitažlivá pro mnoho lidí napříč světadílem. Pevně věřil (spíše než věděl), že jeho „iracionální diskursivní forma“ dojde nejlepšího naplnění v prostředí liberální demokracie.

Do kategorie „**obráců ideje konec historie**“ pochopitelně musíme zahrnout i samotného Fukuyamu. Jeho víru v konec historie nezměnily ani teroristické útoky na USA v září 2001. V tomto ohledu vysvětlil, že výraz dějiny použil ve smyslu vztahujícím se k vývoji moderních institucí, jako jsou demokracie a kapitalismus. A protože podle něj (2002: 7) je modernita „*mohutný vlak, který nevykolejí díky nedávným událostem*“, prosazoval dále své myšlenky: demokracie a tržní principy coby rozhodující organizační principy budou i nadále expandovat.

I když Fukuyama neustále hájí svou ideji konce historie, pod vlivem vývoje globálních věcí ji v tomto ohledu neustále tříbil, postupně doplňoval a revidoval (1995a). Mírnil své prvotní přesvědčení v bezpodmínečné vítězství liberální demokracie. Uznal (2006), že silní političtí a ideologičtí konkurenti v podobě paternalistického autoritářství⁸⁵ vyvstávají liberální demokracii v Asii. Jako další ideologičtí konkurenti liberální demokracie se uváděly extrémní

rovnost (přítomnost střední třídy) a 4) existující „zdravá“ občanská společnost. Své představy o demokracii Fukuyama ještě více přiblížil ve svém článku *The Primacy of Culture* (1995b), kde při bližším zkoumání najdeme nesporné podobnosti s Huntingtonovou „*Třetí vlnou*“.

⁸⁴ K tématu také více Volpi (2004). Kromě Fukuyamy např. Robert Dahl nebo Barrington Moore (Gilley 2010) zkoumali, zda se demokracie může uchytit i v silně autoritářských režimech.

⁸⁵ I když byla doba po skončení studené války poněkud „impotentní“ v produkci ideologických inovací (Kumar 1992: 316), Goldgeier a McFaul (1992: 468-469) si ještě před Fukuyamou v žádném případě nemysleli, že liberalismus a neoliberalismus právě vystavily stopku pro další vývoj ideologií.

nacionalismus (fašismus), islám⁸⁶, k životu opět přivedený neo-bolševismus, demokratické formy socialismu, nacionalistický konzervatismus, čínský socialismus nebo Deng Siao-pchingova teorie (Bouchard 1993: 182-185; Blim 1997; Huiqin 2011)⁸⁷.

Protože nově utvořené ideologie se ale většinou vázaly k místním kulturním charakteristikám, popř. vyspělosti občanské společnosti, měly hrát pouze místní, nikoliv však globální úlohu⁸⁸. Proto se Fukuyama příliš neobával, že tyto ideologie představují silnou konkurenci pro liberální demokracii. V tomto ohledu viděl jiné nebezpečí, které spočívalo v domácích ekonomických a vládních selháních (Gilley 2010: 161), popř. v tzv. transhumanismu⁸⁹.

Mimo jiné také v řadě svých pozdějších prací a vystoupení se Fukuyama snažil podat srozumitelněji svůj původní záměr a obhájit se proti výhradám, které vedli četní kritici (viz kap. 2.1.3) vůči jeho práci. Tvrdil (1995b), že jeho dílo je špatně chápáno a interpretováno, protože byly zaměňovány dvě jeho části: empirická (o různých jak současných, tak i historických událostech) a normativní (snaha o zhodnocení soudobé liberální demokracie). Navíc kritici často mezi oběma částmi neviděli nějakou propojenost a vztah (Fukuyama 1995b: 28). Tlaku nejtvrďší kritiky byla podrobena empirická část. V normativní části se daly čekat (a také přišly) útoky na Fukuyamu – nefilozofa ze strany filozofů.

Fukuyama vysvětlil, že v jeho pojetí liberální demokracie není o tom, co *je*, ale o tom, co *by mělo být*. Prohlášení o konci historie se tedy netýká empirické části, ale normativní argumentace (tj. spravedlivosti a adekvátnosti liberálně demokratických politických institucí). Nikdy neřekl, jak bylo občas mylně vyvozováno z jeho knihy, že všichni lidé mají univerzální hlad po svobodě, a proto jsou nevyhnutelně hnáni směrem k liberální demokracii. Netvrdil ani, že žijeme uprostřed akcelerujícího transnárodního hnutí směrem k liberální demokracii.

Na opravu těchto chybných interpretací uvedl (2006b: 53), že jeho argumentace se týkala spíše modernizace (nikoliv liberální demokracie), tj. co je původně univerzální, není touha po liberální demokracii, ale spíše touha žít v moderní společnosti s vyspělou technologií, vysokým životním standardem, zdravotní péčí, internetem. Liberální demokracie je pouze jedním z vedlejších produktů modernizačního procesu. Toto upřesnění jeho myšlenek jasně vyplývá z jeho slov (2002: 296) o *posledním člověku*, jehož život se odehrává ve fyzickém

⁸⁶ V islámu spjatém se sebevražedným terorismem džihádu a hledáním vlastní identity však Fukuyama nevidí hlavní nebezpečí pro liberální demokracii. To vidí především v integraci minorit (převážně z muslimských zemí) do systému liberální demokracie.

⁸⁷ Fukuyama se přes své zjevné nadšení a optimismus snažil udržet své úvahy v mezích určité střízlivosti. Uznával (Farrenkopf 1995: 79), že se nemusí podařit „politicky neutralizovat“ nacionalismus, který označil (1991: 663) za hlavního konkurenta demokracie, jinými slovy konflikty mezi soupeřícími národy a etnickými skupinami, popř. nespoutaný ekonomický nacionalismus mohou tragicky narušovat rozšiřování demokraticko-kapitalistických mírových zón.

⁸⁸ Není totiž vůbec jisté, jestli je liberální demokracie tím nejlepším, co lidstvo čeká, neboť naše vyspělá průmyslová společnost stále plodí chudobu (materiální, kulturní, ale i morální); vývoj může jít stále kupředu, protože naše společnosti nejsou dosud rovnostářské a demokratické (Bouchard 1993). Rovnost v kapitalistickém systému je chiméra. Proto si Holmes (1992) si myslel, že konec historie nevyústí do „nepolepšitelné“ individualistické demokracie, ale do asijského modelu tržně orientovaného autoritářství (např. v Rusku jednu z forem autoritářství na bázi nacionalistické, populistické či tradicionalistické očekával P. Hassner).

⁸⁹ Viz více Fukuyamova kniha „*Our Posthuman Future: Consequences of the Biotechnology Revolution*“ (2002).

bezpečí a materiální hojnosti, což jsou primární atributy společnosti na konci dějin neboli „éry posledního člověka“. Cesta k ní podle Fukuyamy vede přes modernizaci.

A právě tato ekonomická modernizace založená na lineárním rozvoji moderní přírodovědy představuje pro Fukuyamu empirický důkaz normativních závěrů, ke kterým dospívá. Nicméně také připustil, že tyto důkazy nám dávají pouhou naději, že světová historie má progresivní charakter, nepotvrzují však normativní stránku věci.

V neposlední řadě Fukuyama vysvětloval skutečnost, že se liberální demokracie dosud nestala univerzální, ani stabilní politickou formou ve světě, velkou rozmanitostí a různým založením národů a států (tedy kulturními faktory).

Fukuyamova teorie nebyla obhajována jen jím samým, ale i jiní výzkumníci potvrzovali svými závěry, výpověďmi a analýzami dílčí koncepty, které Fukuyama využil pro vytvoření své eklektické práce. Např. Prozorov soudí (2009), že nosná argumentace Fukuyamovy knihy dosud nebyla vyvrácena. V souladu s Fukuyamovou myšlenkou, že násilí ze světa sice nikdy nevymizí, ale po skončení studené války bude povaha světového uspořádání mírovější než kdykoliv předtím, je i analýza Jervise (2011), který si všiml, že na konci první dekády 21. století došlo k omezení nejen mezinárodních, ale také občanských válek. Nic na této situaci nemění ani fakt, že velmoci jako Spojené státy či Velká Británie a Francie se stále účastní celé řady vojenských válek.

V odvolání se na další soudobé výzkumy a odborná stanoviska (Cohen – Tanugi 2008; Ikenberry 2011; Calleo 2011) je možné najít další potvrzení Fukuyamových myšlenek: žádná civilizace není *a priori* nekompatibilní s demokracií a humanistickými hodnotami (viz události arabského jara), hluboké síly historie podporují řád založený na svobodě a lidové kontrole vlády. Ikenberry (2011) se rovněž rozhodl ukázat, že liberalismus ve světě stále vítězí, i když se tento řád právě nachází v krizi. To však nijak nesnižuje hodnotu liberálního řádu, protože se jedná o krizi autority (tj. USA), nikoliv liberálního řádu jako takového (Calleo 2011: 158), což je opět v souladu s Fukuyamovou teorií.

Predikční potenciál Fukuyamovy teorie lze spatřovat v prognózách, které se týkají nejen liberalismu, ale i demokratizačního procesu ve světě. Např. Lipschutz se domnívá (2010), že liberalismus přežije současnou krizi, třebaže v pozměněné podobě: každý bude pozorovat každého, nadejde věk tzv. opto-liberalismu. Období nového liberalismu (tzv. „období po liberalismu“) se bude muset vyznačovat naším vědomím, že „*klíčové principy liberalismu jsou jak prospěšné, tak i destruktivní při vytváření veškeré politické subjektivity*“ (Weber 2010: 560).

Fukuyamova teorie sice někdy nepřímě, ale přesto zcela zřetelně se projevuje v scénářích budoucnosti. Např. lze zmínit Inoguchiho paradigmata (viz Tabulka 1.4), vize globálního řádu Josého Casanovy (viz tabulka Tabulka 2.5).

V souladu s Fukuyamovým rozdělením na svět historický a posthistorický je i názor Roberta Jervise, který soudil (1993a: 55), že se čas ve vyspělých zemích pohybuje jako šíp, tj. neustále kupředu a rovnočaře. Změny jsou zde neměnné, pokud se nestane nic mimořádného, tyto země zůstanou i nadále demokratické, což je podle Jervise vysoce pravděpodobné (v terminologii F. Fukuyamy bylo dosaženo konce dějin).

Nutno ale také podotknout, že Jervis neviděl tento scénář jako příliš reálný pro země Třetího světa a východní Evropu, kde prognózoval cyklický pohyb; předpokládal zde určité vývojové regrese, což však opět není v rozporu s Fukuyamovou teorií. Na druhé straně nutno dodat, že jiní autoři (jako třeba Kagan 2008) se zcela vymezili proti teorii konce dějin.

Kromě výše uvedených autorů se scénáři budoucnosti v českém prostředí mj. zabývali Barša a Císař (2008: 527-530). Při vědomí toho, že je opouštěno vestfálské paradigma a nejistotě, kam směřuje světový systém, načrtli šest alternativních podob možného vývoje: 1) nástup nového středověku, 2) posilování multilateralismu, 3) vítězství amerického impéria, 4) návrat multipolarity, 5) ustavení celosvětové unie a 6) její proměna do světového demokratického státu. Tyto scénáře „*se soustřeďují na bezpečnostně – strategický aspekt světového řádu – tedy na to, jak je kontrolováno (či organizováno) násilím*“ (Barša – Císař 2008: 530).

To, co Barša a Císař (2008) předkládají pro světový systém v pátém a šestém scénáři, se kryje s tím, o čem mluví Fukuyama (2002) na mikroúrovni, tj. v rámci určitého státu na úrovni jednotlivců.

Jelikož i v zásadě demokratický stát se na mezinárodní scéně může chovat značně nedemokraticky a autoritářsky, je třeba odlišovat obě roviny, tj. vnitrostátní a zahraničně politickou. Zatímco Barša a Císař (2008) se ve svých scénářích zabývají vztahy mezi různými aktéry mezinárodních vztahů, Fukuyama to samé činí na úrovni států. Věří nicméně, že demokratizační proces v jeho podobě má globální rozměr. Hovoří tak o tom, že jeho posthistorický svět bude tvořen demokratickými státy, to ale vůbec neznamená, že i vztahy mezi těmito státy se budou skutečně vyznačovat touto kvalitou, tj. demokratickým přístupem. To naopak vyjadřují Baršovy a Císařovy scénáře. Analogie je tak zřejmá, kromě toho je zde možné najít i podobnost v použité terminologii (např. výraz „panství“), popř. v překonání anarchie, která může (ale také nemusí) nabývat podoby hierarchie.

Kromě výše uvedených příkladů predikčního potenciálu Fukuyamovy teorie její životaschopnost dotvrzuje také případová studie o Unii jihoamerických národů (viz kap. 3.1), kde je podrobně ukázáno, že demokracie je hodnota, která se ve světě prosazuje a která je nutnou podmínkou ke vzájemné spolupráci.

V neposlední řadě za jisté potvrzení validity teorie konec historie i dnes je možné uvést, že Fukuyamova práce stále inspiruje a představuje výchozí bod pro další analýzy (viz např. zmiňovaný Robert Kagan). Za povšimnutí také stojí, že Fukuyamova (a vlastně i Huntingtonova) doporučení se v mnohých bodech kryjí s tím, co později radil americké vládě i Robert Kagan (2008: 98). To rovněž dosvědčuje predikční potenciál Fukuyamovy práce.

Huntington

U Huntingtona se hledají **empirické důkazy** platnosti jeho teorie mnohem snáze než u Fukuyamy. Huntington totiž v souladu se svou civilizační teorií uvedl příklady (2001: 28-29), které podporují a chrání jeho „tvrdé jádro“, resp. dodávají mu sílu a váhu: např. rozpad SSSR a Jugoslávie, vzestup náboženského fundamentalismu po celém světě, zápas o národní identitu v Rusku, Turecku a Mexiku a dalších.

Podobný seznam událostí mající náboj civilizačního střetu, které Huntington vytvořil (2001: 28-29) pro prvních šest měsíců roku 1993, lze vytvořit i pro další roky, včetně nedávné minulosti jako např.:

- válka v Perském zálivu (Operace pouštní bouře neboli ODS) 1991⁹⁰,
- izraelsko – palestinský konflikt,
- válečné tažení do Iráku OAF (Operace Spojenecká síla) 1999,
- teroristické útoky na USA z 11. září 2001,
- OEF (Operace Enduring Freedom) 2001 a totální válka mezi al – Kájdou a USA,
- OIF (Operace Iraqi Freedom) 2003 a konflikt mezi iráckými silami „odporu“ a americkými okupačními silami po svržení Saddáma Husajna,
- patová situace mezi Íránem a mezinárodním společenstvím v otázce íránského jaderného programu,
- sekularizace muslimských imigrantů v Evropě (Cohen – Tanugi 2008), tj. zákaz nošení burek ve Francii,
- politický rozruch okolo dánských karikatur proroka Mohammeda (Powers 2008; Novotná 2013),
- řezenský projev Benedikta XVI. v září 2006 (Todorov 2010: 153-158).

Dále je možné uvést několik konkrétních událostí, ke kterým došlo na začátku 21. století (tedy po publikování knihy „*Střet civilizací*“) a jež prokazují správnost Huntingtonových úvah:

- v roce 1996 Huntington v nesouhlasu s Johnem Mearsheimerem a jeho paradigmatickým státním napsal (2001: 27) na základě svého civilizačního přístupu, že nebezpečí propuknutí války mezi Ruskem a Ukrajinou je minimální, spíše hrozí, že se „Ukrajina rozdělí na dvě země“. Huntington tedy s pomocí svého civilizačního paradigmatu již před dvaceti lety správně tušil problémy, se kterými se Ukrajina bude muset potýkat a které se nyní projevují v plné síle;
- v době, kdy Huntington psal svou knihu (2001), se podporou z nejvyšších politických pater prosazovala v Evropě ideje multikulturalismu; Huntington však správně cítil (2001: 241), že „evropské společnosti obecně neusilují o asimilaci přistěhovalců anebo s ní alespoň mají značné potíže“. Dnes, jak naznačují výroky⁹¹ významných evropských politiků Davida Camerona, Angely Merkelové či Nicolase Sarkozyho⁹²,

⁹⁰ Huntington v citaci významného marockého vědce Mahdi Elmandjra označil (2001: 297) tuto válku za „*první civilizační válku*“. Následně tuto domněnku poopravil, když za první civilizační válku považuje válku mezi Sovětským svazem a Afghánistánem z let 1979-1989.

⁹¹ Viz http://www.lidovky.cz/cameron-se-pridal-k-merkelove-multikulturalismus-podle-nej-selhal-1d1-/zpravysvet.aspx?c=A110205_124616_ln_zahranici_ogo (www konzultovány 10. července 2014).

⁹² Francouzský exprezident Nicolas Sarkozy měl několik vystoupení, ve kterých mluvil o válce civilizací (Zittoun 2015). V souvislosti s těmito projevy několik hlasů dokonce i ze Sarkozyho vlastního tábora odsoudilo tato slova s vysvětlením, že „*mluvit o válce civilizací je nebezpečné, protože napomáhá všem možným extremistům, kteří se dovolávají islámu, aby páchali ty nejhorší krutosti a násilím spojili lidi vyznávající muslimské náboženství po celé Francii*“. Na paměť toto varování přišlo zvláště po vyvraždění redakce

multikulturalismus v Evropě selhal a je třeba opustit tuto politiku, čímž se opět potvrzují prorocká slova Huntingtona;

- nová Koncepce zahraniční politiky Ruské federace z února 2013 (viz Monaghan 2013) zdůraznila oproti podobnému dokumentu z roku 2008 překonání dědictví studené války a s tím i konec „ideologické éry“. Místo toho byly vyzdvíženy faktory jako „větší civilizační různorodost“, „soutěžení o hodnoty“ a negativní dopad opětovné ideologizace zahraničněpolitických věcí. To posouvá ruskou zahraniční politiku směrem od Fukuyamy k Huntingtonovi.

Příklady mezivilizačních konfliktů, v nichž běží o otázky spjatých s klasickými problémy mezinárodní politiky (Huntington 2001: 246-247), uvádí následující tabulka (Tabulka 2.4).

Tabulka 2.4: Typy mezivilizačních konfliktů

Mezivilizační konflikt - oblast	Příklad
Boj o relativní moc na utváření světového dění (v rámci OSN, MMF, SB)	Hlasování na půdě OSN podle „mezivilizačního klíče“ ⁹³
Soupeření o relativní vojenskou moc	Embarga proti Íránu, Severní Koreji
Souboj o ekonomickou moc a blahobyt	Tlaky na revaluaci čínského jüanu
Konflikty v personálních otázkách ⁹⁴	Ruská anexe Krymu v roce 2014
Spory o hodnoty a kulturu	Řezenský projev Benedikta XVI, dánské karikatury proroka Mohammeda, krvavý masakr v pařížské redakci Charlie Hebdo z ledna 2015
Občasné spory o území	Ukrajinská krize v roce 2014

Zdroj: vlastní zpracování

Huntingtonova teorie také našla zřetelný odraz a vyjádření ve válce proti terorismu, kterou vyhlásil americký prezident Bush Jr. (viz Gilpin 2006: 7-8; Kennedy-Pipe 2006: 539; Jeffrey 2004; Neumayer – Plümper 2009; LaFree 2012). V té době se věřilo, že západní civilizace je ohrožena a musí se bránit čím dál silnější agresi jiné civilizace. Huntingtonova práce se stala rozhodujícím paradigmatem zápasu o podobu globálního řádu po řadu dalších let od svého vyhlášení. Teorie střetu civilizací začala určovat nejen americkou politiku, ale významně ovlivňovat celou západní politiku (Henderson 2004: 540), byť se ozývaly i opačné

francouzského časopisu Charlie Hebdo ze začátku ledna 2015. V této souvislosti je nutné dodat, že díky těmto politickým projevům se aktualizují xenofobní nálady ve společnosti a **spouští se efekt tzv. sebenaplňujícího se prorocktví**.

⁹³ Viz www.jewishvirtuallibrary.org/jsourc/UN/votetoc.html (www konzultovány 8. ledna 2015). Odsud můžeme učinit závěry (opravdu jen dílčí, byť samozřejmě pochopitelné), že zájmy západní civilizace vedené USA se liší od zájmů arabských států, které nehlasují ve shodě s USA tak často jako státy patřící do západní civilizace. Tato otázka by si zasloužila detailnější výzkum.

⁹⁴ „Tj. snahy státu jedné civilizace ochraňovat své příbuzné v civilizaci jiné, diskriminace lidí z jiné civilizace a snahy vypudit ze svého území lidi z jiné civilizace“ (Huntington 2001: 246). Kromě ruské anexe Krymu najdeme i jiné příklady (možná vhodnější) mezivilizačních konfliktů tohoto druhu jako např. problémy s ruskou menšinou v pobaltských republikách či určité protiislámské naladění v evropských zemích (u nás tento proud představuje např. politik Tomio Okamura).

názory (Kennedy-Pipe 2006): teroristické útoky z 11. září neměly nijak pronikavý dopad na světovou politiku; co se ale změnilo, byla disciplína mezinárodních vztahů: došlo k zpochybnění západního systému vědy vycházejícího mimo jiné ze zásady racionality⁹⁵.

I když ve světě najdeme příklady intercivilizačního partnerství jako např. v multikulturním Singapuru⁹⁶ - ostatně tento příklad použil i sám Huntington (2001: 389-390) – Huntington sám nevěřil v intercivilizační partnerství. Samozřejmě tím nechtěl říci, že etnické konflikty, války a problémy se budou vyskytovat ve všech světových civilizacích stejnou měrou. V tomto ohledu zdůraznil (2001: 308-314) „krvavou hranici islámu“ procházející Eurasií a Afrikou, kde se odehrává naprostá většina sporů. Konkrétně Huntington napsal (2001: 309): *„zatímco na mikroúrovni neboli globální rovině světové politiky se primární střet civilizací odehrává mezi Západem a zbytkem světa, na mikroúrovni neboli lokální rovině se odehrává mezi islámem a zbytkem světa“*. Huntington také vyložil (2001: 319-322), proč se koncem dvacátého století podílejí muslimové na násilí větší měrou než lidé z ostatních civilizací.

V každém případě Huntingtonova teorie se stala předmětem rozsáhlé diskuze - viz např. Oneal a kol. (2000), Cloud (2004: 300), Charron (2010). Bývalý německý prezident Roman Herzog vystoupil s mnoha veřejnými projevy, ve kterých upozorňoval na hrozbu spjatou s tezí střet civilizací. V reakci na předpoklady, ze kterých vycházel i Huntington (2001: 144), tj. 1. strach a nedůvěra mezi lidmi z různých civilizací; 2. obtíže, které provázejí komunikaci s těmito lidmi jako důsledek rozdílů v jazyce a normách společenského chování; 3. z nedostatečné obeznamosti s předsudky, motivacemi, společenskými vztahy a zvyky těchto lidí, se vyvinulo nové paradigma mezicivilizačního dialogu (viz také Ramazani 2001), které mělo mírnit výše zmíněné předpoklady a působit proti střetu civilizací. Následně se toto nové paradigma stalo jedním z nástrojů zahraniční politiky Íránu (Mohsen – Gibbons 2001). Z těchto příkladů jde vidět, že Huntingtonova práce rozhodně inspirovala.

Teorii střet civilizací pochopitelně nebránil pouze sám Huntington (viz **obránci teorie střet civilizací**). Jedna z jeho částí poukazující na upadající moc západní civilizace (viz kap. 2.1.2, popř. Huntington 2001: 16-17) byla potvrzena i závěry řady četných pozorovatelů.

Častěji než kdykoliv předtím se mluvilo o konci Západu, o konci Atlantické či americké éry; centrum světového řádu se přesunulo do Asie (Ikenberry 2011: 83), což je pravděpodobným důsledkem rozšiřující se propasti mezi dvěma pilíři západní civilizace – USA a Evropy, před čímž varoval už Huntington.

Jednu z Huntingtonových hypotéz (viz kap. 2.1.2) o politice identit potvrdil ve své publikaci (2009) i Hobsbawm: podle něj se náš čas vyznačuje tzv. „věkem extrémů“ neboli konfliktem hodnot, který je představován změnami v nezápádních společnostech způsobených pohybem od tradice k modernitě.

⁹⁵ Do té doby se totiž zdálo, že princip racionality vede svět ke společné budoucnosti založené na liberální demokracii a tržní ekonomice; společnosti se jen lišily tím, na kterém místě lineárního historického vývoje se nacházely.

⁹⁶ Viz <http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/10366843252-svetova-nabozenstvi/211382552750003-duchovni-smery-ciny> (10:35 min. - 12:51 min.)(www konzultovány 24.7.2014).

Huntington se rovněž nemýlil v jedné věci, kterou potvrdily i jiné výzkumy: náboženství na utváření globálního řádu hraje a i nadále bude hrát silnou roli. „*Chtějí – li národní státy úspěšně fungovat uvnitř globalizovaného světa, měly by zohlednit ve svých strategických úvahách i vliv náboženství*“, tvrdí sociolog Peter Beyer. A americký religionista a sociolog Mark Juergensmeyer říká, že „*globalizace nahrává fundamentalistům, kteří ji chápou jako nástroj celosvětového prosazení víry*“ (cit. podle Kramulová 2015: 23).

V souvislosti se studiem náboženského terorismu Juergensmeyer zavedl termín „kosmická válka“, která je teroristickými militanty vnímána jako součást velkého morálního (duchovního) zápasu, jako celosvětový střet dobra se zlem, Boha se Satanem, světla s tmou. Propaganda a konkrétní akce podniknuté Islámským státem, který v současnosti znepokojuje nejen západní svět, je důkazem toho, že tento duchovní boj nabírá zcela zřetelné obrysy.

Samozřejmě je možné zmínit i další autory, kteří přikládají velký význam náboženství na utváření podoby mezinárodních vztahů. U nás se tímto tématem zabývá např. Petr Kratochvíl, v zahraničí lze uvést José Casanovu, který stanovil (2011) stanovil tři paradigmatické vize tehdejšího a budoucího globálního řádu: kosmopolitismus, Huntingtonův střet civilizací a model „mnohačetných modernit“ (viz Tabulka 2.5).

Tabulka 2.5: Budoucí globální řád

Alternativa budoucího globálního řádu, kde hraje významnou úlohu náboženství	Charakteristika
Kosmopolitismus	Staví na rozvojových teoriích modernizace (= transformace jako globální expanze západní sekulární modernity)
	„Neprivatizované“ náboženství: „nebezpečný fundamentalismus = hrozba diferencovaným strukturám sekularizované modernity
	Obsažena v ní Fukuyamova teze o konci historie
Huntingtonova koncepce střetu civilizací	Stojící na analytických komponentech západní modernity, ale bez univerzalistického normativního požadavku
	Modernita dosažitelná skrz západní civilizaci vycházející z židovsko – křesťanské tradice
	V zásadě nekompatibilní civilizace kvůli různosti světových náboženství → věčný střet civilizací o světovou nadvládu
Model „mnohonásobných modernit“ (asi nejpravděpodobnější v procesu globalizace)	Kombinace některých univerzalistických požadavků kosmopolitismu (zcela bez sekularistických prvků) a uznáním, že světová náboženství budou mít vždy relevantní roli při vytváření globálního řádu

Zdroj: Casanova (2011)

Pokud jde o **predikční potenciál** Huntingtonovy teorie, tu je možné spatřovat právě v roli náboženství na utváření světové politiky. Výše zmíněné příklady (jako např. aféra s dánskými karikaturami, projev papeže Benedikta XVI. v Řezně či protizápadní orientace Islámského státu) jsou důkazy velkého potenciálu pro eskalaci mezinárodněpolitických konfliktů.

Na druhé straně k plnému civilizačnímu střetu Západu s muslimy na způsob křížových výprav v novodobé historii dosud nedošlo. Přesto mnozí věří jako např. Charron (2010), že je nanejvýš rozumné v budoucnu očekávat konflikty mezi státy různých civilizací. Henderson (2004: 541) s odvoláním na Huntingtona k tomu dodal, že ještě neuběhla dostatečná doba, aby se teorie střetu civilizací projevila v plném či globálním rozsahu.

Sám Huntington však později ve své knize „*Kdo jsme?*“ (2004a) mírnil své prvotní přesvědčení (2001: 238-244), že pro západní civilizaci, resp. pro USA, ústřední stát této civilizace, nepředstavují největší hrozbu muslimové, nýbrž Mexičané (či v širším smyslu Hispánci). V jeho **myšlení** je tak možné zaznamenat **posun** od pocitu vnějšího ohrožení západní civilizace (ze strany muslimů) k pocitu vnitřního ohrožení USA (ze strany Hispánců).

Kromě těchto důkazů, které svědčí o životaschopnosti a platnosti určité ideje, je třeba zkoumat také externí faktory, které souvisí s touto idejí nepřímou, přesto jsou zvláště v sociálních vědách velmi důležité, protože určují zájem o tyto ideje i mimo akademické prostředí. Tento zájem má pak vliv i na samotné akademické prostředí, protože obě sféry jsou propojené a souvisí spolu. Význam těchto externích faktorů také vzrůstá proto, že do tvrdého „neporušitelného“ jádra konce historie jsou zahrnuty metafyzické koncepty (toto připouští i sám Lakatos, kap. 1.4.1), čímž může být zpochybněna objektivnost vědeckého poznání. Tyto externí faktory jsou zkoumány v následující kapitole.

2.2 Vnější historie vědy: kritéria silné ideje

2.2.1 Osobnost předkladatele

Fukuyama

Francise Fukuyamu a jeho myšlenkový svět pochopitelně není možné poznat bez pečlivého studia jeho díla a dalších vlivů. Nicméně s ohledem na téma a rozsah této disertační práce je možné v odvolávce na sekundární zdroje konstatovat, že Fukuyama je stoupencem liberálního proudu se silně antikomunistickými sklony. Je možné ho označit za odpůrce jakékoliv formy totalitarismu.

Fukuyama se stal prominentním mluvčím hnutí, které bývá označováno jako „liberální milénium“ (Hobson 2009: 635-636). Charakterizovat tuto pozici by se dalo v následujících bodech: 1) teleologická koncepce historie, 2) pochopení, že tento *telos* je představován liberální demokracií, 3) víra, že „my“, Západ, jsme dosáhli konečného stádia historie, v podobě liberální demokracie, a ostatní (neliberální státy) jsou teprve na cestě k tomuto stádiu, 4) optimismus a důvěra v demokratickou přítomnost i budoucnost.

Fukuyama se pokusil reformulovat anglo – americkou tradici liberalismu. Převzal od I. Berlina koncept „negativní svobody“, který zdůrazňuje individuální svobodu a omezenou roli státu. Tyto požadavky našel v kapitalistickém systému a ekonomické politice volného

obchodu. Je třeba také zdůraznit, že liberalismus a demokracie nemusí nutně znamenat totéž (Fukuyama 2012b; Hobson 2009: 640, 657).

Na druhé straně Fukuyama také odmítá přílišný individualismus (individualismus anglo – amerického stříhu⁹⁷); zdůrazňuje potřebu života v komunitě a pocitu sounáležitosti. Jak rozvádí a blíže ukazuje Philip Abbott (2002: 419), Fukuyama má osobní zkušenost jak s levicovými, tak i pravicovými hnutími. To znamená, že Fukuyama nebyl rozeným liberálem. Poznal oba myšlenkové proudy a rozhodl se pro ten, který více konvenoval jeho životní a intelektuální zkušenosti. Proto lze i vyloučit, že by Fukuyama po skončení studené války propadl návalu módnosti a začal propagovat svou teorii konce historie jen z toho důvodu, že zapadala do kontextu doby.

Nicméně při studiu díla Francise Fukuyamy si je třeba uvědomit, že se jedná o současného spisovatele, jehož práce se neustále vyvíjí; tím se liší od filozofů, u kterých hledal inspiraci. Při čtení Fukuyamy nás zajímá, v jakém specifickém politickém kontextu se jeho práce nachází. Třebaže není nezbytně nutné vidět J. Pierre (1992) nějakou kauzální spojitost mezi jeho pracovní zkušeností z vládních míst, doktorátem, který získal na Harvardu za práci o sovětské zahraniční politice, a jeho kontroverzní teorií o konci historie, musíme mít neustále na paměti, že Fukuyama vystupuje nejen z pozice politického filozofa, ale rovněž i politického aktéra (byl totiž ředitelem amerického vládního úřadu pro politické plánování⁹⁸ a členem korporace RAND⁹⁹).

Huntington

Samuel P. Huntington byl slovy svého žáka Fareeda Zakaria „zázračné dítě, génius, který v 18 letech promoval na univerzitě v Yale, neortodoxní vědec, obětavý a velkorysý učitel“ (Zakaria 2009). Huntington studoval nejen na univerzitě v Yale, ale také na univerzitách v Harvardu a Chicagu.

Většinu své akademické kariéry vyučoval na Harvardské univerzitě. Vychoval celou řadu skvělých vědců. Vedle již zmiňovaného Zakarii v posledním roce magisterského studia na Harvardu od něj získával poznatky i Francis Fukuyama. Se svými dřívějšími studenty udržoval kontakty na pravidelných setkáních konaných každoročně ve Wianno klubu (Cape Code); navíc pravidelně vedl semináře a dával přednášky v Centru pro mezinárodní studia (Center for International Affairs), které řídil po mnoho let na Harvardu.

Po odborné stránce se zabýval mezinárodními vztahy a komparativní politologií. Svou prací dokázal ovlivnit obor mezinárodních vztahů takovou měrou, že ho Fukuyama ve svém nekrologu neváhal označit za největšího vědce politických věd ve své generaci (Fukuyama 2009).

Ve vědeckých kruzích se Huntington těšil mimořádné reputaci. Dokonce dvakrát (v letech 1986, 1987) dostal nabídku, aby se stal členem prestižní Národní akademii věd; avšak odmítl, neboť více než třetina členů této instituce považovala jeho práci za čistě individuální

⁹⁷ Americký individualismus Fukuyama definoval ve své knize „*Our Posthuman Future*“ (2002). Rozumí jím lidská práva, lidskou povahu a lidskou důstojnost.

⁹⁸ V originále US State Department's Policy Planning Staff.

⁹⁹ Americký think tank; zkratka RAND znamená **R**esearch **A**ND **D**evelopment, tj. Výzkum a vývoj.

politický názor neverifikovatelný na bázi exaktní matematiky; to jediné totiž považovali tito vědci za nástroj objektivního poznání, s čímž ale Huntington nesouhlasil.

Podle Fukuyamy (2009) byl pozoruhodný především záběr Huntingtonovy vědecké činnosti. Každá jeho kniha byla mnohokrát citována. Na konci 70. let minulého století Huntington spoluzaložil renomovaný časopis *Foreign Policy*.

Huntington sehrál rovněž důležitou roli v aktivní politice: v letech 1977-1978 působil jako koordinátor bezpečnostního plánování v Radě pro národní bezpečnost. Zde pracoval pod vedením svého dlouholetého přítele Zbigniewa Brzezinskiho (v té době byl Brzezinski poradcem prezidenta J. Cartera pro otázky národní bezpečnosti). Huntington z pozice experta rovněž příkře odsoudil americkou strategii války ve Vietnamu (Zakaria 2009).

Huntington vyznával kosmopolitní hodnoty zahraniční politiky. Sám sebe považoval za patriota, uznával ale, že obnovený *Pax Americana* nenašel příliš velké zalíbení u zbytku světa. Temperamentem byl konzervativní realista, i když tvrdil, že idealistické antiestablishmentové hnutí v 60. letech minulého století vedlo ke zlepšení stavu americké politiky. Byl eklektický, pokud jde o obsah intelektuálního zkoumání, a od základu intelektuálně provokativní.

Je nesporné, že Huntington mimo jiné promítl do své práce nejen praktické zkušenosti, osobnostní rysy, ale rovněž svou dřívější akademickou práci. Pro lepší pochopení zrodu a následného vývoje teorie střet civilizací je třeba poznat kontext jeho myšlenek. Ve svém díle se Huntington snažil dekonstruovat a vysvětlit složitosti či rozpory, které se skrývají v srdci americké „ideologické“ zkušenosti projevující se jak doma, tak i v cizině. Většina jeho prací se zabývala „delikátním trojlístkem“ témat: multikulturalismus, imigrační politika a občanská identita USA v období po skončení studené války.

Pokud budeme zkoumat myšlenkový vývoj Huntingtona během celé jeho profesní kariéry, zjistíme nesporný posun. V 60. letech minulého století napsal velmi vlivnou knihu o politickém řádu v měnících se společnostech; zde na základě teorie modernizace soudil, že silné vlády prostě musí jít cestou nevyhnutelného a univerzálního procesu modernizace.

Ve svém „*Střetu civilizací*“ však vychází z jiných předpokladů: trvá na podstatných rozdílech mezi kulturami silně spjatými a určovanými různými náboženskými systémy. Tyto kulturní rozdíly vedou k vytvoření konfliktních konstelací. Na sklonku svého života se přesunul z „civilizačního postoje“ (daného jeho knihou „*Střet civilizací*“) ke „kulturalistickému“ přístupu, kde se proplétaly tak odlišné proudy jako etnická studia, politika identity, nacionalismus a teorie migrace (Capetillo – Ponce 2007).

2.2.2 Inspirační zdroje

Fukuyama

Myšlenkově Fukuyamu bezesporu formovalo **neokonzervativní prostředí**, ve kterém se pohyboval. Oporu pro své postoje nacházel u neokonzervativců, jako byli Kristol Irving, Norman Podhoretz či Nathan Glazer.

Je třeba si také uvědomit, že ideologický vývoj v USA prošel od skončení studené války významnou změnou: opatrná forma realismu v kombinaci s izolacionismem byly nahrazeny expanzivnějším a ambicióznějším přístupem k dění ve světě. V neokonzervativním diskursu

začaly hrát důležitou roli humanitární zájmy či podpora a šíření demokratických myšlenek v zahraničí.

Nejen vlivem konzervativců je Fukuyama přesvědčen, že demokracie je dobrá sama o sobě, ať zapadá do něčích plánů či nikoliv. Proto by Spojené státy měly podporovat šíření demokracie ve světě, ale nedělat z toho ústřední bod své politiky.

Fukuyama sice věřil (Sheikh 2008: 28-29), že Spojené státy mají povinnost zasáhnout svou mocí kdekoli v zahraničí při porušování lidských práv (výjimkou bylo až válečné tažení do Iráku v roce 2003)¹⁰⁰. Na druhé straně se Fukuyama také domníval (2008), že Bush udělal velkou chybu, když se snažil šířit demokracii ve světě ve spojení se svým plánem na boj proti terorismu, neboť tímto způsobem přišel o nejednoho přesvědčeného demokrata; nikdo totiž nechce vypadat jako „slepý“ nástroj americké zahraniční politiky.

Na konci 80. let a začátku 90. let 20. století (tyto roky jsou důležité s ohledem na myšlenky spjaté s „*Koncem historie*“) neokonzervativci zastávali odlišný přístup než jejich předchůdci např. k náboženským otázkám, tj. zdůrazňovali důležitost tradiční kultury v moderních společnostech; navíc byli přesvědčení, že USA musí ve světě plnit úlohu hegemonu, která jim přísluší. Významným tématem neokonzervativců byl skepticismus v možnostech státních intervencí do chodu ekonomiky.

Tyto evidentní změny v myšlení amerických neokonzervativců se sice formulovaly v průběhu 90. let minulého století, měly se ale projevit mnohem později, v irácké válce z roku 2003 (McClelland 2011).

Fukuyama se pokusil ve své práci „*Konec historie*“ rozvést tři předpoklady konzervativců: 1) bitva proti komunismu je srdcem a duší světové historie; 2) západní liberální demokracie jsou zkorumpované a prohnílé (ve studené válce slavila liberální demokracie úspěch kvůli vnitřní slabosti komunistických států, nikoliv díky síle vlastního systému) a 3) jediné, co drželo demokratické státy při životě, byl jejich morální boj proti komunismu; vítězství liberální demokracie nad komunismem je také jeho konečnou porážkou (Holmes 1992: 29).

Fukuyamova kniha „*Konec historie*“ si získala zaslouženou pozornost i z jiného důvodu: opírala se ve značné míře o známé a všeobecně přijímané teorie. Myšlenky zde obsažené je možné jednoznačně označit za nové, neotřelé, původní (což ostatně přiznávají nejen stoupenci, ale i odpůrci Fukuyamy) a to i navzdory snadno identifikovatelným inspiračním zdrojům, o které se Fukuyama opíral. Fukuyamova teorie tak může být označena za „rozšíření konvenčních formulací do extrémního formátu“ (Abbott 2002: 425).

Hlavní inspirační základnu pro Fukuyamovu práci tvoří **filozofie**. Řadu klíčových myšlenek našel ve spisech Immanuela Kanta, nesporně jednoho z největších filozofů moderní doby. Fukuyama si od Kanta půjčil koncept mírové unie liberálně demokratických států¹⁰¹.

¹⁰⁰ Ve své knize „*America at the Crossroads: Democracy, Power, and the Neoconservative Legacy*“ se Fukuyama distancoval od „praktických“ neokonzervativců Bushovy administrativy.

¹⁰¹ Jasně rysy Kantovy teorie nese pasáž Fukuyamovy knihy „*Konec historie*“ (2002: 251), kde se říká, že „vůdcové v dnešním demokratickém světě nemohou vést své země do války z jiných než bezpečnostních důvodů a musejí se dlouho rozmyšlet, než učiní takové závažné rozhodnutí [...]“.

V Kantově představě „věčného míru“ našel své kořeny i Fukuyamův idealismus. Fukuyama (1992: 83) prohlásil, že mírová unie se ve světě vždy utvářela mezi vyspělými liberálními demokraciemi, což přivedlo do tohoto tábora i další země.

Titul Fukuyamovy knihy není nijak nový a originální. Teorii konce historie detailně rozpracoval již G. W. F. Hegel¹⁰² (viz Fukuyama 2002: 12, 75-79). Tento významný německý filozof jako jeden vůbec z prvních evropských filozofů se věnoval národním dějinám jiných států mimo Evropu (např. se zabýval čínskými a indickými dějinami) a začleňoval je do celkového schématu. Na rozdíl od Hobbesa a Locka nabídl pojetí liberální společnosti, která je založena na nesobecké stránce lidské osobnosti (Fukuyama 2002: 151).

Hegel předložil optimistickou a progresivní koncepci historie. Ve své filozofii historie předpokládal, že směr historie (čili tok historického času) je rozpoznatelný díky plynutí událostí, jež vytváří lidskou historii. Ve shodě s Kantem tvrdil (Fukuyama 2002: 75-76), že „*existuje konečný bod historického procesu, jímž je uskutečnění svobody na zemi*“.

Poněkud paradoxně se však tento představitel německého idealismu¹⁰³ vyznačoval bytostným realistickým smýšlením (viz také Fukuyama 2002: 76): odmítl Kantovu myšlenku věčného míru (Williams - Sullivan – Matthews 1997: 37); válka je podle něj nedílnou součástí mezinárodního systému, tj. státy nebudou válčit pro spravedlivou věc, ale jen tehdy, pokud to bude vyhovovat jejich vnitřním potřebám a zájmům. V tomto smyslu je známá jeho „*lest rozumu*“: pokrok v dějinách pramení nikoli z neustálého rozvoje rozumu, ale z náhodné souhry vášní, které lidi vedou ke konfliktům, revolucím a válkám (Fukuyama 2002: 75).

Z Hegelovy dialektiky Fukuyama rovněž vychází ve své další argumentaci: společenský vztah pán – rab není dlouhodobě stabilní, protože nepřinesl konečné uspokojení touhy po uznání ani pánu, ani rabovi; nedostatek tohoto uspokojení totiž vytvořil „rozpor“ v otrokářských společnostech a vedl k dalšímu historickému vývoji (Fukuyama 2002: 192-193).

Složitost myšlenkového světa Hegela se pokusil pro 20. století „zpřístupnit“ francouzský filozof a politik ruského původu Alexander Kojève. Fukuyamovi pak bylo občas vyčítáno (Williams - Sullivan – Matthews 1997: 48), že sleduje spíše výkladovou linii Kojěva než samotného německého filozofa. V případě války tomu tak ale není. Hegelovo tvrzení o nevyhnutelnosti války totiž musí být bráno se vši vážností. Fukuyama naopak kritizoval Kojěvovo tvrzení, že s koncem dějin skončí i války.

Třetím velkým Fukuyamovým filozofickým inspirátorem byl Karl Marx. Souhlasil sice s Hegelem, že historie musí jednou skončit, ale podle něj řídící silou historie byly socio-ekonomické vztahy¹⁰⁴.

¹⁰² Radno dodat, že skrze Hegelovo pojetí konce historie se do Fukuyamovy práce dostaly i myšlenky skotských politických ekonomů 18. století, jakými byli Adam Ferguson, James Steuart či Adam Smith.

¹⁰³ Na rozdíl od materialistů Hegel věřil v sílu idejí na utváření reality světa, jenž nás obklopuje. Nebyl ale idealistou v chápání každodenní morálky. Např. prohlásil (cit. podle Williams - Sullivan – Matthews 1997: 3), že konec historie musí být chápán nejdříve a především jako triumf racionálního myšlení.

¹⁰⁴ Je zřejmé, že lidé mají ke svému jednání různé důvody a motivace, jež se pak stávají hybnou silou historie. Např. G. W. Hegel (a potažmo i F. Fukuyama) v této souvislosti mluvili o potřebě uznání (viz dále); N. Machiavelli lidskou motivaci spojoval s touhou po slávě; pro T. Hobbesa za veškerým lidským jednáním stála

Na rozdíl od Hegela si Fukuyama také myslel (Williams - Sullivan – Matthews 1997: 56), že konce historie nebude dosaženo bez revoluční změny společnosti, kterou pojímal z ryze materialistické perspektivy. Toto stanovisko Fukuyamu přibližuje spíše k Marxovi, podle kterého pokrok lidské společnosti není nějakým abstraktním ideálem, ale spíše projektem ležícím mimo společnost samotnou.

I Marx (stejně jako Hegel) mluvil o konci historie. Marxův přístup k historii můžeme označit za jistý druh etického relativismu. Konec historie pro něj představuje tyranie komunistických režimů; vše, co předchází této změně, je Marxem označováno jako „prehistorie“. Marx si však nemyslel jako např. Hegel, že se lidská společnost zbaví všech rozporů dosažením tohoto okamžiku.

Ostatně toto strohé odmítnutí společenské bezkonfliktnosti na konci historie přijal za své i Fukuyama, který se shodoval s Marxem i v jiných otázkách: pro oba stojí ekonomické zákonitosti na prvním stupni jejich zkoumání; jen ekonomie dokáže přinést společenský pokrok.

Ekonomie je zárukou pokroku jak pro Fukuyamu (poznatky nashromážděné v toku času jsou nezapomenutelné, proto neustále budeme mít přístup k většině vyspělých technologií), tak i pro Marxe, byť ten s vysokou pravděpodobností predikoval kolaps kapitalismu díky vnitřním rozporům tohoto systému. Navíc podle Marxe je kapitalismus jako forma vykořisťování odsouzená i z morálního hlediska.

Inspirován podobnostmi a rozdílnostmi v myšlení mezi idealistou Hegelem a materialistou Marxem Fukuyama následně vystavěl svou originální teorii: historie se vyvíjí v různých etapách či epochách; světová historie je progresivní (tj. lidská společnost se vyvíjí od primitivních k vyspělejším, přičemž pokrok se netýká pouze materiálních stránek života, ale také kulturních a morálních hodnot); jedním z hlavních cílů postupného vývoje je dosažení svobody¹⁰⁵. Konec dějin není nějaký statický bod; je to ustavičný proces. Jak Hegel, tak i Marx věřili, že se světová historie vyvíjí podle nějakého skrytého schématu (Williams - Sullivan - Matthews 1997: 65).

Ve své knize „Konec historie“ v kapitole 23 „Nereálnost realismu“ a v kapitole 24 „Moc bezmocných“ se Fukuyama také blíže rozepsal (2002: 238-244) o svých **výhradách vůči realismu** (v tomto ohledu jeho nesouhlasné stanovisko s myšlenkami realistů můžeme brát jako další inspirační zdroj).

Fukuyama je nanejvýš kritický k realistickému přístupu¹⁰⁶, protože klade velký důraz na důležitost hodnot v historickém vývoji a spatřuje konec historie jako postupný triumf demokratického ideálu.

pýcha, ješitnost a osobní zhrzenost; podobně to viděli i J. J. Rousseau, A. Hamilton či J. Madison: zatímco Rousseau považoval za hybnou sílu lidského konání sebelásku, posledně dva jmenovaní tuto sílu označili jako ctižádostivost. Poněkud tajemný ve věcech lidské motivace je F. Nietzsche, když použil sousloví „uznání rudolící šelmy“. Tento druh motivace lidského jednání převzal do své knihy „Konec historie“ i Fukuyama.

¹⁰⁵ Pro Hegela je kulminačním bodem historie německá protestantská společnost, pro Marxe je to komunismus.

¹⁰⁶ V období studené války byl realismus velmi vlivnou teorií mezi praktiky zahraniční politiky (George 1993: 12). Podle Fukuyamy americký politický realismus nedokázal zabránit vypuknutí studené války; Fukuyama dokonce obviňoval americké realisty, že „pomáhali“ udržovat sovětský expanzionismus (Farrenkopf 1995: 74).

Přišel s následující kritikou realismu: 1) realisté nepatřičným způsobem zjednodušují základní aktéry mezinárodní politiky, tj. státy¹⁰⁷ a 2) realismus vůbec nebere ohled na historický kontext, ve kterém se jednotlivé události odehrávají¹⁰⁸ (Farrenkopf 1995: 77); v souvislosti s druhým bodem svých výhrad vůči realismu Fukuyama doslova uvedl (2002: 239), že „*teoretici mezinárodních vztahů se chovali, jako kdyby žádné dějiny neexistovaly – podle nich například imperialismus a válka trvale patřily do lidské společnosti [...]*”.

Jak jde vidět, jedním ze zásadních problémů realistického myšlení je, že nebere v úvahu dějiny. Protože se realismus nezabývá zásadní změnou pojetí legitimacy v čase, ztrácí významnou vysvětlovací schopnost.

Jelikož boj o moc podle Fukuyamy není časoprostorově univerzální, v politické analýze Fukuyama preferuje zabývat se spíše otázkou legitimacy, nikoliv primárně mocí¹⁰⁹, jak to činí realisté. Tím Fukuyama naznačuje, že kategorie moci je pouze jedním z více faktorů, které je třeba vzít v potaz při diskuzi o zahraniční politice.

Fukuyama na základě „filozofie *thumu*“ dále rozvedl (2002: 246), že hlavním motivem válek není realistická premise sebezáchovy, ale úsilí silných thymotických individuí o uznání své hodnoty nebo důstojnosti, tj. základní příčinou podle něj je spíše *thumos* než sebezáchova.

Podle Fukuyamy (2002: 267) se pouze historická část světa řídí realistickými principy; posthistorická část světa pak používá realistické metody v jednání s ní. V této souvislosti prorokoval, že „*vztahy mezi demokratickými a nedemokratickými zeměmi budou i nadále plné nedůvěry a obav, bez ohledu na rostoucí vzájemnou ekonomickou závislost, jež se postupně stává rozhodujícím činitelem*“.

Odsud vyplývá, že podle Fukuyamova mínění (Goldgeier-McFaul 1992) je realismus zcela nevhodný k vysvětlení mezinárodních vztahů mezi liberálními demokraciemi v posthistorickém období. Nicméně připustil, že realismus dokáže zodpovědět otázky moci ve vztazích mezi liberálními demokraciemi a státy historického období.

Nicméně i přes jeho odmítání realistických premis jistý odkaz k realismu najdeme i u něj: např. překvapuje podobnost mezi Hobbesovým „přirozeným stavem“ (Hobbes bývá jednoznačně řazen k předchůdcům realistů) a Hegelovou krvavou bitvou (viz Fukuyama 2002: 159-160).

Po skončení studené války se realismus stal nemoderním přístupem k zahraničněpolitickým otázkám (po rozpadu SSSR se totiž svět stal „lepší“, antagonismus realistického pojetí ho již podle Fukuyamy nedokázal dobře postihnout).

¹⁰⁷ Podle Fukuyamy (viz Williams - Sullivan - Matthews 1997: 117) hodnoty a motivace čelných politiků působí velmi silně na chod určité země.

¹⁰⁸ Podle Fukuyamy jsou realisté neteční k evolučním procesům spjatých s růstem poznání a vývojem liberální demokracie. Realisté vůbec nereflektují nástup nových technologií v oblasti vojenství, kdy se vyhlášení války stalo kontraproduktivní, protože by to mohlo vést až k sebezničení. Fukuyama se stavěl i proti tvrzení realismu, že války a imperialismus přetrvávají v mezinárodních záležitostech jako její nedílné a stále se opakující prvky. Naopak tvrdil, že jiné aspekty sociálního života jako náboženství, rodina, ekonomická organizace, koncepty politické legitimacy atd. jsou předmětem historické evoluce, a proto se imperialistické destruktivní války budou postupně z globální politiky vytrácet.

¹⁰⁹ Fukuyama doslova tvrdí (2002: 248), že státům nejde pouze o moc, ale sledují množství cílů, které vycházejí z pojetí legitimacy.

Huntington

I když se **historické práce** „*Zánik Západu*“ od Oswalda Spenglera a „*Studium dějin*“ od Arnolda Toynbeeho¹¹⁰ těší mezi profesionálními historiky jen malému respektu, protože podle jejich soudu tyto publikace nevyrostly na solidních základech (Stokes 2001: 510), nezabránilo to Huntingtonovi (1995), aby převzal tento fundament do své knihy „*Střet civilizací*“. V tomto ohledu se Huntington inspiroval (2001: 50) Spenglerem a odmítl pohled na dějiny, který „na Západě převládal v podobě přesného dělení historie na starověk, středověk a novověk“, neboť toto dělení je relevantní pouze pro Západ.

Pro většinu své „vágní koncepce“ civilizační identity a „interakce mezi sedmi nebo osmi velkými civilizacemi“ (Said 2001), z nichž největší pozornost je věnována konfliktu mezi Západem a islámem, Huntington našel inspiraci v článku „The Roots of Muslim Rage“ od zkušeného orientalisty Bernarda Lewise (Said 2001). Huntington totiž věřil (Wilson 2000: 256), že studiem interakcí mezi těmito civilizacemi, badatelé mohou získat jednoduchou mapu přinášející pochopení mezinárodní politiky na konci 20. století.

Kromě výše uvedených inspiračních zdrojů Huntington vystavěl střet civilizací na teoriích mezinárodních vztahů, idejích multikulturalismu a reakci na Fukuyamovu teorii konec historie. Po skončení studené války začal do debat teorií mezinárodních vztahů mimořádně promlouvat nový teoretický směr: konstruktivismus. Huntington správně odhadl, že konstruktivistický přístup k mezinárodním otázkám bude hrát velmi významnou roli po skončení studené války (Huntington tehdy upozornil, že značně vzroste důležitost toho, jak lidé vnímají svou identitu ve vztahu k určité etnitě).

I když Huntington konstruoval svou teorii na pozadí konstruktivismu, ta však nese jasné **realistické črty** (Rizvi 2011: 227; Tusicisny 2004: 486). Huntington například nikterak nezpochybňoval, že národní státy jsou a zůstanou dominantními aktéry v mezinárodních záležitostech. Jen tuto klasickou verzi realismu poněkud modifikoval a doplnil ji o prvek spolupráce těchto států na bázi civilizační příslušnosti v časech nebezpečí.

Huntington tedy pouze nahradil národní státy civilizacemi, tj. přenesl klasické myšlení o mocenské politice na civilizační úroveň (White a kol. 2003: 115). Salter (2003) proto hovořil o tzv. „civilizačním realismu“, který popsal třemi znaky: 1) civilizace jsou klíčovými kulturními uskupeními ve světové politice; 2) státy usilují o moc, kultury usilují o konverzi, civilizace usilují o univerzalismus; 3) všechny státy uvnitř civilizace přijímají politická rozhodnutí. Huntington nicméně podle Saltera vycházel z chybných předpokladů, že civilizace (stejně jako státy) upevnily své hraniční území a chovají se stejně jako jednotliví aktéři.

Patrný odkaz k realismu (či Huntingtonovo evidentní realistické smýšlení) můžeme najít i v jeho článku (1993a) „Why International Primacy Matters“. Odsud můžeme vyvodit myšlenky, které explicitně nebo implicitně zazněly ve „*Střetu civilizací*“: mocenské prvenství

¹¹⁰ Arnold Toynbee pro vývoj civilizací využil evoluční model, který přijaly společenské vědy od přírodních. Toynbee operoval pouze se dvěma pozicemi: výzva či nějaký problém a reakce na tento stav. Nepředložil žádný zákon, který by vysvětlil, proč se něco stalo a proč ne. Spokojil se s *ad hoc* řešením. Jakoby se touto povrchností a nesystémovostí nakazil i sám Huntington.

bude v budoucnu velmi problematické; není jasné, který stát toto prvenství získá. Konflikt v multipolárním světě je pravděpodobnější. Huntington už tehdy tušil, že americká hegemonie je jen těžko udržitelná a bude časem nahrazena multipolárním systémem. Z logiky věci pak vyplývá, že teorie střet civilizací byla koncipována pro multipolární uspořádání.

Huntingtonovo realistické smýšlení se zřetelně odráží i v jeho popisování úpadku moci Západu (Huntington 2001: 88). Huntington teorii realistů použil při vysvětlování eventuální války mezi ústředními státy, která mohla být vyvolána změnami v globální mocenské politice¹¹¹. Napsal (2001: 247): „*již Thukydides zdůrazňoval, že příčinou peloponéské války byla vzrůstající moc Atén uvnitř řecké civilizace*“. Nejenom toto citování klasika realismu, ale i koncept „vyvažování moci“ či vytváření aliancí svědčí o Huntingtonově realistickém uvažování¹¹².

Zjevně v zajetí realistického myšlení Huntington navrhl (2001: 274) scénáře dalšího vývoje ve východní Asii¹¹³. Jinými slovy zcela v souladu s teorií realismu se odehrává Huntingtonova snaha najít uspořádání regionu v jihovýchodní Asii po skončení studené války (2001: 280-286).

Kromě toho si Huntington vypůjčil od realistů zdůvodnění vojenské spolupráce mezi islámským a konfuciánským civilizačním okruhem, které se spojily proti Západu. Huntington nicméně nepředpokládal (2001: 216), že dojde k vytvoření široké protizápadní koalice, která by se chtěla vyrovnat dominantní moci Západu, jak by tomu mělo být v souladu s učením realistické teorie.

V neposlední řadě důkazem pro Huntingtonovo souznění s realismem je jeho vlastní vyjádření: myšlenkově se cítil spřízněn (Aysha 2003: 441) s Reinholdem Niebuhrem, teoretikem klasického realismu. Ten odmítal morální „triumfalismus“ a věřil, že historie je od základu ironická, schopná v dlouhém období převrátit vítězství v porážku. Realismus a potažmo i konzervatismus sloužil Huntingtonovi jako prostředek k zabezpečení a šíření americké moci (imperiální rozpínavost může být považována za znak realismu). Americké prvenství je totiž blahodárné i pro běh světových událostí, soudil Huntington (1993a: 82-83).

V souvislosti s realismem jako inspiračním zdrojem pro knihu „*Střet civilizací*“ je však nutné dodat, že Huntington nebyl „bezvýhradným“ stoupencem této teorie. Jeden z podstatných paradoxů jeho teorie spočívá v tom, že Huntington na jedné straně do svých úvah absorboval realistické ideje, na druhé straně se snažil svou „civilizační“ perspektivou distancovat od této klasické tradice. Např. nesouhlasil s realistickým tvrzením, že všechny

¹¹¹ V této souvislosti je třeba ale dodat, že „*globální válka mezi ústředními státy hlavních světových civilizací je vysoce nepravděpodobná*“, i když nikoliv úplně vyloučit se nedá. Takový konflikt by mohl vzejít z eskalace na zlomové linii mezi skupinami z odlišných civilizací, nejpravděpodobněji s muslimy na jedné straně a nemuslimy na straně druhé (Huntington 2001: 381).

¹¹² Konkrétně viz např. Huntington (2001: 277-278) a jeho popis vyvažování čínské moci v jihovýchodní Asii, resp. taktiky „přimknutí se k velmoci“.

¹¹³ Tyto scénáře by mohly vypadat následovně: 1) vztahy založené na komplexu kooperativních a konfliktních vztahů, 2) multipolární regionální systém, kdy Čína, Japonsko, USA, Rusko a možná i Indie budou navzájem vyvažovat vlivy toho druhého a v regionu mezi sebou soupeřit, 3) systémová bipolarita, sestávající ze soupeření Japonska a Číny, popř. Číny a USA (ostatní země regionu by byly buď neangažované, anebo by se jako spojenec přidávaly na jednu či druhou stranu, 4) unipolární model s centrem mocenské hierarchie v Pekingu.

státy definují svůj národní zájem stejně, popř. že při definování státního zájmu není zapotřebí brát na zřetel i kulturní faktory¹¹⁴.

Dalším inspiračním zdrojem střetu civilizací je **multikulturalismus**. „*Huntingtonova teze je zcela zjevně ovlivněna vzestupem multikulturalismu na amerických vysokých školách*“, napsal Pfaff (1997). Huntington kritizoval (2001: 372 - 373) politické představitele Spojených států, že v devadesátých letech minulého století nejenom dovolili, aby se z jejich národa stala spleť „*handrkujících se národností*“ (v citaci Theodora Roosevelta viz Huntington 2001: 373), ale oni o tuto rozrůzněnost i trvale usilovali na úkor jednoty.

Dá se říci, že Huntingtonův útok proti multikulturalismu je obecnou ontologickou obranou prvenství Západu; tato pozice vyjadřuje zvláštní rasovou (západoevropskou) a náboženskou (křesťansko - sekulární) identitu.

V neposlední řadě je třeba uvést, že Huntington se přímo vymezil **proti Fukuyamově práci o konci historie**. Soudil (1993b), že konec studené války v žádném případě neznamená konec historie v podobě, jak ji lidstvo znalo dosud (tj. neustálé konflikty, válčení, spory atd.). Každodenní události mu nabízely dramatické a tragické důkazy o tom, že konec studené války znamená spíše návrat historie: konflikty mezi národy a etnickými skupinami eskalovaly; kontroverze mezi USA a jinými velmocemi sílily; staré koalice se drolily atd.

2.2.3 Rétorická strategie

Fukuyama

V rámci rétorické strategie, kterou Fukuyama zvolil pro prezentování svých myšlenek, nelze pochybovat o síle jimi zvoleného sloganu či **metafory** (to jeden z dalších znaků silné ideje): sousloví „konec historie“ vyvolává představu apokalypsy, světa bez budoucnosti, slovo „konec“ zase obraz smrti, úzkosti, nejistoty z příchodu něčeho nového, neznámého atd. Volbou tohoto sloganu bezesporu zapůsobil na emoce svých čtenářů.

Fukuyamova kniha „*Konec historie*“ (totéž platí i pro Huntingtona a jeho knihu) spadá do žánru vědecko – populární literatury. Fukuyamův styl psaní se vyznačuje přístupností a živým spádem; kapitoly nesou líbivé a dramatické názvy, obsah je často doprovázen velmi názornými příklady jako např. dokazování, že přechody k demokracii v jižní Evropě, Latinské Americe a Jižní se vyznačovaly pozoruhodnou podobností: změna byla umožněna *dobrovolným* (kurzívou zvýrazněno v původním textu) rozhodnutím předat moc demokraticky zvolené vládě (Fukuyama 2002: 38-41). Fukuyama rovněž neváhá k ilustrování svého váhladu odkazovat na spisovatele, filmové tvůrce a jejich díla (viz např. 2002: 233). Díky anekdotickému způsobu podání příběhu (nebo metanarativu) konec historie je Fukuyamova práce čtivá.

Fukuyama se zároveň maximálně snažil přiblížit laickému čtenáři. Dobře o tom vypovídají některé názvy kapitol, které jsou často expresivní, imaginativní, metaforické: např. v kapitole tři se mluví o „*pojídání ananasů na Měsíci*“, v kapitole devět zase o „*vítězství*“

¹¹⁴ Americký národní zájem se Huntington pokusil specifikovat ve svém článku *America's changing strategic interests* z roku 1991.

video“, v kapitole patnáct o „dovolené v Bulharsku“ atd. Fukuyama těmito „záhadnými“ názvy probouzí v čitatelích zvědavost dozvědět se, oč se jedná. Na čtenářovu fantazii rovněž působí uváděním literárních příkladů a paralel (viz např. Fukuyama 2002: 43; 281).

Čtivost a svěžest popularizujících textů (vč. knihy „*Konec historie*“) jdou ale na úkor rigoróznosti a přesnosti. Např. Kant, jeden z Fukuyamových inspiračních zdrojů, ve své „*Kritice čistého rozumu*“ používal klíčové pojmy v jasném a neambivalentním smyslu; to se však z Fukuyamového stylu poněkud vytrácí, tj. některé z klíčových idejí v jeho knize „*Konec historie*“ poměrně často nesou rysy dvojznačnosti.

Další projevy Fukuyamovy snahy přiblížit se k běžnému čtenáři (tj. jistý doklad „lidovosti“ jeho metanarativu) najdeme v jeho popisu (2002: 176) nespokojenosti zaměstnanců s jejich mzdou, což považují za „zneuctění“ lidské důstojnosti. Velmi srozumitelně působí rovněž Fukuyamův zjednodušený a do značné míry učebnicový popis realismu při analýze slabin tohoto dominantního proudu teorií mezinárodních vztahů, vůči kterému se přímo vymezuje (2002: 238-244).

Fukuyama se rovněž dotýká celé řady témat, byť jen velmi povrchně, např. když vyjmenovává své výhrady vůči OSN (viz Fukuyama 2002: 270). Tato analýza opět postrádá fundovanost (spíše jde o vyjádření jeho názoru), na druhé straně si tento rétorický styl může získat pozornost laiků.

Kromě toho celá řada jeho tvrzení je předložena ve značně sugestivní a nepodložené podobě. Jako ukázka „nevědeckosti“ Fukuyamova stylu, s nímž jsme konfrontováni v jeho knize „*Konec historie*“, poslouží následující citát: „*prakticky každý ztratil některého z členů rodiny či přítele, ať už v průběhu kolektivizace, nebo během hrůzných 30. let nebo za války [...]*“ bez dalšího doložení či odkazu svého tvrzení (Fukuyama 2002: 48). Stejně „nevědecky“ působí i další Fukuyamova argumentace (tamtéž) o tom, jak si většina mladých lidí v SSSR přeje žít v zemi s liberální demokracií: „*jedna sovětská známá mi v roce 1988 řekla, že má velké potíže přesvědčit děti, aby dělaly domácí úkoly, protože „každý ví“, že demokracie znamená, že si „můžeš dělat, co chceš“.*“

Ve Fukuyamově knize najdeme celou řadu obrátů jako „*nezdá se*“ (Fukuyama 2002: 133), což vypovídá o značné vědecké nepodloženosti jeho tvrzení, popř. vytváří prostor pro kritiku z jeho „dojmologie“. Navíc je ve své argumentaci značně selektivní: pokud jeho tezím odporují některá empirická zjištění, hledá jiná, která jim lépe vyhovují¹¹⁵.

Fukuyamova rétorická strategie se jednoznačně vyznačuje **filozofujícím přístupem**. To pramení z jeho přesvědčení (2002: 145), že nejspíš nemáme jinou možnost, pokud se chceme vážně zabývat otázkou konce dějin, než diskutovat o podstatě člověka místo rozebírání dlouhodobých vyhlídek liberální demokracie, tj. její přitažlivosti pro lidi, kteří ji nikdy nezakusili.

¹¹⁵ Např. Fukuyama napsal (2002: 133): „*liberální demokracie je v souladu s průmyslovým rozvojem a občané mnoha vyspělých států jí dávají přednost, ale nezdá se, že by mezi těmito fenomény byla nevyhnutelná souvislost. [...] Abychom pochopili současnou krizi autoritarismu a celosvětovou demokratickou revoluci, budeme se muset poohlédnout po vysvětlení jinde*“.

Při čerpání z myšlenek filozofů typu Kanta a Hegela se Fukuyama snaží odpovědět na otázku, zda „něco takového jako světové (univerzální) dějiny lidstva vůbec existuje“ (Fukuyama 2002: 13).

Filozofující ráz Fukuyamovy práce je patrný z

- jeho odvolávání se na práce filozofů (jako třeba Platónova *Ústava*, Rousseauovy *Rozpravy* atd.) při prosazování své argumentace (Fukuyama 2002: 16, 72, 96, 167-168, 185);
- jeho pojednání o iracionální formě *thymu*, která působí jako nutná součást úspěšně fungující liberální ekonomiky;
- přístupem k dějinám a historii (viz Fukuyama 2002: 26, kap. 5);
- výskytu plejády filozofů (Platón, Aristoteles, sv. Augustin, Pascal a mnoha dalších) a používání jejich myšlenek při konstruování své teorie.

Své úvahy „filozofického rázu“ dokládá Fukuyama celou řadou **historických příkladů**. Tento filozoficko – historický přístup se plně projevil v celé řadě případů dějinného působení *thymu* ve formě náboženského zápalu, anebo nacionalismu jako třeba Versailleská mírová smlouva po skončení první světové války, zhroucení habsburské monarchie a osmanské říše atd. (Fukuyama 2002: 257).

Do podoby ukázek z historie Fukuyama rovněž převáděl (2002: 311-312) vnitřní potřebu boje na konci historie, když ze světa zmizely tyranie a útlak, proti nimž bylo zapotřebí v minulosti bojovat. Právě touto vnitřní potřebou vysvětloval pařížské nepokoje z roku 1968 a svržení generála de Gaulla. Fukuyama si myslel, že tyto události byly vyvolány absencí boje a oběti ve středostavovském životě francouzských studentů, kteří podle Fukuyamy neměli „žádnou souvislou vizi lepší společnosti, jejich protest v podstatě mířil proti netečnosti“. Jako další příklad „znučení mírem a prosperitou“ Fukuyama uvedl (2002: 311) první světovou válku. V obou případech se však jedná o velmi svéráznou, neortodoxní, byť samozřejmě zajímavou a originální interpretaci historických faktů.

Huntington

Slovo „*Clash*“, které se vyskytlo v Huntingtonově knize (1996; 2001) a potažmo také v článku (1993b), lze do češtiny překládat jako srážka, střet (nutí), konflikt či (názorový) rozpor a střet. Huntingtonem použité **metaforické vyjádření** globálního řádu po skončení studené války v podobě sousloví „*Clash of civilizations*“ bylo velmi šikovným marketingovým tahem; jeho „střet civilizací“ se stalo pojmem, který pronikl do širokého lidového povědomí. Je to pochopitelné, protože slovo střet evokuje představu bolesti, boje, války, která s sebou nese utrpení a smrt. Za metaforu lze bezesporu považovat i následující Huntingtonovo vyjádření (2001: 244): „civilizace jsou největší lidské kmeny, a střet civilizací tak je kmenovým konfliktem v globálním měřítku“.

Aby se ale jeho koncept uchytil, musel ho podat ve zjednodušené podobě. Huntington to udělal záměrně, neboť se domníval, že toto „mapové zjednodušení“ reality je „pro lidské myšlení a jednání nepostradatelné“ (2001: 18).

Už na začátku své knihy Huntington svým čtenářům sděluje (2001: 17), co svou knihou sleduje a jakou formu podání svého příběhu preferuje. Napsal: „[...], máme-li o světě vážně

přemýšlet a účinně v něm jednat, neobejdeme se bez nějaké takové zjednodušené mapy reality, určité teorie, jistého konceptu, modelu nebo schématu“.

Způsob vyprávění příběhu střet civilizací je možné vysvětlit povahou zdrojů, z nichž Huntington čerpá a vychází: používá celou řadu článků novinového charakteru (noviny jako *The Economist*, *Financial Times* a další).

Huntington se rovněž pokouší přiblížit k běžnému čtenáři používáním lidových výrazů; např. při popisování rozdílů mezi americkou a japonskou civilizací napsal (2001: 271): „[...] *představitelé Japonska i dalších asijských zemí se naučili říkat svým americkým protějškům 'ne' v mnoha bodech, kdy toto 'ne' bylo často pouze zdvořilou formou našeho 'jděte někam'“.*

V Huntingtonově knize velmi dobře působí na čtenářovu představivost i jiná různá přirovnání a analogie z praxe, např. když přirovnal (2001: 181) civilizace jako k jistému druhu rodiny, aby plasticky znázornil, jakou roli hrají ústřední státy v rámci nějaké civilizace: poskytují svým „pokrevním“ příbuzným podporu, zároveň také dohlíží na disciplínu. Podle něj pokud tam tato příbuznost chybí, pak nastolovat řád v regionu je značně omezena (jako např. Japonsko ve východní Asii).

Huntington usiluje o čtivost svého textu i jiným způsobem – nezatěžuje čtenáře výčtem nekonečného seznamu jmen a místo toho raději volí anonymní (byť pochopitelně dekodovatelné bohatým doprovodným poznámkovým aparátem) formulace typu „*jeden vysoce postavený japonský představitel*“ (s. 271) nebo „*jiná analýza konstatuje*“ (s. 270) a celá řada dalších takových odkazů. Huntington vůbec se jmény šetří v zájmu zachování přehlednosti svého textu. Z toho důvodu preferuje obecnější výkladový styl, konkrétní odkazy „ukrývá“ v poznámkách a odkazech.

Provokativnost je dalším rysem, který charakterizuje Huntingtonovu knihu. Polemiku asi vzbudí jeho tvrzení (2001: 273), že „*asijské země jsou přesvědčeny, že na americké ústupky se nemá odpovídat reciprocně, nýbrž že se mají využívat*“, popř. že „*zásadním problémem Západu není islámský fundamentalismus*“, nýbrž islám jako odlišná civilizace, „*jejíž příslušníci jsou přesvědčeni o nadřazenosti své kultury a posedlí slabostí své moci*“ (2001: 259).

Huntingtonova kniha se vyznačuje **historizujícím stylem**: Huntington se například odvolal (2001: 307) na „sílu historie“, aby u svého civilizačního paradigmatu podtrhl důležitost náboženství, když napsal: „*tisíceletí lidských dějin jsou důkazem toho, že náboženství není žádným 'malým rozdílem', naopak možná tím největším, který mezi lidmi může existovat*“.

Na podporu svých tvrzení uvedl celou řadu historických reálií (nutno dodat, že v nijak hluboké analýze). Huntingtonovo podání historických fakt by bylo možné občas přirovnat k středoškolskému výkladu historie, čímž kniha „*Střet civilizací*“ našla oblibu a čtenost především u laické veřejnosti (Huntington dokázal oslovit názorností, jednoduchostí, srozumitelností a čtivostí svého textu), naopak u odborné obce si touto formou vysloužil silnou kritiku (viz kap. 2.1.3).

Na základě historických skutečností Huntington doložil a graficky ilustroval (2001: 75-76) kulturní obrození jak na národní, tak i individuální úrovni v reakci na modernizaci nezápádní společnosti. Rovněž na historických skutečnostech ukázal vliv západní „soft

power“ v šíření hodnot Západu pomocí směsice strachu a „obdivu k vojenské moci západních panovníků“ (Huntington 2001: 98).

Explicitně lze uvést i další historické příklady, které Huntington používá na potvrzení svých závěrů:

- spojení překračující civilizační hranice např. mezi Františkem I. a Osmanskou říší proti Habsburkům jako ukázka toho, že politická a ekonomická spojení nebudou vždy totožná s civilizační příslušností (Huntington 2001: 142);
- historický exkurz do dějin Ruska, resp. Turecka, Mexika a Austrálie jako slovy Huntingtona do „rozpolcených zemí“ ve vztahu k Západu¹¹⁶ (Huntington 2001: 157-163, 163 - 170; 170-173, 173-177);
- krátký historický nástin vztahů mezi islámem a křesťanstvem na dokumentování jejich konfliktnosti a ukázání, že Západ nemá problém pouze s islamistickými extremisty, ale islámem jako takovým (Huntington 2001: 248);
- na důkaz své krvavé hranice islámu Huntington vyjmenoval (2001: 309-311) celou řadu historických sporů, které se promítají do současnosti;
- na historickou zkušenost, která je „živá, mocná a nahání hrůzu“, se Huntington odvolává (2001: 314), když zdůvodňuje, co stojí za eskalací válek na zlomových liniích a proč v nich hrají ústřední roli muslimové;
- při svém výkladu úpadku západní civilizace (2001: 367-376) Huntington cituje autora „patrně nejužitečnější periodizace vývoje historických civilizací“ a zkoumá jednotlivé fáze, kterými procházela západní civilizace od svého počátku;
- Huntington se rovněž dovolává (2001: 373) příkladů z historie, když varuje Spojené státy před vytvářením země složené z příslušníků mnoha civilizací, jelikož „žádná takto konstituovaná země nemůže jako koherentní společnost přetrvat nadlouho“;
- s bohatým využíváním historických faktů z doby nejen dávno minulé, ale i nedávné Huntington popisuje (2001: 181-209), jak se formovaly vazby jednotlivých zemí k ústředním státům určité civilizace, popř. v rámci určité civilizace (při znalosti toho, co se dnes děje na Ukrajině, s velkou jasnozřivostí působí Huntingtonův popis Ukrajiny jako rozpolcené země a jeho vztah k Rusku);

Huntingtonovy argumenty a popis jsou často strhující. Záběr a pečlivost, s jakou pracuje, se sice místy nevyhne sebepotvrzujícím se hypotézám a důkazům, zvolená metodologie tu však v žádném případě nerozporuje fakta. Jeho kniha vyvolává mnohem více otázek než odpovědí: v tom spočívá Huntingtonova sugestivnost a jeho beletrizující schopnost zaujmout.

2.2.4 Uvedení číselných indikátorů

Fukuyama

Fukuyama doložil svá tvrzení celou řadou nejen kvantifikovatelných údajů, ale i formou historických faktů a příběhů. Např.

¹¹⁶ Huntington si kladl otázku, zda i Spojené státy nejsou rozpolcená země (2001: 242).

- slabost silných států ilustroval pádem autoritativních vlád a přitažlivost demokratického uspořádání ilustroval na příkladech z Evropy (2002: 34), z Latinské Ameriky (2002: 35), Asie (2002: 35), Afriky (2002: 35), čímž dokázal, že se jedná o celoplanetární trend;
- Fukuyama uvádí (2002: 45-46) ve formě faktografického výčtu událostí (byť nenumeralizovaných) důkazy o slabosti komunistického světa, což nabralo v roce 1989 velmi rychlý spád;
- vývojem HDP v SSSR v průběhu 70. a 80. let minulého století zase Fukuyama dokumentoval (2002: 47) základní slabinu totalitárních režimů – hospodářství;
- tabulkou (či historickým vzorcem) dokládající dlouhodobý vývoj světa demokratickým směrem (byť v cyklech), viz Fukuyama (2002: 64-65);
- explicitně vyjmenoval a následně popsal historické příklady toho, jak moderní přírodověda vytváří historickou změnu např. v podobě modernizace obranných systémů velkých centralizovaných monarchií šestnáctého a sedmnáctého století (viz Francie Ludvíka XIII. nebo Španělsko Filipa II.), Japonska za vlády dynastie Meidži, Egypta po vpádu Napoleona v roce 1798, Pruska po porážce od Napoleona u Jeny, Ruska od dob Petra Velikého, perestrojky Michaila Gorbačova, Chomejního Íránu (Fukuyama 2002: 87-90);
- Fukuyama dokumentoval (2002: 90-93) svou tezi, že moderní přírodověda vytváří směřovanou historickou změnu v souvislosti s ekonomickým rozvojem, na negativních zkušenostech apartheidu v Jižní Africe, Maova Velkého skoku na konci 50. let minulého století, resp. Maovy kulturní revoluce v 60. letech 20. století, popř. také úsilím Rudých Khmerů sloučit města a venkova v Kambodži po roce 1975;
- Fukuyama rovněž předložil (2002: 112-113) celou řadu dat svědčících ve prospěch jeho závěru týkajícího se větší životnosti kapitalistického ekonomického systému ve srovnání s ekonomikami centrálně plánovanými, popř. jihoamerickými, které prosazovaly tzv. politiku „*import – substitution*“¹¹⁷. Jinými slovy Fukuyama se domníval (2002: 118), že zkušenosti z Asie a východní Evropy poskytují dostatek empirických zkušebních podkladů, jímž lze poměřovat výsledky soupeřících ekonomických systémů;
- úzký vztah mezi hospodářským rozvojem, úrovní vzdělanosti a demokracií Fukuyama ukázal (2002: 120) na příkladech z jižní Evropy (např. frankistického Španělska);
- byť bez detailnější numerické analýzy (a tedy spíše ve formě intuitivní) Fukuyama demonstruje (2002: 120-122) na příkladech zemí jako Jižní Afrika, SSSR, Japonsko a dalších celkovou korelaci mezi pokročilou socioekonomickou modernizací a vznikem nových demokracií;

¹¹⁷ V rámci subkapitoly o „Nových předložených důkazech“ by bylo možné verifikovat, jak si stojí dnes např. ASEAN, jehož výsledkům se Fukuyama „obdivuje“ (2002: 112-113) a dává je za příklad úspěšnosti tržních mechanismů.

- na vysvětlenou, že samotná industrializace a společenská modernizace nestačí pro přijetí liberální demokracie, Fukuyama uvedl (2002: 131) příklady zemí (jako např. císařské Německo, Japonsko období Meidži, Rusko za Wittea a Stolypina, Brazílie po vojenském převratu v roce 1964), které dosahovaly vyššího tempa ekonomického růstu než demokratické státy;
- Hobbesův „přirozený stav jako důsledek vášní“ Fukuyama připodobnil (2002: 159) k situaci v Libanonu v 70. letech minulého století, kdy se tam po občanské válce rozpadla občanská společnost;
- důkazy (a dle mého soudu nutno upřesnit spíše „nedůkazy“) působení touhy po uznání v americké politice jako např. otázka potratů, rasismus v moderní Americe, spory o lidská a občanská práva, popř. touhu po uznání hodnoty člověka Fukuyama rovněž spatřuje v sexuálním dobývání či antikomunistickém převratu v SSSR, východní Evropě a v Číně (Fukuyama 2002: 178-179);
- existence výrazně nerovných společenských struktur a všech zvyků z toho vyplývajících (např. v Brazílii a Peru) jako jedna z překážek vzniku trvalých demokracií (Fukuyama 2002: 214);
- kulturně podmíněný přístup k práci (viz Fukuyama 2002: 220); v této souvislosti se Fukuyama „odvolává“ (2002: 222-225) na empirické studie popisující pracovní morálku jinými než utilitaristickými termíny;
- v explicitním výčtu (opět anekdotické podoby) předností moderních demokracií ve srovnání s autoritářskými režimy, a tedy jejich přitažlivostí: např. větší tolerance vůči násilí a rostoucí míra soucitu (viz Fukuyama 2002: 251).

Je také však třeba říci, že Fukuyama (na rozdíl od Huntingtona) není tak důsledný v předkládání empirických dat a spíše se spolehne na intuitivní konstatování jako např.: *„existuje nesporný vztah mezi ekonomickým rozvojem a liberální demokracií, který lze odhalit zběžným pohledem do světa“* (Fukuyama 2002: 133) nebo v jeho přesvědčení, že existuje jen málo prosperujících verzí modernity kromě kapitalistické liberální demokracie, což doložil tvrzením (avšak bez číselných důkazů), že *„všechny modernizující se země od Španělska a Portugalska přes Sovětský svaz a Čínu po Tchaj-wan a Jižní Koreu se pohybují tímto směrem“* (Fukuyama 2002: 140); na důležitost vládní politiky vzhledem k hospodářskému růstu ukazuje (Fukuyama 2002: 220) na příkladech Španělska, Jižní Koreje nebo Mexika, které se ekonomicky otevřely a vzkvétaly (Fukuyama však zůstává jen při konstatování, své tvrzení nedokládá přímo, ani v citaci).

Kromě výše řečeného si Fukuyama rovněž často „vystačí“ (viz např. Fukuyama 2002: 176) s předkládáním důkazů v anekdotické podobě, byť se tak někdy děje např. s oporou děl „klasiků“ (jako třeba při dokazování mocných účinků *thumu*, kdy citoval z díla Adama Smitha *The Theory of Moral Sentiments*).

Tyto skutečnosti a nedostatky jeho práce se však dají vysvětlit „filozofujícím nádechem“ jeho stylu: v otázkách liberální demokracie a konce dějin se zajímá spíše o podstatu člověka a nejsou pro něj tak důležité empirické důkazy ze současného světa, které by dokládaly dlouhodobé vyhlídky liberální demokracie (viz Fukuyama 2002: 145).

Huntington

Huntington ve své knize (2001) uvádí celou řadu (byť převzatých) číselných indikátorů, které mají podepřít jeho teorii:

- na s. 25 napsal, že počátkem roku 1993 se odhadovalo ve světě 48 etnických válek a v bývalém Sovětském svazu se dalo napočítat na 164 „územně – etnických“ sporů a konfliktů o hranice, z nichž bylo v té či oné podobě celých 30 konfliktů ozbrojených;
- na s. 56-63 Huntington celou řadou číselných dat o světových jazycích a náboženstvích dokládá své přesvědčení, že neexistuje něco jako univerzální civilizace, protože nenašel (s využitím empirických dat) žádné tendence ke vzniku jednoho univerzálního jazyka a náboženství (uvědomme si, že právě jazyk a náboženství jsou pro Huntingtona ústředními prvky každé kultury nebo civilizace);
- v narážce na platnost Kantovy teorie o věčném míru Huntington ukázal, že tvrzení o snižování pravděpodobnosti vypuknutí války mezi národy prostřednictvím mezinárodního obchodu je „*přínejmenším nepodložené*“ (Huntington 2001: 64-65);
- demografické údaje, data o území pod politickou kontrolou jednotlivých civilizací, podíl civilizací na světovém HDP a podíl civilizací na celkových světových zdrojích vojenské síly jako doklad o klesající moci západní civilizace, popř. informace o kvalitativním vzestupu nezápadních civilizací v indikátorech zdraví, urbanizace, gramotnosti a vzdělanosti (Huntington 2001: 84-96);
- číselný důkaz vzestupu náboženského cítění ve světě či tzv. „desekularizace světa“ (Huntington 2001: 103);
- graficky vyjádřené a v číslech dokumentované ekonomické soupeření Asie a Západu na prokázání rostoucího vlivu a sílícího sebevědomí Asie (Huntington 2001: 112-120);
- nadřazenost islámu nad západní kulturou byla ospravedlňovaná ropným bohatstvím, avšak v 80. letech minulého století, kdy se růst ceny ropy zastavoval, se touto hnací silou stala populační exploze. Tento trend včetně výrazného početního nárůstu muslimské mládeže, jež bývá považována za prvek nestability a protestu (z čehož Huntington vyvozuje radikalizaci muslimských společností), byl Huntingtonem statisticky doložen v podobě číselných ukazatelů, grafů a tabulek (2001: 130-134);
- tabulka s vybranými čínskými transfery zbraní v letech 1980-1991 na doložení konfuciánsko – muslimské spolupráce v oblasti vojenství, což se odrazilo ve vnímání důležitosti bezpečnostní agendy u americké veřejnosti (Huntington 2001: 222);
- plno číselných údajů sociologického šetření uvedl Huntington (2001: 236-237) na důkaz toho, že v Evropě nastupuje místo antisemitismu namířeného proti Židům antisemitismus protiarabský¹¹⁸;

¹¹⁸ V anglickém originále Huntington napsal (1996: 195): „[...] *anti-Semitism directed against Arabs has largely replaced anti-Semitism directed against Jews.*” Pochopitelně čtenáře zarazí nelogické spojení „antisemitismus arabský”, protože pojem antisemitismus označuje nenávist a předsudky vůči Židům i veškeré protizidovské

- Huntington rovněž uvedl celou řadu volebních výsledků, aby dokumentoval volební úspěch stran s protiimigračním zaměřením (Huntington 2001: 237);
- na číslech Huntington rovněž sledoval (2001: 238-244) měnící se postoj americké veřejnosti vůči imigraci do USA (i zde to postupně a později než v Evropě začal být problém);
- vzestup a pád západního kolonialismu na úkor muslimských zemí v číselném výčtu v průběhu času, popř. také války vedené v letech 1820 až 1929 z hlediska náboženství (Huntington 2001: 249-250);
- na důkaz problémovosti vztahů mezi muslimy a křesťany Huntington spočítal (2001: 252), že „z celkem dvaceti osmi konfliktů, k nimž došlo v polovině devadesátých let na zlomových liniích mezi muslimy a nemuslimy, se jich plných devatenáct odehrávalo mezi muslimy a křesťany“ (11 s pravoslavnými křesťany, 7 s vyznavači západního křesťanství);
- číselné vyjádření transformace ekonomického bohatství ve vojenskou moc a politický vliv v Číně, popř. také čínské aspirace na postavení hegemonu v regionu jihovýchodní Asie (Huntington 2001: 275);
- jednu ze statistik Huntington uvedl (2001: 308-309) i o etnických konfliktech, když napsal, že „během studené války došlo ke třiceti dvěma konfliktům, mezi něž náležely války na zlomových liniích mezi Araby a Izraelci, Indy a Pákistánci, súdánskými muslimy a křesťany, buddhisty a Tamily na Srí Lance nebo mezi libanonskými šíity a maronity“.
- celou řadu číselných důkazů Huntingotn předložil (2001: 311-314) ve prospěch tvrzení, že muslimové tvořící pouhou pětinu světové populace, se v devadesátých letech podíleli „na násilí mezi různými skupinami mnohem větší měrou než národy kterékoli jiné civilizace“¹¹⁹;
- číselnou podobu má Huntingtonova analýza (2001: 314-315) o změně demografické rovnováhy, která zapříčinila (mimo jiné) eskalaci etnických konfliktů, jejímiž hlavními protagonisty byli především muslimové¹²⁰;

Je pravda, že některá číselná data, která uvádí Huntington (2001), mají predikativní charakter jako např.

(nikoliv tedy protiarabské) projevy. Zdá se, že tímto způsobem chtěl Huntington vyjádřit pouze to, že dnes Arabové v Evropě zažívají stejné chování jako kdysi Židé v rámci antisemitismu.

¹¹⁹ Jak sám Huntington uvedl (2001: 313), žádné jiné tvrzení nevyvolalo tolik kritických připomínek než to z jeho článku ve *Foreign Affairs* (1993) o „krvavých hranicích islámu“. Nicméně tento závěr podle soudu Huntingtona jasně potvrzuje jím předložený přehled mezicivilizačních konfliktů a jiné kvantitativní evidence.

¹²⁰ Historickými konotacemi Huntington rovněž vysvětluje (2001: 316) dění na Balkáně, konkrétně v Kosovu; v důsledku značného vychýlení demografické struktury ve prospěch kosovských muslimů Kosovo se snažilo získat statut jugoslávské republiky, což ale Srbové odmítali, protože na Kosovo „stále pohlíželi jako na svou 'svatou zemi' nebo 'Jeruzalém', mimo jiné i proto, že se zde 28. června 1389 odehrála velká bitva, ve které byli poraženi osmanskými Turky a v důsledku této porážky následujících téměř pět set let trpěli pod tureckou nadvládou“.

- jeho tvrzení (2001: 113), že v roce 2020 pravděpodobně „asijské společnosti budou vytvářet více než 40 procent světového hospodářského produktu“,
- jeho predikce (2001: 134), že pokles HDP postihne jeden 'zázračný' asijský stát za druhým;
- jeho předpověď (2001: 134-135), že s největší pravděpodobností dojde ve dvacátých a třicátých letech dvacátého prvního století k ochabnutí demografického impulsu v muslimských zemích, v důsledku čehož „klesne počet konfliktů uvnitř islámu i mezi muslimy a jinými národy“. A Huntington pokračuje následovně: „vztahy mezi islámem a západní civilizací sice nebudou blízké, ovšem rozhodně budou méně konfliktní a z poloválky se nejspíše stane válka studená, nebo dokonce studený mír“.
- pro Asii si Huntington připravil následující předpověď (2001: 135-136): „díky hospodářskému rozvoji Asie se zde objeví „bohaté, rozvinuté ekonomiky s výraznou mezinárodní účastí“ s prosperující buržoazií a dobře zaopatřenou střední třídou, což může vést k „pluralitnější a snad i demokratičtější politice, jež však nutně nebude prozápadní“;
- Huntington s využitím cizích zdrojů předpovídal, že „problém muslimské demografické invaze se pravděpodobně zmenší, neboť míra populačního růstu v severoamerických a blízkovýchodních společnostech dnes dosahuje svého vrcholu, v některých zemích je dokonce již za ním a následně se začne snižovat. [...] muslimská migrace by mohla kolem roku 2025 být mnohem menší“.
- grafické znázornění odhadovaných procent černé, asijské, domorodé či hispánské populace v roce 2020 a Huntingtonova otázka (2001: 242), zda i USA nebudou představovat kulturně rozpolcenou zemi, popř. tabulka populace USA podle rasy a národnosti v letech 1995, 2020 a 2050 lze uvést jako další příklady Huntingtonových predikcí.

Další Huntingtonovy predikce jako

- oslabování spolenectví USA s Japonskem a Koreou,
- to samé ve vztahu amerického bezpečnostního svazku s Pákistánem,
- vážné problémy multicivilizační mezinárodní organizace typu ASEAN v případě, že budou chtít udržet jednotu atd. (2001: 143),
- tvrzení, že „kořeny ekonomické kooperace tkví v kulturní sounáležitosti“ (2001: 152),
- domněnka, že „vlády muslimských států budou pravděpodobně k Západu zaujímat stále nepřátelštější postoj a mezi islámskými skupinami a západními společnostmi bude docházet k násilným střetům malé, někdy však i velké intenzity“, resp. že „vztahy Spojených států s Čínou, Japonskem i dalšími asijskými zeměmi budou značně konfliktní povahy“, a proto bude „pokračovat spojení konfuciánských a muslimských společností, jež se možná ještě rozšíří a prohloubí“ (Huntington 2001: 287), přičemž toto spojení namířené proti Západu by se mělo ubírat po ose Teherán – Islámábád – Peking,
- nástin mezicivilizačních vztahů, resp. vztahů mezi ústředními státy těchto civilizací, jako např. mezi západní a africkou civilizací (2001: 290), konfuciánskou (západní) a

pravoslavnou (2001: 291-292); Huntington znázornil (2001: 291) globální civilizační politiku ve smyslu dvouúrovňových vznikajících spojení na méně a více konfliktní (viz Huntington 2001: 294),

sice neobsahují číselné indikátory, jsou přesto velmi dobře testovatelné s odstupem určité doby (to ale není náplní této disertační práce). Tyto číselné indikátory rovněž slouží jako ukázka toho, co bychom měli sledovat do budoucna ve smyslu střetu civilizací.

2.2.5 Kauzalita

Fukuyama

Kauzalitu u Fukuyamy můžeme ztotožnit s „jeho“ vzorcem celkového vývoje lidských společností obecně, který dává určitý smysl (viz např. Fukuyama 2002: 71) neboli jeho pohledem na dějiny. Historický vývoj se podle něj vyvíjí lineárně, z čehož plyne, že Fukuyama počítá s jediným zdrojem historické kauzality a odmítá, že by vědomí předchozích úspěchů bylo zcela vymazáno (viz Fukuyama 2002: 86). Hnacím motorem historické evoluce je neuspokojená touha po uznání jak na straně pána, tak i raba (Fukuyama 2002: 193-195).

Fukuyama si vybral (2002: 93) moderní přírodovědu jako možný rozhodující „mechanismus“ směřované historické změny, protože jde podle něj o jedinou významnou společenskou aktivitu, která je kumulativní, a tudíž směřovaná. Z toho důvodu progresivní vývoj moderní přírodovědy umožňuje pochopení řady specifických detailů historické evoluce (viz Fukuyama 2002: 93).

Fukuyama se proto vrací k Hegelovi, aby ukázal, zda bude historický proces pokračovat do nekonečna nebo zda jsme skutečně již dospěli na konec dějin. Jako výchozí bod analýzy přijal (2002: 142) hegelovsko-marxistickou tezi, že dějiny dosud postupovaly dialekticky neboli procesem kontradikce.

A tak v souvislosti s rozpadem komunistického bloku a sérií revolucí z roku 1989 Fukuyama spatřoval (2002: 180) počátek řetězu následných událostí, který byl vyvolán obecným pobouřením mající *thymotickou* povahu; jinými slovy na začátku stála nějaká nespravedlnost či spáchané příkoří, které spustilo sled dalších událostí. Je tedy zřejmé, že ve Fukuyamově konceptu lze hovořit o kauzalitě, kdy rozlišujeme dvě události X a Y, z nichž druhá má spojitost s první, neboť z ní nějak vychází. Fukuyama tuto kauzalitu stanovil obecně a ve filozofické rovině pomocí hnacího *thymotického* motoru; tuto kauzalitu ale doložil konkrétními příklady.

Huntington

Huntington napsal (2001: 18), že světové názory i kauzální teorie jsou nezbytnými průvodci po mezinárodní politice. Svou prací chce porozumět kauzálním vztahům mezi různými fenomény (viz Huntington 2001: 18). Snahu o kauzalitu můžeme u Huntingtona spatřovat i v těchto jeho slovech (Huntington 2001: 25): „[...] *pokud by paradigma fragmentace-integrace obsahovalo dva současné protichůdné trendy, nedokázalo by vysvětlit, za jakých okolností dochází k jednomu a za jakých k druhému*“. Proto se Huntington rozhodl svůj globální model zjednodušit, aby mohl lépe zkoumat a vysvětlit právě jeden druh sil, který tento globální řád utváří.

Kauzalita u Huntingtona může být znázorněna následujícím schématem: hospodářský rozvoj Asie + demografický boom v muslimských společnostech (při současné hospodářské stagnaci Západu a dalším upadávání této civilizace) = destabilizace zavedeného řádu s dominancí Západu, resp. obrovský posun „mocenské rovnováhy mezi civilizacemi“ (Huntington 2001: 136). A Huntington v této logice pokračuje následovně: „*důsledkem toho pak počátkem dvacátého prvního století bude pravděpodobně i nadále na vzestupu nezápadní moc a kultura, přičemž bude docházet nejenom ke konfliktům mezi národy nezápadních civilizací a Západem, ale i mezi národy nezápadních civilizací navzájem*“.

Z předpokladu, že „*Západ měl jako jediná ze všech civilizací významný a někdy i ničivý vliv na všechny ostatní*“, Huntington označil (2001: 213-214) vztah mezi mocí a kulturou Západu v porovnání s ostatními civilizacemi „*za nejvýraznější charakteristický rys světa civilizací*“. Kauzální vzorec jeho úvah v tomto ohledu by měl následující podobu: relativní růst nezápadních civilizací a současná menší přitažlivost západní kultury → růst důvěry i oddanosti vlastní kultury na straně nezápadních civilizací → menší prostor Ameriky prosazovat univerzální západní kulturu (pokud si Američané tuto skutečnost neuvědomí a budou se tímto způsobem chovat navzdory změně geopolitické situaci, globální konfliktnost se bude zvyšovat, varoval Huntington) → dají se očekávat problémy mezi Západem a zbytkem světa.

Další „kauzální schéma“ je možné v Huntingtonově knize (2001) nalézt i ve vztahu k ústředním státům. Čím silnější bude ústřední role státu, tím homogenněji se civilizace bude projevovat. Lze to vyvodit z těchto slov Huntingtona (2002: 216): „*jelikož islám postrádá ústřední stát, jeho vztahy k Západu se liší stát od státu*“.

2.2.6 Odvolávání se na symbolické hranice

Fukuyama

Při studiu Fukuyamovy knihy „*Konec historie*“ nebyly nalezeny žádné explicitní zmínky znázorňující určité symbolické hranice tak jako u Huntingtona. Nicméně ze sémantického významu „hranice“ jako něčeho, co vymezuje a odlišuje, je možné konstatovat, že Fukuyama tuto hranici prezentoval ve svém rozdělení postbipolárního globálního uspořádání na svět historický a posthistorický. Jednoznačným odlišujícím znakem těchto dvou světů je liberální demokracie. Ta představuje hodnotu, která symbolizuje pomyslný vstup z jednoho světa do druhého.

Tato skutečnost je ilustrována na příkladu UNASURu, který je přísně budován na principech posthistorického světa. Odchýlení se (byť i zdánlivé) od těchto hodnot je důvodem k odsunutí „*narušitele*“ demokratického zřízení mimo uskupení, a tedy posthistorický svět. To se stalo Paraguayi, která byla na čas z UNASURu vyloučena (kap. 3.1).

Huntington

Symboliku bychom mohli spatřovat v Huntingtonově pojetí civilizací. Ty podle něj (2001: 35) nemají žádné přesně vytyčené hranice, ani žádné přesně ohraničené počátky a konce.

Ve své knize „*Střet civilizací*“ Huntington (2001: 12) při definování své teze (tj. „*že kultura a kulturní identity, které jsou v nejširším ohledu zároveň identitami civilizačními, utvářejí ve světě po studené válce vzorce soudržnosti, rozpadu a konfliktu*“) identifikoval vlajky, kříže, půlměsíce či pokrývky hlavy jako symboly kulturní identity, které mají pro většinu lidí velkou hodnotu a určují, kam patří. A právě tyto ústřední symboly a výtvary nepřátelské kultury se stávají terčem útoků při stupňování války na zlomových liniích (viz Huntington 2001: 330-331).

Při definování rozštěpených zemí Huntington napsal (2001: 155), že opravdu může dojít k vážným problémům, pokud se většinová skupina patřící k jedné civilizaci pokusí povýšit vlastní jazyk, náboženství a s tím spjaté symboly na státní, jak se o to snažili hinduisté, sinhalci a muslimové v Indii, Malajsii a na Srí Lance.

„*Politické hranice stále častěji mění podobu tak, aby se shodovaly s hranicemi kulturními: etickými, náboženskými nebo civilizačními*“, proto hlavním místem konfliktů mají být podle Huntingtona hranice mezi civilizacemi; jinými slovy v novém světě kultura představovala ústřední faktor rozhodující o spojencích a protivnících (Huntington 2001: 139). Političtí vůdci jako (např. turecký Turgut Özal) se v rámci islámského obrození na začátku 90. let minulého století zcela explicitně ztotožňovali s muslimskými symboly a politikou (Huntington 2001: 169).

Stejně jako během studené války symbolickou hranici mezi „svobodným“ a komunistickým blokem představovala metaforou vyjádřená „železná opona“, tak i pro postbipolární svět byla zkonstruovaná symbolická hranice dělící různé světy. Huntington se v tomto případě uchýlil ke staré historické hranici, která „*po staletí oddělovala národy západního křesťanstva od národů muslimského a pravoslavného světa*“ (Huntington 2001: 183).

Tato víceméně pořád stejná hranice stará již nejméně pět set let prochází „*po současné finsko-ruské hranici, jižněji pak po hranici mezi Ruskem a pobaltskými republikami (Estonsko, Litva, Lotyšsko), přetíná západní část Běloruska, na Ukrajině odděluje západní, uniatskou část země od pravoslavného východu a pak pokračuje přes Rumunsko, odděluje Sedmihradsko s maďarským katolickým obyvatelstvem od zbytku země a konečně prochází územím bývalé Jugoslávie, kde odděluje Slovinsko a Chorvatsko od ostatních republik*“ (Huntington 2001: 184). Na Balkáně tato hranice kopíruje dřívější rozdělení mezi Rakousko - Uherskem a Osmanskou říší. Tato hranice je hranicí nejen kulturní, ale i ekonomickou a politickou.

Na těchto civilizačních hranicích mělo pochopitelně docházet ke kontaktům mezi civilizacemi, které však měly mít různý charakter: „*od chladných vztahů až po ozbrojené konflikty, přičemž většina vztahů se (měla) pohybovat mezi těmito dvěma extrémy*“ (Huntington 2001: 244).

Současně Huntington upozornil (2001: 377), že „*americká vláda měla neuvěřitelné těžkosti přizpůsobit se éře utvářené kulturními a civilizačními faktory*“, přičemž neuznávala žádnou zásadní hranici mezi katolickou, pravoslavnou a islámskou částí Evropy (byť uznává velký význam hranici mezi západním křesťanstvím, pravoslavím a islámem), a proto měla za tuto nevšímavost v budoucnu zaplatit, jak varoval Huntington.

2.2.7 Spojení mezi definicí ideje a širším prostředím

Fukuyama

Před unáhlenými soudy o konci historie a socialismu varoval ve svém projevu z 19. prosince 1989 na půdě Evropského Parlamentu i sovětský ministr zahraničních věcí Eduard Shevardnadze (Lewi 1990).

Fukuyamova představa o sociálním a politickém uspořádání vztahů mezi státy po skončení studené války (včetně komplexní kritiky americké liberální demokracie) významně zasáhla i nejvyšší patra americké politiky: měla patrný vliv nejen na administrativu B. Clintona, ale i G.W. Bushe (McClelland 2011).

Bill Clinton ve své volební kampani z roku 1992 několikrát zdůraznil (Huntington 2001: 226), že *„podpora demokracie bude jedním z hlavních cílů i jeho kabinetu – ostatně demokratizace byla jediným tématem zahraniční politiky, kterému věnoval celý jeden volební projev“*. Rozpad SSSR totiž vyvolal na Západu a zejména ve Spojených státech dojem, že *„světová demokratická revoluce je v plném proudu, v důsledku čehož v dohledné době po celém světě převáží západní koncepty lidských práv a s nimi spojené západní formy politické demokracie“*.

Pochopitelně za úspěchem Fukuyamovy práce *„Konec historie“* stálo správné načasování publikování těchto myšlenek, které skvěle rezonovaly v prostředí optimismu a euforie vyvolané pádem železné opony, jak bylo již uvedeno na jiném místě disertační práce. Nutno ale dodat, že sám Fukuyama neustále živí úspěch své knihy: své ideji pevně věří, kdekoliv ji propaguje, nebojí se ji hájit před širokou veřejností¹²¹ a vstupovat do ostré polemiky se svými názorovými odpůrci z řad akademiků.

Huntington

Pochopitelně nejlepším důkazem nějaké předpovědi je její potvrzení v praxi. Existují ale i jiná vysvětlení, proč si teze střetu civilizací po skončení studené války, kdy panovala velká nejistota, jak bude nový světový řád vypadat, získala tolik přívrženců nejen v tisku, ale i mezi politiky (Seib 2004/2005).

V té době si všichni byli vědomí nového geopolitického schématu, které utvářelo mezinárodněpolitické klima: velmi citelná byla nepřátelská atmosféra. V tomto duchu americká média negativně odrážela napětí, které panovalo mezi různými kulturami¹²². Po

¹²¹ Viz např. jeho veřejné vystoupení fora.tv/2007/06/28/Francis_Fukuyama_End_Of_History_Revisited (www konzultovány 18.srpna 2013).

¹²² V této souvislosti se hodí zopakovat to, co už bylo řečeno (či naznačeno) v kapitole o S. Huntingtonovi a jeho střetu civilizací. Od roku 1989 značně poklesl prostor věnovaný zahraničněpolitickým otázkám na televizních kanálech jako ABC, CBS a NBC (Seib 2004/2005). Americká média sice věnovala poměrně velkou pozornost izraelsko – palestinskému konfliktu, ale své zpravodajství dále neuváděla do kontextu americko-arabských vztahů. Pochopitelně se tím formovalo i veřejné mínění a přenášelo se téma střetu civilizací mezi obyčejné lidi. Vzdělávací systém (aspoň ten americký) navíc nedokázal odvrátit škodlivost novinových titulků a negativní naladění vůči všemu muslimskému pomalu přecházelo do krve běžných Američanů.

skončení studené války a rozpadu komunistického bloku bylo třeba najít nového nepřítele; novináři ho našli v radikálním islamismu, který plodí teroristy usilující o zničení Západu¹²³.

Je nepochybné, že **tisk a jiná média** měly (a prakticky stále mají) silný vliv na to, jak lidé vnímají dění v Evropě či jinde ve světě (Bantimaroudis – Kampanellou 2009; Powers – el-Nawawy 2009: 268). V tomto ohledu je bohužel nutné konstatovat, že média stále podávají některé informace ve stylu střetu civilizací; např. ve známém případě vraždy mladé muslimské dívky, která byla uškrcena svým otcem v kanadském Ontariu v prosinci 2007 kvůli tomu, že odmítla nosit hidžáb, média nejdříve vyjadřovala spoluúčast na hrozném rodinné události, ale brzy sklouzla ke slovníku střetu civilizací (Jardine a kol. 2010).

Edward Said (Vertigans 2010: 30) si zase všiml, že Arabové a muslimové jsou obecně západními médii vykreslováni jako exotická, necivilizovaná individua, konstantní nebezpečí svobodě a demokracii, povětšinou označovaní jako „dodavatelé ropy“ a „teroristé“. Jako důkaz této Saidovy domněnky je také možné uvést popis a vykreslení Afghánců (hlavně afghánských žen) americkými deníky (tištěnými nebo webovými) během amerického tažení do Afghánistánu 2001-2002 (Cloud 2004): moderní Západ stojí proti zoufalému Afghánistánu, který potřebuje dohled a vojenskou intervenci; Američtí (či západní) pozorovatelé byli vykreslováni jako paternalističtí zachránci žen (byl předkládán obrázek Západu coby moderní civilizace), zatímco Afghánistán byl líčen jako zaostalá a premoderní země¹²⁴.

Binární opozice „Já – Jiný“, která plně prostupuje Huntingtonův koncept střetu civilizací, vždy poutala velkou pozornost. Vnímání kulturních rozdílů¹²⁵ se ještě více prohloubilo po 11. září 2001; tehdy se média odvolávala na Huntingtonovo paradigma pětikrát častěji než kdykoliv předtím (Furia – Lucas 2008: 187); terorismus pomohl šířit Huntingtonovu teorii na úkor jiných modelových vysvětlení. Teze střetu civilizací (či kulturní válka) se staly dominantní složkou slovníku médií.

¹²³ Někteří soudí (Brown 2009: 24), že vzestup islámského fundamentalismu znemožnilo, aby se postsovětský svět těšil z mírové „dividendy“. Avšak již před 11. září 2001 USA hledaly zlo, které by mělo být zničeno a vyhlazeno: na začátku 90. let 20. století Spojené státy byly znepokojeny vzestupem asijských ekonomik, nepřítel se viděl v Japonsku, pak došlo k násilné dezintegraci Jugoslávie, což přineslo zrození novodobého „Führera“, Slobodana Miloševiče.

¹²⁴ Mnoho příslušníků západní civilizace vidí v muslimech fanatiky a netolerantní násilníky. Muslimové v Asii zase spatřují v obyvatelích Západu nemorální hamižné sobce, kteří jsou navíc násilnými fanatiky (Powers – el-Nawawy 2009: 266). Více k tématu, kterak muslimové z Egypta, Jordánu, Libanonu, Kuvajtu, Maroka, Saudské Arábie vnímají obyvatele Západu (Kanada, Francie, Německo, Velká Británie, USA), viz Furia – Lucas (2008). Podle jejich zjištění, arabští muslimové nechovají vůči příslušníkům nějakou „*a priori*“ averzi či nenávist; hodnocení Západu ze strany arabských muslimů spíše závisí na konkrétní politické akci (nedávné a zřetelné), kterou nějaká konkrétní západní země podnikla. Negativní kulturní stereotypy o muslimech a Arabech byly ze strategických důvodů využívány i při budování nového světového řádu vyhlášeného americkým prezidentem G. Bushem v roce 1991, v časech války v Perském zálivu (Collet 2009).

¹²⁵ V této souvislosti je dobré zmínit, že existují čtyři vzorce chování mezi aktéry v závislosti na kulturních charakteristikách: rozdílnost → střet; rozdílnost → kooperace; podobnost → střet; podobnost → spolupráce. Rozdílnost, ale i podobnost v kulturních faktorech mohou vést jak ke konfliktu, tak i ke spolupráci. Yang (2009) vyčetl Huntingtonovi jeho mylný předpoklad, že jen kulturní rozdílnost zavádí příčinu ke konfliktu.

Americká média vykreslovala tuto událost (tj. teroristické útoky na USA 11. září 2001) v kontextu islámu, kultury a civilizací (Abrahamian 2003)¹²⁶. V novinách se objevovaly titulky jako „Toto je náboženská válka“, „Ano, je to o islámu“, „Muslimský hněv“, „Hluboké intelektuální kořeny islámského teroru“, „Kipling věděl, co se nyní Spojené státy mohou naučit“, „Džihád 101“, „Revolta islámu“ atd. Některé články byly doprovázeny obrázkem „křížáka“ Richarda Lví Srdce (Seib 2004/2005).

Po dalších teroristických útocích na Londýn v roce 2005 se strašení teroristickou hrozbou vedenou muslimy stalo rozšířenou praxí médií. V televizi se objevovaly titulky jako „Kdo riskuje?“, „Jsme tady v Americe další na řadě?“, „Jak dobře jsme připraveni?“, „Podaří se nám v USA ochránit metro a autobusová nádraží před podobnými útoky?“, „Musíte se ptát, jestli se kdy zase budeme cítit svobodní?“ (Sinnott-Amstrong – Fogelin 2010: 366).

Toto protimuslimské naladění pokračovalo (Powers 2008) i v kauze dánských karikatur proroka Mohameda, kdy mainstreamová západní média o tomto incidentu informovala na způsob Huntingtona; rostl strach z islámské kultury, zatemňovalo se veřejné chápání geopolitických a kulturních skutečností skrývajících se za aférou, komplikovaly se možnosti efektivního mezikulturního dialogu.

Jednoznačně je možné tvrdit, že Huntingtonova teorie střetu civilizací nezískala svoji důležitost díky svým akademickým kvalitám, ale díky masmédiím. A proč média přikládala (a vlastně pořád přikládají) velký význam kulturním atributům? Bantimaroudis a Kampanellou (2009) to vysvětlili následovně: 1) paradigma střetu civilizací se pevně usadila v hlavách veřejnosti; 2) Huntingtonova teorie se dá použít jako interpretační nástroj pro jakýkoliv konflikt na zeměkouli, byť existují jiná adekvátnější a vědecktější vysvětlení. Zdá se, že terminologie vymyšlená Huntingtonem se stala mediálním klišé a je používána v různých kontextech a na několik témat zároveň (=výhody Huntingtonovy teorie: obecnost, plastičnost, lidovost).

Huntingtonova teorie je vyhledávána médii i z několika dalších důvodů: 1) tato teorie je snadno vstřebatelná (=parsimonie), a tudíž vhodná pro šíření médií, protože si vždy najde své adresáty. Jiné alternativní pohledy jsou totiž vnitřně komplexní a mnohotvárné; už z definice vědecké teorie jsou určeny odborné veřejnosti. Navíc paradigma střetu civilizací zahrnuje v sobě i prvky náboženství a konfliktu, což dokáže vyvolat nenávistné diskuze (=emotivnost).

S výše uvedenými skutečnostmi uměli vždy dobře pracovat především **politici**. Dobře si totiž uvědomují, že role masových médií je klíčová pro získání veřejné podpory na válečná tažení. Huntington se rozhodně nemýlil, když tvrdil, že vlády po skončení studené války dokázaly mobilizovat veřejnou podporu na základě (politické) ideologie hůře než dříve; spíše se pokoušely získat podporu veřejnosti apelem na společnou civilizační identitu.

¹²⁶ V této souvislosti Abrahamian (2003) soudil, že pro média představovalo Huntingtonovo paradigma největší přitažlivost z toho důvodu, že analyzovalo mezinárodní vztahy bez ohledu na aktuální politiku, tj. konkrétně otázku Palestiny a obecně arabský nacionalismus.

To se plně potvrdilo po teroristických útocích na USA z 11. září 2001. Navzdory prohlášení T. Blaira a G. Bushe Jr.¹²⁷, že vyhlášená „válka proti terorismu“ není válkou proti islámu, se mnoho Američanů zdálo být přesvědčených o pravém opaku, tj. že reakce na teroristický záříjový útok je motivován konfliktem mezi křesťanstvím a islámem (Collet 2009: 457).

Politika a média jsou spolu pevně provázaná (Cloud 2004: 300). Další potvrzení této skutečnosti přinesla americká intervence do Afghánistánu. Američtí politici opět hojně používali rétoriku střetu civilizací; za humanitárním zdůvodněním se ale skrývaly ekonomické a geopolitické motivy pro americkou invazi do Afghánistánu (Cloud 2004) (=teorie střet civilizací byla zneužívána jako pouhá záminka pro dosažení určitých parciálních zájmů).

Na důkaz toho, že ideje střetu civilizací „prorazila“ do politické praxe, může být uvedeno také to, že pod silným vlivem knihy *„Střet civilizací“* vystupoval bývalý **německý prezident Roman Herzog**. Na téma střetu civilizací pronesl celou řadu projevů (Herzog 1999). Byl velkým hlasatelem lidských práv, tj. práva na lidskou důstojnost, práva na život, zákaz mučení a tělesných trestů, osobní svobody, rovnosti mužů a žen před zákonem, svobody myšlení, náboženství a ideologického přesvědčení.

Herzog byl přesvědčen (1999: 19), že všechny kultury a náboženství mají podobné ideje a principy, byť se jejich zdroje mohou značně lišit. Podle Herzoga se lidstvo mělo snažit, aby se tato „strašná vize globálního kulturního střetu“ či scénář (Herzog 1999: 20) nestaly sebenaplňujícím se proroctvím. Jako racionální strategii pro mír navrhl interkulturní dialog pomocí tzv. zlatého pravidla, které bylo identicky zformulováno nejen v Bibli či ve spisech Konfucia, ale vlastně u všech velkých civilizací: „co nechceš, aby jiní činili tobě, nečiň jim ty!“. Herzog rovněž zdůrazňoval (1999: 51) potřebu mezináboženského dialogu a v reakci na Fukuyamu nevěřil, že jako lidstvo jsme na konci triumfálního pochodu k demokracii a tržní ekonomice.

Média tedy objevila novou „špatnost“ (tj. islám); politici umně a ve vzájemné symbióze využívali ve svůj prospěch Huntingtonovu práci o střetu civilizací. Bez viny není ani sám Huntington, který přiživoval civilizační nesnášenlivost některými „**intelektuálně nekorektními**“ **vyjádřeními** jako „*skrytý problém pro Západ není islámský fundamentalismus, ale islám, jiná civilizace, jejíž lid je přesvědčen o své kulturní nadřazenosti a hluboce nespokojený svým podřadným mocenským postavením*“ nebo „*proč je to problém pro Západ?*“ nebo „*kdo jsou ti lidé, tak přesvědčení?*“.

Na základě těchto a jiných „neopatrných“ vyjádření politiků, mediálních prezentací, výše uvedených novinových titulků si příslušníci Západu vytvořili představu o muslimech: „*ne všichni muslimové jsou teroristé, ale všichni teroristé jsou muslimové*“ (Seib 2004: 80-81).

Vinu za zhoubné šíření střetu civilizací však nelze svalovat jen na představitele Západu (resp. americké politiky a západní média). Nutno říci, že Huntingtonovy myšlenky vcelku

¹²⁷ Nicméně vymezování se vůči světovému „zlu“ zaujímal v občansko – náboženském politickém diskursu, který se vedl v USA, vždy významné místo. Bushova administrativa velmi frekventovaně ve svém občansko – náboženském diskursu využívala rétoriku boje „dobra a zla“.

vyhovují islámským nacionalistům, kteří se brání jakýmkoliv projevům univerzalismu. V arabských zemích se zase snaží rozdmýčkat xenofobní nesnášenlivost islamističtí fundamentalisté (jako např. Al-Káida), v Evropě to samé dělá extrémní pravice. Je pochopitelné, že obě politická uskupení přijala tezi o „válce kultur“ za svou. Leč na upřesnění dodejme, že pracují spíše s nevědomostí než s kulturou (Ferjani 2007).

2.2.8 Spojení s praxí – navržená politická řešení

Fukuyama

Pozice Spojených států ve světě (stejně jako kterékoliv jiné velmoci) nebyla nikdy jednoduchá. Američané se za své počínání ve světě setkávali s mnoha protichůdnými reakcemi. Z teoretického hlediska byly USA hodnoceny různě (Eichler 2006: 174): zatímco američtí neokonzervativci byli přesvědčeni, že USA jsou nenáviděné proto, jací jsou, co symbolizují, Fukuyama tuto pozici posunul ještě dále, když tvrdil, že svět nenávidí Spojené státy kvůli tomu, co dělají; Ikenberry viděl problém ve střetu excesivního idealismu a excesivního realismu; Hoffmann mluvil o střetu globalizací, Huntington zase o střetu civilizací a nedodržení zásad (viz dále).

Fukuyamova ambiciózní práce z politické filozofie zapadající lépe do evropské než americké intelektuální tradice dobře posloužila strůjcům zahraniční politiky v nejedné zemi na světě (měla tedy nemalý praktický význam). Např. podle Eduarda Ševarnadzeho, sovětského ministra zahraničních věcí a později gruzínského prezidenta, Fukuyamova kniha (2001) „*vyzbrojuje západní politické myšlení novými fundamentálními teoretickými argumenty, které zesilují praktickou akceschopnost*“ (Boari 1998: 289). Konkrétní politická doporučení jsou uvedena v Tabulce 2.6.

Huntington

Huntingtonova analýza ovlivňovala (nejen) politiky dlouho poté, co jeho vysoce diskutabilní práce byla zformulována. Teorie střetu civilizací se stala nedílnou součástí mezinárodněpolitických učebnic. Je nesporné, že Huntingtonova ideje se prosadila v praxi.

Huntingtonova doporučení se odvíjela z předpokladu, že osou světové politiky po skončení studené války budou vztahy mezi „Západem a zbytkem světa“. Huntington je stavěl na domněnce, že po skončení studené války nevznikne žádná univerzální civilizace (jak věřil Fukuyama), ale místo toho svět s mnoha různými civilizacemi, přičemž každá z nich se bude muset naučit koexistovat s druhou. Jinými slovy jeho doporučení se týkala podmínek míru v multicivilizačním světě; vycházela ze zkušeností válek postkofrontačního období a zejména pak válek na území bývalé Jugoslávie.

Svá politická doporučení adresovaná Západu sledoval ve dvou časových horizontech: krátkodobém a dlouhodobém. Z krátkodobého hlediska radil Západu konsolidaci vztahů v rámci své civilizace, tj. především vztahy mezi Evropou a Severní Amerikou¹²⁸. Přitom by

¹²⁸ Huntington zdůraznil (2001: 375) potřebu „atlantského společenství“, opírající se o čtyři pilíře: 1) obranu bezpečnosti ztělesňovanou NATO, 2) sdílenou víru ve vládu zákona a parlamentní demokracie, 3) liberální kapitalismus a volný obchod, 4) sdílené evropské kulturní dědictví vyvěrající z odkazu Řecka a Říma přes renesanci až ke sdíleným hodnotám, postojům a civilizaci našeho století.

Západ měl rozvíjet dobré vztahy se zeměmi východní Evropy a Latinské Ameriky a pokusit se tyto regiony včlenit do své civilizace. Huntington rovněž doporučoval udržovat přátelské vazby s Ruskem a Japonskem.

Poté, co Západ dokončí tuto konsolidaci, měl by přijmout preventivní opatření k obraně před výpady a útoky ze strany nezápadních civilizací omezením jejich vojenských schopností a podporovat své zájmy a hodnoty, kde je to jen možné (toto doporučení je plně kompatibilní s doporučením Fukuyamy; liší se jenom ve formě přístupu. Zatímco Fukuyama přesvědčen, že liberální demokracie je dobrá pro všechny, doporučoval aktivní přístup v šíření hodnot liberální demokracie, Huntington si byl vědom, že to se může stát zdrojem nestability a potenciálního planetárního konfliktu; byl sice velký patriot, věřil v demokracii, přesto byl velmi zdrženlivý ve „vnucování“ liberálních hodnot ostatním. Šířit je, nabízet ve zbytku světa ano, ale ne formou „agresivní“, tj. za každou cenu, spíše na základě dobrovolnosti). Jinými slovy Huntington radil Západu, aby se pokusil zkonsolidovat podobnost/identitu, kde je to možné, naopak si dávat pozor na rozdílnost/jinakost tam, kde je nalezena.

V dlouhém časovém horizontu Západ musí být připraven potýkat se s moderními nezápadními civilizacemi, civilizacemi, které odmítají západní hodnoty a zájmy, ale které jsou zároveň dostatečně silné ekonomicky a vojensky, aby čelily Západu. Ve vztahu k těmto civilizacím Huntington radil: 1) vojenskou a ekonomickou ochranu před nimi, 2) snahu o hlubší pochopení základních náboženských a filozofických předpokladů skrývajících se v těchto civilizacích, popř. jejich zájmů a 3) snahu o určení toho, co Západ a jiné civilizace spojuje.

Obecně lze tato doporučení shrnout ve třech zásadách: 1) zásada zdrženlivosti (*Abstention rule*) – ústřední státy se zdržují intervencí v konfliktech jiných civilizací; 2) zásada společného zprostředkování (*Joint mediation rule*) – což znamená vzájemné vyjednávání mezi ústředními státy s cílem zastavit válečné konflikty na civilizačních skupinách mezi státy nebo skupinami z jiných civilizací; 3) zásada spřízněnosti (*Commonalities rule*) – lidé všech civilizací by měli hledat právě ty hodnoty, instituce a zvyky, kterou jsou jim společné s národy z jiných civilizací (Eicher 2006).

Huntington si však bohužel nebyl příliš vědomý toho, že hlavní nebezpečí pro Západ nemusí přicházet odjinud, ale ze sebe sama; jinými slovy přeceňoval vnější hrozby na úkor vnitřních (Yang 2009).

V následující přehledové tabulce (Tabulka 2.6) jsou shrnuta politická doporučení, která Fukuyama a Huntington předložili především americké vládě (i když Huntington se obracel i na evropské země, pokud ty měly v úmyslu bránit úpadku západní civilizace a uchovat si svou dřívější, třebaže slábnoucí moc).

Tabulka 2.6: Politická doporučení – Fukuyama vs. Huntington

Fukuyama (1992: 280, 283)		Huntington (1997: 465)
Ekonomické a enviromentální cíle	Podpora soutěživosti a inovativnosti	Prohloubit politickou, ekonomickou a vojenskou integraci; koordinovat dotyčné politiky tak, aby státy z jiných civilizací nemohly využít různice
	Udržení plné zaměstnanosti	Inkorporovat do EU a NATA státy střední Evropy (tj. státy „Visegrádu“, pobaltské republiky, Slovinsko a Chorvatsko)
	Péče o životní prostředí	Povzbudit „westernizaci“ Latinské Ameriky v co možná největší míře a spojení Západu a zemí Jižní Ameriky
Bezpečností (platí i pro OSN a NATO)	Zvyšovat schopnost účinné akce k ochraně kolektivní bezpečnosti	Zastavit rozvoj vojenské moci (ať už v konvenční nebo nekonvenční oblasti) islámských zemí a Číny
Politické	Podporovat a šířit demokracii ve světě	Zpomalit odcizování (či vzdalování) Japonska od Západu a japonské přibližování k Číně
		Přijmout Rusko jako vedoucí stát pravoslavné civilizace a jako regionální velmoc s legitimní bezpečnostními zájmy na vlastních Středomořských hranicích
		Udržovat vojenský a technologický náskok Západu před jinými civilizacemi
		Nejdůležitější: uznat, že ve světě složeném z vícera civilizací západní intervence do záležitostí jiné civilizace je pravděpodobně nejnebezpečnějším zdrojem nestability a potenciálního planetárního konfliktu ¹²⁹

Zdroj: vlastní zpracování

V souvislosti s těmito doporučeními si nelze nevšimnout několika „paradoxů“, na které upozornil Kurtz (2002). Na jedné straně Fukuyama velel k „povznesení ducha liberalismu“ a k jeho šíření, na druhé straně je třeba si vzpomenout na varování T. Hobbesa v tom smyslu, že nic nenarušuje mír více než ješitná pýcha. V něco podobného by se mohla zvrtnout i politika Západu (či USA), pokud by zbytku světa byla „necitlivě“ předkládána liberální demokracie

¹²⁹ Viz Huntington (2001: 378-381) a jeho varování směřované Západu, aby nelpěl na svém západním univerzalizmu.

jako ta nejlepší alternativa (ostatně podobným směrem svou kritiku vůči Fukuyamovi mířil i Huntington).

Na druhé straně si ve svých doporučeních odporoval a protiřečil i sám Huntington. Vytýkal Fukuyamovi „prozápadni kulturní imperialismus“; zároveň ale požadoval obranu západní tradice nikoliv však z toho důvodu, že by tuto tradici považoval za zázračný prostředek na vyléčení všech problémů, nýbrž proto, že v ní spatřoval formu kulturního dědictví Západu. V tomto požadavku lze cítit určité povyšování a upřednostňování západní kultury před ostatními (Huntingtonova doporučení kvůli jeho bytostnému patriotismu mohou v tomto smyslu působit značně nedůvěryhodně pro příslušníky jiných civilizací).

Mezi Fukuyamovým a Huntingtonovým západocentrismem¹³⁰ je ale jeden podstatný rozdíl: zatímco Fukuyama jako přesvědčený liberál věří ve vysokou hodnotu liberální demokracie, Huntington v pojetí svého antiuniverzalistického realismu sleduje obranu vlastní kultury prostřednictvím misionářského šíření demokracie.

Další podstatné rysy obou teorií vyplynou na povrch, pokud jsou postaveny proti sobě. Děje se tak opět v souladu s Lakatosovou metodologií, podle které vícero výzkumných teoretických programů vystupuje proti sobě v konkurenčním vztahu. O konkurenčním vztahu mezi teoriemi konec historie a střet civilizací pojednává následující kapitola.

2.3 Konkurenční vztah teorií konec historie a střet civilizací

Fukuyama i Huntington při zpracování svých idejí čerpali z celé řady pramenů, volili eklektický přístup a své práce napsali opravdu s velkou představivostí! Oba političtí vědci na sebe bezesporu reagovali a vedli spolu polemickou diskuzi, avšak Kurtz (2002: 51-54) v tom žádnou nekalou účelovost neviděl. Oba autoři se v celé řadě věcí **shodují**, ale v řadě věcí se rozcházejí.

Např. Huntington napsal (2001: 144), že „*rozdíly v chování vůči lidem ze stejné a jiné civilizace pramení mimo jiné z pocitů nadřazenosti (někdy rovněž méněcennosti) vůči lidem považovaným za podstatně odlišné*“, což až nápadně připomíná Fukuyamovo pojednání s *thumem*, ústředním konceptem jeho filozoficko – politického pojednání.

Huntington a Fukuyama by nejspíš našli shodu i v otázce importované demokracie. Oba varovali před „zavlečením“ demokracie do prostředí, které k tomu ještě není připravené. Podle Fukuyamy (2006b) se musí pro demokracii dozrát, Huntington vyjádřil podobnou myšlenku následujícím způsobem (2001: 229): „*a tak vydají-li se některé další asijské země cestou demokracie, bude to proto, že si to přála stále silnější asijská buržoazie a střední třída*“.

Fukuyama, který rozvedl svůj popis úpadku západní civilizace v podobě nárůstu kriminality, rozvodovosti atd. jako průvodní jev liberálně demokratického uspořádání těchto

¹³⁰ Huntingtonův západocentrismus se zřetelně odráží v jeho slovech (2001: 220): „*právě v šíření zbraní docházelo mezi islámskými a konfuciánskými společnostmi k nejextenzivnějším a nejkonkrétnějším vazbám, neboť Čína hrála ústřední roli v transferech konvenčních i nekonvenčních zbraní do mnoha muslimských států*“. Huntington předpokládá (možná mylně), že tato spolupráce musí být primárně namířena proti Západu, nikoliv proti jiné civilizaci, protože „*přece nebudete dodávat zbraně svému nepříteli*“.

civilizací ve své knize „*Big Disruption*“, se v tomto vůbec nelišil od Huntingtona (Huntington 2001: 371; viz také Fukuyama 2002: 142).

Ani v náhledu na důležitost hodnot a náboženství v politice Fukuyama a Huntington nebyli tak dalece od sebe. Fukuyama s oporou Nietzscheho, který národ definoval jako společenství sdílející ideje dobra a zla, věří (2002: 211), že národy a jimi vytvořené kultury mají původ v *thymotické* části duše, tj. kultura vzniká ze schopnosti hodnotit. *Thymos* je tedy sídlem „hodnot“.

Rozdíl zde však přece jen najdeme. Fukuyama totiž v souladu s Hegelem považoval (Fukuyama 2002: 77) velká světová náboženství za ideologie, vyrůstající z konkrétních historických potřeb lidí, kteří jim věří (např. křesťanství je ideologie, jež vznikla v důsledku otroctví a jejíž prohlášení o všeobecnosti rovnosti sloužilo zájmům otroků při jejich sebeosvobození).

A tak v souznění s Hegelem Fukuyama označil (2002: 195) křesťanství za nejdůležitější rabskou ideologii a jedinou, která vede přímo k realizaci společnosti založených na volnosti a rovnosti zde na zemi. Podle Fukuyamy je křesťanství „absolutní náboženství“ nikoliv z nějakého zaujatého egocentrismu, ale kvůli objektivnímu historickému vztahu, který existoval mezi křesťanskou doktrínou a vznikem liberálně-demokratických společností v západní Evropě.

Fukuyama tedy nespatřuje rozpor mezi vírou a liberální demokracií, pokud náboženství nepřestane být tolerantní a rovnostářské (mimochodem touha po uznání je podle Fukuyamy psychologickým sídlem dvou mimořádně silných vášní – náboženství a nacionalismu); proto totalitární náboženství jako ortodoxní judaismus a fundamentalismus se jen velmi těžko slučují s liberalismem a uznáním obecných práv (Fukuyama 2002: 213-214). Na podporu své argumentace se Fukuyama přímo odvolal (2002: 214) na Huntingtona, který si povšiml, že většina nových demokracií od roku 1970 se objevila v katolických zemích.

Pravděpodobně by Huntington nerozporoval ani další Fukuyamovo tvrzení (2002: 128) o tom, že demokracie nedosahuje nijakých pronikavých úspěchů při řešení sporů mezi různými etnickými nebo národnostními skupinami, neboť „*národní suverenita v podstatě nepřipouští kompromis: náleží buď jednomu, anebo druhému [...] a když se etnika dostanou do konfliktu, málokdy situaci vyjasní mírový demokratický kompromis jako v případě ekonomických nesrovnalostí*“. Kultura podle Fukuyamy (2002: 213) ve formě odporu vůči přeměně určitých tradičních hodnot na demokratické se může stát překážkou demokratizace.

Pochopitelně ale, že Huntington, který se proti Fukuyamovi přímo vymezoval, se s ním v celé řadě **lišil**. Např. Huntington poukázal (2001: 104), že proces ekonomické, společenské a kulturní modernizace, jenž se světem přehnal v druhé polovině dvacátého století, nevedl k nadcházející smrti náboženství, jak se očekávalo, ale naopak k revitalizaci náboženského smýšlení po skončení studené války. Na rozdíl od Fukuyamy Huntington nebyl vůbec přesvědčen, že modernizace přinese konec kulturní a civilizační různorodosti.

V této souvislosti Huntington uváděl (Kurtz 2003: 47), že je značně naivní věřit v globální univerzálnost „demokratické pravdy“, tj. demokracie opravdu nemusí být tím nejlepším možným politickým systémem pro celý svět¹³¹.

K tomuto závěru Huntington dospěl na základě svého dlouhodobého zájmu o proces demokratizace ve světě. Výsledky svého bádání shrnul v knize *„Třetí vlna“*. Svá zjištění o budoucnosti demokratizačního procesu ve světě publikoval také v článku *„After Twenty Years: The Future of the Third Wave“* (1997). Huntington zde řešil, zda se podaří nedávno ustanovené demokracie zkonsolidovat; zda přijme demokracii více států; zda se demokracie stane nejen dominantním, ale hned univerzálním systémem vlády ve světě. Článek prakticky představuje nepřímou odpověď Fukuyamovi a jeho paradigmatu.

Huntington se rovněž velmi hluboce zabýval vztahem mezi kulturou a demokracií. Na rozdíl od Fukuyamy neviděl velkou kompatibilitu mezi konfucianstvím a liberální demokracií. Huntingtonovi dal v mnohém za pravdu i sociolog Robert Dahl, který mezi různé vnější hrozby demokracie zařadil i přítomnost antagonistických kultur v rámci jednoho státu.

Absence demokratické kultury je sama o sobě hrozbou i v kulturně homogenních společnostech. Kultura, v níž demokratická pravidla jsou součástí mentality obyvatel, vyrůstá z historického vývoje, kterému podle Dahla zatím dostatečně nerozumíme. „Tento faktor by měl varovat před snahou chápat západní demokracii jako univerzálně uplatnitelný rámec politického života pospolitosti“ (Drulák 2012: 103).

V odpověď na to Fukuyama uvedl, že Huntington podcenil univerzální přitažlivost života v moderních svobodných společnostech se zodpovědnou vládou. A dále řekl, že modernizace a westernizace jsou dva oddělené procesy; o tom však Huntington pochyboval také. Huntington neviděl (Wilson 2000: 256-257) nějaké důkazy svědčící ve prospěch postupného splývání hodnot a víry napříč světovou populací; navíc dodal, že pokud se projdete po hlavní ulici jakéhokoliv světového velkoměsta, musí být každému jasné, že v konfliktu „Džihád vs. McWorld“ vítězí jednoznačně Džihád.

V dalším bodě svých výhrad vůči smýšlení Fukuyamy se Huntington bránil šíření vyspělých technologií světem. Podle něj (2001: 92) klesající podíl Západu na světovém HDP poněkud zakrývá fakt kvalitativní převahy Západu v držení moderních technologií. Huntington oproti Fukuyamovi doporučoval, aby se Západ snažil šíření těchto technologií brzdit či zastavit, třebaže uznával nesnadnost tohoto úkolu vzhledem k sílícímu propojování světa a absenci nějaké určité, mocné a obecně uznávané hrozby jako např. té, která existovala během studené války.

I přes částečný soulad v názorech na importovanou demokracii či relativní neúspěšnost demokratických režimů při řešení etnických a národnostních konfliktů by oba vědci v podstatných věcech okolo demokracie asi nenašli. Huntington upozorňoval (2001: 232, 300)

¹³¹ V zájmu zachování objektivit by nebylo správné podsouvat Fukuyamovi, že by věřil v automatické uchycení liberální demokracie v Asii. Napsal (1995: 12), že „*prestíž demokratických institucí v budoucnu nebude záležet ani tak na tom, jak je zde vnímána efektivita západních demokratických institucí, ale spíše na tom, jakým problémům musí západní civilizace a kultura čelit*“. Právě na základě tohoto vnímání se nezapadní kultury budou rozhodovat, jestli je systém liberální demokracie vhodným a žádoucím i pro ně. A bohužel v současnosti je systém liberální demokracie vystaven celé řadě problémů, které musí řešit.

na „paradox demokracie“, který vede k tomu, že ve světě po studené válce Západ podporuje demokracii ve světě méně ochotně. To se projevilo při válce v Perském zálivu, kdy Saddám Husajn byl nejsilněji podporován v těch arabských zemích, v nichž byla politika otevřenější a svoboda slova byla omezována méně. Huntington v této souvislosti napsal (2001: 100), že *„demokratizace se dostává do konfliktu s pozápadněním, a tak se stává procesem podporujícím spíše provinciálnost než kosmopolitismus“*.

Huntington rovněž nesdílel (2001: 47, 108) Fukuyamovo nadšení, že s kolapsem komunismu a zhroucením marxistické ideologie v Rusku, v zemích Asie, Latinské Ameriky a dalších bude vzniklé „ideologické vakuum“ automaticky zaplněno ideologií Západu – liberální demokracií. Naopak napsal (2001: 108): *„Na místo ideologie nastupuje náboženství a náboženský nacionalismus zaujímá místo nacionalismu světského“*. Podle Huntingtona (2001: 139) *„spojenectví určovaná ideologií a vztahy mezi velmocemi tak ustupují spojenectvím založeným na kultuře nebo civilizační příslušnosti“*.

Odsud je zřejmé, že Huntington nevěřil v konec historie. To je možné si doložit dalším citátem z Huntingtonovy knihy (2001: 365): *„jakmile se objeví univerzální stát, její příslušníci jsou zaslepeni tím, co Toynbee pojmenoval 'fata morgána nesmrtelnosti', a nabývají přesvědčení, že právě jejich společnost je konečnou formou lidské společnosti. [...] Ovšem společnosti, v nichž vládne domněnka, že dějiny dospěly ke svému konci, jsou obvykle společnosti nacházející se na hranici úpadku“*. Huntington tato slova napsal v souvislosti se zjevným (alespoň podle něj a v přímém rozporu s Fukuyamou) úpadkem Západu¹³² (2001: 365-376).

Skrytý útok proti Fukuymovi můžeme cítit i v následujících slovech Huntingtona (2001: 374): *„[...] ve struktuře tohoto velkého a různorodého národa je ústava betonem [...]. Je naším osudem nemít ideologie, nýbrž jednou z nich být“*. Dále se Huntington ptá: *„co se však se Spojenými státy stane, pokud jejich občané tuto ideologii zavrhnou?“* V paralele se selháním marxismu a rozpadem SSSR Huntington poukazuje, že toto jen předchází kolapsu západního liberalismu, který je hlavní tendencí modernity. A následně v citaci tuto myšlenku rozvádí: *„liberalismus, který vůbec není alternativou marxismu, stejně jako není vládnoucí ideologií konce historie, bude dalším dominovým kamenem, který padne [...] V multicivilizačním světě, kde hraje kultura velkou roli, budou Spojené státy jednoduše posledním anomálním přežitkem upadajícího západního světa, v němž hrála velkou roli ideologie“*.

Jelikož Huntington nevěří v konec historie, je zřejmé, že jeho a Fukuyamův pohled na dějiny bude jiný. Zatímco Huntington hájí cykličnost historického vývoje, Fukuyama prosazuje lineární vývoj historie. To se plně odráží v jeho přesvědčení (2002: 134-135), že moderní přírodověda nám poskytla v několika posledních stoletích mechanismus, který dodává dějinám lidstva jak určitý směr, tak koherenci.

Na potvrzení svého přesvědčení o linearitě dějinného vývoje (a tedy v odmítnutí cyklického plynutí historického času) Fukuyama poznamenal (2002: 101): *„skutečně cyklické*

¹³² V tom se zjevně odráží Huntingtonova západocentrická pozice, jinými slovy ke zkoumané problematice přistupuje z pozice příslušníka západní civilizace.

dějiny jsou myslitelné pouze za předpokladu, že by nějaká civilizace mohla úplně vymizet, aniž by zanechala jakýkoliv odkaz těm následujícím. To se skutečně dělo před objevením moderní přírodovědy. Moderní přírodověda je však tak mocná, jak v dobrém, tak ve zlém, že možnost jejího zapomenutí nebo „odmyšlení“ za jiných podmínek než fyzické zničení lidské rasy je velice nepravděpodobné.“ Jelikož je vliv progresivní moderní přírodovědy nezvratný, pak i směřované dějiny jsou rovněž nezvratné.

V následující srovnávací tabulce (Tabulka 2.7) jsou prezentovány základní rysy obou teorií. Pod tabulkou jsou následně uvedeny stručné komentáře k některým charakteristikám těchto konceptů vč. postojů jejich autorů v daných bodech.

Tabulka 2.7: Komparace teoretických konceptů Fukuyamy a Huntingtona

	FUKUYAMA	HUNTINGTON
Základní jednotka	Národní stát = základní jednotka identifikace lidí	Civilizační okruh
Univerzalistické (neměnné) rysy	Lidská povaha	Viz realismus
Psychologické aspekty jako hnací síla lidského jednání	Liberální dychtění po rovném uznání	„Nenávidět je lidské“, důvěra a přátelství výjimečné
Kulturní homogenizace	Odpor proti ní (Little 1995: 70)	ANO v rámci určité civilizace: v době konfliktu sepětí kulturně podobných civilizačních okruhů
VÁLKA - důvod	NE - podobnost	ANO - jinakost
Relativismus	NE	ANO
Pesimismus	NE	ANO
V čem se rozchází?	Podpora šíření demokracie ve světě	Zhoubnost arogantního demokratického imperialismu
Společné	Americká perspektiva, americký centrismus ¹³³ (liberální světový řád, prosazování demokratických hodnot ve světě, dodržování lidských práv, ekonomické principy volného trhu, mírové mezistátní vztahy svědčí obchodu, globální vůdcovství USA)	
Demokracie	Teorie demokratického míru	Více válek ve světě

Zdroj: vlastní zpracování

Pokud jde o stanovení univerzalistických (neměnných) rysů, Huntington vycházel v tomto ohledu z předpokladů realistů. V této otázce si Fukuyama nemyslel (Williams 1997: 154), že otázky týkající se konce historie budou zodpovězeny hromaděním empirických faktů o historických událostech, ale jasnějším pochopením lidské povahy (toužící po rovném zacházení, uznání své rovnocennosti s ostatními atd.). V tom Fukuyama spatřoval nadčasové pravdy přesahující kulturní a geografické danosti. To ale neznamená, že se elementární lidská povaha (jako třeba chamtivost, chtíč, krutost) nikdy nemění. Nejelementárnější charakteristiky lidské povahy *nejsou* (zvýrazněno Fukuyamou) dané; člověk může vlastní povahu svobodně utvářet (Fukuyama 2002: 78).

¹³³ Viz Inoguchi (1999).

Vysvětlení si zaslouží také možnosti propuknutí válečných konfliktů. Zatímco Huntington věřil, že k nim určitě dojde z důvodu civilizační jinakosti, Fukuyama byl jiného mínění. Sice důvěřoval Kantovým myšlenkám o „věčném míru“, že demokracie proti sobě válčit nebudou, nikdy ale netvrdil, že to znamená definitivní konec válečného zápolení¹³⁴. Dokonce i v demokratickém světovém uspořádání státy budou válčit, pokud budou cítit, že jejich sebeidentita je nějakým způsobem ohrožena (Williams 1997: 48). Toto tvrzení přiblížilo Fukuyamu k Huntingtonovi s tím rozdílem, že Huntington viděl ono ohrožení identity už narušeno, kdežto Fukuyama nikoliv.

Relativismus se přímo vymezuje proti západnímu univerzalismu, resp. víře, že západní hodnoty jsou snadno vstřebatelné či slučitelné s jinými kulturami. To ale pochopitelně nemusí být pravda. Už např. Hegel soudil (Williams 1997: 48), že hodnoty států jsou natolik rozdílné, že se je nikdy nepodaří plně sladit a usmířit.

Je paradoxní, že tato pozice spíše odpovídá Huntingtonovi než Fukuyamovi, který z Hegelových myšlenek přímo vycházel a čerpal. Fukuyama si totiž naopak myslel, že se tyto „hodnotové“ rozpory podaří sladit tím, že ostatní přijmou západní hodnoty, které jsou „dobré“ pro všechny.

Jak bylo uvedeno již dříve, Huntingtonově práci je vlastní bytostní pesimismus, neboť představil neradostný obrázek světa postbipolárního uspořádání. I dnes se ukazuje, že jeho teorie stále patří (a i nadále bude patřit) do kartotéky „bezpečnostních rizik“, se kterými lidstvo musí počítat, i když by jeho hypotézy neměly být správné (Westbrook 2006).

U Fukuyamy odpověď ohledně pesimismu/optimismu není tak jednoznačná, jak by se na první pohled mohlo zdát. Jeho práce totiž obsahuje jak prvky optimistické, tak i pesimistické. Svůj optimismus postbipolárního uspořádání Fukuyama vymezil oproti pesimismu doby předchozí (především měl na mysli válečné hrůzy a totalitarismus 20. století), o čemž psal v první kapitole své knihy (2002: 25-33).

V souvislosti s pesimismem/optimismem Fukuyama napsal (2002: 12-13): *„západní člověk dospěl k naprostému pesimismu ohledně možnosti celkového pokroku v demokratických institucích. Tento hluboký pesimismus není náhodný, zrodil se ze vskutku strašlivých politických událostí první poloviny dvacátého století – dvou ničivých světových válek, vzestupu totalitárních ideologií a obrácení vědy proti člověku v podobě jaderných zbraní a poškození životního prostředí. [...] A přece dobré zprávy přišly.“* A Fukuyama jako tyto dobré zprávy uvádí pád totalitárních diktatur od Latinské Ameriky po východní Evropu, popř. rozšíření principu volného trhu ve světě.

Jak jde vidět, není snadné Fukuyamovu práci charakterizovat ani jako vyloženě optimistickou, ani jako pesimistickou (Abbott 2002: 426). Pokud však jde o Fukuyamovu základní myšlenku konce historie, nakažen Hegelovým optimismem a inspirován dalšími postavami spekulativní filozofické historie jako např. Condorcet, Herder, Kant, Comte, Marx či Toynbee jsou jeho vize jednoznačně optimistické a nikoliv pesimistické (Farrenkopf 1995).

¹³⁴ Pro argumentaci na toto téma viz např. Waltz (2000).

Z uvedeného výčtu podobností shod a odlišností obou konceptů může být konstatováno, že konec historie a střet civilizací jsou v mnohém neslučitelné, i když zároveň také komplementární (Kapustin 2009: 162). Proto jejich syntéza je kontraproduktivní; obě by měly zůstat oddělené, není nutnost se snažit o jejich „umělé“ slučování, neboť tak, jak jsou, budou nejlépe plnit svoji funkci, tj. nabízet parciální pohled na svět.

V tomto ohledu konec historie a střet civilizací nevystupují vůči sobě jako rivalitní, vzájemně se vylučující se koncepty světa (Kelleher – Klein 1999). Naopak se zdá, že oba koncepty koexistují. Praxe prokázala (viz kap. 2.1.4, kap. 3), že jevy nastíněné koncem historie a střetem civilizací, ne-li v globálním, pak určitě v lokálním měřítku, se ve světě dějí zároveň (i když nikoliv ve své úplnosti).

Pomyslný souboj obou konce historie a střetu civilizací si můžeme představit jako časovou osu, na níž se historický svět transformuje na svět posthistorický (=podstata Fukuyamovy teorie), přičemž do tohoto vývoje nenadále a zprudka zasahuje Huntingtonova teorie střetu civilizací; jinými slovy Fukuyamovy ideje se může prosazovat v dlouhém období, zatímco Huntingtonova teorie může docela dobře vysvětlovat lokální dění v několika následujících dekádách. Z toho vzniká mylný dojem, že se obě teorie periodicky střídají. Ve skutečnosti ale paralelně fungují vedle sebe.

Toto schéma světového dění ve smyslu konce historie a střetu civilizací si můžeme načrtnout pomocí následujících událostí: po 11. září 2001 bylo jasné, že se liberalismus ve světě neprosadil v takovém rozsahu, jak se předpokládalo v 90. letech minulého století. Dokonce i sám Fukuyama připustil (Weber 2005: 152), že liberalismus jako ideální forma politické a sociální organizace se dosud po světě nerozšířil (Fukuyama byl totiž přesvědčen, že demokratické zřízení je vhodné pro každého bez ohledu na jeho historii, sociálněkulturní tradice, morálku atd.). On a jiní triumfalističtí liberálové nedokázali předpovědět, jak mohou neliberální jednotlivci ochotní obětovat se pro něco, o čem věřili, že to představuje čistší ideál a větší dobro než cokoliv, co nabízí liberalismus, destabilizovat jejich představy.

Teroristickými útoky se sice potvrdila představa světového dění, kterou narýsoval Huntington, na druhé straně se díky politice Bushovy administrativy v americké zahraniční politice začaly ještě silněji prosazovat neokonzervativní ideje (McClelland 2011). Jinými slovy jakoby na pozadí střetu civilizací (která mohla být brána jako záminka) probíhala „násilná“ přeměna historického světa ve svět posthistorický. Vládu Huntingtonova paradigmatu pojící se s prezidentským dvojvládím G. Bushe ukončily až události arabského jara, kdy pomyslnou štafetu převzalo zase Fukuyamovo paradigma (arabské jaro bylo „oslavováno“ jako potvrzení pravdivosti Fukuyamovy teorie).

Fukuyama nevěřil, že události spjaté s 11. zářím 2001 zásadně vyvrátily jeho teorii, i když k sobě přitáhl celosvětovou pozornost konkurenční střet civilizací. Ve Fukuyamově metafoře je modernita příliš „těžký vlak“, aby se nechal vykolejit těmito událostmi.

V žádném případě se ale nedá říci, že by jedna ideje (tj. buď konec historie, anebo střet civilizací) jednoznačně předčila ve svých kvalitách a pravdivosti tu druhou. Na základě předchozího textu disertační práce a Mehtovy charakteristiky (2011: 35) idejí ve smyslu, kdy nějaká ideje převládá nad jinou, není nutné hodnotit obě práce ve smyslu „lepší – horší“.

3 Aplikační část

Ve své knize „*Střet civilizací*“ (2001) měl Huntington problém civilizačně zařadit kontinent Latinské Ameriky. V této souvislosti navrhoval tuto oblast považovat buď za subcivilizaci uvnitř západní civilizace, anebo za samotnou civilizaci úzce spojenou se Západem, přičemž je ale rozpolcena v otázce své příslušnosti k Západu.

Nové uskupení, které se v Jižní Americe zrodilo v roce 2004 jako Společenství jihoamerických národů (CSN) a v roce 2008 bylo přejmenováno na Unii jihoamerických národů (UNASUR)¹³⁵, pomáhá tuto otázku rozhodnout. V tomto bloku dvanácti kooperujících států (Argentina, Bolívie, Brazílie, Chile, Kolumbie, Ekvádor, Guayana, Paraguay, Peru, Surinam, Uruguay, Venezuela) můžeme spatřovat reprezentanta jihoamerické civilizace, protože zde najdeme celou řadu prvků, se kterými pracuje Huntington při svém vymezení civilizace.

UNASUR byl vytvořen po vzoru EU; zakládá se na společné identitě a sdílených hodnotách, kromě snahy modernizovat region a zvýšit životní úroveň svých obyvatel je zde lehce rozpoznatelná i bezpečnostní dimenze spolupráce. Ta má podobu Jihoamerické bezpečnostní rady (CSD), která zjevně odráží brazilskou snahu hrát v regionu Jižní Ameriky primární roli. Brazílie se profiluje jako nový vůdce regionu, v huntingtonovské terminologii jako ústřední stát civilizace.

Na příkladu UNASURu může být také zodpovězena otázka Huntingtonem avizované rozpolcené příslušnosti k Západu. UNASUR (a potažmo nová jihoamerická civilizace) se snaží na mezinárodní scéně vystupovat jako samostatný, nezávislý aktér. Zatímco se UNASUR snaží rozvíjet přátelské vztahy vůči EU, k hlavní větvi západní civilizace, Spojeným státům, je jeho vztah velmi nejednotný: některé země uskupení mají s USA více než vřelé vztahy (např. Kolumbie), jiné spíše negativní a odmítavé (Brazílie, Venezuela).

Kvalitativně odlišný obrázek pro ilustrování teorií konec historie a střet civilizací nabízí druhá případová studie, která pojednává o Šanghajské organizaci pro spolupráci. Na jedné straně v porovnání s UNASUREm zde najdeme spoustu styčných bodů: soudobý fenomén, integrační uskupení, cíl modernizace území, spolupráce přesahující do oblasti bezpečnosti, identifikace vůdce (či ústředního státu) regionu.

Na druhé straně je zde jednoznačně popřen civilizační princip, což by dávalo tušit, že případová studie o SCO je pro testování validity střetu civilizací nevhodná. Proti tomuto závěru však hovoří následující důvody: 1) výše zmíněné styčné plochy mezi oběma uskupeními snad částečně ospravedlňují, že je k SCO přistupováno analogicky jako k UNASURu, byť Huntington nikdy neoznačil SCO jako civilizaci; 2) teorie konec historie a střet civilizací aspirují na označení „globální“, tj. platící kdekoliv, nikoliv pouze v určité

¹³⁵ Zakládající smlouva UNASURu byla podepsána v brazilské Brasílii 23. května 2008; tato organizace pak získala právní podobu 30. listopadu 2011, kdy Zakládající smlouva byla podepsána devíti jejími členy; ratifikační proces skončil v roce 2011.

oblasti; proto by měly umět reflektovat a vysvětlit analogické fenomény v různých částech planety; 3) SCO vzhledem ke svému rozsahu a významu představuje velmi významného aktéra v současných mezinárodních vztazích. Každá relevantní teorie, která chce být považována za aktuální, musí umět s těmito jevy pracovat a zacházet; 4) případová studie SCO umožňuje zkoumat teorii střet civilizací z druhé strany, tj. v jejím negativním vyjádření: je opravdu kooperace mezi státy z různých civilizačních okruhů nemožná? Činí různá civilizační příslušnost kooperaci v bezpečnostních otázkách nemyslitelnou? Musíme nutně očekávat anarchii na území, které sestává z více civilizačních okruhů, jak to předpokládá teorie střetu civilizací a bylo vymezeno v Úvodu této práce?

Proto není nutné *a priori* odmítat SCO. Spíše naopak. Nejenom UNASUR, ale především SCO může dobře ilustrovat interpretační možnosti a dosah teorií konec historie a střet civilizací, popř. odkrýt jejich přednosti, anebo slabiny, a tak lépe pochopit význam obou teorií v rámci teorií mezinárodních vztahů.

Nejdříve jsou obě integrační uskupení ve svých významných, relevantních a souvislých rysech (viz Úvod) popsána (kap. 3.1 a kap. 3.2) a následně interpretována s ohledem na teorie konec historie a střet civilizací (kap. 3.3).

3.1 Unie jihoamerických národů

Latinská Amerika od začátku 90. let minulého století praktikovala tzv. otevřený regionalismus, kdy se různé státy tohoto kontinentu pokoušely sdružovat a spolupracovat s cílem zlepšit své postavení v rámci mezinárodního systému, čelit různým výzvám ekonomického, sociálního, politického a bezpečnostního rázu a to vše v podmínkách silícího procesu globalizace. Tato spolupráce na ekonomickém poli spočívala v otevřenosti vůči vnějším subjektům a snaze udržet si preferenční statut pro členské země s perspektivou vyšší konkurenceschopnosti a ekonomické efektivity.

Po skončení studené války byl nejdůležitější regionální iniciativou v Latinské Americe MERCOSUR. Toto sdružení se ale postupně ocitalo v krizi díky neefektivnosti svých institucí v realizaci společných cílů, které představovaly impuls pro její členské státy angažovat se v procesu regionální integrace; např. brazilská motivace pro účast v uskupení byla poháněna strategickými (spíše než obchodními) úvahami: Brazílie chtěla zlepšit své mezinárodní postavení a následně i vyjednávací pozici; proto měla Brazílie zájem spíše na celní unii než na „pouhé“ zóně volného obchodu.

Postupně ale „otevřený regionalismus“ soustředěný okolo obchodní liberalizace upadal. Rýsovala se nová forma regionalismu, kdy převládala politická agenda a bezpečnost; další vize rozvoje se ostře a kriticky vymezovaly vůči Washingtonskému konsensu, obchodní agenda v integračních snahách ztrácela na významu. Zájem se soustředil na otázky sociální koheze, odstraňování asymetrií, „pozitivní“ integrace založené na formulaci společných politik v sektorech jako energie, infrastruktura, finance a regionální bezpečnost.

Příkladem tohoto postliberálního regionalismu je UNASUR¹³⁶. Ať už to byly ALBA (Bolivarian Alternative for the Americas neboli Alternativa Bolivariana para América Latina y el Caribe neboli ALBA), TCP (Tratado Comercial de los Pueblos neboli the Trade Treaty of the Peoples), OTAS (the South Atlantic Treaty Organisation = la Organización del Tratado del Atlántico Sur or OTAS), anebo Organizace jihoamerických států (navržená ekvádorským prezidentem Correou), která měla nahradit OAS (Organizaci jihoamerických států), UNASUR byl formulován v přesnějším znění než všechny tyto dohody. Nebyly sice zahrnuty otázky obchodní integrace, ale spojenectví států bylo projevem jejich politické vůle.

UNASUR měl být regionálně funkčním prostorem pro výše zmiňované agendy (energie, sociální koheze, infrastruktura, regionální bezpečnost atd.). V zamýšlené politice rozvoje s cílem podpory ekonomického růstu a sociální koheze nový kooperační model chtěl vést také k tomu, aby jihoamerický kontinent měl relevantnější roli v globálním systému složeného ze silných regionů a efektivního multilateralismu.

V souvislosti se vznikem UNASURu významný představitel a hráč tohoto uskupení, venezuelský prezident Hugo Chávez prohlásil¹³⁷, že UNASUR je garancí jihoamerického projektu nezávislosti a ochranou před CIA a jejich „teroristickou sítí“ a jiných „destabilizujících faktorů“ (např. Chávez se při svém hodnocení ofenzívy OSN v Libyi vyjádřil v tom duchu, že se jedná o „barbarství“ srovnatelné s něčím, co se v Americe stalo před 500 lety, když sem připluly lodě z Evropy a indiánské obyvatelstvo bylo vyhlazeno“). UNASUR se měl stát zónou míru a demokracie.

UNASUR byl výsledkem brazilského geopolitického plánu, který vycházel z předpokladu, že Mexiko a Střední Amerika budou čím dál těsněji napojeny na USA. UNASUR tedy představuje funkční projekt jihoamerického, nikoliv latinskoamerického regionalismu, neboť Mexiko jako jediný potenciální rival Brazílie měl zůstat stranou. Brazílie využila vnější politické slabosti mexického prezidenta Vicenta Foxe a jeho silné orientace na USA, aby se stala „přirozeným“ lídrem regionu.

Brazílie tedy měla eminentní zájem na tom, aby ze „svého“ uskupení vyloučila Mexiko. Nicméně postupem doby se i díky tlaku jiných členů UNASURu měly brány na vstup otevírat i pro jiné zájemce (vč. Mexika) o regionální spolupráci. Mexiko brzy poznalo výhody a prospěšnost členství UNASURu a chtělo se stát jeho přidruženým členem¹³⁸.

Hledání společné jihoamerické identity (nejen v obranných otázkách) musí respektovat tři velké regiony kontinentu: Andy, Río de la Plata a Amazonii¹³⁹. V této souvislosti vyvstává legitimní otázka, zda je možné hovořit o jihoamerické identitě, zda něco takového existuje.

¹³⁶Ve skutečnosti se projekt UNASURu rodil dříve než v postliberálním období, nelze ho tedy přičítat jen vládě prezidenta Luly da Silva. Odpovídal dlouhodobým strategiím Brazílie, poprvé se návrhy na jeho zřízení v podobě vytvoření zóny volného obchodu objevily již v roce 1993. Zatímco obchodní dohody postupovaly pomalu, vláda Cardosa se pokusila klást větší důraz na politické záležitosti.

¹³⁷ EFE NEWS SERVICE (2011): Mexico está interesado en convertirse en Estado asociado de la UNASUR. *EFE News Service*, Mar 30, 2011.

¹³⁸ EFE NEWS SERVICE (2011): México está interesado en convertirse en Estado asociado de la UNASUR. *EFE News Service*, Mar 30, 2011.

¹³⁹ BBC WORLDWIDE LIMITED (2008): South American Defence Council will not be anti-US says Brazilian minister. *BBC Monitoring Americas*. May 1, 2008.

Zakládá se identita vyloženě na geografické poloze, anebo také na faktorech etnických, kulturních a ideologických? Z této perspektivy působí poněkud nesrozumitelně, proč by z integračního uskupení měly být vyloučeno Mexiko a země střední Ameriky (nabízí se vysvětlení, že Mexiko bylo vyloučeno na popud Brazílie, která si nepřála mít v novém uskupení silného rivala).

Nicméně v případě UNASURu najdeme několik iniciativ, které souvisí s budováním společné identity. K utužení jihoamerické jednoty přispěl např. VI. summit UNASURu pořádaný v Limě, kdy členské země uskupení vyjádřily podporu myšlenky jihoamerického občanství (tj. budování společné identity).

V této souvislosti peruánský prezident Ollanta Humala řekl¹⁴⁰: „činíme velké kroky k našemu cíli – vytvoření jednotného jihoamerického občanství; UNASUR je region, který musí zodpovědně přispívat k rozvoji nového mezinárodního řádu, kde bude vládnout více solidarity a tolerance, kde rozvoj není nekompatibilní se štěstím, ale naopak, kde (štěstí) je cíl“.

UNASUR se i jinak snaží vystupovat jednotně a semknutě. Např. podpořil svého člena, Ekvádor, když Britové pohrozili, že přeruší diplomatické vztahy (resp. nechají zavřít ekvádorskou ambasádu v Londýně), aby mohl být zatčen zakladatel WikiLeaks Julián Assange. Ten byl viněn ze šíření tajných (zvláště amerických) dokumentů prostřednictvím WikiLeaks a stíhán Švýcarskem kvůli spáchání sexuálních deliktů. Příčinou diplomatické roztržky mezi Velkou Británií a Ekvádorem bylo, že mu tato jihoamerická země poskytla azyl na své ambasádě v Londýně¹⁴¹.

Je možné podat i jiné důkazy deklarované jednoty UNASURu, kdy jeho zástupci předali generálnímu sekretáři OSN Pan Ki-munovi prohlášení o jednomyslné podpoře Argentiny v kauze Falklandy. UNASUR rovněž protestoval proti zadržení leteckého speciálu s bolivijským prezidentem Evo Moralem na palubě ve Vídni kvůli podezření, že se zde nachází bývalý technik amerických tajných služeb a uprchlík před americkou spravedlností Edward Snowden. UNASUR se kromě toho deklaroval jako mírotvorce: např. vyzýval k zachování míru na Korejském poloostrově¹⁴². Z výše uvedených důvodů Mejía věřila¹⁴³, že z UNASURu se stává „nová regionální mocnost“ s globálním přesahem.

CSN stála na třech pilířích: 1) shoda a koordinace vnějších politik s cílem potvrdit Jižní Ameriku jako regionální uskupení v systému zahraničních vztahů; 2) součástí je konvergence CAN (Comunidad Andina de Naciones neboli Andské společenství národů), MERCOSURu (Mercado Común del Sur = Společný trh jihu) a Chile, Guyany a Surinamu do ALCSA (El Área de Libre Comercio de Sur neboli Zóna volného trhu Jižní Ameriky); 3) je to integrace fyzická, energetická a komunikačních technologií v Jižní Americe.

¹⁴⁰ XINHUA NEWS AGENCY (2012): UNASUR summit promotes South American citizenship. *Xinhua News Agency*, Nov 30, 2012.

¹⁴¹ EFE News Service (2012): Unasur respalda a Ecuador y exhorta a diálogo para solucionar pulso. *EFE News Service*, Aug 19, 2012.

¹⁴² EFE NEWS SERVICE, Inc. (2013): UNASUR urge a preservar la paz en la península coreana. *EFE News Services, Inc.* Apr 1, 2013.

¹⁴³ EFE NEWS SERVICE (2011): Mejía cree que UNASUR se está posicionando como un „nuevo poder emergence“. *EFE News Service*, Jun 16, 2011.

Nové uskupení mělo svým členům přinést řadu výhod. Pro Chile se UNASUR mohl stát arénou pro otupení potenciální nestability a konfliktu s Bolívií a Argentinou, popř. pomoci vyřešit problémy s energetickou bezpečností a přístupem na jihoamerický trh s plynem či usnadnit import jejich produkce na jihoamerický trh, aniž se muselo podrobovat „diktátu“ MERCOSURu.

Pro Bolívií UNASUR mohl vytvořit stabilní trh pro vývoz plynu a také přinést regionální oporu pro reformní program prezidenta Moralese, což by jistě přispělo ke stabilitě Bolívie a jejímu snazšímu přístupu do přístavů Tichého oceánu. Peru by díky UNASURu zase mohla posílit svou úlohu jako „brána“ do Pacifiku a realizovat tak svou strategii mezinárodního napojení na asijské země (totiž energetická integrace prostřednictvím UNASURu měla vytvořit důležitý trh pro vývoz plynu). Kolumbie pak mohla získat diverzifikaci svých vnějších vztahů, protože byla velmi závislá na USA a díky UNASURu mohla zlepšit své bilaterální vztahy s Venezuelou. Tato země naopak měla zájem na uskupení podobné UNASURu, protože v tom viděla příležitost pro rozvoj své energetické strategie v Jižní Americe a propagaci integračního „bolívarského“ projektu prezidenta Cháveze. Ekvádor, Uruguay, Paraguay zase toužily zlepšit své mezinárodní postavení.

Jak jde vidět, motivace nechyběla a výsledky přišly brzy také. Ještě před přejmenováním CSN na UNASUR došlo k setkání zástupců CSN s představiteli Africké unie (30. listopadu 2006) v Nigérii, kde se dosáhlo dohody o spolupráci na reformě OSN. O rok dříve (11. května 2005) se jihoamerické země CSN setkaly s arabskými zeměmi v Brazílii s cílem otevřít nové trhy.

Nové integrační uskupení se pochopitelně nevyhnulo problémům. Počítat se muselo např. se střetem vizí Venezuely a Brazílie o povaze ekonomické a institucionální orientace.

V každém případě vytvoření UNASURu přineslo prospěch všem svým členům. Např. toto silné, pevné a soudržné uskupení si mohlo dovolit čelit finanční krizi společně¹⁴⁴. Země UNASURu se rozhodly¹⁴⁵ vsadit na vlastní vnitřní trh, když byly krizí zasaženy velké ekonomiky. Právě v této době se členové UNASURu domluvili, že zkonsolidují blok a postoupí od pouhých politických kroků směřujících k obraně demokracie a regionálního míru ke koordinaci v oblasti ekonomiky¹⁴⁶, a tak budou společně čelit globální krizi (do té doby země UNASURu řešily jen situace, které destabilizovaly region, popř. urovnávaly konflikty mezi sousedy)¹⁴⁷.

V rámci svého nového zaměření UNASUR navázal užší obchodní vztahy s Čínou¹⁴⁸, dohodl¹⁴⁹ se na rozvojovém plánu infrastruktury pro roky 2012-2022, uzavřely se dohody¹⁵⁰

¹⁴⁴ NOTICIAS FINANCIERAS (2011): Países de la UNASUR se reúnen para acordar medidas de protección ante la crisis. *NOTICIAS FINANCIERAS*, Nov 25, 2011.

¹⁴⁵ EFE NEWS SERVICE (2011): UNASUR decidida a apostar a su mercado ante decadencia de grandes economías. *EFE News Service*, Nov 25, 2011.

¹⁴⁶ KIDD, Natalia (2011): La UNASUR se consolida no paso de la acción política al terreno económico. *EFE News Service*, Aug 13, 2011.

¹⁴⁷ V této souvislosti je třeba si uvědomit ekonomickou sílu regionu: podle údajů ECLAC 12 zemí UNASURu čítá 391,8 mil. obyvatel, což představuje 68% jihoamerické populace a 5,7% světové populace; celkový HDP UNASURu se rovná 5,9% světového HDP.

¹⁴⁸ CEIS (2011): Interview: UNASUR to strengthen ties with China. *Xinhua News Agency – CEIS*, Jul 28, 2011.

podporující regionální obchod, vytvořilo se Centrum strategických studií a schválilo se opatření na posílení důvěry ve vojenských otázkách¹⁵¹. UNASUR v rámci své bezpečnostní politiky navrhl¹⁵² výrobu letadel.

Díky společnému úsilí se podařilo snížit chudobu v regionu na nejnižší úroveň od roku 1990, v roce 2010 míra nezaměstnanosti představovala 7,9% a uspělo se rovněž ve snížení majetkových nerovností, třebaže to stále představuje velký problém Latinské Ameriky¹⁵³, jak se vyjádřil¹⁵⁴ (Sanz 2011) ekvádorský ministr obrany Ponce Cavallos.

V souvislosti s UNASUREm však vyvstává několik důležitých otázek, které si žádají odpověď: čím se bude UNASUR lišit od jiných regionálních uskupení, čím bude tato organizace jiná?, bude disponovat dostatkem autority a síly k dynamickému rozvoji bez USA?, bude její byrokratický aparát podobný EU, popř. jakou bude mít podobu? jak velkou část pravomocí se budou členské státy ochotny vzdát ve prospěch UNASURu, tj. jakou váhu bude hrát faktor supraracionalismu?

Každopádně sílil optimismus, že UNASUR bez USA jako svého člena by mohl fungovat směrem k účinnější regionální integraci (tj. k cíli, který se OAS ve velkém nezdařilo dosáhnout za 60 let své existence).

Role UNASURu jako garanta stability a míru v regionu se projeví ve čtyřech případech: za prvé, zavraždění Raúla Reyese, lídra FARC (Revolučních ozbrojených sil Kolumbie). Konsekvence plynoucí z útoku Kolumbie na partyzánské tábory nacházející se na území Ekvádoru v březnu 2008 hrozily přerůst v ozbrojený konflikt mezi Kolumbií, Venezuelou a Ekvádorem; do věci se přimíchali i Američané, kteří chtěli intervenovat ve prospěch Kolumbie a jejího tehdejšího prezidenta Álara Uribeho; v konečných důsledcích tato událost dala podnět (a možná i záminku) ke vzniku CSN, která do značné míry omezuje vliv OAS (Organizaci amerických států) v oblasti Jižní Ameriky.

Tím však „problém Kolumbie“ nebyl vyřešen. V srpnu 2009 UNASUR dostal nový *raison d'être*. Věc se týkala kolumbijského povolení pro Američany používat jejich vojenské základny. V důsledku toho se zvýšilo napětí mezi Bogotou a Caracasem (existovala možnost ozbrojeného konfliktu mezi Venezuelou a Kolumbií, navíc sílila brazilská obava z narůstající přítomnosti amerických sil na hranici Amazonie); stal se z toho regionální problém, UNASUR dostala příležitost zasáhnout.

¹⁴⁹ XINHUA NEWS AGENCY (2011): UNASUR agrees on infrastructure plan for 2012-2022. *Xinhua News Agency*, Nov 30, 2011.

¹⁵⁰ XINHUA NEWS AGENCY (2011): UNASUR agree to promote Latin America's regional trade. *Xinhua News Agency*, Nov 26, 2011.

¹⁵¹ EFE NEWS SERVICE (2010): UNASUR crea Centro Estudios Estratégicos y aprueba medidas confianza militar. *EFE News Service* May 7, 2010.

¹⁵² EFE NEWS SERVICE (2011): UNASUR enfoca sus políticas de Defensa en propuesta de fabricación de aviones. *EFE News Service*, Nov 11, 2011.

¹⁵³ EFE NEWS SERVICE (2011): Países de UNASUR reducen desempleo al 7,9%, pero inequidad sigue pendiente. *EFE News Service*, Jul 26, 2011.

¹⁵⁴ SANZ, Juan Antonio (2011): UNASUR, clave para defender la democracia en Suramérica, según Ponce Cevallos. *EFE News Service*, Jun 16, 2011.

Za druhé, vnitřní konflikt v Bolívii (srpen – září 2008) vážně hrozící propuknutím občanské války s dalekosáhlým dopadem pro celý region.

Za třetí, puč v Ekvádoru z 30. září 2010. Rafael Correa se stal prezidentem 15. ledna 2007 mj. s mandátem dát nový impuls ekvádorské politice (do té doby byla ekvádorská politika do značné míry svázaná s politikou Bílého domu, který měl až do osudných útoků z 11. září 2001 prvořadý zájem o andskou oblast).

Ekvádor se do nástupu Correy příliš nelišil od ostatních zemí andského regionu: byl poznamenán institucionální nestabilitou, permanentní ekonomickou krizí a endemickou chudobou mas doprovázenou sociálními protesty. Na konci první dekády 21. století se Washingtonský konsensus, resp. s tím spjaté myšlenky neoliberalismu začaly považovat v Latinské Americe za překonané; na chod ekonomiky začaly mít větší vliv zásahy státu a jeho reformy.

I když Correa nechtěl zpřetrhat veškeré vztahy s USA (do té doby to byl hlavní obchodní partner Ekvádoru) a opustit Andské společenství (Comunidad Andina), které vykonávalo v Ekvádoru silný vliv, padlo rozhodnutí diverzifikovat obchodní vazby i s jinými zeměmi Latinské Ameriky. Byly navázány styky s Alianza Bolivariana para los Pueblos de Nuestra América (Bolívarský svaz pro lid naší Ameriky – tzv. ALBA). Correa se rovněž rozhodl utužit ekvádorské vztahy v rámci UNASURu (Ekvádor byl spolu s Brazílií a Venezuelou jedním z nejhlasitějších zastánců toho uskupení, Ekvádorci se rovněž vehementně zasazovali o zvolení Néstora Kirchnera generálním sekretářem UNASURu). Ekvádor tak přestal být zemí výhradně napojenou na Spojené státy americké ve smyslu své zahraniční politiky soustředěné na obchod a boj proti drogovým kartelům.

Proti reformám Rafaela Correy se však vytvořila silná opozice ze strany politických stran, masmédií, odborů a v neposlední řadě i původního obyvatelstva. 30. září 2010 došlo k destabilizaci země různými opozičními skupinami, což bylo ze strany OSN, UNASURu a jejich členských zemí charakterizováno jako pokus o státní převrat z politických pohnutek. Vše začalo protestem proti zákonu o veřejné službě, který vedla národní policie; policisté šli do stávk, došlo k převzetí kontroly nad letištěm v Quito a budovy Parlamentu; vše skončilo únosem prezidenta Correy. Tyto nepokoje si vyžádaly celkem 10 obětí¹⁵⁵.

Poté v této záležitosti následovala celá řada diplomatických kroků. Země UNASURu byly urgentně svolány do Buenos Aires. Byla přijata dohoda na zachování hodnot jako institucionální demokratické zřízení, respektování stavu práva, ústavního pořádku a lidských práv nebo požadavek sociálního smíru. Zároveň byl odsouzen státní puč a únos Correy. Byl vznesen požadavek návratu k institucionálnímu normálu. Odpovědní za puč měli být pohnáni k trestní zodpovědnosti.

¹⁵⁵ Podobnost s tím, co se stalo v Ekvádoru, najdeme i v jiných zemích Latinské Ameriky jako např. pokus o státní převrat vedený proti Hugo Chávezovi ve Venezuele z roku 2002, násilné sesazení Jeana Bertranda Aristideho na Haiti v roce 2004, občanský konflikt v Bolívii, který přímo mířil proti demokratickému režimu Evo Moralese či vyhnání prezidenta Manuela Zelaya z Hondurasu v roce 2009. I sami Ekvádorci si již v roce 1997 zažili podobnou nestabilitu o třináct let později.

Tento příklad vytvořil precedens pro další jednání UNASURu v podobných situacích jiných členských zemí (např. uzavření hranic, zastavení vzájemného obchodu, letecké přepravy, poskytování služeb atd.). Výsledkem byla tzv. „demokratická klauzule“, která byla na Čtvrtém (řádném) summitu konaném 26. listopadu 2010 v Guyaně implementována jako dodatek (tzv. „*Protocolo Adicional*“) k Zakládající smlouvě. Demokratická klauzule se stala nejdůležitějším interpretačním nástrojem pro UNASUR, jak si má počínat v podobných (krizových) situacích.

UNASUR se řídil touto klauzulí poté, co se ve vyostřené volební kampani spjaté se smrtí Hugo Cháveze (zemřel 5. března 2013) stal novým venezuelským prezidentem Nicolás Maduro. Tehdy se představitelé UNASURu setkali na mimořádném summitu v Limě, aby se zabývali situací v této nanejvýš polarizované zemi, poněvadž těsný volební výsledek vyvolal sociální a politické nepokoje; při této příležitosti v obavě před rozšířením těchto nepokojů do celého regionu peruánský prezident Ollanta Humala řekl¹⁵⁶, že UNASUR bude vždy podporovat demokratické procesy v celém regionu Jižní Ameriky. Jinými slovy vyjádřil myšlenku, že „ideje a duch UNASURu spočívá v pomáhání kooperativně utužovat demokracii v regionu“.

Za čtvrté, institucionální destabilizace, ke které došlo v Paraguay v červnu 2012, vedla až k sesazení tehdejšího prezidenta Fernanda Luga. Tento případ na rozdíl od předchozího ukazuje na obtíže UNASURu, když se musí čelit „vnitřnímu nahlodávání a rozkládání“ demokratického režimu. Paraguayi bylo pozastaveno členství v UNASURu, dokud se zde neobnoví demokratický řád (sesazení Luga bylo totiž UNASUREm považováno za porušení práva). K obnovení členství Paraguaye UNASURu došlo až po zvolení dalšího paraguayského prezidenta zvoleného Horacia Cartése 15. srpna 2013.

3.1.1 Jihoamerická rada pro bezpečnost

V Mexiku 2003 se z podnětu OAS konala mimořádná konference o bezpečnosti na západní polokouli. Bylo stanoveno, že bezpečnost je vícerozměrný koncept ovlivněný faktory politickými, ekonomickými, sociálními, sanitárními a životního prostředí. Tímto usnesením dochází k praktické ukázce tzv. „sekuritizace jevů“ (Waever, Buzan). Tradiční hrozby jako mezistátní konflikty, útok z jiného kontinentu mají sice pořád svou relevanci na kontinentu a zdaleka ještě nezmizely, ale pro Jižní Ameriku mají větší váhu tzv. hrozby nové: terorismus, nelegální obchod, organizovaný zločin, obchod s bílým masem, kybernetické zločiny, zhoršování životního prostředí, AIDS, extrémní chudoba. To vše může vést k vnitrostátní destabilizaci a pučistickým převratům, se kterými má Latinská Amerika bohaté historické zkušenosti.

UNASUR nebyl od svého vzniku zformován jako multilaterální entita, jejímž posláním by byla mediace v případech mezinárodních konfliktů (tedy v zaměření na tradiční hrozby), nýbrž jako organizace zaměřená na detekci, doporučení a koordinaci různých forem a možností regionální spolupráce (tedy spíše s ohledem na nové hrozby). Základní přínos

¹⁵⁶ PAEZ, Angel (2013): LATAM: UNASUR backs Venezuelan president and calls for peace. *Global Information Network*, Apr 19, 2013.

UNASURU spočívá v posilování demokratických režimů v regionu a také v předcházení jejich ohrožení.

Jelikož se UNASUR vyznačuje minimální institucionalizovanou strukturou, stal se z něj významný aktér zaručující nejen demokratickou kontinuitu v těch zemích, které jsou ohrožené destabilizací, ale také ve snaze zajistit mír a řešení konfliktů vytvořením různých diskusních fór, platform pro dialog a multilaterální kooperaci.

Nutno však říci, že proces řešení konfliktů na mezinárodní scéně stále představuje slabý bod v rámci politické a institucionální agendy UNASURu. Tento nedostatek se pokouší zaplnit prezidentské dohody a rezoluce vydané lídry členských zemí bloku. Prezidentské summity slouží jako zdroj v hledání inovativních řešení. Obrací se jak k národním problémům, tak i mezinárodní situaci. Prezidentské summity se tak staly tradičním mechanismem pro řešení problémů v zemích, kterých se to přímo týkalo, ale i v jiných zemích regionu.

Čas UNASURu jako mediátora a stabilizačního orgánu regionu přišla v březnu 2008, kdy došlo k nezákonnému vpadnutí kolumbijské armády na území Ekvádoru. Tento incident skončil smrtí druhého velitele FARC, Raúla Reyese. Poté naplno vzplálo diplomatické napětí mezi kolumbijským prezidentem Uribem a jeho ekvádorským protějškem Correou, který měl podporu venezuelského prezidenta Cháveze. Ekvádor prohlásil, že Kolumbie je spojencem Washingtonu a přerušil diplomatické styky s touto zemí.

Země andského regionu se ocitly na pokraji ozbrojeného konfliktu, který mohl nepříznivě zasáhnout celou západní polokouli, neboť se klidně mohl rozšířit i mimo oblast přímého konfliktu. Jelikož cena ropy stoupala a země regionu zvyšovaly své výdaje na obranu, proces integrace v Latinské Americe ustával a ocitl se v krizi.

Regionální střet v Huntingtonově chápání (tj. jakási místa střetu) se v Latinské Americe ubírá (resp. ubíral v té době) po třech liniích: 1) fragmentace (díky hegemonickým aspiracím nového aktéra, venezuelského prezidenta Cháveze, který svou expanzi financoval z velkých ropných příjmů; Chávez rozdělil region podle ideologického kritéria, tj. na země, které podepsaly smlouvy o volném obchodě s USA a které nikoliv; to je možné považovat za základní kámen určování vzájemných vztahů), 2) intervence (to je přirozený následek fragmentace a intervence je již konflikt), 3) přímý konflikt.

Region v krizi, to byl okamžik, aby se do celé věci vložil UNASUR. Po jeho stručném, ale intenzivním jednání došlo k téměř jednomyslnému odsouzení kolumbijské akce; nepřátelství mezi Kolumbií a Ekvádorem tím však pořád doutnalo. V listopadu 2008 se sešli lídři Rijské skupiny, podali si ruce, ale vzájemné animozity tím neskončily. Brazílský prezident Lula da Silva viděl v probíhající konfrontaci příležitost, aby se všemi členy UNASURu vytvořil obrannou entitu, která by rozvíjela regionální mír a prosazovala řešení konfliktů prostřednictvím vojenské spolupráce.

A tak na základě jednohlasné dohody šéfů států UNASURu, kteří se sešli v Brazílii 16. prosince 2008, byla v březnu následujícího roku založena Jihoamerická rada pro bezpečnost

(CSD: South American Defense Council)¹⁵⁷ vytvořená jako konzultační, kooperační a koordinační orgán UNASURu v záležitostech obrany (tato dohoda byla později ratifikovaná národními parlamenty a stala se součástí vnitřní legislativy)¹⁵⁸.

Později Lula da Silva¹⁵⁹, jeden z hlavních iniciátorů vytvoření CSD řekl¹⁶⁰, že díky této organizaci se její členské země stanou „silnější a suverénnější“ neboli dojde ke změně geopolitiky Jižní Ameriky: bude jednodušší vyjednávat s jinými integračními bloky a rozvíjet region propojením železnic, dálnic, mostů atd. Vize obrany regionu měla vycházet ze společných hodnot a principů při současném respektování suverenity a teritoriální integrity národů. Podle Luly¹⁶¹ UNASUR byl vytvořen pro celý region, nikoliv ku prospěchu jednoho nebo druhého, ale ku prospěchu všech.

Kromě toho Brazílie svou iniciativou zamýšlela řešit: 1) vůdcovství v regionu: Brazílie je členem G20 a BRICS snaží se získat prestiž a světový vliv, aby dosáhla na křeslo v Radě bezpečnosti OSN jako její stálý člen; 2) podporu zbrojařství: Brazílie projevuje snahu ze sebe udělat hlavního dodavatele zbrojního arzenálu v regionu; 3) faktor Venezuela/Chávez: střežit Venezuelu, usměrňovat výdaje na armádu této země, ustanovit komunikační kanály pro případ krize, což je obvykle efektivnější cesta než řešení přes diplomaty.

Na začátku CSD řešila následující témata: jaký bude jeho mandát?; bude se podobat NATO? (CSD se profilovala jako konzultativní orgán charakteru zjevně politického, kdy se jedná o volnou kooperaci a základnu spolupráce bez závazných norem, strategií a politik zaměřených pouze na problematiku obrany); bude tam po vzoru NATO článek 5 o kolektivní bezpečnosti?; kde se bude nacházet centrála?; bude tato organizace otevřená také státům v Karibské oblasti?; v jakém vztahu bude Interamerická smlouva o reciproční pomoci (neboli Rio Treaty) vůči mandátu CSD?; kdy bude (bude-li) rozšířen americký status pozorovatele?; bude CSD financovat společná vojenská cvičení a bojové hry?; jak rozptýlit nedůvěru panující mezi některými jihoamerickými armádami a jejich posedlost (či národní povinnost) chránit národní suverenitu (viz např. historické spory mezi Chile a Peru, Venezuelou a Kolumbií a dalšími)?

¹⁵⁷ Samozřejmě CSD nebyla první iniciativa podobného druhu v Jižní Americe. Mezi předchůdce CSD můžeme zmínit JID (Meziamerickou juntou pro obranu – Junta Interamericana de Defensa) založenou 30. března 1942, TIAR (Meziamerická smlouva reciproční asistence – Tratado Interamericano de Asistencia Recíproca) podepsanou v září 1947, která se stala inspirací pro NATO a jeho článek 5, CMDA (Konference ministrů obrany amerických států a setkání nejvyšších představitelů), OEA (Organizace amerických států) vytvořená v roce 1948, popř. také v rámci OEA operující Komise hemisférické bezpečnosti (CSH – Comisión de Seguridad Hemisférica).

¹⁵⁸ Zárodky této iniciativy najdeme již v Zakládající smlouvě UNASURu, kde se pod písmenem s) praví: „výměna informací a zkušeností na poli obrany“.

¹⁵⁹ Lula byl jeden z hlavních iniciátorů CSD, ale nikoliv jediný. Návrh prosazoval i venezuelský prezident Chávez. Ten ostatně již v roce 2003 navrhl na způsob NATO vytvořit tzv. OTAS (Organización del Atlántico Sur). Motivace Brazílie a Venezuely se však liší: zatímco Chávez, proslulý silnou antiimperialistickou rétorikou, si chtěl udržet odstup od USA, pro Brazílii jednou ze silných pohnutek byla snaha získat křeslo stálého člena v Radě bezpečnosti OSN.

¹⁶⁰ INFO-PROD RESEARCH (Middle East): UNASUL to chase south american geopolitics. *Info-Prod Research (Middle East) Ltd.*, May 27, 2008.

¹⁶¹ BBC WORLDWIDE LIMITED (2008): Brazilian president says new South American grouping UNASUR to „benefit all“. *BBC Worldwide Limited*, May 24, 2008.

CSD (stejně jako UNASUR) zahrnuje 12 států (nutno ale dodat, že smlouva UNASURu v člancích 19 a 20 nevylučuje rozšíření tohoto uskupení na zbytek Latinské Ameriky).

Ministři obrany těchto států¹⁶² se poprvé setkali 10. března 2009 v Santiagu de Chile, aby společně prodiskutovali svůj hlavní cíl: konsolidaci Jižní Ameriky jako zóny míru, základny pro demokratickou stabilitu a všeobecný rozvoj lidu a příspěvek ke světovému míru.

Tato instituce měla rovněž posílit vzájemnou důvěru mezi historicky nepřátelskými útvary regionu, tj. postupně budovat jihoamerickou jednotu a koordinovat obranné strategie různých zemí. Za tímto účelem byl ustanoven mechanismus konzultací, který pomáhal předcházet konfliktům, popř. bezodkladně je řešit, jakmile se objeví. Dále se předložil plán na vytvoření konkrétních společných vojenských akcí.

Načrtlo se i financování instituce tak, aby vojenské výdaje každého členského státu byly co nejtransparentnější. Kromě toho si ministři slíbili spolupráci na zámořských a kontinentálních operacích peacekeepingu, pomoc při regionálních přírodních pohromách, humanitárních misích atd.

Rada však neměla představovat klasickou vojenskou alianci po vzoru NATO, tj. neměla držet vlastní armádu, plést se do rozhodování o nákupu zbrojního arzenálu ze strany jednotlivých členských zemí (přesto je možné říci, že jedním z cílů byla centralizace produkce obchodu zbraní v regionu).

CSD si předsevzala, že bude koordinovat aktivity armád členských zemí ve věcech míru a humanitárních akcí a posilovat kapacitu regionu na výrobu obranných systémů a vojenských technologií, pomáhat národním vládám v boji proti drogovým obchodníkům a organizovanému zločinu¹⁶³. Členské země se zavázaly, že vytvoří konsensus na posílení regionální kooperace v oblasti obrany. Byl dohodnut Akční plán pro roky 2009-2010.

Bylo dohodnuto, že CSD se bude scházet jednou za rok; tato setkání měla být obesílána ministry zahraničních věcí, resp. ministry obrany členských států a rozhodnutí měla být přijímat na základě konsensu. Tato setkání jsou řízena zemí, která zrovna předsedá UNASURu. Výkonná složka Rady se podle dohody mění každých šest měsíců a jejím úkolem je vypracovat Akční plán.

Mezi hlavní cíle CSD patří konsolidace Jižní Ameriky jako zóny míru a základny pro demokratickou stabilitu plus plný rozvoj osobního potenciálu lidí, kteří zde žijí (viz článek 3)¹⁶⁴ a postupné omezování politického či vojenského vlivu USA v regionu, ale přitom si

¹⁶² EFE News Service (2009): South American Defence Council meets for the first time. *EFE News Service*, Mar 10, 2009.

¹⁶³ Nové hrozby si je možné definovat jako terorismus, organizovaný zločin, obchod s drogami; popř. také jako chudobu, nezaměstnanost, sociální vyloučení a korupci; tradiční hrozby pak představují možnosti konfliktu s jiným státem, plus transnárodní konflikty, kde se nerespektují hranice. Nad novými hrozbami v Latinské Americe se zamýšlí Aránguiz (2013). Konkrétně hodnotí mezinárodní a mezistátní spolupráci v rámci CSD ve vztahu k novým hrozbám pomocí SWOT analýzy. Předpokládá, že CSD je koncipovaná na základě nových hrozeb a nikoliv tradičních hrozeb.

¹⁶⁴ Článek 3 Zakládající smlouvy stanovuje respekt k státům, jejím institucím a civilnímu obyvatelstvu, plnou platnost demokratických institucí, neomezený respekt k lidským právům, respekt k politické kultuře regionu v otázkách obrany, neomezený respekt k svrchovanosti, integritě a územní neporušitelnosti států, zákaz intervence do vnitřních záležitostí národů a právo na jejich sebeurčení, udržování regionu jako prostoru bez

nezneprátelít tuto supervelmoc. Latinská Amerika chtěla tímto způsobem skoncovat s „nedůstojným“ postavením amerického satelitu v oblasti vojenství a politiky.

V této souvislosti je zajímavé uvést, že Jižní Amerika rozhodně není regionem, kde by se nacházely smrtelné hrozby pro americkou bezpečnost, a tudíž z této rivalita by se musela zrodit CSD. Jednak v případě Jižní Ameriky jako bezjaderné zóny se jedná o jeden z nejmírovějších regionů na světě. Navíc ve všech zemích jsou demokratické vlády a jako demokratickým zřízením se vyznačuje i region jako celek. Na tomto území ani neoperují transnárodní teroristé globálního významu, kteří by ohrožovali zájmy Washingtonu. I pokud jde o úroveň antiamerikanismu v tomto regionu, jeho hladina je nízká.

Pak se ale nabízí otázka, proč USA musí mít vojenské základny v Kolumbii. Tento plán byl představen v Bogotě jako pokračování boje proti drogovým kartelům a terorismu. Údajně mělo jít o náhradu za základnu Manta v Ekvádoru, kterou Američané museli opustit v roce 2009.

Ani Bogota, ani Washington přitom necítily potřebu svou vzájemnou dohodu vysvětlovat Brazilcům. Pochopitelně. Američané by totiž navzdory obchodním a politickým dohodám rádi omezili brazilské vojenské možnosti co nejvíce a pokusili se zintenzivnit své vlastní mocenské projekty v regionu Amazonie.

V tomto ohledu se Latinská Amerika vydala na cestu tzv. „nového interguvernalismu“, kdy začala praktikovat integrační model po vzoru zahraniční a vojenské politiky EU, který sestává ze tří stavebních kamenů: 1) hlavním protagonistou je stát; 2) udržení symbiotického vztahu mezi státy a institucemi; 3) rozhodování probíhá na základě supranacionalismu.

Zakládající státy CSD trvaly na tom, že struktura a organizace NATO nebude nijak napodobována, neboť Rada není „tradiční vojenská aliance“, která by chtěla provádět operace mimo území Jižní Ameriky.

CSD se postupně ukazovala jako neaktivnější orgán UNASURu. Diskutovalo se společné vyzbrojení, z iniciativy Argentiny se plánuje vytvořit výcvikové letecké centrum UNASUR-I do roku 2017, kde se budou trénovat letečtí piloti ze zemí Latinské Ameriky. Brazílie pak bude dohlížet nad regionálním dronovým programem. Existuje rovněž plán na zřízení UNASUR vesmírné agentury s cílem disponovat satelitním komunikačním systémem, který by byl schopný provést ochranu vesmíru s ohledem na obranu teritoria UNASURu.

V neposlední řadě se plánovalo vytvoření Jihoamerické školy bezpečnosti (ESUDE) neboli Centra strategických bezpečnostních studií; tento krok je důležitý pro posilování vzájemné důvěry mezi armádami¹⁶⁵. To poněkud zpochybňuje závěry realistů o nemožnosti spolupráce¹⁶⁶.

jaderných zbraní a zbraní hromadného ničení, podporu odzbrojování a kulturu míru ve světě; klade si za cíl stát se mírovou zónou.

¹⁶⁵ Posilování vzájemné důvěry napříč regionem a konsolidace regionu jako zóny míru a kooperace bylo obsahem Akčního plánu pro rok 2013.

¹⁶⁶ V této souvislosti je možné zmínit i konkrétní kroky (viz Barreira 2013), kdy Brazílie a Argentina navýšily bilaterální vojenská cvičení, výměnu důstojníků, kooperaci na vesmírných programech, úsilí prozkoumat možnost společné námořní výroby atd.

V rámci cílů CSD se zdůrazňovalo, že „je čas poskytnout prostor pro přímý multilaterální dialog o vojenských otázkách, aby se zvýšila transparentnost a vyhladily historické konflikty“ (kromě dříve jmenovaných mezi další spory, které ztěžovaly fungování CSD, můžeme jmenovat chilsko-peruánské vztahy).

Na tomto místě se hodí uvést, jaké byly vnější reakce a kritika této brazilské iniciativy. Bushova administrativa se smířovala se zrodem CSD jen velmi neochotně. Bílý dům se sice díval na brazilské snahy hrát v regionu stabilizační úlohu pozitivně, na druhé straně se ale americkým politikům příliš nezamlouval jistý druh brazilské kooperace v rámci regionu, zvláště pak s nelibostí nesli prohlubující se vztahy Brazílie s Venezuelou.

Chile, Argentina, Ekvádor přivítaly vytvoření CSD vcelku kladně, neboť podle Chileanů v regionu podobný orgán, kde zasedají ministři obrany, zatím chyběl. Ekvádorský prezident Rafael Correa nechtěl mít z CSD nějaký exkluzivní klub. Podle něj toto uskupení mělo zůstat otevřené pro všechny, kdo budou mít o tento druh spolupráce zájem.

Na druhé straně k hladkému prosazení a fungování CSD se stavěly překážky, se kterými bylo třeba počítat jako např. různé vize Venezuely a Brazílie coby nejvýznamnějších hráčů UNASURu (avšak bez vyloučení Chile a Argentiny) v otázkách bezpečnosti a obrany. Záleželo také na tom, zda se Brazílii podaří získat pro svůj návrh podporu ostatních členských zemí a vyhne se dojmu, že ho chce používat jen pro své globální plány.

Bohužel zpočátku brazilský návrh nenašel přílišné pochopení především u Kolumbijců. V souvislosti se vznikem CSD kolumbijský prezident Uribe upozornil na komplikovanou vnitřní politiku Kolumbie (její úzké vazby s USA) a také skutečnost, že v otázkách bezpečnosti a obrany zastává výsadní roli pro americký kontinent OEA.

Na začátku tedy Kolumbie zablokovala vytvoření Rady¹⁶⁷. Uribe prohlásil, že Kolumbie si bude muset rozmyslet svou podporu CSD, pokud FARC nebude zařazena na seznam teroristických skupin, jak si přál.

Nicméně Uribe úplně nezavrhl celý projekt. Slíbil, že ho nechá dále prozkoumat kolumbijskými experty. Jelikož CSD nemohla vzniknout bez jednomyslné podpory, rozběhl se kolotoč jednání a diplomatického přesvědčování s cílem získat Kolumbii pro brazilský návrh. Za tímto účelem např. brazilský ministr obrany Nelson Jobim podnikl cestu do Bogoty, aby zde sdělil¹⁶⁸, že CSD bude sloužit jako základna vojenského průmyslu (produkující technologie, jež bude sloužit také civilnímu obyvatelstvu), a že všechna rozhodnutí budou přijímána konsensem.

Nakonec se Lulovi podařilo přesvědčit Álara Uribeho, aby se Kolumbie přidala k CSD výměnou za slib, že Brazílie bude financovat stavbu železnice do sousedních zemí, a že se společně budou bránit rozšíření partyzánských jednotek FARC až na brazilské území podél jejich 1500km dlouhé hranice.

¹⁶⁷ BBC Monitoring Americas (2008): Colombia prevents creation of defence council. *BBC Monitoring Americas*, May 26, 2008.

¹⁶⁸ BBC Monitoring Americas (2008): Brazil Leader convinces Colombian President to join defence council. *BBC Worldwide Limited*, Jul 22, 2008.

Následně Uribeho nástupce v prezidentském úřadě Juan Manuel Santos uznal¹⁶⁹, že UNASUR je budoucnost navzdory původnímu kolumbijskému skepticismu, jiným slovy mluvil o tom, že „UNASUR představuje silnou skupinu, která směřuje k lepší budoucnosti pro celý region“.

Nejen z Kolumbie, ale také z Uruguaye přišly výhrady proti brazilské iniciativě. Uruguay dala jasně na srozuměnou, že je třeba ještě déle přemýšlet, jaký dosah, kompetence a organizaci bude CSD mít. Mezi dalšími uruguayskými námitkami padaly tyto argumenty: mezi členskými zeměmi existují značné asymetrie, příliš není zřejmé financování společných ozbrojených sil, pochybnosti panovaly i ohledně ochrany malých států před prioritami a zájmy velkých států. Uruguay si rovněž nebyla jistá, jestli má podporovat návrh, který povede k rozvoji ozbrojených složek a vojenského průmyslu nejspíš jen v některých zemích společenství. Dále pak Uruguay upozornila, že není vůbec jasné, jaký je koncept bezpečnosti a obrany kolektivní, kterým se budou akce CSD řídit (nutno však dodat, že v tomto ohledu se představy postupně utvářely a precizovaly).

3.1.2 Brazílie: nový vůdce regionu

Bereme – li UNASUR jako určitý typ uskupeční reprezentující latinskoamerickou civilizaci, v předchozí kapitole jsme mohli jasně vidět a následně testovat Huntingtonovo (2001: 179) tvrzení o tom, že „*státy z těchto civilizačních bloků bývají většinou uspořádány v soustředných kruzích kolem svých ústředních států – tyto soustředné kruhy odrážejí jejich míru identifikace s daným blokem stejně jako míru integrace*“. V zápase o nové uskupení a jeho obranný (tedy silový) rozměr se jednoznačně rýsuje role Brazílie jako nového vůdce regionu.

Brazílie si prožila v letech 1964-1985 dlouhou represi v podobě pravicové vojenské diktatury. To s sebou přineslo vážné následky pro přítomnost: 1) jen málo politiků se dnes otevřeně přiznává ke své pravicové orientaci, i když v zásadě jsou konzervativního přesvědčení, 2) *a priori* se odmítala budovat vojenská moc; v současnosti však dochází k psychologické společenské proměně: opět v Brazílii existuje ochota budovat vojenský arzenál země¹⁷⁰, ozbrojené síly opětovně hledají své místo a roli ve společnosti, která se dá stručně popsat snahou udržovat vnitřní stabilitu, bojovat proti domácímu zločinu, přispívat k zahraničním misím peacekeepingu a chránit státní hranice.

Země jako Kolumbie, Chile, Venezuela se vyznačovaly poměrně vysokým armádním rozpočtem, ale jen Brazílie zaznamenala na konci první dekády 21. století až 50-ti % nárůst rozpočtových prostředků na vojenské účely (viz blíže de Sijbren a kol. 2013). Za tímto nárůstem stojí dva faktory: 1) řada vojenských rozpočtů bylo v mnoha latinskoamerických zemích přiškráceno poté, co se vzdaly vojenské junty vlády v zemi v průběhu 80. let minulého století a nyní se jen situace vracela do svého předchozího stavu; 2) dlouhodobý ekonomický

¹⁶⁹ EFE News Service (2012): Santos reconoce que la UNASUR es el futuro pese a su inicial escepticismo. *EFE News Service*. Jun 11, 2012.

¹⁷⁰ Jako prioritu označil bývalý prezident Lula bezpečnost země. Brazílie to prokázala nákupem jaderných ponorek od Rusů, plánů na stavbu masivní námořní flotily, zájmem na nákup bojových stíhaček, zvyšováním výdajů na obranu, budováním vlastního vojensko-průmyslového komplexu.

růst z důvodu vysokých cen některých exportovaných komodit dával vládám více rozpočtových možností¹⁷¹.

Podle Mezinárodního institutu pro strategické studie brazilský roční rozpočet na vojenské výdaje vzrostl o 32% v roce 2008 a dosáhl 27,5 miliard \$ (12. největší rozpočet na světě)¹⁷², což dávalo tušit velké brazilské ambice do budoucnosti (nakonec se to v praxi ukázalo v iniciativě prezidenta Luly na zřízení CSD). Brazílie si tak vytvořila předpoklady na plánované pořízení jaderných ponorek a bojových letounů.

Brazílie si přála hrát úlohu regionální velmoci a jasně reagovat na mocenské aspirace venezuelského prezidenta Hugo Cháveze. K regionálnímu vůdcovství měla Brazílie silné předpoklady: již dříve se profilovala jako hlavní partner EU v regionu (bylo uzavřeno strategické partnerství s EU); vyvíjela aktivity, aby nad ostatními státy a rivaly o regionální moc získala ještě větší převahu např. tím, že se Mexiko snažila odsunout od jeho vlivu na jihoamerickou integraci, popř. zadržovala americký vliv a přítomnost v Jižní Americe.

Brazílie se rovněž snažila hrát význačnější úlohu na globální úrovni: neustále lobovala za získání místa stálého člena Rady bezpečnosti OSN (v této otázce pro ni jistě bylo nezdarem a povzbuzením zároveň mexické a argentinské veto brazilských aspirací); došlo k navázání spojení Jih-Jih s Indií a Jižní Afrikou (IBSA); Brazílie také postupně posilovala svou roli v Africe na portugalsky mluvícím území, popř. se více angažovala na Blízkém východě.

Brazilské aspirace na hegemonu regionu se projevovaly již za vlády prezidenta Cardosa a Luly, tedy v době kdy byla vytvořena Komunita jihoamerických národů (Comunidad Sudamericana de Naciones neboli CSN). Brazílie si v té době kladla za hlavní cíl zastavit vliv přicházející na jihoamerický kontinent ze severu; Brazílie byla rovněž neochotná přijmout vliv ALCA (Area of Free Trade of the Americas, ve španělštině Área de Libre Comercio de las Américas), popř. se rozhodla řešit otázky protekcionismu (resp. liberalizaci obchodu) v rámci jednávání v Dohá, čímž se postavila do opozice vůči USA (nutno však také dodat, že tímto postojem vůči USA přímé zahraniční investice v Brazílii nijak neutrpěly; do Brazílie přitékal kapitál nejvíce po Číně právě z USA; nebyla dotčena ani brazilská dohoda s USA na biopaliva). V té době Brazílie rovněž zahájila politiku přibližování k Venezuele a zahájila projekty infrastruktury se sousedními státy.

V neposlední řadě je třeba zmínit i další důležité faktory, které předurčovaly Brazílii k tomu, aby se stala regionálním hegemonem: ekonomická moc, výhodné geografické parametry, velikost populace, úspěchy její diplomacie, politická chytrost a hlavně velké zásoby ropy (obrovské naleziště ropy byly nalezené v mořských vrtech oblasti Tupi, což učinilo z Brazílie čistého vývozce ropy v rámci tzv. Venezuelské ligy, Brazílie se tak dostala k lepší kontrole Cháveze a stala se atraktivnější pro zahraniční investory).

¹⁷¹ I přes tento nárůst nebylo nutné se tolik obávat „zbrojení“ jihoamerických zemí: slábnoucí dolar zpomaloval ekonomický růst regionu, navíc do roku 2006 výdaje na zbrojení v Latinské Americe jako celek představovaly pouze 1,3% HDP.

¹⁷² The Economist (2008): The Americas: Speak fraternally but carry a stick; South American defence. *The Economist* 387/8582, ProQuest.

3.1.3 Brazilská iniciativa: založení Jihoamerické rady pro bezpečnost

Novým milníkem na cestě k regionální integraci v Jižní Americe se stal březen 2008, kdy na území Ekvádoru vpadly kolumbijské ozbrojené síly. Jelikož Organizace amerických států (OAS) nedokázala adekvátně reagovat na kolumbijsko-ekvádorskou krizi (OAS představuje fórum ovládané Washingtonem, který v případě tohoto konfliktu nebyl rozhodně nestranným arbitrem: kvůli svým parciálním zájmům stál jednoznačně na straně Kolumbie¹⁷³), vyvstávala nová potřeba pro vytvoření společné bezpečnostní a obranné organizace, která by se přímo vymezovala proti OAS ve smyslu prevence konfliktů a jejich řešení v rámci jihoamerického kontinentu.

Nutno říci, že téměř každá země jižně od Río Grande musela čelit určitému „vojenskému diktátu“ ze strany USA. Washington používal Meziamerickou smlouvu o reciproční pomoci z roku 1947 (Inter-American Treaty of Reciprocal Assistance) jako jistou formu diplomatického nátlaku: víceméně to byl Pentagon, který rozhodoval o tom, kdo je hlavním nepřítelem jihoamerických zemí, jak by se mělo jednat s vnitřními nepřáteli na kontinentu, jaké zbraně by měly být používány, jaké národní uniformy by se měly nosit atd. To je jasným důkazem vměšování USA do vnitrostátní politiky jihoamerických zemí. Meziamerická smlouva se začala ukazovat jako nežádoucí zátěž po kubánské revoluci a po ustanovení blízkých vztahů mezi Kubou a sovětskými vojenskými silami, stejně jako po válce o Falklandy, kdy Američané otevřeně podpořili Anglii proti Argentině.

Brazílie využila kolumbijsko – ekvádorské krize, aby se stala novým hegemonem regionu. Jako součást globální politiky s cílem získat nejen prvenství v regionu, ale také významnou pozici ve světové politice, navrhla vytvoření Jihoamerické rady pro bezpečnost. Brazílie tak jen přizpůsobila svou zahraničně politickou strategii současnému světovému uspořádání, kdy globální systém není už „multipolární“, „unipolární“, ale prostě „nepolární“, tj. jedná se o systém s mnoha centry moci neboli moc se nachází na mnoha místech a je držena v mnohých rukách.

Jihoamerická rada pro bezpečnost byla jasnou odpovědí na potřebu vytvořit ryze jihoamerický orgán společné bezpečnosti a obrany v regionu, jelikož na tomto poli efektivní kooperační mechanismus zatím chyběl (TIAR neboli el Tratado Interamericano de Asistencia Recíproca byl v této „zóně míru“ naprosto zbytečný).

Brazilská iniciativa v tomto ohledu byla zjevně namířená proti Washingtonu. Měla brzdit a bránit se prosazování chybné americké politiky v regionu. Např. Hugo Chávez znepokojen vzrůstající americkou agresivitou v různých částech světa a neobyčejnou krutostí, se kterou „američtí globalizátoři“ z Pentagonu odstraňovali nepřátelské režimy, apeloval na potřebu zesílit vojenskou spolupráci mezi jihoamerickými zeměmi, což spojoval s integrací Latinské Ameriky. Chávez byl přesvědčen, že Američané dříve nebo později využijí svou vojenskou převahu, aby v Latinské Americe a Karibiku prosadili své zájmy v souladu s jejich plánem na *Pax Americana*.

¹⁷³ Američané poskytovali evidentní logistickou a zpravodajskou podporu Kolumbii při jejím narušení ekvádorské územní svrchovanosti.

Také Brazílie považovala Spojené státy americké za disfunkčního aktéra na jihoamerickém kontinentě: v minulosti USA prosluly jako intervencionista a protekcionista, který zde v regionu často prováděl unilaterální a nátlakovou politiku bez sympatií a pochopení.

Historických příkladů toho, že jihoamerické státy měly důvod chovat vůči USA nedůvěru¹⁷⁴, najdeme hned několik. Např. CIA, která se nikdy neohlížela na ostatní a sledovala jen vlastní zájmy, sponzorovala převrat v Guatemale z roku 1954. To v podstatě znamenalo konec interamerického systému. V prosazování amerických zájmů byla OAS sterilní a bezmocná; např. tiše přihlížela intervencím a unilaterálním rozhodnutím USA během americké invaze do Zátoky sviní v roce 1961: z její strany nebyl podán sebemenší protest.

Navíc Spojené státy americké zjevně porušují podmínky smlouvy z Tlatelolco¹⁷⁵ o vytvoření bezjaderné zóny v Latinské Americe a Karibiku; existují totiž jasné důkazy, že Britové, spojenci USA, umístili na Falklandách atomové hlavice s raketami a to s plným vědomím Američanů.

V souvislosti s jihoamerickou nevraživostí vůči imperialistické politice USA brazilský ministr obrany Nelson Jobim řekl¹⁷⁶, že Washington nebude moci změnit svou image v regionu, dokud neuvolní ekonomické, finanční a obchodní blokádu vůči Kubě.

Rivalita mezi USA a Brazílií je patrná i z toho, že Brazílie na rozdíl od mnoha jihoamerických zemí, které podepsaly s USA smlouvu o volném obchodu v naději, že se jim podaří proniknout na americký domácí trh, tak neučinila a spíše se snaží řešit tyto otázky v rámci jednání v Dohě.

Brazílie tak pochopila, že jediná cesta k postupnému snižování amerického vojenského vlivu Američanů a jejich přítomnosti v regionu vede přes vytvoření nějaké nové multilaterální instituce, což je zajisté diplomaticky přijatelnější řešení než požadovat OAS bez USA.

Samozřejmě založení Jihoamerické rady pro bezpečnost nezůstalo bez odezvy ani ze strany USA. Američané modernizovali své strategie na západní polokouli. Snaží se více vycházet místním potřebám; americká armáda začala hrát aktivnější roli v projektech sociálního rozvoje v nejzaostalejších zemích regionu. Za účelem humanitární pomoci neustále vzrůstá v regionu počet amerických vojenských základen misijního rázu.

Na druhé straně je třeba zdůraznit, že značně rozvětvená struktura vojenských základen v Kolumbii, v zemi virtuálně obsazené Pentagonem, představuje hrozbu míru v Latinské Americe. S cílem podkopat plány na vojenskou integraci v Jižní Americe Washington posiluje struktury Pacifické aliance (Alianza Pacífica), která zahrnuje Kolumbii, Peru, Mexiko a Chile.

¹⁷⁴ Nedůvěru mezi USA a jinými jihoamerickými státy se nepodařilo prolomit ani pomocí diskusní platformy IADB (Inter American Defence Board and College), která byla vytvořena během třetího konzultativního setkání ministrů zahraničních věcí v Rio de Janeiro v roce 1942 (vysoká škola byla otevřena v říjnu 1962 ve Washingtonu, D. C.).

¹⁷⁵ Tato smlouva byla podepsána v únoru 1967 a byla kolektivní odpovědí zemí regionu na kubánskou jadernou krizi.

¹⁷⁶ INFO-PROD RESEARCH (MIDDLE EAST) (2009): South American Defence Ministers Oppose US Blockade of Cuba. *Info – Prod Research* (Middle East), Mar 11, 2009.

Tato aliance má představovat protiváhu „brazílskému expanzionismu“. Bez zajímavosti není ani tvrzení, že podle některých expertů (Nikandrov 2013) komplexní scénář Pentagonu vyvolat válku mezi Kolumbií a Venezuelou je již hotový a čeká se jen, až přijde ten správný okamžik.

Jak jde vidět, imperiální a přezíravá politika Spojených států vedla ve svém důsledku k tomu, že na jihoamerickém kontinentu ztratily kredibilitu a v reakci na to se kolem Brazílie vytvořilo nové uskupení kooperujících států. Je možné tvrdit, že kvůli své nevhodné politice Spojené státy přišly o spojence a získaly protivníka v podobě nové sousední civilizace, před čímž ve své knize varoval již Huntington (viz kap. 2.2.8). S trochou nadsázky se dá říci, že nedůvěra vycházející z prodělané historické zkušenosti (čili nikoliv daná civilizačně) vedla k rozdělení obou původně velmi úzce propojených a spřízněných entit na dva soupeřící tábory. Je jenom otázka, zda nedůvěru daná spíše civilizačně než jinak nebude působit rozkladně uvnitř určitého uskupení kooperujících států, jak to předpokládá Huntington. Podobné projevy nedůvěry jsou mj. hledány v následující případové studii, která je budována na stejných principech jako případová studie o UNASURu, tj. ve snaze ukázat, že se jedná o určitý modernizační projekt, že je možné u této organizace identifikovat určitého lídra či ústřední stát a určit možné oblasti střetu.

3.2 Šanghajská organizace pro spolupráci

Po skončení studené války si mnohé země začaly uvědomovat, že regionální organizace jsou cestou k transformování komplexní regionální bezpečnosti do bezpečnostní komunity. Prostřednictvím vytvořených kolektivních institucí založených na společných hodnotách a cílech je možné snížit bezpečnostní rizika. Regionální organizace pomáhají prosazovat nejen strategické regionální zájmy, ale rovněž přispívají k řešení společných globálních problémů.

V tomto ohledu SCO není jiná. SCO představuje nový model systému angažování se, který je charakterizován větší neformálností a flexibilitou. V tom se odráží skutečná dynamika měnícího se bezpečnostního prostředí v 21. století.

SCO je mezivládní, multilaterální bezpečnostní organizace založená v Šanghaji 15. června 2001 a tvořená šesti zeměmi: Čína, Rusko, Kazachstán, Kyrgyzstán, Tádžikistán a Uzbekistán. V těchto zemích žije více než 1500 miliónů lidí, což představuje zhruba čtvrtinu světové populace. Svou plochou pokrývá SCO jednu z největších území jakékoliv regionální organizace (okolo 30 189 000 km², což je zhruba 3/5 území Euroasie). Oficiálními jazyky jsou ruština a čínština.

SCO sebe sama označila za multilaterální organizaci, která přispívá k zajištění regionální bezpečnosti, sociálního a ekonomického rozvoje, chce být „příkladem rozvíjejícího se mezikulturního dialogu a aktivním činitelem v globálním úsilí demokratizovat mezinárodní vztahy“ (v této definici se nemluví o demokratizaci režimů, nýbrž je vznesen požadavek rovnocennosti mezi mezinárodními partnery). V souladu s touto definicí někteří analytici považují (Azarkan 2010) SCO za ekonomické regionální fórum, jiní za pouhou antiteroristickou koalici a jiní za bezpečnostní organizaci.

SCO totiž někdy bývá srovnávána s Varšavským paktem. Dokonce existují úvahy (Tugsbilguun 2008/2009: 59), že se tato organizace může vyvinout do podoby NATO. V této

souvislosti se soudí, že svět možná zažívá vznik nového východního bloku. SCO jako hrozivá konfederace mocných národů, zrozených na troskách studené války, opravdu může destabilizovat globální řád a dokonce i způsobit válku.

3.2.1 Historie

SCO byla vytvořena skupinou tzv. „Šanghajské pětky“¹⁷⁷, což jsou členské země SCO bez Uzbekistánu, které se spojily v polovině 90. let minulého století v zájmu chránit po rozpadu SSSR nejisté hraniční pásmo mezi různými zeměmi ve střední Asii.

Tento blok zemí byl vytvořen v roce 1996 prostřednictvím „Smlouvy o prohloubení vojenské důvěry v pohraničních oblastech“ a „Dohodou o snížení vojenských sil v pohraničních regionech“ z roku 1997. 3. summit „Šanghajské pětky“ se uskutečnil v kazašské Almaty na začátku července 1998; tento summit znamenal významný obrat ve vývoji vztahů mezi účastnickými státy, kdy středoasijské republiky přestaly reprezentovat jeden blok v šanghajském procesu a staly se nezávislými stranami. Na základě tzv. Almatké deklarace došlo k rozšíření kooperace do oblastí jako boj proti etnickému separatismu, náboženskému fundamentalismu, mezinárodnímu terorismu, pašování zbraní, drog a jiné příhraniční kriminální činnosti.

4. a 5. summit „Šanghajské pětky“ se konal v letech 1999 a 2000 v Biškeku, resp. v Dušanbe. Tady bylo Rusko už reprezentováno nově zvoleným prezidentem Vladimírem Putinem. Jako host se zúčastnil i uzbecký prezident Islam Karimov.

Summit z roku 2000 byl přelomový v rozhodnutí postoupit od struktury limitovaného počtu účastníků k organizační struktuře mající „charakter organizace“. Hlavy států se také dohodly věnovat se otázkám náležejícím k prevenci vojenských hrozeb, vedení společných vojenských cvičení atd.

Došlo ke zvyšování ekonomické a bezpečnostní kooperace. Od roku 2000 mocné ekonomické faktory urychlily rusko – čínské sbližování. Projekty zaměřené na energetiku tvořily velkou část z čínsko – kazašské agendy. Bezpečnostní kooperace se stala dalším účinným katalyzátorem v procesu prohlubování vazeb mezi členskými zeměmi SCO.

6. summit proběhl v Šanghaji v červnu 2001. „Šanghajská pětka“ se transformovala na Šanghajskou organizaci pro spolupráci. V rámci této organizace se země „Šanghajské pětky“ rozrostly ještě o Uzbekistán.

Všech šest členů SCO jsou víceméně představovány autoritářskými režimy, které spojuje společný zájem potlačit radikální islamistické hnutí na svých teritoriích. Každá tato země má totiž domácí problémy s militantními islamistickými skupinami (např. čečenští separatisté na severním Kavkazu trápí Rusy, islamistické hnutí zase znepříjemňuje život tamějším obyvatelům ve východním Turkmenistánu).

¹⁷⁷ „Šanghajská pětka“ představuje regionální konzultační mechanismus mezi Čínou, Ruskem a třemi středoasijskými státy (Kazachstán, Kyrgyzstán, Tádžikistán). V době svého vzniku si „Šanghajská pětka“ kladla za cíl řešit hraniční spory mezi nástupnickými státy SSSR a Čínou. Na summitu zmíněných zemí v Šanghaji v dubnu 1996 byla uzavřena Smlouva o prohloubení vojenské důvěry v příhraničních oblastech. O rok později se v Moskvě podepsala Dohoda na snížení vojenských sil v příhraničních regionech.

Na 6. summitu SCO byla rovněž podepsaná Šanghajska konvence na boj proti terorismu, separatismu a extremismu. Jak upozorňuje Grainger (2012) tato konvence byla podepsaná v červnu, tj. tři měsíce před teroristickými útoky na USA z 11. září 2001, což znamená, že SCO byla první mezinárodní organizace, která v oficiální podobě přijala protiteroristická opatření a vůbec se touto otázkou zabývala (ukazuje se tedy, že protiterorismus není v žádném případě vyloženě „západní téma“).

Po 11. září 2001 se SCO začala vyvíjet rychleji: USA rozmístily své vojáky na základnách po střední Asii (v Uzbekistánu a Kyrgyzstánu), odkud prováděly operace proti Al-Kájdě (Rusko a Čína přiznaly Američanům právo odpovědět proti radikálním skupinám islamistů, které byly zodpovědné za teroristické útoky na jejich území).

7. summit se konal v roce 2002 v Petrohradě. Státy SCO přijaly Chartu SCO, kde identifikovaly cíle, principy a základní strategie organizace (viz dále). V květnu 2003 se konal summit v Moskvě, který dokončil institucionální organizaci SCO (viz dále). SCO také zvýšilo vzájemný obchod a rozvoj poté, co byl přijat Multilaterální obchodní a rozvojový program, který byl následně specifikován na summitu v Taškentu (2004). Tehdy také čtyři státy získaly status pozorovatelské země – Mongolsko, Írán, Indie, Pákistán. Afghánistán sice nemá oficiální status pozorovatelské země, úzce ale s organizací spolupracuje a jeho prezident Karzaí pravidelně navštěvoval SCO summity.

Na podporu vzájemného obchodu byla založena Mezibankovní asociace (rok 2005), která má posilovat kooperaci s jinými velkými bankami SCO členských zemí a pomáhat s investičními projekty; v červnu 2006 byla založena Obchodní rada, která má sekretariát v Moskvě.

V roce 2007 všichni členové SCO podepsali Smlouvu o dlouhodobých přátelských vztazích a spolupráci. V roce 2008 bylo dosaženo konsensu ve věci regionálních a mezinárodních principů. V roce 2009 byl vytvořen plán na boj proti terorismu, obchodu s drogami a organizovanému zločinu a byla posílená multilaterální ekonomická spolupráce. V roce 2010 bylo vydáno společné prohlášení o spolupráci mezi SCO a OSN.

12. summit SCO se konal v Pekingu (6. – 7. června 2012). Zde se všechny strany jednohlasně dohodly na vytvoření strategie rozvoje SCO v příštím desetiletí, aby SCO hrála větší roli v ochraně regionální bezpečnosti a prosazování společného rozvoje.

Čínská média tento summit označila (Guoping et al. 2012) za milník ve vývoji SCO. Za více než dekádu své existence se SCO stala mocným multilaterálním tělesem euroasijského regionu, které čím dál častěji přitahovalo mezinárodní pozornost.

Plně se uplatnil tzv. „Šanghajský duch“. Tento čínský způsob přístupu k mezinárodním organizacím se výrazně liší od amerického modelu, neboť Čína se zaměřuje více na politické výsledky, tj. zesiluje politickou jednotu, přičemž nabízí ekonomickou pomoc jiným zemím. Čína přispívá více peněz do společné pokladny SCO, ale zároveň nabízí stejné volební právo ostatním členům organizace. Čína rovněž využívá své ohromné ekonomické možnosti, aby podporovala regionální ekonomický rozvoj.

SCO se pomalu transformovala z regionální organizace na regionální organizaci s mezinárodním významem z těchto důvodů: 1) vyšší počet pozorovatelských zemí, dialog vedený i mimo region střední, západní Asie; 2) kooperace s regionálními a mezinárodními

organizacemi (ASEAN, CIS a dalšími); 3) původně považována za protiamerickou a protizápadní organizaci, během let USA a EU zvýšily svou snahu stabilizovat region střední Asie (např. EU navštěvuje OSCE pravidelné mítinky týkajících se bezpečnostních otázek střední Asie); 4) hraje důležitou roli ve stabilizování situace v Afghánistánu; 5) velmoc jako Rusko, Čína, Indie se snaží o bližší kulturní, ekonomickou a bezpečnostní kooperaci v regionu (vidíme, že jde v této cílené spolupráci o překonání rozdílů v oblasti kultury, a tedy opět odkaz k Huntingtonovi).

3.2.2 Cíle a struktura

SCO se snaží dosáhnout celou řadu cílů. V obecné rovině jsou to tyto: zvyšovat vliv SCO v regionu, tj. oslabovat zde pozice NATO a USA; intenzifikovat proces kontrolované regionalizace; rozšíření statutu relevantních partnerů ve vztahu k OSN, ASEANu, Společnosti nezávislých států (CIS), Euroasijské ekonomické společenství (EAEC) a Organizaci dohody kolektivní bezpečnosti (CSTO).

Konkrétně cíle organizace byly formulovány v Zakládající deklaraci SCO. Mezi tyto cíle patřilo: posilování vzájemné důvěry a dobrých přátelských vztahů mezi členskými státy; podpora efektivní spolupráce mezi členskými zeměmi v politické, ekonomické, obchodní, vědecké a technologické, kulturní, vzdělávací, energetické, komunikační, environmentální oblasti a jiných; odhodlání bojovat společně za udržení regionálního míru, bezpečnosti a stability; ustanovení demokratického, férového a racionálního nového mezinárodního a politického řádu; komuniké o kontrole zbrojení (byla podporovaná Smlouva o protibalistických střelách z roku 1972); prohlášení střední Asie za zónu bez jaderných zbraní; podpora Charty OSN a dodržování principu nevměšování¹⁷⁸ se do vnitrostátních záležitostí každého členského státu; navázání dialogu s ASEANem; dohoda na zrychlení institucionalizace kooperačních mechanismů v oblasti pohraniční bezpečnosti.

Organizace se zavázala, že společně bude bojovat proti „třem zlům“: terorismu, separatismu a extremismu. Navíc byl vyhlášen boj proti nelegálnímu obchodu s drogami, zbraněmi a také nelegální migraci.

V květnu 2003 na summitu v Moskvě byla zřízena centrála SCO (sídlí v Pekingu a začala fungovat v roce 2004) a spuštěna činnost Regionální protiteroristické struktury (RATS) s centrálou v uzbeckém Taškentu. Prvním generálním sekretářem SCO se stal Číňan Zhang Degung. Ve snaze získat větší mezinárodní uznání, SCO se podařilo získat status pozorovatele při OSN (stejně jako UNASUR).

Ústředním orgánem SCO je Rada šéfů států, která se schází každý rok, aby určila priority a dohodla se na agendě další spolupráce. Tato Rada nachází podporu v dalších orgánech SCO: Rada ministerských předsedů (schvaluje rozpočet organizace), Rada ministrů zahraničních věcí a další setkání na úrovni ministrů, sekretariát, který se nachází v Pekingu. O přijetí nových členů rozhoduje Rada šéfů států. Od roku 2001 nebyli přijati žádní noví členové,

¹⁷⁸ Tento princip byl plně uplatněn během tzv. „Tulipánové revoluce“ v Kyrgyzstánu a lidového povstání v Uzbekistánu z roku 2005. Středoašijští vůdci ocenili podporu Moskvy a Pekingu pro své režimy a pochopení, že „muselo“ dojít k potlačení opozičních hnutí (ať už demokratických nebo islamistických).

třebaže od roku 2004 několik zemí se účastnilo jednání SCO jako pozorovatelé (Afghánistán, Indie, Írán, Mongolsko, Pákistán). Také se utvořila skupina partnerských zemí (Bělorusko, Turecko, Srí Lanka), se kterými vede organizace dialog.

Odhodlání SCO stát se důležitým členem ve světové diplomacii se promítla do deklarace ze summitu konaného 2005 v kazašské Astaně. Tato deklarace (viz dále) musí být posuzována a interpretována na pozadí změn režimů, které za podpory Západu proběhly v Gruzii (2003), Ukrajině (2004) či Kyrgyzstánu (2005) a také díky zvýšení vojenské přítomnosti Američanů v regionu střední Asie po teroristických útocích na USA z 11. září 2001.

SCO na úkor USA získala v tomto regionu jasné prvenství. V legitimní rovině zde na sebe přijala roli garanta bezpečnosti. Na důkaz tohoto rozhodnutí proběhla společná vojenská cvičení ruských a čínských ozbrojených sil v srpnu 2005.

3.2.3 Protiamerické zaměření

Jako důkaz protiamerického zaměření SCO bývá považována tzv. Astanská deklarace z roku 2005, kdy byl vznesen požadavek na stažení amerických sil z vojenských základen ve střední Asii, a aby Američané přestali sponzorovat „Barevné revoluce“ v regionu. Za důkaz protiamerického naladění SCO byla považována i společná vojenská cvičení (uskutečněná v roce 2005 a 2007). Navíc západní země se obávaly silících vazeb SCO s Íránem, Pákistánem a Indií. Vzniklo tak podezření, že SCO chce vytvořit vojenský blok, soupeřit s NATO a utlumit americkou přítomnost ve střední Asii. Z těchto důvodů Američané považují (Kumar 2013) SCO za protizápadní, nedemokratické fórum, které ohrožuje jejich zájmy v regionu.

Bylo by ale mylné předpokládat, že vytvoření SCO vedlo k napjatým vztahům středoasijských států s USA či s jinými západními státy a multilaterálními organizacemi typu EU (nebo OSCE). Dokazuje to např. fakt, že po založení SCO v červnu 2001 Kyrgyzstán a Uzbekistán souhlasily s poskytnutím svých vojenských zařízení protiteroristické koalici států vedených Američany k výpadům do Afghánistánu.

Středoasijská loajalita vůči USA je vysvětlována jejich strachem před opětovným uchopením moci ze strany Ruska v regionu na jedné straně, na druhé straně silou čínské ekonomiky a čínskou demografickou expanzí. Z důvodu ohromné ekonomické a vojenské síly Ruska a Číny středoasijské státy jsou nuceny manévrovat mezi těmito giganty; pak nepřekvapí, že jsou přitahovány konceptem třetí síly, která může tlumit rozpínavost ruské politiky a čínský vliv držet mimo region.

USA tedy mají důvod obávat se SCO, protože existují oprávněné domněnky, že hlavním smyslem SCO je spojit země středoasijského regionu do antiamerické bezpečnostní organizace. Američané chovají podezření, že Rusko a Čína spolupracují na rozvoji určitého euroasijského uskupení jako protiváha NATO, což bylo nepřímo potvrzeno odmítnutím americké žádosti o místo pozorovatele v rámci SCO v roce 2005.

Avšak bývalý ministr obrany USA Donald Rumsfeld se domnívá (Kumar 2013), že SCO nepředstavuje pro USA žádnou větší politickou, ekonomickou nebo vojenskou hrozbu, neboť toto fórum obsahuje více prvků rozkladných než spojujících. Jinými slovy podle něj Mírová

mise SCO z roku 2005, popř. následná vojenská cvičení neznamenaají žádné ohrožení amerických zájmů v regionu.

Ať je správný jeden, anebo druhý názor, v zájmu Američanů je pečlivě sledovat aktivity SCO a usilovat o spolupráci s organizací, neboť USA může dosáhnout svých ekonomických, politických, vojenských zájmů ve středoasijském regionu díky snížení globálních cen tím, že bude podporovat pokračování těžby ropy a plynu ve střední Asii, k čemuž dojde za předpokladu, že nebude v ohrožení rozvodný systém ropy a plynu (tj. region bude bezpečný mj. také díky SCO). Diverzifikací dodavatelských cest a podporou privátních investic v regionu, které sem proudí ze Západu, si totiž USA a EU mohou zajistit svou energetickou bezpečnost.

3.2.4 Čína: lídr regionu

Čínská koncepce bezpečnosti sestává ze tří bodů: 1) obecná bezpečnost; 2) kooperující bezpečnost a 3) společná bezpečnost. Podle určitých návrhů by Čína měla pomalu rozvíjet obrázek „zodpovědné velmoci“ a budovat regionální řád spolu s několika jinými regionálními zeměmi.

Za posledních dvacet let čínská zahraniční politika pochopitelně prošla určitým vývojem. Na začátku 90. let minulého století byl důraz kladen na princip „skrývat své schopnosti a čekat na (svou) příležitost“ ve spojení s principem „nikdy nepřiznaného vůdcovství“. Pak byl prvně zmiňovaný princip doplněn o princip „přinášet drobné oběti“. Na začátku 21. století byl oficiálně přijat čínskými lidry koncept „mírového vzestupu“ (ten byl později nahrazen konceptem „mírový rozvoj“, aby se zmírnilo podezření z agresivních čínských úmyslů vůči svým sousedům).

V rámci této strategie Čína vzala na sebe vůdcovskou roli v regionu a v polovině 90. let iniciovala utvoření nové regionální organizace. Je možné říci, že tato organizace má formu „experimentu“ čínské vlády, mající otestovat vůdcovské schopnosti a dovednosti Číny v multilaterální diplomacii.

„Duch Šanghaje“, z něhož tento „experiment“ vycházel, představoval nový bezpečnostní koncept či model mezistátních vztahů regionální kooperace. Je založený na principech otevřenosti, vzájemné důvěry, rovnosti, respektu vůči různým civilizacím a vzájemného rozvoje (v těchto principech se jednoznačně odráží jak ideje Fukuyamy, tak i Huntingtona). Národní státy v tomto bezpečnostním mechanismu musí vystupovat v rovnocenných postaveních, každý partner musí respektovat vnitrostátní záležitosti jiných. Je možné také konstatovat, že SCO je jedním z prvních příkladů, kdy se Čína úspěšně identifikovala s prvky multikulturalismu (Panda 2012).

Tato „bezpečnostní kooperace“ se týká nejen otázek regionálních, ale i globálních. Obsah bezpečnosti je všeobecný, protože obsahuje nejenom politickou a vojenskou bezpečnost, ale také ekonomický rozvoj, ochranu životního prostředí, budování státu atd.

Číňané si byli vědomí, že prostřednictvím multilaterální organizace bude možné lépe udržovat konzultace a různá setkání s Ruskem, a tak prohlubovat vzájemné porozumění.

Navíc na této platformě budou moci vést lépe antiteroristickou kampaň. Čína má totiž problémy s Islámským hnutím Východního Turkestánu¹⁷⁹, které usiluje o nezávislost Ujgurské autonomní oblasti Sin-t'iang (v této souvislosti se Čína musí potýkat i s vážnými vnitřními problémy jako korupce, sociální nerovnost, šířící se protesty farmářů, kteří požadují zlepšení pracovních a životních podmínek, resp. musí se pracovat i s vnitřní slabostí Číny). Proto Čína závisí na pomoci velkého počtu důvěryhodných partnerů, pokud chce hrát roli vůdce na mezinárodní scéně.

Kromě všeho výše řečeného Čína hodlá využívat SCO jako nástroj k „měkkému vyvažování“¹⁸⁰ moci USA, což je přirozená strategická možnost, kterou má k dispozici v souladu se svým vyznávaným konceptem „mírového vzestupu“ (Song 2013).

Čína měla zájem na zadržování globálního amerického vlivu. Hledala záruky, že z Washingtonu nebudou podniknuty kroky, které by ohrozily znovusjednocení Číny s Taiwanem. Navíc americká rétorika ve věci Severní Koreje a „zhroucených států“ zvyšovala čínské obavy z působení USA v regionu. Ale jelikož obě velmoci jsou spolu provázané vysokou mírou ekonomické interdependence, Čína si nemůže dovolit vystupovat proti USA příliš ostře.

Byť SCO představuje regionální organizaci s netradičním bezpečnostním režimem, který se zaměřuje na terorismus a stabilitu svých hranic, Čína pro sebe vidí hlavní smysl existence SCO v možnosti kontrolovat energetické zdroje v regionu (to spíše než boj s radikálními islamistickými a separatistickými skupinami) a využívat organizaci k mnohostranné diplomacii s jinými velmocemi. Kromě toho SCO je pro Čínu důležitá i z hlediska její strategie zaměřené na „diplomacii dobrého sousedství“. Multilaterální mezinárodní organizace se zdála být nejvhodnějším mechanismem, skrz který Čína mohla zvyšovat svou diplomatickou moc a manévrovací schopnosti.

3.2.5 Další členské státy a jejich zájmy

Zájmy členů SCO se dají identifikovat následovně: snaha o bezpečnostní nezávislost národního státu, respektování principu suverenity a nevměšování do vnitrostátních záležitostí, národní bezpečnost, ochrana pohraničí před vnitřními i vnějšími hrozbami, přátelské sousedské vztahy, kontrola a efektivní využívání přírodních zdrojů, intenzifikace obchodu,

¹⁷⁹ Islámské hnutí Východního Turkestánu je islamistická organizace usilující o nezávislost Východního Turkestánu a o obrácení všech Číňanů na islám. Věří se, že tato organizace má blízké napojení na Al-Kájdú. Své sídlo má mimo Čínu v Pákistánu a upozorňuje na sebe teroristickými útoky, při kterých zahynulo již nejméně 162 osob a více než 400 bylo zraněno. Ve Východním Turkestánu se opírá o muslimy z řad ujgurského obyvatelstva. Mezi „teroristické skupiny“ ji řadí Organizace spojených národů a vlády Čínské lidové republiky, Kazachstánu, Kyrgyzstánu a Afghánistánu. Číně se podařilo dostat Islámské hnutí Východního Turkestánu na protiteroristický seznam po 11. září 2001.

¹⁸⁰ Podle teorie vyvažování moci jsou dvě možnosti, jak může slabší stát reagovat na svého rivala: buď prostřednictvím tzv. vnitřního vyvažování, kdy se akumulují celkové schopnosti a potenciál v oblasti vojenství a ekonomiky, anebo tzv. vnějším vyvažováním pomocí vytváření aliancí s partnerskými státy. Měkké vyvažování je klidnější, nepřímý způsob vyvažování moci s využíváním nevojenských nástrojů ke zpomalování, narušování a podkopávání vojenských mocností (zahrnuje mezinárodní instituce, ekonomickou diplomacii a rozšiřování diplomatických styků). Čína se obecně zdržuje využívání a prosazování akcí vnějšího (tvrdého) vyvažování moci proti USA.

přístup na světový surovinový a kapitálový trh, výstavba národní a regionální infrastruktury a rozvoj vzájemné důvěry, antiteroristické akce či boj proti drogovým kartelům.

Nejmocnějšími státy SCO jsou Čína a **Rusko**, které v Huntingtonově terminologii náleží ke zcela jiným civilizačním okruhům. A opravdu. Rusové se občas musí cítit vedle Číňanů jako cizinci, neboť kulturně a sociálně mají někdy společného více s Američany než se svými regionálními partnery (týká se to dokonce i nabídky vojenské pomoci USA po 11. září 2001).

I z jiných údajů bychom mohli usuzovat, že obě země mají blíže k jiným civilizacím než k sobě navzájem; např. čínský obchod s USA a Japonskem je zhruba 10 krát větší než čínsko – ruský obchod (Grainger 2012).

Ačkoliv Rusko a Čína pokračují ve společné práci, jejich přístup k sobě navzájem a k celé komunitě se liší. Rusko chce, aby se k němu přistupovalo s větším respektem ve světě, Čína jako rozvíjející se země se snaží o nižší angažování se v mezinárodních záležitostech, hodně v souladu s filozofií dřívějšího čínského státníka Deng Xiaopinga.

Zdá se, že Rusové mají vlastní cíle v rámci SCO, což vychází z jejich agendy a snaze, aby profitoval především jejich národ. Jak čínská moc roste, Rusko chce zesilovat svůj vliv ve střední Asii a Petrou soudí (viz Grainger 2012), že strategicky Rusko usiluje o partnerství v rámci SCO jako prostředek k zastavení Číny. Rusko je bezesporu liberálnější než Čína, ta zase expanzivnější; vytváří se tak potenciál pro vnitřní konflikt v rámci SCO.

V každém případě vztah mezi Čínou a Ruskem je komplexní. Historie těchto dvou zemí je poznamenána menšími konflikty a neshodami, avšak v poslední době jejich užší spolupráce v rámci SCO postupně utužuje jejich vztah, čímž celé středoasijské uskupení získává větší stabilitu.

Pokud jde o další motivaci Ruska na prohlubování dobrých vztahů v rámci SCO, děje se to z těchto důvodů: boj proti „třem zlům“ a potenciál SCO integrovat vojenské struktury všech členských zemí. Nicméně Rusko odmítá proces institucionalizace SCO. Nepřeje si totiž supranacionalizaci této organizace.

Jiné zájmy než Rusko mají v rámci SCO **středoasijské členské státy**. Po rozpadu SSSR středoasijské země musely čelit tlaku určitých problémů, které byly společné pro všechny z nich: pomalý přechod k demokracii, obava z islámské radikalizace, šíření zbraní hromadného ničení, obchod s drogami, zpožďující se implementace reforem tržního hospodářství, slabý obchod a investiční příležitosti, rozšiřování příjmových nerovností, zničující chudoba.

Stály před nimi společné výzvy: boj proti terorismu a transnárodnímu zločinu, zlepšení situace v pohraničních oblastech, dosažení ekonomického diverzifikace, zvyšování meziregionálního obchodu, přístup na světové trhy, využívání přírodního bohatství v souladu se zásadou udržitelného rozvoje.

Jelikož středoasijské země byly neochotné vzdát se vícestranné zahraniční politiky (tyto země chtěly na jedné straně získat maximální výhody ze Západu a hlavně z USA, zároveň chtěly stavět hráz proti rozvíjející se ose Čína – Rusko), efektivnost SCO byla až do června 2004 nízká.

Situace se však změnila v letech 2004 a 2005 jako výsledek úspěšných „barevných revolucí“ v dřívějších sovětských republikách – Gruzii a Ukrajině a hlavně v Kyrgyzstánu -,

kteře varovaly středoasijské vůdce (včetně nového režimu v Kyrgyzstánu), že čelí rozhodně opozici a ukázaly zranitelnost jejich politického postavení. Tehdy si tito autoritativní vůdci uvědomili, že USA a západní Evropa se snaží v jejich zemích ustanovit prozápadní tržně orientované režimy a nahradit zdejší autoritářství jiným režimem. S tímto uvědoměním přišlo probuzení, že tato mnohostranná zahraniční politika je nerealistická a lídři těchto zemí začali posilovat své vztahy s Moskvou a Pekingem v rámci SCO (ukazuje se, že Západ si zadělává na řadu vlastních problémů sám).

Tádžikistán a Kyrgyzstán měly jiný důvod pro vzájemnou kooperaci v rámci SCO. Prostřednictvím této organizace totiž mohly vyvažovat jiné regionální mocnosti a zvláště pak Uzbekistán. Tato země s nejsilnější ekonomikou, nejrozvinutější infrastrukturou a nejpočetnější populací a armádou začala prosazovat své ambice: získat regionální dominanci ve středoasijském prostoru. Proti uzbeckému agresivnímu chování byli Tádžikistánci a Kyrgyzstánci poměrně bezbranní a lehce zranitelní.

Středoasijský region je důležitý i pro USA. Tato oblast je totiž hlavní tranzitní cestou obchodníků s omamnými látkami, které jdou z Afghánistánu do Ruska a dále pak do západní Evropy. Nadto ve střední Asii se nacházejí pozůstatky vojenského arzenálu bývalého SSSR, který může velmi snadno spadnout do rukou teroristů a zhroucených států. Konečně je to také hojnost nevyužitých energetických zdrojů v regionu, co láká. Tyto zdroje vždy přitahovaly pozornost Číny, Ruska, EU, USA. Ale i středoasijské státy si plně uvědomují výhodnost symbiózy se zmiňovanými velmocemi: jejich plyn a ropa jsou jim k ničemu, pokud se nedostanou na trh, což je velká výzva hlavně pro země bez přístupu k moři.

Americký zájem o středoasijský region je mimo jiné také spojen s teroristickými útoky na USA ze září 2001. Tehdy Bushova administrativa v tomto prostoru a zvláště pak v **Uzbekistánu** hledala životní partnery pro koalici vedenou Američany v rámci „globální války proti terorismu“. Uzbekistán byl první středoasijskou zemí, která poskytla své základny Američanům. Ty jsou mnohem modernější a bezpečnější než základny v afghánském Bagramu a Kandaháru.

Na základě studie, kterou provedl Azarkan (2010), je možné konstatovat, že SCO je kompatibilní s ekonomickými a bezpečnostními zájmy států střední Asie.

3.2.6 Rozšíření

Čína uznává, že rozsah SCO je v současnosti omezený a potřebuje být rozšířen. Summity v Taškentu (červen 2010) a Astaně (červen 2011) probíraly expanzi SCO.

Vůbec první zemí, která získala statut pozorovatele v rámci SCO (a tedy se stala kandidátem na vstup do organizace s plným členstvím), bylo **Mongolsko**. Tento stát má velkou podporu Číny pro plné členství v SCO díky: 1) silicím sinajsko – mongolským vztahům; 2) mongolské geografické blízkosti s Čínou; 3) perspektivním odbytovým možnostem pro čínskou produkci v Mongolsku a 4) velkému přírodnímu bohatství Mongolska. Nejen díky těmto faktorům Čína dosud podpořila členství Mongolska v mnoha globálních organizacích (např. APEC, ASEAM a další).

Írán se připojil ke SCO jako pozorovatelská země v červnu 2005 spolu s Indií a Pákistánem (Čína vehementně prosazovala na tuto pozici Írán, protože jsou pro ni velmi

přitažlivé íránské ropné zásoby; Írán je totiž největším dodavatelem ropy do Číny). Jedním z důvodů, proč se Írán chtěl přidat k SCO, je ten, že měl v úmyslu v rámci organizace změkčovat ruský a čínský postoj vůči íránskému jadernému programu.

Nadto Írán projevil silnou vůli připojit se k organizaci jako její plnoprávný člen a využít váhu SCO, aby zastavil tlak, který na něj vyvíjí USA (opět v otázce jeho jaderného programu). Ale kromě Astanské deklarace z roku 2005 SCO se vyhýbala, aby jakkoliv explicitně projevila protizápadní zaměření.

I když Írán zůstává pro Čínu partnerem v mnoha strategických oblastech i mimo region střední Asie a potenciálním kandidátem na vstup do SCO (s íránským plnohodnotným členstvím by SCO získala přístup k rozsáhlým hydrokarbonovým zásobám nacházejících se v Íránu), Čína je velmi opatrná a neochotná k přijetí nových členů, což by mohlo rozdělit organizaci zevnitř a utlumit její efektivnost. Navíc íránské členství v organizaci by nebylo kvitováno s nadšením západními zeměmi a mohlo by komplikovat vzájemné vztahy mezi oběma celky.

Na tento čínský postoj narazila i **Indie**, která v roce 2012 projevila zájem hrát konstruktivní roli jako stálý člen SCO. Nepomohla ani ruská podpora. Původně tato země nejevila velký zájem o středoasijský region. To se ale změnilo v posledních letech, kdy Indie posiluje své vazby s tamějšími zeměmi; dokonce došlo i na společná cvičení s Tádžikistánem v roce 2003; Indie rozvinula spolupráci v oblasti vojenských technologií, obchodu, rozvoje lidských zdrojů atd. s Tádžikistánem, Uzbekistánem a Kazachstánem.

Vstup Indie by bezesporu zvýšil celosvětový význam organizace, ale i sama Indie by z toho profitovala: otevřela by se jí brána na euroasijský trh (Indie je největším energetickým konzumentem hned po USA); Indie by se lépe mohla podílet na dosažení dlouhodobé stability v Afghánistánu, na čemž má eminentní zájem. Pro Indii je rovněž lákavý jeden ze základních cílů organizace: princip neintervence¹⁸¹. Ze svého případného členství by Indie mohla profitovat i jinak: např. využívat SCO jako diskusního fóra v otázkách bezpečnosti, kooperovat v boji proti terorismu a náboženskému extremismu, což ohrožuje indickou bezpečnost a rozvoj v regionu. Pro Indii mohou být velmi výhodné bližší vztahy s Ruskem a Čínou (dva současní členové Rady bezpečnosti OSN), protože by se tak na ně mohla obracet nejen v záležitostech regionálních, ale i globálních.

Na druhé straně indický vstup do SCO je ohrožen z několika stran: 1) kvůli neochotě stávajících členů rozšiřovat současnou členskou základnu (týká se to nejenom Číny, jak bylo uvedeno výše) a 2) kvůli pákistánskému faktoru¹⁸².

¹⁸¹ Např. členové SCO se společně postavili proti jakékoliv formě intervence v Gruzii; zůstali němými diváky ruské invaze. Dokonce i během nepokojů v Kyrgyzstánu, které vedly ke sporadickým projevům násilí a v konečném důsledku ke změně režimu, SCO neintervenovala, ale pouze se omezila na vydání společného komuniké, ve kterém vyjádřila své znepokojení s probíhajícími událostmi a apelovala na mír, bezpečnost a politickou stabilitu.

¹⁸² Pokud se Pákistán stane plnoprávným členem SCO, což je pravděpodobně nevyhnutelné, Čína bude využívat Pákistán k tomu, aby vyvažovala vliv Indie v rámci SCO; navíc Čína má dlouhodobé vztahy s Pákistánem, dlouhodobě podporuje tuto muslimskou zemi, což představuje pro Indii výraznou hrozbu. Proto se dá očekávat konfrontace mezi Indií a Pákistánem.

V každém případě po rozšíření SCO o Indii a popř. i Íránu by se tato organizace mohla stát nejmocnější aliancí na Zemi, když vezmeme v potaz ruské energetické zásoby, jejich zkušenosti ve vojenských věcech, čínský a indický ekonomický a lidský kapitál, dále pak íránské enormní energetické zásoby, stejně jako jeho rostoucí vojenský arzenál a možnosti. Americké moci roste v SCO vážný protivník. V této souvislosti existuje podezření, že Rusko usiluje o vytvoření nového a vylepšeného asijského „Varšavského paktu“, který by disponoval obrovskou armádou, silnou ekonomikou a obrovskými zásobami plynu a ropy.

Na druhé straně je třeba také dodat, že pro lídra regionu, Čínu, rozšiřování SCO není v současnosti prioritou; odvíjí se pouze v rovině hypotetické, což může být nicméně velmi podstatné pro další osud organizace (Panda 2012).

3.2.7 Výzvy a budoucnost

Hlavní výzvy pro SCO se týkají tří oblastí: 1) přispívat ke stabilizaci Afghánistánu poté, co se odsud stáhly jednotky NATO v roce 2014; 2) rozvíjet zapojení organizace do nových politických oblastí, které jdou nad rámec bezpečnosti a kontraterorismu; 3) profilace organizace jako mezinárodního jednotného tělesa, které je schopné usnadňovat a koordinovat aktivity svých členů.

Se zaměřením na globální diplomacii Afghánistán byl prioritou pro summit SCO, který se konal v Pekingu 2012. Kooperace NATO – SCO v Afghánistánu byla minimální. Třebaže k určitému koordinování akcí začalo docházet po roce 2010, afghánský prezident Hámíd Karzái, který se účastnil jako host summitů SCO již od roku 2004, žádal na pekinském summitu (2012) pomoc pro Afghánistán ve věcech ekonomického rozvoje a bezpečnosti (např. Indie do roku 2013 darovala 2 milióny na pomoc Afghánistánu). V souvislosti s agendou týkající se Afghánistánu hlavním úkolem není pouze zaplnit mocenské vakuum, které zde vzniklo po odchodu NATO a USA z oblasti. Také zde existuje jasný zájem na udržení spolupráce mezi členskými zeměmi, i když jejich národní zájmy jdou někdy proti sobě.

Bezesporu SCO by mohla nabídnout vhodnou platformu k vyřešení problémů v Afghánistánu. Týká se to ale i jiných zemí: např. by mohla přispět k postupnému překonávání dlouholeté rivality mezi Indií a Pákistánem (popř. i mezi Čínou a Indií).

Existuje totiž vysoká pravděpodobnost, že Indie a Pákistán a možná také Írán se stanou příštími členskými zeměmi SCO, jak bylo naznačeno v kapitole 3.2.6. Současné země SCO sdílejí obavy z teroristických sítí islámských hnutí a nelegálního obchodu s bílým masem, drogami a zbraněmi (v tomto ohledu je Afghánistán hlavním světovým vývozcem heroinu). Dá se předpokládat, že by se tyto problémy daly řešit lépe, pokud by byly země s pozorovatelským statutem členy organizace s plnými právy.

Druhou významnou výzvu představuje ambice SCO plnit funkci důležitého aktéra ve věcech široké politiky nejen ve střední Asii, ale i mimo tuto oblast. V červenci 2007 Vladimír Putin inicioval založení Energetického klubu SCO s cílem spojit v oblasti energií producenty a spotřebitele, koordinovat energetické strategie a zesílit energetickou bezpečnost. Hlavní osou je Rusko jako největší zásobárna energie a Čína jako druhý světový spotřebitel ropy a zemního plynu. Zatím zůstává nejasné, jestli se podaří SCO splnit své sliby, nebo zda

geopolitické otázky a existující soupeření mezi Ruskem a Čínou zkomplikují pokus vytvořit integrální energetický trh.

Třetí výzva se týká role SCO jako mezinárodního aktéra. O tom se jednalo na summitu v Biškeku (2013). SCO získala pozorovatelský statut v rámci OSN, stejný statut byl SCO přiřčen Společenstvím nezávislých států, Organizací kolektivní bezpečnosti a Euroasijským ekonomickým společenstvím. Podle mnohých diplomatů a jejich postřehů SCO potřebuje ještě získat důvěryhodnost. SCO je pořád interpretovaná jako platforma, odkud Rusko a Čína chtějí vyvíjet tlak na dění ve střední Asii.

SCO musí věnovat pozornost i vnitřním hrozbám, z nichž nejvážnější jsou potenciál sinajsko-ruského disentu kontrolovat sporná území, ilegální migrace a šedá ekonomika. Jiné nebezpečí možného konfliktu představují kazašsko – uzbecké vztahy, neboť dříve se obě země přetahovaly o vůdcovství v postsovětské střední Asii.

12. pekingský summit odmítl nejen ekonomické sankce proti Íránu, ale jakýkoliv západní pokus intervenovat v Sýrii. Čínský prezident Xi Jinping na tomto summitu také oznámil čínské plány na zřízení Rozvojové banky SCO jako součást finanční bezpečnosti členských zemí. Až dosud SCO chyběla důvěryhodnost a prestiž jako např. G20 a zemím BRICS (byť tato uskupení nesplnila svá očekávání ohledně efektivnosti světového vládnutí). Třebaže minulost organizace je zatím velmi krátká, její další rozšíření o státy jako Indie, Pákistán a Írán by z ní mohlo udělat mocného hráče ve světové politice.

V každém případě SCO bude muset překonat vnitřní a vnější výzvy, jestliže chce pokračovat na cestě v přeměně na prosperující, bezpečnou a stabilní organizaci ve střední Asii. Budoucnost SCO jako koherentní a relevantní bezpečnostní komunity záleží na tom, zda tato organizace uspěje vyřešit otázky regionálního napětí (tj. terorismus, příhraniční pašování drog a problém separatistických sil), které se stále dotýkají všech šesti zemí.

Nicméně i tak budoucnost SCO zůstává poměrně nejasná. Měla by tato organizace primárně zůstat politicko – vojenskou organizací, anebo by se měla vyvinout do interaktivního obchodního fóra podobného EU a multinárodním organizacím? To je zatím otázka, na kterou bude moci být zodpovězena až v budoucnu.

Poté, co byla popsána integrační uskupení UNASUR a SCO v jejich základních charakteristikách a relevantních bodech stanovených v Úvodu, následuje pokus je interpretovat ve světle teorií konec historie a střet civilizací.

3.3 UNASUR a SCO perspektivou teorií konec historie a střet civilizací - interpretace

UNASUR je mezinárodní organizace s uznaným mezinárodněprávním statutem. Odráží potřebu jihoamerických států vytvořit regionální blok, který by byl schopný reagovat na potřeby Latinské Ameriky a především, který by umožnil udržitelný rozvoj regionu. Nicméně zjevný mezivládní charakter vyjádřený jednohlasností přijímaných rozhodnutí (již ze Zakládající smlouvy je patrné, že státy si chtějí ponechat svrchované kompetence, neboť každé rozhodnutí musí být přijato jednohlasně jako např. v oblasti obrany), slabá institucionální podpora struktury organizace, tj. chybějící nadnárodní orgány a odsud odvozené právo, jak je to známé z EU, činí z UNASURu spíše orgán kooperující než

integrační. Tento rys kooperace přibližuje UNASUR k Huntingtonově vizi civilizačních bloků.

Jihoamerický region se světu prezentuje jako jednotný, schopný podílet se na rozvoji světového míru. Navíc UNASUR již dokázal, že je schopný se starat o své problémy a případnou nestabilitu regionu sám, aniž by se musel obracet o pomoc k cizím aktérům. V této souvislosti je třeba dodat, že zřízení CSD značně ulehčilo regionální kooperaci ve věcech bezpečnosti a obrany v porovnání s dřívějšími bilaterálními dohodami (např. v otázkách vzdělávání a školení důstojníků, produkce vojenského arzenálu, humanitární pomoci atd.).

Relativní soudržnost regionu navenek, jeho svébytnost, schopnost se bránit vnějšímu agresorovi (viz role CSD) z něj činí nového aktéra na světové scéně, se kterým je nutné počítat. Také z tohoto důvodu můžeme o jihoamerickém kontinentě mající podobu UNASURu mluvit v Huntingtonově civilizačním modelu jako o civilizaci.

Tato civilizace nejspíš získala i nového vůdce či v Huntingtonovské terminologii ústřední stát: Brazílii. Potvrzením úlohy nového vůdce regionu se stala brazilská iniciativa na založení CSD. Ta byla založena na třech motivech: za prvé, vnější politice, kdy Brazílie je v současnosti vnímána jako jedna z nejdůležitějších nových ekonomik ve světě a odsud plynoucí brazilská snaha stát se politickým a ekonomickým aktérem s celosvětovou působností; to se projevuje ve snaze Brazílie získat místo stálého člena v Radě bezpečnosti OSN a také mít klíčové slovo při jednáních WTO. Brazílie ale může zaujmout pozici regionálního lídra jen se schválením USA a Venezuely, proto má pochopitelně zájem, aby její postavení nebylo narušováno Mexikem, silným protivníkem v boji o regionální hegemonii. Proto její iniciativa směřuje také k tomu, aby se Mexiko nestalo členem CSD.

Druhý motiv brazilské iniciativy souvisí s představou Brazílie o její strategické vizi, která stojí na následujících prioritách: kontrola jižní části Atlantiku, Amazonie a boj proti obchodu s drogami a organizovanému zločinu. Zároveň Brazílie musí zaujmout vhodnou pozici proti přítomnosti amerických základů v Paraguay a Ekvádoru. Brazílie si také nemohla dovolit přehlížet vnitrostátní situaci v Bolívii a tamější občanské nepokoje (ostatně výše zmíněné skutečnosti se projeví v nárůstu brazilských výdajů na obranu až o 50%).

Třetí důvod pro založení CSD ze strany Brazílie odráží její zájem na rozvoji zbrojního průmyslu; Brazílie se v této oblasti snaží proniknout nejen na regionální, ale rovněž extrateritoriální trh.

Brazilský návrh CSD je příkladem ambivalentního vůdcovství, které osciluje mezi jeho globálním, popř. národním zájmem a jihoamerickým projektem (neboli zájmem kolektivním). Kvůli této ambivalentnosti mezi kolektivním a parciálním vůdcovstvím se sousední země dívají podezřívavě na jakýkoliv regionální návrh, který formuluje Brazílie (Brazílie totiž ví, že její úspěch na globální scéně související se získáním světové prestiže a vlivu závisí na konsolidaci a potvrzení její pozice jako regionální mocnosti). Odsud můžeme vidět, že důvěra, jež představuje důležitý předpoklad pro jakoukoliv kooperaci, schází v jistých případech i u civilizačně spřízněných zemí.

Na druhé straně UNASUR a potažmo její orgán CSD si musí být vědom několika problémů svého fungování: 1) přehánění schopnosti regionální bezpečnosti může vést až k pocitu nereálné autarkie; 2) vzhledem k pravidelnému střídání a rotaci předsednictví se

vytváří nechuť postupovat rychle, aby se později nemuselo vracet zpět; 3) důležitou negativní roli na fungování organizace hraje historie, „paměť národa“ (tím jsou myšleny bolestné historické zkušenosti ze vztahů mezi některými členskými státy) a pocit ztráty svobody (např. Kolumbie se vnitrostátně cítí natolik silná, aby se nechala kolektivním usnesením „odsunout“ od svých amerických zájmů); 4) rozdílná ideologická orientace zemí jako Ekvádor, Argentina, Brazílie či Venezuela a odsud plynoucí neshody v konceptech a doktrinálním zakotvení organizace; 5) nedostatečná koordinace mezi státy v boji proti hrozbám drogových kartelů a organizovanému zločinu; 6) homogennost UNASURu je narušována ekonomickou různorodostí uskupení a pak také rozdílností pohledů členských zemí na řešení mezinárodněpolitických otázek, zejména pak jejich vztahu vůči USA.

Právě tento poslední bod, tj. brazilsko – americké vztahy, je možné označit huntingtonovským slovníkem jako střet mezi ústředními civilizacemi, ovšem střet vedený konvenčními, diplomatickými a nenásilnými prostředky (střet tedy probíhá kvalitativně jinak než na „krvavé hranici islámu“, ale určitě probíhá). Protiamerické zaměření UNASURu materializuje hypotetický civilizační střet.

Zároveň fakt tohoto střetávání naznačuje jiný podstatný závěr o globálním uspořádání, který předložil Huntington: střety mezi ústředními státy civilizací značí změnu mocenské globální rovnováhy.

Příklad UNASURu také ilustruje, že nový blok (resp. civilizace) byl ve své bezpečnostní struktuře stvořen díky agresivní a necitlivé politice USA. Jelikož Huntington americkým vládním představitelům ve své době doporučoval, aby se pokusili získat Jihoameričany na svou, tj. západní stranu (viz kap.2.2.8), lze vidět, že těmto jeho radám a doporučením nebyla v minulosti věnována buď patřičná pozornost, anebo tyto snahy selhaly. Je jen otázkou, zda by se brazilské hegemoniální ambice neprojevyly i tak.

Kromě zmíněných potíží před UNASUREm stojí i několik dalších výzev: musí se potýkat s problémy sociálního rázu (což je hlavní priorita všech vlád), čelit obchodu s drogami, venezuelskému zbrojení a příchodu extrateritoriálního aktéra: Íránu.

Je možné konstatovat, že UNASUR a jeden z jeho orgánů CSD je hodně ambiciózní projekt, poněvadž společnou regionální politiku není vůbec jednoduché dát dohromady. Vyskytl se proto názor, že UNASUR (resp. CSD) bude mít jen omezené možnosti a nebude ničím více než jen „diskusním fórem“.

V souvislosti s CSD si je možné také položit otázku, zda jde pouze o jakýsi druh obranného paktu, anebo již určitý mezistupeň politické integrace, jelikož např. obchod s drogami, organizovaný zločin si v Latinské Americe žádají kooperaci a koordinované úsilí na jeho potírání (tedy integraci). Např. podle García (2008) koncept bezpečnosti spjatý s CSD by měl být spíše zaměřen na vnitrostátní konflikty a ne tolik na hypotetické zahraniční hrozby.

Na druhé straně iniciativa CSD by mohla být prvním krokem ke konsolidaci regionu jako zóny míru s možností širšího účinkování na mezinárodní scéně a pevnějšího zapojení jihoamerického kontinentu do celoplanetárního dění. Jeho vytvoření posílilo rodící se jihoamerický systém, možná ale také došlo k oslabení západní hemisféry jako celku kvůli různým zájmům USA a CSD.

Na základě studie UNASURu je možné učinit několik shrnujících dílčích konstatování ve vztahu k teoriím konec historie a střet civilizací:

1. UNASUR zrozený jako „Komunita jihoamerických národů“ v roce 2004 měl hledat inspiraci, tj. nová jihoamerická organizace se měla formovat na základě společné identity a sdílených hodnot. To jednoznačně odkazuje k Huntingtovi a ukazuje, že UNASUR svým pojetím překračuje ráz pouhé ekonomické kooperace a stojí na pevnějších základech, což ho odlišuje od jiných uskupení, která se v Latinské Americe formovala na začátku 90. let minulého století (jako např. MERCOSUR a další);
2. UNASUR je možné charakterizovat jako regionální mocnost s globálním přesahem, který se pokouší plnit roli světového mírotvorce, což je možné identifikovat s jednou vlastností Fukuyamovy teorie – směřováním k posthistorickému světu bez válek;
3. jelikož ale základní poslání UNASURu spočívá v posilování demokratických režimů v regionu a snaze vyhnout se jejich ohrožení, pro záměrné a plánovité formování určitého uskupení mají větší váhu Fukuyamovy principy než ty Huntingtonovy, které se spíše hodí pro spontánní, ad hoc případy;
4. nikoliv náboženství, ale demokracie (tj. příslušnost k Fukuyamovu posthistorickému světu) je základní určující charakteristikou uskupení UNASUR¹⁸³; z toho důvodu
 - a. je „demokratická klauzule“ jeho nejdůležitějším nástrojem pro posuzování různých aktivit UNASURu¹⁸⁴;
 - b. bylo zastaveno Paraguay členství v UNASURu, když byl sesazen prezident Lugo (to bylo všeobecně považováno za porušení práva společenství) do doby, než v zemi bude opět obnoven demokratický řád;
5. Huntington hovořil o latinskoamerické civilizaci, kdežto UNASUR přinejlepším představuje civilizaci jihoamerickou. Abychom mohli hovořit o civilizaci latinskoamerické, musely by sem patřit a na vzájemné spolupráci se podílet také Mexiko, státy střední Ameriky a Karibiku. O vstupu Mexika do uskupení se uvažuje, nicméně Brazílie nemá zájem podpořit mexické členství v organizaci, protože se obává jeho úzkého propojení s USA a také toho, že by v Mexiku získala silného protivníka v boji o pozici regionálního hegemonu. Přitom Mexiko se kulturně řadí k zemím UNASURu a z hlediska jeho civilizační příslušnosti není důvod ho z tohoto společenství vylučovat. Na druhé straně i sám Huntington ve své knize (2001)

¹⁸³ UNASUR se prozatím snaží fungovat jako bezpečnostní pojistka, aby zmíněné země (pochopitelně bez Mexika, které není členem UNASURu) neskouzly z posthistorického světa zpět do historického. V tomto ohledu vyvíjí tlak na všechny členské země a přijímá příslušná opatření.

¹⁸⁴ Při posuzování demokratičnosti UNASURu je ale třeba být na pozoru. Jednoznačné přihlášení se k demokracii jako základnímu principu fungování tohoto společenství, ještě nemusí vůbec znamenat jeho praktické naplnění. Od rétoriky k činům je někdy dlouhá cesta. Rusko je toho jasným důkazem. Tady vládne pevnou (možná až autoritářskou) rukou Putin, demokratické praktiky jsou v Rusku často zpochybňovány (jako např. ve věci dodržování lidských práv, popř. Putinova kampaň proti zahraničnímu financování ruských nevládních organizací). Přesto se zde v rovině rétoriky klade velký důraz na „univerzální demokratické hodnoty“ (Monaghan 2013).

zvažoval, že se Mexiko může kulturně posunout z Latinské Ameriky do Ameriky severní. V tom případě by zesílily mexické vazby vůči NAFTA a naopak zeslabily jeho vazby vůči UNASURu. Mexiko se tak může stát lakmusovým papírkem pro určení síly civilizačních faktorů.

6. homogenizace uskupení se projevuje nejen v potřebě „mluvit jedním hlasem“ (rezoluce a rozhodnutí UNASURu jsou vydávána na základě konsensu, často jednomyslného), ale rovněž ve snaze překonat ideologické rozdíly vč. různých ekonomických konceptů členských zemí;
7. příklad UNASURu však nepotvrzuje Fukuyamovu teorii o předpokladu ekonomického liberalismu na funkčnost posthistorického světa (myšlenky neoliberalismu dané Washingtonským konsensem zde byly odmítnuty ve prospěch větších zásahů do ekonomiky);
8. jestliže si Huntington myslel, že v té civilizaci, kde chybí ústřední stát, se řád vyjednává či nastoluje obtížněji, nejspíš se nemýlil. Tato hypotéza by částečně vysvětlovala, proč všechna integrační uskupení, popř. dřívější pokusy o regionální spolupráci víceméně selhávaly (na tento závěr poukazuje ta skutečnost, se od konce studené války v Latinské Americe vytvářely nové a nové integrační bloky, které často sdružovaly stejné členské země jako jiná uskupení). Také se ukazuje, že UNASUR, kde se rysuje jednoznačná vůdčí role Brazílie, by mohl do regionu přinést stabilitu a řád do budoucna.
9. již Huntington tušil (2001: 295), že *„vztahy mezi civilizacemi a jejich ústředními státy jsou komplikované, často rozporné a rovněž proměnlivé“*. Většina zemí jedné civilizace při utváření svých vztahů se státy jiné civilizace následuje příkladu ústředního státu. Ale pochopitelně není tomu tak vždy – všechny země jedné civilizace nemají pochopitelně identické vztahy se všemi státy civilizace druhé. Např. na příkladu UNASURu jako určitého reprezentanta jihoamerické civilizace se ukazuje následující závěr: UNASUR se přímo vymezil vůči USA (ve snaze zbavit se jeho vlivu byla tato organizace vlastně vytvořena); na druhé straně UNASUR chová velmi kladné vztahy s EU, kterou můžeme považovat jako jednu součást západní civilizace v Huntingtonově chápání;
10. v návaznosti na předchozí text a politická doporučení prezentovaná oběma politology (kap. 2.2.8) se dá konstatovat, že
 - a. UNASUR je v řadě bodů konstruován v souladu s doporučeními Fukuyamy;
 - b. ať už je to jen záminka či nikoliv, vznik UNASURu, resp. její bezpečnostní složky CSD byl iniciován Brazilií ve snaze vymanit jihoamerický kontinent z amerického vlivu; možná by si nově se rodící regionální mocnost Brazílie našla jiné prostředky, jak se zbavit svých mocenských rivalů v regionu (tj. USA a Mexika), ale každopádně případová studie o UNASURu ukazuje na jeden podstatný závěr: UNASUR se formoval díky nesprávné americké zahraniční politice, která se nedržela Huntingtonových doporučení týkajících snahy o co největší (pozitivní, rovnocenné, nikoliv ve smyslu podrázenosti a nadřazenosti) spojení Západu a zemí Jižní Ameriky (v tom lze spatřovat

selhání americké zahraniční politiky a možný zdroj poučení pro další americkou zahraničněpolitickou agendu např. vůči Rusku v současnosti, jinému civilizačnímu okruhu v Huntingtonově pojetí).

Jiné uskupení, byť s mnoha podobnými prvky (jako např. boj proti teroristickým skupinám působících na dotyčném území či nutnost bránit se činnosti zdejšími zločineckým hrozbám) je představováno **Šanghajskou organizací pro spolupráci**. Historie této organizace (viz kap. 3.2.1) ukazuje, že motivace pro její založení byly zcela pragmatické. Na samém začátku spočívaly v potřebě chránit vnitrostátní hranice po rozpadu SSSR. Stejně jako u integrace na jihoamerickém kontinentě i zde se jedná o modernizační projekt, což vedlo ke zvyšování životní úrovně obyvatelstva regionu (na podporu tohoto cíle byla v roce 2005 založena Mezibankovní asociace a byly uzavřeny dohody na vytvoření Strategie rozvoje).

Na rozdíl od UNASURu, kde je demokracie brána jako jedna ze stěžejních hodnot uskupení, tento rys u SCO nenajdeme, protože zde vládou vesměs autoritářské režimy. Na druhé straně mezinárodněpolitické fungování uskupení se o demokratický přístup snaží např. tím, že všechny členské země mají stejné volební právo.

Ideje Fukuyamy a Huntingtona nacházíme v principech tzv. „Šanghajského ducha“. Národní státy v bezpečnostním mechanismu SCO vystupují v rovnocenném postavení. SCO staví na jednomyslnosti přijatých rozhodnutí, což je opravdovým důkazem rovnosti všech zemí, malých a velkých, bohatých a chudých, silných a slabých. Tedy tato organizace se snaží o své demokratické fungování, což se však netýká vnitrostátních záležitostí. Ty v souladu s principem nevměšování jsou věcí každého státu zvlášť. Každý partner musí respektovat vnitrostátní záležitosti jiných. Navíc příklad SCO ukazuje, že Čína se úspěšně identifikovala s prvky multikulturalismu, což však odporuje Huntingtonově představě (viz kap. 2.2.2).

V případě SCO se jednoznačně nejedná o civilizačně jednotný region. Dokonce zde existovala značná nedůvěra vůči velmocenským úmyslům Číny a Ruska ze strany jejich středoasijských partnerů, kteří dlouhou dobu zachovávali loajalitu „SCO nepřátelským“ Spojeným státům (opět se jedná o prvek, který najdeme i u uskupení UNASUR). Proto se někteří vysocí představitelé USA domnívají (viz kap. 3.2.3), že SCO nepředstavuje pro zájmy USA vážnou hrozbu kvůli tomu, že je zde více prvků rozkladných než spojujících.

Na druhé straně faktem je, že mezi zeměmi SCO probíhá velmi intenzivní spolupráce. Jednoznačně je možné konstatovat, že zde existuje společný zájem na udržení vzájemné spolupráce, která je výhodná pro všechny (viz kap. 3.2.7). To je dáno mj. tím, že Čína upřednostňuje spíše politickou než civilizační jednotu. Využívá svých obrovských finančních zdrojů, aby tento region podporovala. Kooperace na poli bezpečnosti se týká i ekonomického rozvoje.

Huntingtonův civilizační princip je tedy u SCO jednoznačně popřen. Členské země organizace mají často jiné (i civilizační podstaty) zájmy, což je vzájemně oddaluje. Uskupení je budováno spíše na dobrých přátelských sousedských vztazích. Huntington si ale myslel, že to samo o sobě nestačí. Napsal (2001: 146): *„regiony jsou základem spolupráce mezi státy jenom tehdy, kryjí – li se geograficky s kulturou. Když nesdílejí jednu kulturu, pouhé sousedství vzájemnou spolupráci nezaručuje, ba přímo naopak. [...] Vojenská spojení a*

ekonomické asociace vyžadují spolupráci mezi jednotlivými členy. Tato spolupráce je závislá na důvěře, přičemž důvěra nejčastěji vyvěrá ze společných hodnot a kultury.“

Jinými slovy se efektivnost nějakého společenství snižuje, pokud nepanuje mezi partnerskými zeměmi vzájemná důvěra. Určitý blok zemí je tím pevnější, čím silnější mezi nimi vládne vzájemná důvěra. Z dlouhodobého hlediska společné hodnoty sblížují více než jen společné zájmy, tvrdil Huntington (2001).

Nutno však dodat, že civilizační rozrůzněnost si uvědomují i v rámci SCO. Jako určitý důkaz toho, nač upozorňoval Huntington, tj. vzájemná nedůvěra plynoucí z důvodu příslušnosti k různým kulturním okruhům, se odráží i v jednom z cílů SCO vytyčených v Zakládající smlouvě organizace: posilování vzájemné důvěry a dobrých přátelských vztahů. Na rozptýlení nedůvěry SCO přijala **zásadu nevměšování do vnitrostátních záležitostí svých členských zemí**. Naplno se tento princip projevil např. na 12. pekingském summitu, kde byly odmítnuty nejenom ekonomické sankce proti Íránu, ale vůbec jakékoliv západní snahy intervenovat v Sýrii.

Je možné říci, že politika nevměšování je jistou náhražkou civilizačního principu. Na rozdíl od UNASURu, kde vidíme tendenci diplomaticky regulovat vnitrostátní záležitosti, se nic podobného u SCO neobjevuje.

I když je tedy civilizační princip u SCO ve své podstatě popřen, neznamená to, že by zde neexistovaly žádné prvky teorie střetu civilizací. Náznaky této teorie lze spatřovat na mikroúrovni, kam ostatně později zaměřil svou pozornost i sám Huntington. Střet civilizací v přeneseném významu spočívá v etnickém separatismu, kterému organizace vyhlásila nekompromisní boj.

Na příkladu SCO lze pozorovat i jednu z dalších výhrad vůči Huntingtonově střetu civilizací, konkrétně tu, že jeho civilizační bloky nemusí být vždy homogenní a koherentní (viz kap. 2.1.3). Tato skutečnost naopak může spíše komplikovat než usnadňovat vzájemnou spolupráci. Jinými slovy kulturní homogennost není vždy zárukou jednotného vystupování, protože se zájmy zaangažovaných mohou lišit.

V tomto ohledu mnoho studií (viz Azarkan 2010) popisovalo středoasijské státy jako jeden homogenní region. Tyto národy však ve skutečnosti málokdy jednaly jako koherentní unie. Ačkoliv všem vládnou autoritářští prezidenti, středoasijské státy mají různé strategické zájmy a přijaly rozdílné cesty ke svému rozvoji. Jejich pohledy na přístup ke strategickým hrozbám jsou často v rozporu.

Jelikož nelze u SCO hovořit o civilizační spřízněnosti v duchu Huntingtona, Tugsbilguun (2008/2009) míní, že je nepravděpodobné, aby se ze SCO stal mocný „jednotlivý“ blok, resp. aby se vyvinul v plnohodnotnou vojenskou organizaci, která by představovala vážného soupeře západním zájmům.

Rusko a Čína se vyznačují naprosto rozdílnými strategickými zájmy. Ani středoasijské státy vůči sobě navzájem nechovají přirozené empatie a charakterizuje je vzájemně sdílená nedůvěra vůči velkým zemím regionu. Vnitřní rozpory zemí SCO jsou jen stěží utajitelné. To ponechává mimo jiné málo prostoru k tomu, aby se tato instituce vyvinula do silné institucionalizované aliance jako NATO.

Ostatně ani Západ v žádném případě nevystupuje jako homogenní těleso. Mimochodem na překonání této nejednotnosti se v poslední době čím dál hlasitěji diskutuje o tzv. Transatlantickém obchodním a investičním partnerství (TTIP). Na nejednotnost Západu nepřímo poukazují i případové studie o UNASUR a SCO.

Čína, resp. Brazílie jako ústřední státy zkoumaných integračních uskupení mířily spíše proti USA než Západu jako takovému (proto se v kap. 3.1 a 3.2 hovoří o protiamerickém zaměření organizací, nikoliv protizápadním namíření). Vyplývá to ze skutečnosti, že třeba Čína uzavřela s EU strategické partnerství¹⁸⁵ s vyhlídkami na multilaterální kooperaci. V této souvislosti se evropská politika snaží o to, aby se Čína více angažovala ve světové politice prostřednictvím bilaterálního a multilaterálního politického dialogu. EU jde také o podporu demokratizace Číny a respektování vlády zákona a lidských práv, integraci Číny do světové ekonomiky. Profil EU se snaží propagovat v Číně.

Tedy jak SCO, tak i UNASUR se sice navenek profilují jako spojenci Západu (UNASUR, stejně jako SCO, popř. Charta a jiné oficiální dokumenty SCO, explicitně zdůrazňují, že nejsou namířené proti žádnému státu nebo mezinárodní organizaci), neboť obě dvě strany se vzájemně potřebují, zároveň jde ale cítit, že obě uskupení se vymezují přímo protiamericky. Nutno říci protiamericky, nikoliv protizápadně. Zatímco např. Latinská Amerika má relativně bezproblémové vztahy s EU, o vztazích s USA se to v žádném případě nedá říci (viz kap. 3.1.3).

V rámci Lakatosovy metodologie teoretických výzkumných programů případová studie o SCO odhalila několik anomálií. Kromě dříve zmiňovaného popření civilizačního principu ekonomicko – vojenské kooperace států a popř. také jejich nedemokratickému nastavení další anomálií je, že do SCO nepatří Turkmenistán, který je geograficky blízký a má podobné starosti jako jiné středoasijské země¹⁸⁶.

Možné vysvětlení této skutečnosti může být následující: 1) nesdílí hranice s Čínou, tudíž nebyl členem „Šanghajske pětky“; 2) od své nezávislosti se turkmenská zahraniční politika vyvíjela v mezích neutrality a izolacionismu; 3) Turkmenistán rovněž váhal podepsat ekonomické dohody s CIS, protože prezident Saparmurat Nijazov kritizoval slabiny CIS mechanismů. Nicméně po smrti Nijazova v roce 2006 někteří analytici věřili, že tento přístup Turkmenistanu k SCO by se mohl změnit. Nový turkmenský prezident Gurbanguli Berdimuhamedov byl více nakloněný mezinárodní kooperaci a v roce 2007 navštívil summit SCO jako čestný host. Není tedy vůbec vyloučené, že se Turkmenistán někdy v budoucnu stane členem SCO.

Ostatně možné „vyřešení“ této anomálie nabízí příklad Uzbekistanu, který se také nepřipojil k „Šanghajske pěťce“ jako jeden z jejích hlavních partnerů. Měl k tomu své důvody. Uzbekistán se nestal součástí tohoto fóra hned na začátku, protože 1) nemá společné hranice

¹⁸⁵ Bez zajímavosti není, že první strategické partnerství bylo podepsáno mezi Čínou a Brazílií v roce 1993, poté následovalo uzavření partnerských dohod s Ruskem v roce 1996 a v tomto kontextu podpis prvních dohod o budování vzájemné důvěry mezi Čínou a bývalými zeměmi SSSR ve střední Asii (=základ pro vytvoření Šanghajske skupiny, z níž v roce 2001 vznikla SCO).

¹⁸⁶ Na rozdíl od Latinské Ameriky, kde Brazílie nemá zájem na vstupu Mexika do UNASURu, v případě Turkmenistanu pravděpodobně nic kromě jeho vlastní vůle a rozhodnutí nebrání tomu, aby se přidal k SCO.

s Čínou; 2) v roce 1996 uzbecký prezident Karimov začal s agresivní politikou hájení suverenity a distancování se od Ruska a CIS.

Tehdy se Uzbekistán stavěl do opozice k centralizaci CIS, Uzbeki se bránili před odevzdáním národní suverenity supranárodním institucím CIS. Karimov opravdu doufal, že naváže užší vztahy s USA, a proto se Uzbekistán přidal k Partnerství pro mír (program NATO) v roce 1994 a také v roce 1999 k Organizaci pro demokracii a ekonomický rozvoj, kterou zaštiťovali Američané.

Ale když uzbecký prezident musel čelit vzrůstajícím sporům mezi národními elitami a nezískal potřebnou pomoc od USA, která by posílila jeho pozici, přijal pozvání SCO, aby se v roce 2001 připojil k tomuto klubu.

Příklad s Uzbekistánem ukazuje, že určitá situace, která se v rámci určitého výzkumného programu jeví jako anomálie v určité chvíli, může být vysvětlena v budoucnu. Proto Lakatos doporučoval anomálie často pouze registrovat s tím, že vysvětleny v souladu s danou teorií budou později. To je případ Turkmenistánu a potažmo i Mexika. Tyto země se mohou v budoucnu připojit k organizacím SCO, resp. UNASUR, tak, jak bychom v souladu s teorií střetu civilizací nejspíš i předpokládali a očekávali.

Určité anomálie však tak jednoduše být vysvětleny nemohou. Např. za anomálii střetu civilizací může být označena absentující (či nezjištěná) role náboženství. Faktor náboženství jako jeden z nejdůležitějších atributů teorie střetu civilizací (i když v žádném případě nikoliv jediný, což dává Huntingtonově teorii značnou volnost výkladu a může být cestou k možnému eliminování anomálií) na formování a činnost obou organizací neměl žádný vliv.

Naopak velkou hodnotu pro země UNASURu představuje dodržování demokratických zásad, kde po puči v Ekvádoru ze září 2010 byla přijata tzv. demokratizační klauzule. Další péče o hodnotu demokracie ze strany UNASURu se projevila např. po smrti Cháveze a nepokojích ve Venezuely, které zde v této souvislosti poté vypukly. UNASUR je ukázkou tzv. posthistorického světa, o němž mluví Fukuyama.

Tento závěr dává za pravdu spíše Fukuyamově prognóze. Na druhé straně SCO je uskupením převážně složeným z nedemokratických, autoritářských států. Demokracie zůstává pouze v rovině rétorické, nicméně se důrazně dodržuje ve vztazích mezi jednotlivými státy, kdy mezi sebou jednají opravdu rovnocenní partneři (k této problematice viz Jurásek 2013a).

Na území SCO tak můžeme spatřovat řád, který sem vnáší Čína z titulu svého mocenského postavení jako garant politické stability a ekonomického rozvoje. Na příkladu této organizace můžeme pozorovat, že liberálně demokratické zřízení nemusí být nutnou podmínkou k ustavení řádu, jak bychom to očekávali v souvislosti s Fukuyamovou teorií. A naopak různorodá civilizační struktura určitého uskupení nemusí být nutně spojována s anarchií, jak to plyne z teorie střetu civilizací (viz Úvod).

Fukuyama by ale nejspíš oponoval, že jeho řád opírající se o liberálně demokratické fungování je stabilnější než řád ustanovený z rozhodnutí nějakého aktéra mezinárodních vztahů, protože v prvním případě tento řád vychází zevnitř. Stejně tak by Huntington mohl namítnout, že dříve či později se v rámci SCO mohou spustit síly, které jsou historicky zakořeněny hluboce v nás a ovlivňují naše mezinárodněpolitické chování a jednání. V tomto

konkrétním případě si však ještě teorie konec historie a střet civilizací budou muset počkat na svou verifikaci v praxi.

To ukazuje základní přístup k anomáliím. I pokud jsou zjištěny, není třeba žádný výzkumný teoretický program rušit či zavrhnout, neboť i anomálie mohou být dříve či později vysvětleny. Pro tyto případy je nicméně třeba anomálie registrovat a evidovat. Anomálie u SCO v perspektivě Huntingtona však mají původ v charakteru jeho teorie. Tento charakter pak určuje interpretační rádius střetu civilizací.

V této souvislosti je třeba si uvědomit, že SCO je organizace budovaná na základě vůle, z rozhodnutí členských států, je to určitý proces, mající svůj vývoj. Kdežto Huntington spíše konstruoval svou teorii pro akcidentální případy, které jsou často vzplanutím vášně, dílem emotivního okamžiku (tyto případy se skutečně dějí a pravděpodobně dít budou), jak ukazuje kap. 2.1.4.

Jelikož vznik uskupení typu UNASUR, SCO představuje v současné mezinárodní politice velmi silný, možná i dominantní trend (viz kap. 2.1.4) a teorie konec historie a střet civilizací spíše naznačují, než řádně objasňují současné procesy, je doporučeníhodné k analýze integračních celků použít jiné teorie.

Kromě toho v neprospěch Huntingtonovy teorie hovoří i jiné skutečnosti, které jsou patrné na příkladu SCO. Je dost těžké si představit, co by se muselo stát, aby kulturní souvislosti mezinárodních vztahů převládly nad dlouhodobě a pracně budovanými mezistátními styky v rámci určitého integračního uskupení, a aby propuklo něco na způsob střetu civilizací. V dlouhodobém horizontu, zdá se, pragmatické důvody pro kooperaci států převažují nad těmi civilizačními.

Bloky kooperujících států jsou dobrou pojistkou proti střetu civilizací, což mimo jiné dokazuje EU, nositel Nobelovy ceny za mír za rok 2012, kterou získala za smíření dvou odvěkých rivalů, Německa a Francie, a nastolení nebývale dlouhého mírového soužití v Evropě. To poněkud snižuje význam Huntingtonovy teorie v současnosti.

Příklady UNASUR a SCO (vč. předchozí analýzy) nám bezpochyby pomáhají lépe chápat interpretační možnosti teorií konec historie a střet civilizací. Např. úsilí o demokratizaci jihoamerického kontinentu jako dlouhodobý projekt a cíl ukazuje, že Fukuyamova teorie předkládá určitý plán a záměr vybízející k naplňování. Naopak Huntingtonova teorie představuje latentní (a zároveň lidským bytostem inherentní) hrozbu, kterou se sice nikdy nepodaří rozptýlit a plně eliminovat, nicméně účinky střetu civilizací mohou být tlumeny díky poznávání jinakosti, budováním přátelských vazeb a posilováním vzájemné důvěry.

Ve srovnávací tab. (viz Tabulka 3.1) shrnuji některé rysy teorií konec historie a střet civilizací v aplikaci na UNASUR a SCO.

Tabulka 3.1: UNASUR vs. SCO

		UNASUR	SCO
Formování kooperujících států do bloku		ANO	ANO
Modernizace		ANO	ANO
Bezpečnostní rozměr uskupení		ANO	ANO
Ústřední stát		ANO (Brazílie)	ANO (Čína)
Soupeření s ústředním státem jiné civilizace		ANO	ANO
Demokracie jako hodnota		ANO	ANO – částečně (autoritářské státy, v rétorické podobě, mezi sebou navzájem)
Anomálie	náboženství	ANO (vliv nezjištěn)	ANO (vliv nezjištěn)
	Popření civilizačního principu	NE	ANO
	Řád vs. anarchie	NE	ANO (řád na civilizačně různorodém území)
	Nenaplnění předpokladu střetu civilizací	Proč není součástí uskupení Mexiko?	Proč není součástí uskupení Turkmenistán?

Zdroj: Vlastní zpracování

Závěr

Disertační práce potvrdila všechny tři v Úvodu stanovené hypotézy. Fukuyamova práce dává smysl pouze tehdy, když jako tvrdé jádro tohoto výzkumného programu je stanovena hnací síla historie v podobě *thumu*, která se projevuje v boji za uznání vlastního lidství (viz kap. 2.1.1). V této disertační práci je toto jádro pouze identifikováno. Samotná analýza tohoto jádra není provedena, protože je to úkol spíše pro filozofy, popř. psychology, což překračuje oborové zaměření disertační práce.

Nicméně s odvoláním se na jiné práce je konstatováno, že toto jádro stojí na pevných základech, které jsou těžko zpochybnitelné, a proto už jen z toho důvodu si Fukuyama práce stále udržuje aktuálnost. Na druhé straně povaha tohoto jádra řadí Fukuyamovo dílo mezi literaturu politické filozofie, empirický výzkum mířený tímto směrem je velmi nesnadný (ne-li nemožný). Je pouze možné zkoumat dílčí koncepty (jako modernizace, preference demokracie atd.), které jsou vyjádřením filozoficky pojatého tvrdého jádra tohoto výzkumného programu.

Poměrně názornější a srozumitelnější při stanovení tvrdého jádra svého výzkumného programu je Huntington (kap. 2.1.1). Rovněž i on vychází z obecně stanoveného jádra v podobě binární opozice Já – Jiný (či My – Oni), které je svou povahou nadčasové a těžko zpochybnitelné. Stejně jako u Fukuyamy i toto jádro má interdisciplinární přesah a jeho zkoumání není předmětem této práce (jádro je pouze identifikováno, rozbor tohoto jádra může být cíl dalších výzkumů). Vezmeme – li v úvahu povahu jádra Huntingtonovy teorie, je zřejmé, že toto jádro nebylo dosud zpochybněno, a proto jeho teorie stále trvá a je platná (do budoucna tomu nebude jinak).

Tento princip „My – Oni“ platil i v minulosti. To si uvědomoval i sám Huntington. Přesto (anebo právě proto) spojoval střet civilizací právě s koncem studené války. Z toho vyplývá jeden důležitý závěr: pro aktivaci sil střetu civilizací je zapotřebí „vhodný kontext“, který je však velmi obtížné *a priori* popsat a předvídat. Jinými slovy síly střetu civilizací v latentní podobě fungují stále, viditelně se projeví jen v určitých případech. V tom spočívá predikční potenciál střetu civilizací. Je třeba neustále počítat s tím, před čím ve své knize (2001) varoval Huntington, i když byly vyvinuty iniciativy na zmírnění účinků sil střetu civilizací (jako např. paradigma mezicivilizačního dialogu).

Jádro výzkumného programu nabývá konkrétní podoby v souboru teorií či operacionalizovaných pomocných hypotéz (viz kap. 1.4.1), které tvoří negativní heuristiku. Tyto teorie (či pomocné hypotézy) se netestují, chrání platnost tvrdého jádra. Netestovatelná negativní heuristika se vyvíjí, zpřesňuje a absorbuje návrhy na změny tak, aby nedošlo k porušení základního principu, premise, která je obsahem tvrdého jádra. V rámci negativní heuristiky nejsou předkládány anomálie, tj. případy rozporující existenci tvrdého jádra, nýbrž případy, svědčící v jeho prospěch. Čím více se těchto důkazů najde, tím je tvrdé jádro a potažmo výzkumný program pevnější a silnější.

Konkrétně u Fukuyamovy teorie jsou v rámci negativní heuristiky identifikovány a textem jeho knihy (2001) doloženy následující pomocné hypotézy: světové dějiny existují,

ocitli jsme se na konci dějin, logika moderní přírodovědy, pokročilá industrializace vytváří liberální demokracii, funkčnost moderních institucí není omezena jen na Západ. Zatímco první tři hypotézy jsou předmětem Fukuyamovy víry či filozofické reflexe a zůstávají mimo zájem této disertační práce, poslední dvě (a především poslední) pomocné hypotézy jsou doloženy v kap. 2.1.4 (mj. tvrzením a relevantními výzkumy na toto téma: podle „dat arabského barometru“ i v arabském světě existuje široká podpora pro demokracii, jak ukázaly události spojené s arabským jarem).

Jedno z dalších potvrzení Fukuyamovy teorie by mohlo spočívat v hledání příkladů a jejich následná analýza, kdy industrializace vedla k demokratizaci země (v tomto ohledu Fukuyamova teorie vybízí k sledování situace v Číně). Potvrzením teorie konec historie bude i nalezení případu, kdy přijetí liberální demokracie není možné bez předchozího ekonomického rozvoje země. To je však námět na další práce.

Na rozdíl od Fukuyamy byl Huntington při stanovení svých pomocných hypotéz, kterými chrání tvrdé jádro svého výzkumného programu, explicitnější a názornější. Predikční potenciál se plně ukazuje v Huntingtonově pomocné hypotéze negativní heuristiky o proměnlivé civilizační rovnováze (viz kap. 2.1.2), neboť v době, kdy Huntington publikoval v originále svou knihu „*Střet civilizací*“ byly Spojené státy na vrcholu své moci, ale jejich moc byla opravdu oslabována přechodem od unipolarity k multipolaritě. Huntington na začátku 90. let minulého století správně vystihl trend vývoje globálního uspořádání, jak je ukázáno v případových studiích (kap. 3), popř. v kap. 2.1.4.

Aktuálnost obou výzkumných teoretických programů je pak následně demonstrována v kap. 2.1.4, kde jsou předloženy nové důkazy jejich platnosti i v současnosti. Přitom je třeba zdůraznit, že tato konkrétní manifestace životnosti obou teorií je přímým důsledkem nepopřené tvrdého jádra obou programů (jinými slovy tyto důkazy a projevy platnosti obou teorií existují právě proto, že tvrdé jádro obou programů nebylo vyvráceno a zavrženo). S ohledem na povahu teorie střetu civilizací, jejichž síly sice latentně fungují neustále, ale aktivují se jen v určitém prostředí (tj. jsou kontextuálně podmíněné), byly v hrubém nástinu stanoveny rovněž tendence a rysy soudobého globálního uspořádání.

Bylo ustanoveno, že síly střetu civilizací se nejvíce projevují v podmínkách multipolarity (bipolaritu, tj. období studené války, jako „vhodné“ prostředí pro aktivaci sil střetu civilizací odmítal i sám Huntington, naopak svou teorii spojoval s úpadkem moci Západu a posilováním vlivu nezápadních mocností, což dobře vystihuje model multipolarity). Bylo ukázáno, že v současnosti se světové uspořádání velmi blíží tomuto modelu, proto se dá předpokládat vyšší výskyt projevů střetu civilizací.

Životnost a platnost obou teoretických programů byla zkoumána podle následujících kritérií: 1) modifikace výzkumných programů, 2) nově předložené důkazy jako a) důkazy empirické povahy, b) „obránci idejí“, c) teorie jako premise pro další analýzy a predikce 3) naplnění Mehtových kritérií silné ideje. Všechna tato kritéria vypovídají o validitě, popř. populárnosti obou prací.

Potvrzením toho, že tvrdé jádro nebylo dosud vyvráceno a odmítnuto jako neplatné, je probíhající modifikace obou programů. Později Fukuyama pod tlakem kritiky upřesnil (2006b: 53), že jeho argumentace se netýkala ani tak liberální demokracie, ale spíše

modernizace, kterou spojuje s přirozenou lidskou touhou žít v moderní společnosti s vysokým životním standardem; liberální demokracie je pouze jedním z vedlejších produktů modernizačního procesu. Tuto Fukuyamovu modifikaci jeho původní teorie naznačují i zjištění z kap. 3.

Později provedená modifikace byla také zjištěna u teorie střet civilizací. U Huntingtona došlo k posunu myšlení: již nikoliv muslimové (tj. vnější hrozba), ale Hispánci (tj. vnitřní hrozba) představují pro USA, ústřední stát západní civilizace, hlavní oblast konfliktních střetů (v praktické rovině se tento Huntingtonův myšlenkový posun shoduje se závěry kap. 3, kdy obě zkoumaná uskupení UNASUR a SCO bojují především s vnitřními hrozbami jako např. etnický separatismus).

Pokud jde o předložení nových důkazů empirické povahy (konstruovaných často na bázi analogie s příklady uvedenými v knihách „*Konec historie*“ a „*Střet civilizací*“), ty byly nalezeny pro oba výzkumné teoretické programy. U Fukuyamy jako empirické důkazy (převzaté z jiných výzkumů) lze zmínit monopolní vláda trhu a demokracie ve světě, popř. také události označované jako arabské jaro, „deštníková revoluce“ v Honkongu či zápas o demokracii v Jižní Americe (viz kap. 3).

Vytvořit seznam událostí, které evokují Huntingtonovu teorii, popř. jako takové jsou označovány, bylo mnohem snazší než v případě Fukuyamova konce historie. Jak ukazuje kap. 2.1.4, situací ztotožnitelných se střetem civilizací najdeme celou řadu. V tomto ohledu je Huntingtonova teorie živější a explicitnější. Jelikož praxe generuje celou řadu případů, které byly a/nebo mohou být spojovány s teorií střet civilizací, je také jasné, že tato teorie je více diskutována a rozšířena. K tomuto závěru se ostatně dospělo i v této disertační práci.

Oba výzkumné programy byly hájeny nejen jejich autory. Platnost konce historie a střetu civilizací (popř. platnost dílčích konceptů, z nichž jsou obě práce vytvořeny) dotvrzují i jiné vědecké práce. Např. ve prospěch konce historie argumentovali Prozorov, Jervis či Ikenberry. Platnost teorie střetu civilizací je velkou měrou ospravedlněna velkým významem náboženství pro utváření globální politiky v současnosti i v budoucnu (náboženství představuje jednu z nejvýznamnějších civilizačních charakteristik Huntingtonovy teorie). Na toto téma byla provedena celá řada výzkumů (viz Casanova 2011, u nás se tímto tématem zabývá např. Petr Kratochvíl).

Predikční potenciál (chápaný jako schopnost předjímat a vysvětlovat reálné jevy pomocí určité teorie) byl zjištěn u obou prací. V případě konce historie se predikuje tzv. opto-liberalismus (Lipschutz 2010), tato teorie je obsažena v paradigmatech Inoguchiho, Casanovy či u Jervise (viz kap.2.1.4). I Roberta Kagana (2008) tato teorie inspirovala, ten se ale vůči ní vymezil odmítavě a její podstatu zcela otočil, když mluvil o „návratu historie“.

Největší oporu pro predikční potenciál Fukuyamovy teorie zřejmě najdeme ve scénářích Císaře a Barši (2008), jejichž publikace vytvořila základní teoretický rámec této práce. Fukuyamovu teorii je možné zařadit po bok jiných prací liberálního proudu, jehož predikce tvoří jednu větev scénářů Císaře a Barši. Za pozornost rovněž stojí zmínka, že teorie střetu civilizací (ani její modifikovaná podoba) nebyla mezi těmito scénáři identifikována, jakoby s možným uskutečněním střetu civilizací Císař a Barša nepočítali a nepřikládali této teorii velký význam.

Na druhé straně predikční potenciál Huntingtonovy teorie určitě souvisí s již zmiňovanou rolí náboženství na utváření světové politiky, což dosvědčuje řada událostí jako aféra s dánskými karikaturami, projev papeže Benedikta XVI. v Řezně či protizápadní orientace Islámského státu.

K zajímavým zjištěním ohledně teorií konec historie a střet civilizací se dospělo i v kap. 2.2. Ta vycházela z předpokladu, že zvláště v sociálních vědách nestačí zabývat se pouze objektivizovatelnou podstatou teorie, která spočívá v určení a následné analýze tvrdého jádra, negativní a pozitivní heuristiky, což je obsahem vnitřní historie vědy. Snad ještě důležitější pro lepší pochopení a ocenění určitého výzkumného teoretického programu je zapotřebí obrátit pozornost k tzv. vnější historii vědy. Ta je představována sociálními, psychologickými a dalšími faktory (tj. jakýmsi „ideovým lemem“ určité teorie), které sice nic neříkají o pravdivosti či nesprávnosti určité ideje, nicméně často zásadním způsobem rozhodují o tom, jak se tyto teoretické konstrukty prosadí v praxi.

Tato zásada je obsažena v tzv. Mehtových kritériích silné ideje, která mohou odkrýt dosah, možnosti, vliv, popularitu určitého teoretického programu. Kap. 2.2 zkoumala právě tato kritéria v naději, že se tak vysvětlí paradox identifikovaný v Úvodu práce: i přes ostrou kritiku či odsuzování obou prací v akademické sféře se obě práce neustále těší popularitě nejen mezi laiky, ale i profesionály mezi politickými vědci, kteří se na ně neustále odvolávají, citují je a pracují s nimi.

Nejdříve byl zkoumán osobnostní rozměr předkladatelů obou teorií. Bylo ukázáno, že jak Fukuyama, tak i Huntington měli výjimečné výchozí podmínky, aby byla jejich myšlenkám věnovaná mimořádná pozornost, aby se jimi zabývala nejen odborná, ale i široká laická veřejnost: oba byli Američany (národnost a profesionální působení je zvláště důležité v disciplíně mezinárodních vztahů); oba měli v USA blízké napojení na nejvyšší americké špičky, které udávaly směr globální politice; byly oceňovány vysoké vědecké kvality nejenom Fukuyamy, ale především Huntingtona, o čemž svědčí častá citace jejich prací.

Navíc oba ke svým teoriím dospěli postupně, proto je možné vyloučit, že by jejich myšlenky byly výsledkem pouhé módní vlny po skončení studené války. Nicméně v této souvislosti je třeba ještě jednou podtrhnout skutečnost, že Huntingtonova práce byla koncipována pro multipolární prostředí. V jiném než multipolárním uspořádání teorie střet civilizací ztrácí velkou měrou svou účinnost.

Huntington se tak nejspíš zmýlil, když se ze své hybné síly historie pokusil udělat dominantní paradigma po skončení studené války. Vysvětlením negativnosti mnoha dříve provedených empirických testů může být to, že střet civilizací nelze povyšovat na obecný zákon, který funguje za všech okolností. Huntingtonova hybná síla historie (viz kap. 2.1.1) je sice inherentní složkou lidské povahy, a proto má své nezpochybnitelné místo v sociálních vědách, o její dominanci na dění ve světové politice se dá ale úspěšně pochybovat (tato síla je totiž tlumena jinými silami jako např. paradigmatickým mezicivilizačním dialogem).

Na příkladu toho, že síla střetu civilizací funguje pouze za určitých okolností, kdy ke svému spuštění potřebuje určitou kontextuální podmíněnost (jinými slovy podle Huntingtona bipolární uspořádání studené války nepředstavuje vhodné prostředí pro aktivování této síly; k uvolnění této síly došlo až s koncem studené války a může dojít kdykoliv v budoucnu, což

je hlavním sdělením Huntingtona), jde vidět, že na prosazení určité ideje v praxi hraje velkou roli dobový kontext a načasování jejího publikování. Z tohoto faktu ostatně těžil Fukuyamův konec historie. Jeho ideologické smýšlení ovlivněno neokonzervativci našlo silnou odezvu v globálním prostředí po pádu železné opony.

Fukuyamova kniha si také získala pozornost, protože se ve značné míře opírala o známé teorie (jako např. Kantova teorie věčného míru). Navíc Fukuyamova teorie měla velkou oporu ve filozofických základech, které do své práce převzal od světově uznávaných filozofů jako Kant, Hegel a Marx (viz kap. 2.2.2).

Spor mezi Fukuyamou a Huntingtonem můžeme také vnímat v rámci debaty mezi liberalismem a realismem. Huntington navíc správně vystihl, že nový směr v teoriích mezinárodních vztahů, konstruktivismus, po skončení studené války bude významně ovlivňovat disciplínu mezinárodních vztahů. Prvky tehdy do módy vstupujícího konstruktivismu implementoval do své teorie a možná i proto se jeho práce těšila všeobecnému zájmu.

Mnohé o „*Konci historie*“ a „*Střetu civilizací*“ vypovídá rétorická strategie, kterou zvolili Fukuyama a Huntington pro podání svého příběhu (kap. 2.2.3). Jejich způsob výběru jazykových prostředků často sice ozvláštňuje a činí atraktivní jejich metanarativy, na druhé straně se tím také zatemňuje samotný obsah sdělení. Ve svém textu použili metafory, anekdoty, expresivní výrazy. To však jde na úkor jednoznačnosti a vědecké rigoróznosti. Fukuyamova analýza je často povrchně zjednodušující, což je způsobeno tím, že se dotýká celé řady témat. Z pohledu disciplíny mezinárodních vztahů bude nejspíš odmítán historizující a filozofující přístup, kterým se obě práce vyznačují.

Zatímco kapitolu 2.2.3 je možné chápat jako kritiku obou prací a vysvětlení jejich zvláštní povahy, kapitola následující (2.2.4) se snaží rozptýlit dojem nevědeckosti těchto prací. Jsou zde předloženy kvantifikované důkazy a historické příklady, z nichž oba vědci vycházeli a opírali se při formulování svých teorií. V tomto ohledu je nicméně třeba konstatovat, že Fukuyama na rozdíl od Huntingtona není tak důsledný v předkládání empirických důkazů a spíše spoléhá na tvrzení intuitivní povahy. Z toho důvodu Huntingtonova práce působí vědecky fundovaněji, a tedy v měřítkách racionality věrohodněji.

Pro predikční potenciál jakékoliv teorie má velký význam stanovení kauzality, která nám říká, že při splnění určitých podmínek se „něco“ stane. Fukuyama naneštěstí stanovil kauzální souvislosti své teorie (kap. 2.2.5) velmi obecně, neurčitě a „filozoficky“ pomocí hnačího „*thymotického motoru*“, byť tuto kauzalitu doložil konkrétními příklady. Právě v tomto z hlediska prediktability konce historie spočívá velký problém: Fukuyama tímto způsobem stanovenou kauzalitou dává najevo, že k naplnění jeho scénáře určitě dojde, už nám ale neříká, kdy se tak stane (tj. při splnění jakých podmínek). Ostatně za tuto skutečnost byl kritizován už dříve, neurčitá kauzalita jeho teorie je vysvětlením této skutečnosti.

Důležitost kauzality pro fungování jakékoliv teorie si uvědomuje i Huntington (kap. 2.2.5). Proto se i za cenu řady ústupků rozhodl své vidění světa zjednodušit do podoby modelu, aby zde mohl lépe demonstrovat kauzální souvislosti mezi dominantními jevy postbipolárního uspořádání. V příslušné kapitole však nebyla nalezena pro teorii střet

civilizací pouze jedna klíčová kauzalita. Spíše se podařilo ukázat určité kauzální souvislosti několika hypotéz, ze kterých se skládá teorie střet civilizací.

Vysvětlením této skutečnosti je, že tvrdé jádro výzkumného teoretického programu předloženého Huntingtonem je nadčasový, všudypřítomný, abstraktní princip. Špatně identifikovatelná kauzalita nejen pro střet civilizací, ale také pro konec historie je přímým důsledkem této skutečnosti, tj. neurčitě stanového tvrdého jádra výzkumného teoretického programu.

Huntington výstižně popsal, k čemu může dojít, když se „něco“ stane. Své závěry založil na hlubokých psychologických pozorováních o tom, jací lidé jsou, anebo alespoň jací dokážou být. Ukázal tedy, jaké přirozené sklony dřímají v lidech a k čemu může dojít, když se něco nezdaří, selže či něco nepředvídatelného aktivuje ony vnitřní síly. Tyto nepříjemné jevy mohou být sice správně vytipovány, ale ani pak není jasné, zda budou podniknuty náležité kroky k jejich zabránění (Fukuyama 2007: 7-20).

To ubírá teorii střet civilizací predikční potenciál a přibližuje ji z tohoto hlediska k Fukuyamově teorii. Víme tak pouze to, že se „něco“ na způsob střetu civilizací může přihodit, nevíme, ale kdy či v jaké situaci. Zvyšuje se faktor náhodnosti, se kterým pracuje teorie path – dependence (viz kap. 1.6).

Z hlediska toho, aby nějaká ideje byla lépe akceptovatelná u široké veřejnosti, měla by vycházet z určitých hodnot, které jsou široce zakořeněny v určité společnosti. Tyto hodnoty jsou často zakódovány v určitých symbolech, které pro většinu jejich recipientů ztrácejí explicitní význam, ale o to více získávají náznak tajuplnosti a posvátnosti. Prostřednictvím emocí pak tyto symboly zesilují účinky určité ideje u nepoučené veřejnosti. Symbolický obsah konce historie a střetu civilizací byl analyzován v kapitole 2.2.6.

Jak Fukuyama, tak i Huntington se odvolávali na symbolické hranice: pro Fukuyamu tyto hranice představovaly vstupní bránu z historického světa do světa posthistorického. Fukuyama ve své práci spojil celkový hodnotový systém, kterému věří a který považuje za jedinečný a univerzální, s liberální demokracií (význam demokracie jako hodnoty je ukázán v kap. 3.1). Jinými slovy si myslí, že tento systém je nejlepší pro všechny, a proto by měla být vyvinuta veškerá politická aktivita, aby se šířil do zbytku světa. Huntington tento závěr nerozporuje, jen upozornil na to, že úsilí šířit demokracie do zbytku světa může narazit na odpor ze strany příslušníků jiných civilizací, kteří v tom spatřují lest Západu, aby si je podmanili a ovládli.

Huntington vytyčil svou symbolickou hranici jinak než Fukuyama. Viděl ji v „liniích zlomu“, na kterých mělo docházet ke srážkám mezi příslušníky jednotlivých civilizací (viz Huntington 2001: 247). Celkově musí být konstatováno, že se symbolickými motivy více pracuje Huntington. Odtud vyplývá i silnější emocionální náboj „*Střetu civilizací*“. Proto tuto práci je možné označit za kontroverznější a provokativnější než „*Konec historie*“.

Zatímco kap. 2.2.6 znázorňuje určité předpoklady či jednu z podmínek, aby se určitá ideje uchytila v širším povědomí, kap. 2.2.7 ukazuje konkrétní příklady toho, jak se s idejemi konec historie a střet civilizací zacházelo a pracovalo. Fukuyamův konec historie a myšlenky s tím spojené se vyskytovaly v projevech politiků bývalého sovětského bloku (zde odmítavě), ale i západního bloku (zde spíše souhlasně). To v každém případě představuje důkaz toho, že

se o Fukuyamově práci vědělo i mezi politiky, která určitým způsobem formovala (či ovlivňovala) obsah jejich vědomí a chování.

Pro aktuálnost Fukuyamovy teorie i v době po jejím publikování svědčí také fakt, že Fukuyama své myšlenky neustále obhajuje a rozvíjí před širokou laickou a odbornou veřejností (kap. 2.2.7). Co se týče Huntingtonova střetu civilizací, jednoznačně lze tvrdit, že její význam a působnost v lidské představivosti pomáhala velkou měrou vytvářet především masmédiá, jak ilustruje kap. 2.2.7.

Zde jsou také ukázány a přiblíženy důvody velké přitažlivosti střetu civilizací ze strany masmédií. Na příkladu teorie střetu civilizací lze také velmi dobře pozorovat, jaká kritéria musí určitý produkt akademického snažení obsahovat, aby byl přitažlivý i pro neakademický svět. Jedná se především o kritéria parsimonie (jednoduchosti) a emotivnosti.

Nutno však podtrhnout, že teorie střetu civilizací více než co jiného byla zneužívána pro dosažení určitých partikulárních zájmů jako negativní vykreslení nepřítele v propagandistickém duchu, získání veřejné podpory pro parciální politické cíle, morální diskreditace protivníka atd. K tomuto úzu a obrázku střetu civilizací přispěl i sám Huntington prostřednictvím několika svých intelektuálně nekorektních vyjádření, která pomáhala rozdmýchávat xenofobní nálady. Kapitola 2.2.7 rovněž ukázala, že Huntingtonova práce ovlivnila celou řadu významných politiků a vytvořila si vlastní antiparadigma.

Praktický aspekt obou prací se zřetelně odráží v návodech, radách, receptech a doporučeních, které Fukuyama a Huntington adresovali především americké vládě. Jak je demonstrováno v kap. 2.2.8, doporučení Huntingtona jsou konkrétnější a obsažnější než Fukuyamova, což částečně vysvětluje skutečnost, proč se ideje „*Střetu civilizací*“ těšila větší popularitě mezi politiky.

V souvislosti s doporučeními Fukuyamy a Huntingtona lze také konstatovat, že jim americká vláda nevěnovala dostatečnou pozornost. Řídila - li se jimi, pak pouze selektivně a pragmaticky. Jako důkaz toho může být předložena zjištění kap. 3.1, kdy americká politika pomohla vytvořit novou jihoamerickou civilizaci s úředním státem Brazílií, která se přímo vymezuje proti imperiálním ambicím USA. Tím nebylo naplněno Huntingtonovo doporučení, aby se Západ (USA) snažil získat latinskoamerickou civilizaci na svou stranu.

V neposlední řadě lze zmínit i fakt, že americká politika a zvláště její invaze do Iráku v roce 2003 sblížila původně naprosto rozdílné pozice Fukuyamy a Huntingtona: oba rozhodně odmítli americkou zahraničněpolitickou politiku v této otázce.

Další podobnosti a rozdíly mezi pracemi Fukuyamy a Huntingtona zkoumala kapitola 2.3. Ze závěru, který odmítá teoretickou syntézu konce historie a střetu civilizací s odůvodněním, že tyto teorie budou nejlépe plnit svoji funkci (tj. vysvětlovat jevy ve světové politice), pokud budou stát vedle sebe, plyne mj. také to, že při zvážení dříve zmiňovaných specifik obou prací k nim není třeba přistupovat ve smyslu lepší - horší či adekvátnější - méně adekvátní pro vysvětlení soudobých dominantních procesů ve světě, protože docela dobře mohou fungovat vedle sebe a odrážet to, co se děje (dělo) ve světové politice.

Nevhodnost syntézy obou teorií a jednoznačné doporučení v budoucnu aplikovat obě teorie zvláště se projevovalo v kapitole 3, kdy byly ukázány meze obou teorií, resp. možnosti

obou teorií aplikovaných na interpretaci dvou případových studií – UNASUR a SCO -, které vyšly z předpokladu propojení obou teorií v modernizačním přístupu.

Tyto případové studie byly vybrány z toho důvodu, že v současnosti představují jeden z dominantních trendů v globálních procesech – vytváření integračních uskupení. Jelikož každá teorie ztrácí část svého opodstatnění a funkčnosti, pokud se nedokáže vypořádat s jevy, které jsou nějakým způsobem signifikantní pro určitou dobu, bylo třeba se věnovat právě těmto případům.

Sám o sobě tento fakt neospravedlňuje vhodnost výběru určité případové studie pro demonstrování interpretačních možností určité teorie. Proto dále byly vzaty v úvahu následující skutečnosti: Huntington se ve své knize „*Střet civilizací*“ zabýval kontinentem Latinské Ameriky a nebyl si jistý ve vymezení této civilizace (kap. 1.7.2); se zkoumáním nejvýznamnějšího reprezentanta této části planety, který byl nalezen a ztotožněn s Unií jihoamerických národů, byla spojena naděje, že s odstupem času může být Huntingtonova nejistota vyjasněna a rozptýlena. Konečný výsledek v tomto ohledu opět vytváří sílu (či slabost) určitých predikcí v závislosti na tom, zda je budoucnost potvrdí či nikoliv.

Případová studie o Šanghajské organizaci pro spolupráci je na první pohled neslučitelná s teorií střetu civilizací, protože je tvořena státy, které patří k různým civilizačním okruhům. Na druhé straně byly nalezeny analogické znaky mezi oběma uskupeními, což částečně opravňuje, aby se s SCO nakládalo v podobném duchu jako s UNASURem, tedy vč. aplikace teorie střetu civilizací na toto euroasijské uskupení. Za další pak teorie se stává silnější, pokud dokáže nějakým způsobem reflektovat vícero různorodých jevů. Smyslem Aplikační části (kap. 3) bylo rovněž najít určité anomálie, které pomáhají lépe hodnotit určité teorie.

Zde uvedené studie ukázaly, že i soudobé fenomény odráží (i když plně nevysvětlují) myšlenky, které prezentovali Fukuyama a Huntington ve svých knihách (2002; resp. 2001). Budoucnost bezesporu patří velkým integrujícím se blokům kooperujících států (jako EU, UNASUR, SCO a další), které přináší jejím členům nejenom ekonomický prospěch, ale i pocit bezpečí. Jak se ukazuje v kapitole 3.1, velkou motivací pro založení UNASURu byla snaha modernizovat region Jižní Ameriky. V rámci tohoto uskupení se členské státy snáze domluvily např. na rozvojovém plánu infrastruktury a průmyslu či rozvíjení odběratelsko – dodavatelských obchodních vztahů. Výsledky této modernizace se mj. projeví ve snížení chudoby a majetkových nerovností.

Další silnou motivací pro kooperaci států je snaha hledat fyzickou ochranu před cizími vlivy a zájmy ve stabilních integračních blocích států. Tento bezpečnostní rozměr spolupráce může být vysvětlením vzniku UNASURu, který částečně supluje funkci jiných forem uskupení vznikajících v Jižní Americe na začátku 90. let 20. století (jako např. MERCOSUR), ale přesahuje ji právě v otázkách bezpečnosti. I na tomto poli díky zájmu o obranu se území regionu modernizuje (např. v Jižní Americe byly domluveny zakázky na modernizaci letectva). To se pochopitelně přeneseně odráží ve zvyšování životní úrovně regionu. Je tudíž pravda, že snaha o modernizaci s přesahem do oblasti bezpečnosti je silným důvodem pro spolupráci států a můžeme ji spatřovat jako východisko u obou teorií.

Důvody pro spolupráci zemí Jižní Ameriky v rámci UNASURu však byly spíše pragmatické než civilizační. Zcela zřetelně se to projevovalo v chování Brazílie, která

směřovala veškeré své úsilí k tomu, aby se stala vůdčí zemí regionu. K tomuto cíli byla z její strany podniknuta celá řada kroků (viz kap. 3.1.2, kap. 3.1.3). Využila kolumbijsko – ekvádorskou krizi, aby se stala novým hegemonek regionu. UNASUR byl výsledkem brazilského geopolitického plánu, který vycházel z předpokladu, že Mexiko a Střední Amerika budou čím dál těsněji napojeny na USA. A navíc protože se Brazílie chtěla stát lídrem regionu, neměla zájem na členství Mexika v UNASURu. Kromě toho, jak je ukázáno v kap. 3.1, i jiné státy regionu měly pro spolupráci mezi sebou jiné motivy než ty civilizační.

Jak podrobně ukázala kapitola 3.3, absence Mexika v UNASURu představuje jednu z anomálií teorie střet civilizací. V této souvislosti můžeme přinejlepším hovořit o jihoamerické, nikoliv latinskoamerické civilizaci, jak naznačoval Huntington. Na kontinentu Jižní Ameriky jsou skutečně dobře doložitelné snahy budovat společnou identitu, do jisté míry „homogenizovat“ region. Pochopitelně existují vzájemné spory, různice, neshody mezi jednotlivými členskými zeměmi, navenek se ale uskupení snaží vystupovat jednotně. Ze strany UNASURu se to např. projevilo v jednomyslné podpoře Ekvádoru v kauze WikiLeaks nebo Argentiny v jejím sporu o Falklandy. UNASUR rovněž jednohlasně odsoudil zadržení prezidentského speciálu s Evo Moralesem na palubě v Evropě.

Další zjištěnou anomálií, která odporuje předpokladům teorie střet civilizací v aplikaci na UNASUR je důležitost hodnoty demokracie (nikoliv náboženství) jako jedné z hlavních určujících charakteristik nějaké civilizace.

Znatelnější vliv náboženství na vztahy mezi státy bychom očekávali v rámci zkoumaného uskupení SCO. Ani ten však nebyl ze studia Zakládající smlouvy a chování této organizace zjištěn. Jak ukazuje kap. 3.3, důvody pro založení SCO byly zcela pragmatické. V jednom z cílů organizace je zvyšování životní úrovně obyvatelstva prostřednictvím spolupráce, upevňování obchodu atd. Jedná se tedy o určitý druh modernizačního projektu, kde by se mohly odrážet myšlenky Fukuyamy a Huntingtona.

V rozporu s výše uvedeným příklad SCO v mnohém nepotvrzuje to, co lze od teorií konec historie a střet civilizací (mimo již zmiňovaného vlivu náboženství na chování členských států této organizace) očekávat. Organizace se skládá ze států s autoritářskými režimy, nejde ani o civilizačně jednotný region. Jeví se, že Fukuyamova a Huntingtonova teorie jsou nevhodné pro vysvětlení činnosti a funkce této organizace.

Přesto je možné i zde nalézt snahu o nastolení zásad demokratického fungování, které se projevuje v tom, že všechny členské státy mají stejné (rovnocenné) hlasovací právo. V rámci tzv. „Šanghajského ducha“ se prosazuje jednomyslnost pro přijímání společných rozhodnutí. Žádný členský stát se tak nemusí cítit méně důležitý a významný. Právě to je obsahem Fukuyamovy ideje, byť přenesené na mezinárodní scénu.

Z hlediska teorie střetu civilizací představuje SCO vhodné prostředí ke zkoumání, zda je spolupráce možná i mezi státy patřící do různých civilizačních okruhů. Huntington v této souvislosti upozorňoval na možnou nedůvěru mezi partnery. Bylo zjištěno, že zde skutečně existuje jistá nedůvěra vůči velmocenským úmyslům Číny a Ruska ze strany jejich středoasijských partnerů. Lze oprávněně předpokládat, že uvnitř SCO existuje více prvků rozkladných než spojujících.

Na druhé straně faktem je, že zde probíhá intenzivní spolupráce a existuje silný zájem na udržení vzájemné spolupráce, protože Čína upřednostňuje spíše politickou než civilizační jednotu (to hovoří spíše v neprospěch teorie civilizací). Na rozptýlení nedůvěry SCO přijala zásadu nevmešování do vnitrostátních záležitostí svých členských zemí. Tato politika je jistou náhražkou civilizačního principu. Střet civilizací se na území SCO nicméně projevuje. V přeneseném významu spočívá v etnickém separatismu.

Kromě zmiňovaného popření civilizačního principu či nedemokratického nastavení další anomálie s ohledem na zkoumané teorie spočívají v tom, že do této organizace nepatří Turkmenistán, který bychom geograficky určitě do této organizace zařadili, navíc ho pojí s jinými středoasijskými zeměmi i jiné podobnosti a problémy. Tento příklad osvětluje obecnou podstatu anomálií: ve funkčním teoretickém programu by tyto anomálie měly mít nějaké vysvětlení (nemusí být nutně předloženo okamžitě). Toto vysvětlení anomálie, proč členem SCO není Turkmenistán, opravdu najdeme, jak ukázala kap. 3.3.

Jistou anomálií ve smyslu střetu civilizací představuje i fakt, že na území této organizace nevládne anarchie (a tedy konfliktnost), jak by se předpokládalo v souladu s Huntingtonovou teorií u civilizačně roztržitého uskupení. Byť není v žádném případě vyloučeno, že i zde mohou propuknout konfliktní situace, v současnosti zde řád vnáší Čína z titulu svého postavení jako garant politické stability a ekonomického rozvoje. To znamená, že liberálně demokratické zřízení nemusí představovat jedinou podobu řádu a být jeho podmínkou.

Na příkladu dvou kvalitativně zcela odlišných případových studiích, je možné konstatovat, že interpretační rádius teorií konec historie a střet civilizací vyplývá z jejich povahy. Huntington konstruoval svou teorii pro akcidentální případy, které jsou často vzplanutím vášně, dílem emotivního okamžiku (mediálně populární a nejvíce viditelné jsou příklady typu aféry s dánskými karikaturami). Ve Fukuyamově teorii lze zase spatřovat určitý politický plán, záměr, cíl, který se dá sledovat a naplňovat (a proto je nejspíš vhodnější teorií pro zkoumání integračních uskupení typu UNASUR a SCO než teorie střet civilizací).

Na druhé straně zde pořád je problém s filozoficky stanoveným tvrdým jádrem „*Konec historie*“, což této práci ubírá na „serióznosti“ a odkazuje ji mezi literaturu politické filozofie. Pořád ale platí, že pro řadu soudobých fenoménů globální politiky existují jiná adekvátnější teoretická vysvětlení. Teorie konec historie a střet civilizací mají často v mnoha případech pouze demonstrativní funkci, což opět odkazuje na problém s neurčitostí jádra těchto teorií. A/nebo právě proto je nelze zavrhnout a odmítnout jako nefunkční ani dnes.

Kapitoly 2 a 3 sice pomohly vyjasnit, co představují teorie konec historie a střet civilizací, zač je považovat, jak je hodnotit a jak k nim přistupovat, nicméně ještě z hlediska neformální logiky je třeba upozornit na způsob argumentace, který se v obou pracích vyskytuje.

Jak ve Fukuyamově, tak i Huntingtonově práci najdeme celou řadu argumentačních klamů, které snižují jejich hodnotu a kvalitu. Např. velké problémy posouzení Huntingtonova střetu civilizací souvisí s tím, že není přesně vymezen obsah slova střet (jedná se o klam nejasné definice neboli „*fallacy of vagueness*“). Huntington sice popsal oblasti civilizačního střetu (viz Tabulka 2.4) a napsal, že na civilizačních hranicích bude docházet ke kontaktům mezi civilizacemi, které budou nabývat podobu „*od chladných vztahů až po ozbrojené*

konflikty, přičemž většina vztahů se (měla) pohybovat mezi těmito dvěma extrémy“ (Huntington 2001: 244), avšak zůstal naprosto neurčitý v tom, kdy se jedná o střet a kdy již nikoliv. V tomto ohledu nestanovil tzv. hraniční meze, po jejichž překročení určitá konfliktní situace přestává být brána jako taková.

Určitý koncept je definován nejasně, pokud tato definice ponechává příliš široký prostor mezi těmito hraničními mezemi. A to je přesně případ Huntingtonova chápání koncepce střetu: slovo střet je možné aplikovat v mnoha situacích a není příliš zřejmé, kdy už to možné není.

Dalším argumentačním problémem může být odvolávání se k autoritám. Tento přístup najdeme jak u Fukuyamy, tak i Huntingtona (viz kap. 2.2.2). I když se v tomto komplikovaném a složitém světě musíme spoléhat na odborníky a autority, musíme se zároveň ptát, zda jejich stanovisko ke zkoumanému problému je relevantní či nikoliv.

Stejně tak o kvalitě předložených idejí nic nevypovídá, kdo je jejich autorem. Nicméně při vědomí toho, že oba vědci pochází ze země, která určuje oborový směr mezinárodních vztahů, publikují ve špičkových odborných periodikách, jsou celosvětově známí a často citovaní, ovlivňovali praktickou politiku USA atd. (viz kap. 2.2.1), to vše předurčuje jejich práce, aby se o nich diskutovalo, mluvilo a byly známé.

V neposlední řadě je argumentačním faulem využívání emotivní stránky věci pro argumentaci (viz kap. 2.2.6) či vyvolávání strachu a obav (viz kap. 2.2.7). Tyto skutečnosti sice nevypovídají nic o tom, zda jsou obě zkoumané ideje pravdivé či nikoliv, ale jednoznačně přispívají k jejich popularitě a všeobecnému rozšíření. To se pak projevuje v tzv. sebenaplnujícím se proroctví. Tímto způsobem bývají obě teorie označovány. Tento fenomén je možné vysvětlit následovně: média vytváří a určitým směrem zesilují veřejné mínění, jež se v souvislosti se střetem civilizací formovalo velmi negativně, jak je ukázáno v kapitole 2.2.7. Tento veřejný prostor pak vytváří podmínky pro argumentační klam, který bývá klasifikován jako apel k veřejnému mínění.

S ohledem na formu prací, kterou Fukuyama i Huntington zvolili pro podání svého příběhu (viz kap. 2.2.3), snáze pochopíme, proč se jejich práce těšily velké oblibě mezi laickou veřejností a jsou odsuzovány akademickou obcí. Z tohoto důvodu se obě teorie spojují s tzv. sebenaplnujícím se proroctvím. V tomto ohledu především Huntingtonova teorie pouze nevysvětluje okolní svět, ona ho jistým způsobem také vytváří; proto je také třeba podtrhnout její konstitutivní charakter (Jurásek 2014a).

Samotným závěrem lze shrnout hypotézy stanovené v Úvodu: výzkumné teoretické programy konec historie a střet civilizací jsou platné a platné zůstanou i v budoucnu (=potvrzení první hypotézy), i když jejich platnost byla v minulosti zpochybněna celou řadou empirických testů (viz Úvod). Vysvětlením je tvrdé jádro těchto programů stanovené v podobě nadčasových, těžko zpochybnitelných, abstraktních principů. Praktickým důsledkem této skutečnosti je celá řada důkazů, které hovoří ve prospěch životnosti obou teoretických programů (viz kap. 2.1.4).

Tato skutečnost avšak není v rozporu s Lakatosovou metodologií výzkumných teoretických programů, neboť Lakatos připouští (viz kap. 1.4.1) zahrnutí i konceptů „metafyzických“ do „neporušitelného“ jádra. Tím dochází k rezignaci na objektivnost

poznání, o které se snaží věda. Tvrdé jádro může být i nepravdivé. Současně se tak zesiluje role „mimovědeckých faktorů“, které se podílejí na fungování určité teorie v praxi (kap. 2.2). Třebaže jak Fukuyamova, tak i Huntingtonova práce naplňují Mehtova kritéria (tj. „mimovědecká kritéria“), aby se prosadily v praxi, v kap. 2.2 bylo zjištěno, že teorie střet civilizací je v tomto ohledu „silnější“ (znovu je třeba zdůraznit, že to nemá nic společného s její vědeckou korektností). Jinými slovy byla potvrzena druhá hypotéza.

V souladu s dřívější diskuzí je třeba vzít v potaz specifické rysy (jako třeba celá řada argumentačních faulů) a interpretační meze obou teorií (jako např. kontextuální podmíněnost střetu civilizací nebo pouhé znázornění trendů globálního vývoje, což činí Fukuyamovu predikci značně mlhavou a v podstatě neverifikovatelnou). Zároveň nebyla nalezena žádná anomálie, která by si žádala odmítnutí jedné nebo obou ze zkoumaných teorií a jejich nahrazení jinou teorií, jak je blíže rozvedeno v kap. 3.3 (=potvrzení třetí hypotézy).

Je vhodné dodat, že teorie střet civilizací je ve svých interpretačních možnostech limitována a její funkce je pouze „ilustrační“ (tj. ve smyslu znázorňující určité trendy mezinárodně politického jednání) a demonstrující ad hoc případy; teorie konec historie na druhé straně demonstruje určitý záměr, plán. Současně nejspíš pro zkoumané fenomény existují jiná, relevantnější teoretická vysvětlení, což již není předmětem této práce.

Tato disertační práce pohlíží na obě práce „*Konec historie*“ a „*Střet civilizací*“ (svou povahou komplexních a multidisciplinárních) z pozice celků. Tento fakt je nutné zdůraznit ve snaze předejít dojmu, že obsahem práce je celá řada témat, která by sama o sobě stála za rozpracování v samostatném výzkumu (předmětem zájmu a studia v této práci byly dvě teorie, jejichž autory jsou Fukuyama a Huntington).

Studium dílčích konceptů je nicméně velmi užitečné a potřebné, neboť v souladu s hermeneutickým kruhem interpretativní metody skrze precizaci dílčích konceptů, ze kterých jsou konec historie a střet civilizací vytvořeny, dojde k lepšímu pochopení obou výzkumných teoretických programů jako celků.

Tento fakt naznačuje, že úsilí lépe pochopit obě teorie ještě zdaleka nekončí. Tato disertační práce může být první z řady, která položila základ pro hlubší zkoumání teorií konec historie a střet civilizací a rozvíjení (či zpřesňování) těchto výzkumných programů; byl vytvořen i určitý návod či šablona (v jistém slova smyslu originální a jedinečná), jak v obecné rovině a s využitím Lakatosovy metodologie a Mehtových kritérií silné ideje zkoumat i jiné teorie mezinárodních vztahů. Vzhledem ke komplexnosti Fukuyamovy a Huntingtonovy práce však do dalšího výzkumu budou muset být zapojeni odborníci z oborů přesahujících hranice disciplíny mezinárodních vztahů.

Použitá literatura

- ABBOTT, Philip (2002): "Big" Theories and Policy Counsel: James Burnham, Francis Fukuyama, and the Cold War. *Journal of Policy History*, Volume 14, Number 4, 2002, s. 417-430.
- ABRAHAMIAN, Ervand (2003): The US Media, Huntington and September 11. *Third World Quarterly*, Vol. 24, No. 3 (Jun., 2003), s. 529-544.
- ACEVEDO, Gabriel A. (2008): Islamic Fatalism and the Clash of Civilizations: An Appraisal of a Contentious and Dubious Theory. *Social Forces*, Volume 86, Number 4, June 2008, s. 1711-1752.
- ADIB-MOGHADDAM, Arshin (2011): *A Metahistory of the Clash of Civilisations. Us and Them Beyond Orientalism*. New York: Columbia University Press.
- ACHARYA, Amitav - BUZAN, Barry (2010): Why is there no non-Western international relations theory? ACHARYA, Amitav - BUZAN, Barry (eds.) (2010): *Non-Western International Relations Theory. Perspectives on and beyond Asia*. 1st ed. London and New York: Routledge.
- ACHARYA, Amitav (2003/2004): Will Asia's Past Be Its Future? *International Security*, Vol. 28, No. 3 (Winter, 2003/2004), s. 149-164.
- AL-RAHIM, Ahmed H. (2006) Islam and Liberty. *Journal of Democracy*, Volume 17, Number 1, January 2006, s.166-169 (Review).
- ALVEY, James E. (2003): Adam Smith's view of history: consistent or paradoxical? *History of the human sciences* Vol. 16 No. 2, s. 1-25.
- AMIN, Samir (1990): *Delinking : towards a polycentric world*. London: Zed Books .
- AMIN, Samir (2011): *Global History: A View from the South*. Pambazuka Press.
- ANDERSON, Walter Truett (1990): *Reality isn't what it used to be: theatrical politics, ready-to-wear religion, global myths, primitive chic, and other wonders of the postmodern world*. First Edition. San Francisco: Harper & Row, Publishers.
- ARÁNGUIZ, Javiera Bayer (2013): El Consejo de Defensa Suramericano y las Nuevas Amenazas/The South American Defence Council and The New Threats. *Revista Enfoques*, Volume 11, Issue 19/2013, s. 53-75.
- ARJOMAND, Saïd Amir (2006) Reviews: Civilizations and Culture. *International Sociology*, May 2006, Vol. 21(3), s. 393-416.
- ARNASON, Johann P. (2006): Understanding Intercivilizational Encounters. *Thesis Eleven*, Number 86, August 2006, s. 39-53.
- ARNASON, Johann P. (2009): *Civilizační analýza. Evropa a Asie opět na rozcestí*. Praha: Filosofia-ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ, nakladatelství Filozofického ústavu AV ČR, v.v.i.
- ARNASON, Johann P. (2010): The Cultural Turn and the Civilizational Approach. *European Journal of Social Theory* 13(1), s. 67-82.
- ARON, Raymond (2001): *Opium intelektuálů*. Praha: Mladá Fronta.
- AYAAN HIRSI, Ali (2010): The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order. *Foreign Affairs* 89. 6 (Nov/Dec 2010), s. 198-199.
- AYOUB, Mohammed (2012): Was Huntington Right? Revisiting the Clash of Civilizations. *Insight Turkey* Vol. 14/No. 4/2012, s. 1-11.
- AYUSO, Tomás – LE COUR, Romain – HURSTHOUSE, Guy (2009): The Paradox of South American Integration: The Founding of a Defense Council. *Washington Report on the Hemisphere* 29/5 (Mar 25, 2009).
- AZARKAN, Ezeli (2010): The Interests of the Central Asian States and the Shanghai Cooperation Organization. *Ege Akademik Bakis* (Jan 2010), Volume 10, Issue 1, s. 395-420.
- BALAKRISHNAN, Gopal (2000): Virgilian Visions (recenze). HARDT, Michael - NEGRI, Antonio (2000): *Empire*. Harvard University Press: Cambridge. *New Leftists Review* 5, Sep - Oct 2000, s. 142-148.
- BANTIMAROUDIS, Philemon – KAMPANELLOU, Eleni (2009): The cultural framing hypothesis: cultural

- BARBER, Benjamin R. (1995): *Jihad vs McWorld. How Globalism and Tribalism Are Reshaping the World*. New York: Ballantine Books.
- BARENSCOTT, Dorothy (2002): GRAND theory/Grand Tour: Negotiating Samuel Huntington in the Grey Zone of Europe. *PMC* 12.3 (2002).
- BARNES, Jenna (2012): Why is 'Terrorism' so Hard to Define? *Medill National Security Zone*, July 26, 2012.
- BARREIRA, Victor (2013): Brazil, Argentina reinforcing defense co-operation. *Jane's Defence Weekly* (Volume 50/Issue 42), 2013.
- BARŠA, Pavel – CÍSAŘ, Ondřej (2006): *Anarchie a řád ve světové politice. Kapitoly z teorie mezinárodních vztahů*. Praha: Portál.
- BASSIN, Mark (2007): Civilisations and Their Discontents: Political Geography and Geopolitics in the Huntington Thesis, *Geopolitics*, 12:3, s. 351-374.
- BECKLEY, Michael (2012): *The Unipolar Era: Why American Power Persists and China's Rise Is Limited* (disertační práce). COLUMBIA UNIVERSITY. UMI Number: 3504186.
- BEESON, Mark – BISLEY, Nick (2013): *Issues in 21st Century World Politics*. 2nd edition. Palgrave Macmillan.
- BBC MONITORING AMERICAS (2009): Argentine analyst „aborted birth“ of regional defence council. *BBC Monitoring Americas*, Aug 10, 2009, s. 12.
- BÉLAND, Daniel - COX, Robert Henry (eds.) (2011): *Ideas and Politics in Social Science Research*. New York: Oxford University Press.
- BELL, Coral (2002/2003): Normative Shift. *The National Interest*; Winter 2002/2003; 70; ProQuest, s. 44-54.
- BENTLEY, Jerry H. (1996): Cross-Cultural Interaction and Periodization in World History. *The American Historical Review*, Vol. 101, No. 3 (Jun., 1996), s. 749-770.
- BERMAN, Sheri (2011a): Fukuyama's Grand Vision. Review on The Origins of Political Order: From Prehuman Times to the French Revolution. By Francis Fukuyama. Farrar, Straus and Giroux, 2011. 608 pp. *Journal of Democracy* Volume 22, Number 4 October 2011.
- BERMAN, Sheri (2011): Ideology, History, and Politics. In BÉLAND, Daniel – COX, Robert Henry (eds.) (2011): *Ideas and Politics in Social Science Research*. New York: Oxford University Press, s. 105-126.
- BEY, Arifin (1989): Multi-culturalism in a Global Village. What Japan Can Learn from the American Experience. *Futures*, August 1989.
- BHAGWATI, Jagdish (2004): *In defense of Globalization*. New York: Oxford University Press, Inc.
- BIERSTEKER, Thomas (2012): Transnational Policy Networks and International Governance. Přednáška v cyklu „International Governance Speakers Series“ konané 18.5.2012 na Balsillie School of International Affairs, Ontario, Kanada.
- BIERSTEKER, Thomas J. (2008): The 'Peculiar Problems' of Scholarly Engagement in the Policy Process. In TICKNER, Ann J. - TSYGANKOV, Andrei (eds.) (2008): *Risks and Opportunities of Crossing the Academy/Police Divide. The Forum. International Studies Review (2008) 10*. s. 155 - 177.
- BIERSTEKER, Thomas J. (2009): The parochialism of hegemony. Challenges for "American" International Relations. In TICKNER, Arlene B. - WÆVER, Ole (eds.) (2009): *International Relations Scholarship Around the World. Worlding Beyond the West. First Edition*. New York: Routledge.
- BISLEY, Nick (2004): *The End of the Cold War and the Causes of Soviet Collapse*. First Edition. PALGRAVE MACMILLAN.
- BLACK, Peter W. - AVRUCH, Kevin (1993): Culture, Power and International Negotiations: Understanding Palau-US Status Negotiations. *Millennium: Journal of International Studies* (1993), Vol. 22, No. 3, s. 379-400.
- BLAŽEK, Jiří – UHLÍŘ, David (2011): *Teorie regionálního rozvoje*. Praha : Karolinum.

- BLIM, Michal (1997): Can NOT – Capitalism Lie at the End of History, or Is Capitalism's History Drawing to an End? *Critique of Anthropology* Vol 17(4), s. 351-363.
- BLOOM, Allan (1989): Responses to Fukuyama. Various authors. *National interest* (Summer, 1989), <http://www.wesjones.com/eoh_response.htm#Title>.
- BOARI, Mircea (1998): *End of History and Fin de Siècle Politics. The Political Theory of Posthistory*. A dissertation submitted to the Graduate division of the University of Hawaii. December 1998. UMI Number 9913921.
- BOSSIN, Yuri V. (2004): The Shanghai Cooperation Organisation: between Political Ambition and Economic Pragmatism. *NIAS Nytt* (Jun 2004), Issue 2, s. 14-15, 26.
- BOUCHARD, Lucien – Pierre (1993): *La démocratie libérale comme fin de l'histoire: une analyse de la théorie de Francis Fukuyama*. Thèse présentée au Département de Science politique de l'Université à Ottawa. 28 mars. 1994.
- BREZNAU, Nate - KELLEY, Jonathan – LYKES, Valerie A. – EVANS, M. D. R. (2011): A Clash of Civilizations? Preferences for Religious Political Leaders in 86 Nations. *Journal for the Scientific Study of Religion* (2011) 50(4), s. 671–691.
- BROWN, David (2009): Cold War Without End. *American Conservative*, Aug 2009, 8, 11, s. 24-26.
- BRUCE, Don (1999): Revolutionary Adaptations. Science and Technology in International Relations. *Harvard International Review*; Summer 1999; 21, 3; ProQuest. s. 42 – 46.
- BRZEZINSKI, Zbigniew (1982): *Between Two Ages: America's Role in the Technetronic Era*. Praeger.
- BRZEZINSKI, Zbigniew (1993): *Bez kontroly. Chaos v předvečer 21. století*. Praha: Victoria Publishing.
- BULL, Hedley (2002): *The Anarchical Society. A study of Order in World Politics with Forewords of Andrew Hurrell and Stanley Hoffmann*. Third Edition. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- BURCKHARDT, Jacob (1996): *Úvahy o světových dějinách*. Votobia.
- BURCHILL, Scott - LINKLATER, Andrew et al. (2005): *Theories of International Relations*. Third Edition. Palgrave Macmillan.
- BUZAN, Barry - LITTLE, Richard (1994): The Idea of „International System“: Theory Meets History. *International Political Science Review* (1994), Vol. 15, No. 3, s. 231-255.
- BUZAN, Barry (1991): New Patterns of Global Security in the Twenty-First Century. *International Affairs* Vol. 67, No. 3(Jul., 1991), s. 431-451.
- BUZAN, Barry (1995): The Level of Analysis. Problem in International Relations Reconsidered. In BOOTH, Ken - SMITH, Steve (eds.) (1995): *International Relations Theory Today*. USA: The Pennsylvania State University Press.
- BUZAN, Barry (2011): The Inaugural Kenneth N. Waltz Annual Lecture A World Order Without Superpowers: Decentred Globalism. *International Relations* 25(1), s. 3–25.
- CALLEO, David P. (2011): Visions of Order and Disorder (Review Essay). *Survival* (vol. 53, no. 5 October–November 2011), s. 157–168.
- CAPETILLO-PONCE, Jorge (2007): From 'A Clash of Civilizations' to 'Internal Colonialism'. Reactions to the theoretical bases of Samuel Huntington's 'The Hispanic Challenge'. *Ethnicities* Vol 7(1), s. 116–134.
- CAROTHERS, Thomas (2002): The End of the Transition Paradigm. *Journal of Democracy* 13.1 (2002), s 5-21.
- CASANOVA, José (2011): Cosmopolitanism, the clash of civilizations and multiple modernities. *Current Sociology* 59(2), s. 252–267.
- CAVALCANTI, Joabe G. (2007): Development versus Enjoyment of Life: A Post-Development Critique of the Developmentalist Worldview. *Development in Practice*, Vol. 17, No. 1 (Feb., 2007), s. 85-92.
- CESES (2001): *Vize rozvoje České republiky do roku 2015*. Gutenberg.

- CETRON, Marvin - DAVIES, Owen (1991): 50 Trends Shaping the World. *The Futurist*; Sep/Oct 1991; 25, 5; ABI/INFORM Global, s. 11-22.
- CIENFUEGOS, Manuel - SANAHUJA, José Antonio (eds.) (2010): *Una Región en Construcción. UNASUR y la Integración de América del Sur*. Fundació Cidob. ISBN: 978-84-9251117-4.
- CLARK, Ian (1997): *Globalization and Fragmentation. International Relations In the Twentieth Century*. New York: Oxford University Press.
- CLOUD, Dana L. (2004): "To Veil the Threat of Terror": Afghan Women and the Clash of Civilizations in the Imagery of the U.S. War on Terrorism. *Quarterly Journal of Speech* Vol. 90, No. 3, August 2004, s. 285–306.
- COATES, Joseph F. (1994): The highly probable future. *The Futurist*; Jul/Aug 1994; 28, 4; ABI/INFORM Global.
- COHAN, A. S. (1975): *Theories of Revolution: An Introduction. 1st Edition*. London: Thomas Nelson nad Sons Ltd.
- COHEN – TANUGI, Laurent (2008): *The Shape of the World to Come. Charting the Geopolitics of a New Century*. New York: Columbia University Press.
- COHEN, Raymond (1994): Pacific Unions: A Reappraisal of the Theory That 'Democracies Do Not Go to War with Each Other'. *Review of International Studies*, Vol. 20, No. 3 (Jul., 1994), s. 207-223.
- COHEN, Raymond (2001): Pedagogy in International Relations. Living and Teaching Across Cultures. *International Studies Perspectives* (2001), 2, s. 151- 160.
- COHEN-TANUGI, Laurent (2008): *The Shape of the World to Come. Charting the Geopolitics of a New Century*. New York: Columbia University Press.
- COLLET, Tanja (2009): Civilization and civilized in post-9/11 US presidential speeches. *Discourse & Society* Vol 20(4), s. 455–475.
- COLLINS, Randal (1988): The Micro Contribution to Macro Sociology. *Sociological Theory*, Vol. 6, No. 2 (Autumn, 1988), s. 242-253.
- COX, Robert (1986): Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory. In KEOHANE, Robert O. (ed.) (1986): *Neorealism and its Critics*. New York: Columbia University Press. s. 204-254.
- COX, Robert W. (1981): Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory. *Millennium: Journal of International Studies* Vol. 10, No. 2, s. 126-155.
- CUKKIER, Kenneth (2013): The Rise of Big Data: How It's Changing the Way We Think About the World. *Foreign Affairs* 92/3 (May/Jun 2013), s. 28-40.
- DAHRENDORF, Ralf (2007): *Hledání nového řádu. Přednášky o politice svobody v 21. století*. Praha – Litomyšl: Pasek.
- DAVIS, David R. – MOORE, Will H. (1994): Ethnicity Matters: Transnational Ethnic Alliances and Foreign Policy Behavior. *International Studies Quarterly*, Vol. 41, No. 1 (Mar., 1997), s. 171-184.
- DELANTY, Gerard (2003): The Making of a Postwestern Europe: A Civilizational Analysis. *Thesis Eleven*, Number 72, February 2003, s. 8–25.
- DEVETAK, Richard (2005): Postmodernism. In BURCHILL, Scott - LINKLATER, Andrew et al. (2005): *Theories of International Relations*. Third Edition. Palgrave Macmillan, s. 161-188.
- DEVEZAS, Tessaleno - MODELSKI, George (2003): Power Law Behavior and World System Evolution. *Technological Forecasting and Social Change* 70(9), s. 819-859.
- DOYLE, Michael (1983): Kant, Liberal Legacies, and Foreign Affairs, Part I. *Philosophy and Public Affairs* 12 (Summer). s. 205-235.
- DRULÁK, Petr (2008): *Jak zkoumat politiku: kvalitativní metodologie v politologii a mezinárodních vztazích*. Praha: Portál.
- DRULÁK, Petr (2012): *Politika nezájmu: Česko a Západ v krizi*. Praha: Slon.
- DUNNE, Tim - KURKI, Milja - SMITH, Steve (ed.) (2007): *International Relations Theories. Discipline and Diversity*. Oxford University Press.

- EAGLETON, Terry (2001): *Idea kultury*. Brno: Host – vydavatelství, s. r. o.
- ECKSTEIN, Harry (1988): A culturalist Theory of Political Change. *American Political Science Review*; Sep 1988; 82, 3; ProQuest. s. 789 – 804.
- EICHLER, Jan (2006): *Mezinárodní bezpečnost na počátku 21. století*. Praha: Ministerstvo obrany České republiky – Avis.
- EL-DIN AYSHA, Emad (2003): Huntington's Shift to the Declinist Camp: Conservative Declinism and the 'Historical Function' of the Clash of Civilizations. *International Relations* Vol 17(4), s. 429–452.
- ESMER, Yilmaz (2002): Is There an Islamic Civilization? *Comparative Sociology*, Volume 1, issue 3-4, s. 265-297.
- FAJKUS, Břetislav (2003): *Současná filozofie a metodologie vědy*. Praha: FILOSOFIA-ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ, nakladatelství filozofického ústavu AV ČR.
- FARRENKOPF, John (1995): Francis Fukuyama's Political Idealism. *Australian Journal of International Affairs*, Vol. 49, No. 1 (May 1995), s. 69-83.
- FAY, Brian (2002): *Současná filozofie sociálních věd. Multikulturní přístup*. Vydání první. Praha: Slon.
- FEMIA, Joseph V. (1972): Barrington Moore and the Precondition Science. *British Journal of Political Science*, Vol. 2, No. 1 (Jan., 1972), s. 21-46.
- FERGUSON, Yale H. - FERGUSON, Richard W. (1991): Between Celebration and Despair: Constructive Suggestions for Future International Theory. *International Studies Quarterly* (1991) 35, s. 363-386.
- FERJANI, Mohamed-Chérif (2007): Brandishing the Spectre of "The War of Cultures": Whose Interests Are Served? *History and Anthropology*, 18:3, s. 259-268.
- FIERKE, K. M. (2007): Constructivism. In: *International Relations Theories. Discipline and Diversity*. (Ed.) Dunne Tim, Kurki Milja, Smith Steve. Oxford University Press. 2007. s. 166 – 184.
- FOUAD, Ajami (2008): Samuel Huntington's Warning. *Wall Street Journal* [New York, N.Y.] 30 Dec 2008: A.11.
- FOX, Jonathan (2001): Clash of civilizations or clash of religions. Which is a more important determinant of ethnic conflict? *Ethnicities* Vol 1(3). s. 295–320.
- FOX, Jonathan (2002): Ethnic Minorities and the Clash of Civilizations: A Quantitative Analysis of Huntington's Thesis. *British Journal of Political Science*, Vol. 32, No. 3 (Jul., 2002), s. 415-434.
- FOX, Jonathan (2004): Religion and State Failure: An Examination of the Extent and Magnitude of Religious Conflict from 1950 to 1996. *International Political Science Review* (2004), Vol 25, No. 1, s. 55–76.
- FRANK, André Gunder (1998): *ReOrient : Global Economy in the Asian Age*. University of California Press.
- FRIEDMAN, George (2010): *Příštích sto let. Předpověď pro jednadvacáté století*. Vydání první. Praha: Argo a Dokořán.
- FRIEDMAN, Thomas L. (2000): *The Lexus and the Olive Tree: Understanding Globalization*. New York: Anchor Books.
- FUKUYAMA, Francis (1989): The End of History? *The National Interest*, 16 (Summer 1989), s. 3-18.
- FUKUYAMA, Francis (1991): Liberal Democracy as a Global. *PS: Political Science and Politics*, Vol. 24, No. 4 (Dec., 1991), s. 659-664.
- FUKUYAMA, Francis (1992) *The End of History and the Last Man*. New York: Maxwell Macmillan International.
- FUKUYAMA, Francis (1995a): Barber R. Benjamin (1995): Džihád vs. McWorld: How the Planet Is Both Falling Apart and Coming Together and What This Means for Democracy (recenze). *Foreign Affairs*, November/December 1995.

<http://www.foreignaffairs.com/articles/51425/francis-fukuyama/Džihád-vs-mcworld-how-the-planet-is-both-falling-apart-and-coming> (www konzultovány 3. března 2012).

- FUKUYAMA, Francis (1995): The Primacy of Culture. Democracy's Future. *Journal of Democracy* 6.1 (1995), s. 7-14.
- FUKUYAMA, Francis (1995a): Reflections on the End of History, Five Years. *History and Theory*, Vol. 34, No. 2, Theme Issue 34: World Historians and Their Critics (May, 1995), s. 27-43.
- FUKUYAMA, Francis (1995b): The Primacy of Culture. Democracy's Future. *Journal of Democracy* 6.1 (1995), s. 7-14.
- FUKUYAMA, Francis (2002): *Konec dějin a poslední člověk*. Vydání první. Praha. Rybka Publishers.
- FUKUYAMA, Francis (2002a): *Our Posthuman Future: Consequences of the biotechnology revolution*. New York: Farrar Straus Giroux.
- FUKUYAMA, Francis (2006): Identity, Immigration, and Liberal Democracy. *Journal of Democracy*, Volume 17, Number 2, April 2006, s. 5-20.
- FUKUYAMA, Francis (2006a): *Velký rozvrat. Lidská přirozenost a rekonstrukce společenského řádu*. Praha: Academia.
- FUKUYAMA, Francis (2006b): *America at the Crossroads: Democracy, Power and the Neoconservative Legacy*. New Haven: Yale University Press.
- FUKUYAMA, Francis (2008): *End of history? Interview*. DR TV (Television station : Copenhagen, Denmark); Films for the Humanities & Sciences (Firm); Films Media Group. New York, N.Y.: Films Media Group.
- FUKUYAMA, Francis (2009): Remembered Huntington. Modernization vs. Westernization. *NPQ* (Spring 2009). s. 84-89.
- FUKUYAMA, Francis (2012a): The Future of History. Can Liberal Democracy Survive the Decline of the Middle Class? *Foreign Affairs* 91. 1 (Jan/Feb 2012), s. 53-61.
- FUKUYAMA, Francis (2012b): The Right Must Learn to Love the State Again. *Financial Times* (20 of July 2012).
- FUKUYAMA, Francis (ed.) (2007): *THE AMERICAN INTEREST. Blindside: How to Anticipate Forcing Events and Wild Cards in Global Politics*. Washington, D.C.: Brookings Institution Press.
- FURIA, Peter A. – LUCAS, Russell E. (2008): Arab Muslim Attitudes Toward the West: Cultural, Social, and Political Explanations. *International Interactions*, 34(2008), s.186–207.
- GADDIS, John Lewis (1990): Coping with Victory. *The Atlantic Monthly*; May 1990; 265, 5; ProQuest s. 49-60.
- GADDIS, John Lewis (1992-1993): International Relations Theory and the End of the Cold War. *International Security*, Vol. 17, No. 3 (Winter, 1992-1993), s. 5-58.
- GARCÍA, Jonás: El Consejo de Defensa Sudamericano: ¿Instrumento de Integración Regional o Mecanismo Para la Hegemonía del Brasil?/ “The South American Defence Council: An instrument for the regional integration or a mechanism for the Brazil hegemony?” *UNISCI Discussion Papers*, N° 18 (Octubre / October 2008).
- GARDELS, Nathan (2004): No Shortcuts to the „End of History“. *NPQ* (Summer 2004).
- GARTZKE, Erik - GLEDITSCH, Kristian Skrede (2006): Identity and Conflict: Ties that Bind and Differences that Divide. *European Journal of International Relations* Vol. 12(1), s. 53–87.
- GAT, Azar (2009): So Why Do People Fight? Evolutionary Theory and the Causes of War. *European Journal of International Relations* Vol. 15(4), s. 571–599.
- GELLNER, Ernest (1981): Nationalism. *Theory and Society*, Vol. 10, No. 6 (Nov., 1981), s. 753-776.
- GEORGE, Alexander L. (1993): *Bridging the Gap. Theory and Practice in Foreign Policy*. First Edition. Washington, D.C: United States Institute of Peace Press.
- GERSHAM, Carl (1997): The Clash Within Civilizations (book review). *Journal of Democracy* 8.4 (1997), s. 165-170.

- GERSHMAN, Carl (2005): Democracy as Policy Goal and Universal Value', *The Whitehead Journal of Diplomacy and International Relations* 6, no. 1 (2005), s. 19–38.
- GIDDENS, Anthony (2010): *Důsledky modernity*. 3. vydání. Slon.
- GILLEY, Bruce (2010): Democratic Triumph, Scholarly Pessimism. *Journal of Democracy*, Volume 21, Number 1 January 2010, s. 160-167.
- GILPIN, Robert (2006): War is Too Important to Be Left to Ideological Amateurs. *International Relations*, Vol. 19(1), s. 5–18.
- GLADWELL, Malcolm (2000): *The Tipping Point. How Little Things Can Make a Big Difference*. First Edition: New York: Little, Brown and Company.
- GOLDGEIER, James - McFAUL, Michael (1992): A Tale of Two Worlds: Core and Periphery in the Post-Cold War Era. *International Organization* 46:1, s. 467-492.
- GRAINGER, Stephen (2012): The Shanghai Cooperation Organization (SCO): Challenges Ahead and Potential Solutions. *International Conference on Business Strategy and Organizational Behaviour. Proceedings*. Singapore: Global Science and Technology Forum, s. 28-37.
- GRIFFITHS, Martin - ROACH, Steven C. - SOLOMON M. Scott (2009): *Fifty Key Thinkers in International Relations*. Second Edition. Routledge.
- GUOPING, Cheng – CHANGHONG, Sun – SHILONG, Yang (2012): China's Outlook on Shanghai Cooperation Organization. *Chinascopie* 58 (July/Aug 2012), s. 23-27.
- GURR, Robert Ted (1994): Peoples against states: Ethnopolitical conflict and the changing world system. *International Studies Quarterly*, 38, s. 347-377.
- GUZZINI, Stefano (2001): The Significance and Roles of Teaching Theory in International Relations. *Journal of International Relations and Development* 4 (June 2001) (2), s. 98-117.
- HOBBSBAWM, Eric J. (2009): *Globalizace, demokracie a terorismus*. Praha: Academia.
- HALL, John A. - PAUL, T. V. (eds.) (1999): *International Order and the Future of World Politics*. Cambridge University Press.
- HALL, Martin - JACKSON, Patrick Thaddeus (eds.) (2007): *Civilizational Identity. The Production and Reproduction of „Civilizations“ in International Relations*. New York: Palgrave Macmillan.
- HAMILTON, Gary G. (2010): World Images, Authority, and Institutions. A Comparison of China and the West. *European Journal of Social Theory* 13(1), s. 31–48.
- HAMMOND, Allen (2000): *Which World. Scenarios for the 21st Century. Global Destinies, Regional Choices*. A Shearwater Book. Washington, D.C.
- HARDT, Michael - NEGRI, Antonio (2000): *Empire*. Cambridge (Massachusetts): Harvard University Press.
- HARI, Johann (2007): Islam in the West (review). *Dissent*, Winter 2007, s. 123-127.
- HARRISON, Ewan (2003): International Relations and Scientific Progress (review). *International Studies Review* (2003) 5, s. 355–359.
- HARVEY, Morris (2008): Theorist of cultural clash who triggered drive for dialogue. *Financial Times* [London (UK)] 29 Dec 2008: 4.
- HASSNER, Pierre (1989): Responses to Fukuyama. Various authors. *National interest* (Summer, 1989), <http://www.wesjones.com/eoh_response.htm#Title>.
- HASSNER, Pierre (1992): Vstupujeme do nového středověku. Le Monde 27.10. 1992. In ŠMEJKAL, Václav (1994): *Nový světový nepořádek. Antologie textů o světové politice po skončení studené války*. 1. vydání. Vysoká škola ekonomická v Praze.
- HASSNER, Pierre (1993): Beyond nationalism and internationalism: Ethnicity and world order, *Survival: Global Politics and Strategy*, 35:2, s. 49-65.
- HAUSCHILD, Thomas – ZILLINGER, Martin – KOTTMAN, Sina Lucia (2008): Syncretism in the Mediterranean: Universalism, Cultural Relativism and the Issue of the Mediterranean as a Cultural Area. *History and Anthropology*, Vol. 18, No. 3, September 2007, s. 309–332.
- HAY, Colin (2002): *Political Analysis. A critical Introduction*. New York: Palgrave.

- HEATH, Joseph (2004): Liberalization, modernization, westernization. *Philosophy & Social Criticism* vol. 30, nos 5–6, s. 665–690.
- HENDERSON, Errol A. - TUCKER, Richard (2001): Clear and Present Strangers: The Clash of Civilizations and International Conflict. *International Studies Quarterly*, Vol. 45, No. 2 (Jun., 2001), s. 317-338.
- HENDERSON, Errol A. (2004): Mistaken Identity: Testing the Clash of Civilizations Thesis in Light of Democratic Peace Claims. *British Journal of Political Science* 34, s. 539-563.
- HERMANN, Charles F. (1990): Changing Course: When Governments Choose to Redirect Foreign Policy. *International Studies Quarterly*, Vol. 34, No. 1 (Mar., 1990), s. 3-21.
- HERMANN, Margaret (1998): One Field, Many Perspectives: Building the Foundations for Dialogue 1998 ISA Presidential Address. *International Studies Quarterly* (1998) 42, s. 605-624.
- HERZOG, Roman et al. (1999): *Preventing the Clash of Civilizations. A Peace Strategy for the Twenty-First Century*. New York: St. Martin's Press.
- HEYWOOD, Andrew (2007): *Political Ideologies. An Introduction*. 4th Edition. Palgrave Macmillan.
- HEYWOOD, Andrew (2011): *Global Politics*. First Edition. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- HIMMELFARB, Gertrude (1989): Responses to Fukuyama. *The National Interest* 16 (Summer 1989).
- HIRSCHMAN, Albert O. (1984): Against Parsimony: Three Easy Ways of Complicating Some Categories of Economic Discourse. *The American Economic Review*, Vol. 74, No. 2, Papers and Proceedings of the Ninety-Sixth Annual Meeting of the American Economic Association (May, 1984), s. 89-96.
- HOBSON, Christopher (2009): Beyond the End of History: The Need for a 'Radical Historicisation' of Democracy in International Relations. *Millennium: Journal of International Studies* Vol.37 No.3, s. 631–657.
- HOFFMANN, Stanley (1989): What Should We Do in the World? [online]. *Atlantic* online October 1989. <http://www.theatlantic.com/past/politics/foreign/hoffman.htm> (www konzultovaný 2. ledna 2013).
- HOFFMANN, Stanley (1990): A New World and Its Troubles. *Foreign Affairs*, 69:4 (1990:Fall), s.115 - 122.
- HOFSTEDE, Geert (2001): *Cultural Consequences. Comparing Values, Behaviors, Institutions, and Organizations Across Nations*. Second Edition. Sage Publications.
- HOLM, Hans-Henrik (2001): Writing the rules for disaggregated world order. Policy towards failed states as an example. *Failed States Conference Firenze. April 10-14, 2001*.
- HOLMES, Stephen (1992): The Scowl of Minerva - The End of History and the Last Man by Francis Fukuyama. *The New Republic*; Mar 23, 1992; 206, 12; ABI/INFORM Complete.
- HOLSTI, K. J. (1998): *The Problem of Change in International Relations Theory* [online]. Institute of International Relations The University of British Columbia. Working Paper No.26. December 1998. <http://www.ligi.ubc.ca/sites/liu/files/Publications/webwp26.pdf> (www konzultovaný 27. května 2011).
- HOPF, Ted (1998): The Promise of Constructivism in International Theory. *International Security*, Vol. 23, No. 1. (Summer, 1998), s. 171 – 200.
- HOPF, Ted (2010): The logic of habit in international relations. *European Journal of International Relations* 16(4), s. 539–561.
- HOPF, Ted (2010): The logic of habit in international relations. *European Journal of International Relations* 16(4), s. 539–561.
- HUGHES, W. Anthony (2008): *Game Theory as a Decision Making Tool for Leaders: An Evaluation Using Huntington's Clash of Civilization Model* (disertační práce). Regent University - School of Global Leadership & Entrepreneurship.

- HUIQUIN, Hou (2011): Ideological choices in contemporary China: With a discussion of Francis Fukuyama's declaration of the end of history. *International Critical Thought* Vol. 1, No. 2, June 2011, s. 158–170.
- HUITT, William G. (1998): The workplace and the transition to the information age: How it impacts and is impacted by women. Paper presented at the *Third Annual Women's Studies Conference*, Valdosta, Georgia, March 5-7. Available at: <http://www.edpsycinteractive.org/papers/wmnwork.html> (www.konzultovány 17. července 2011).
- HUNTINGTON, Samuel P. (1968): *American Politics: Political Order in Changing Societies*. New Haven, CT: Yale University Press.
- HUNTINGTON, Samuel P. (1984): Will More Countries Become Democratic? *Political Science Quarterly*, Vol. 99, No. 2 (Summer, 1984), s. 193-218.
- HUNTINGTON, Samuel P. (1988/89): The U.S. – Decline or Renewal? *Foreign Affairs* 67(1), s. 77.
- HUNTINGTON, Samuel P. (1989): NO Exit: The Errors of Endism. *The National Interest* (Fall 1989), s. 3-11.
- HUNTINGTON, Samuel P. (1991): *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century*. Norman: University of Oklahoma Press.
- HUNTINGTON, Samuel P. (1991/1992): How Countries Democratize. *Political Science Quarterly*, Vol. 106, No. 4 (Winter, 1991-1992), s. 579-616.
- HUNTINGTON, Samuel P. (1991a): America's changing strategic interests. *Survival: Global Politics and Strategy*, 33:1, s. 3-17.
- HUNTINGTON, Samuel P. (1991b): Democracy's Third Wave. *Journal of Democracy*, Volume 2, Number 2, Spring 1991, s. 12-34.
- HUNTINGTON, Samuel P. (1993): If Not Civilizations, What? Paradigms of the Post-Cold War World. *Foreign Affairs*, Vol. 72, No. 5 (Nov. - Dec., 1993), s. 186-194.
- HUNTINGTON, Samuel P. (1993a): Why International Primacy Matters. *International Security*, Vol. 17, No. 4 (Spring, 1993), s. 68-83.
- HUNTINGTON, Samuel P. (1993b): The Clash of Civilizations? *Foreign Affairs* 72(3), s. 22-49.
- HUNTINGTON, Samuel P. (1993c): If Not Civilizations, What? Paradigms of the Post-Cold War World. *Foreign Affairs*, Vol. 72, No. 5 (Nov. - Dec., 1993), s. 186-194.
- HUNTINGTON, Samuel P. (1995): Reforming Civil-Military Relations. Armed Forces and Democracy. *Journal of Democracy* 6.4 (1995), s. 9-17.
- HUNTINGTON, Samuel P. (1996): *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. New York: Simon & Schuster.
- HUNTINGTON, Samuel P. (1997): After the Twenty Years: The Future of the Third Wave. *Journal of Democracy* 8.4 (1997), s. 3-12.
- HUNTINGTON, Samuel P. (1997a) *Lo Scontro delle Civiltà e il Nuovo Ordine Mondiale*. Prima Edizione. Garzanti.
- HUNTINGTON, Samuel P. (2001): *Střet civilizací. Boj kultur a proměna světového řádu*. Vydání první. Praha: Rybka Publishers.
- HUNTINGTON, Samuel P. (2004): The Hispanic Challenge. *Foreign Policy* (March/April), s. 30-45.
- HUNTINGTON, Samuel P. (2004a): *Who Are We? The Challenges to America's National Identity*. New York: Simon & Schuster.
- HURD, Shakman Elizabeth (2004): The Political Authority of Secularism in International Relations. *European Journal of International Relations*, Vol. 10(2), s. 235–262.
- HYNEK, Nikola (2005): Anglická škola a teorie mezinárodních vztahů: obsahový vesmír, akademický svět a kritika přístupu. *Mezinárodní vztahy* 2/2005, s. 76-89.
- CHANDLER, David (2004): Cultural Wars and International Intervention: An 'Inside/ Out' View of the Decline of the National Interest. *International Politics*, 2004, 41, s. 354–374.

- CHANDLER, David (2009): The Global Ideology: Rethinking the Politics of the 'Global Turn' in IR. *International relations* Vol 23(4), s. 530–547.
- CHARRON, Nicholas (2010): Déjà Vu All Over Again: A post-Cold Warempirical analysis of Samuel Huntington's 'Clash of Civilizations' Theory. *Cooperation and Conflict* 45(1), s.107–127.
- CHASE-DUNN, Christopher – TAYLOR, Peter - ARRIGHI, Giovanni et al. (1994): Hegemony and Social Change. *Mershon International Studies Review*, Vol. 38, No. 2 (Oct., 1994), s. 361-376.
- CHIOZZA, Giacomo (2002): Is there a Clash of Civilizations? Evidence from Patterns of International Conflict Involvement, 1946-97. *Journal of Peace Research*, vol. 39, no. 6, 2002, s. 711-734.
- CHRISTENSEN, Jerome (1994): The Romantic Movement at the End of History. *Critical Inquiry*, Vol. 20, No. 3 (Spring, 1994), s. 452-476.
- IKENBERRY, John G. (2011): A World of Our Making. *DEMOCRACYJOURNAL.ORG* (Summer 2011), s. 78-90.
- INOBUCHI, Takashi (1999): Peering into the Future by Looking Back: The Westphalian, Philadelphian, and Anti-Utopian Paradigms. *International Studies Review*, Vol. 1, No. 2, Prospects for International Relations: Conjectures about the Next Millennium (Summer, 1999), s. 173-191.
- INSIGNARES CERA, Silvana (2013): UNASUR: ¿integración regional o cooperación política? *Revista de Derecho*, Issue 40 (Jun 2013).
- ISAAC, Jeffrey C. (1996): The meanings of 1989. *Social Research*; Summer 1996; 63, 2; ABI/INFORM Global. s. 291-344.
- ISH-SHALOM, Piki (2011): Three Dialogic Imperatives in International Relations Scholarship: A Buberian Programme. *Millennium: Journal of International Studies* 39(3). s. 825–844.
- JACKSON, Patric Thaddeus - NEXON, Daniel H. (2009): Paradigmatic Faults in International-Relations Theory. *International Studies Quarterly* (2009) 53, s. 907–930.
- JACKSON, Robert - SØRENSEN, Georg (2007): *Introduction to International Relations. Theories and approaches*. Third Edition. New York: Oxford University Press.
- JACQUET, Pierre (1992): Od soužití k vzájemné závislosti. Survival, jaro 1992. In: ŠMEJKAL, Václav (1994): *Nový světový nepořádek. Antologie textů o světové politice po skončení studené války*. 1. vydání. Vysoká škola ekonomická v Praze.
- JACQUIN, Dominique - OROS, Andrew - VERWEIJ, Marco (1993): Culture in International Relations: An Introduction to the Special Issue. *Millennium: Journal of International Studies*, Volume 22, No. 3, s. 375-377.
- JAMAL, Amaney A. - TESSLER, Mark A. (2008): Attitudes in the Arab World. *Journal of Democracy*, Volume 19, Number 1, January 2008, s. 97-110.
- JARDINE, David W. – NAQVI, Rahat – JARDINE, Eric – ZAIDI, Ahmad (2010): "A Zone of Deep Shadow": Pedagogical and Familial Reflections on "The Clash of Civilizations". *Interchange*, Vol. 41/3, s. 209 – 232.
- JEFFREY, Alexander C. (2004) From the Depths of Despair: Performance, Counterperformance, and "September 11". *Sociological Theory*, Vol. 22, No. 1, Theories of Terrorism: A Symposium (Mar., 2004), pp. 88-105.
- JERVIS, Robert (1993): The Future of World Politics: Will It Resemble the Past? *International Security*, Vol. 16, No. 3 (Winter, 1991-1992), s. 39-73.
- JERVIS, Robert (2011): Forces in Our Times. *International Relations* 25(4), s. 403–425.
- JONES, R. E. (1993): Thinking Big The End of History and the Last Man by Francis Fukuyama; Peace and War: Armed Conflicts and International Order 1648-1989 by Kalevi J. Holsti (recenze). *Review of International Studies*, Vol. 19, No. 2 (Apr., 1993), s. 201-212.
- JUERGENSMEYER, Mark (1993): *The New Cold War? Religious Nationalism Confronts the Secular*. State University of California.
- JURÁSEK, Miroslav (2010): Two Theoretical Perspectives on the Evolution of a Global Order [on - line]. *SGIR 7th Pan – European Conference on IR*. Stockholm, Sweden 2010.

www.stockholm.sgir.eu/uploads/Two Theoretical Perspectives on the Evolution of a Global Order – pracovní verze.pdf.

- JURÁSEK, Miroslav (2012). Zamyšlení nad knihou „Strach z barbarů“. *Marathon* č. 3 (on-line). ISSN 1211-8591.
- JURÁSEK, Miroslav (2013): The Dependence Theory in the Comparative Analysis. In DRULÁK, Petr – MORAVCOVÁ, Šárka (eds.) (2013): *Non – Western Reflection on Politics*. Peter Lang – International Academic Publishers, s. 163-180.
- JURÁSEK, Miroslav (2013a): Mezicivilizační dialog jako prevence konfliktu. In DUBSKÝ, Zbyněk (ed.) (2013): *Cesta ke stabilizaci konfliktů*. Příbram: Tiskárna Print.
- JURÁSEK, Miroslav (2014): Scénáře a vize budoucnosti po skončení studené války. K otázce vizi budoucnosti. *Marathon* č. 121, s. 8-35.
- JURÁSEK, Miroslav (2014a): Podmanivá síla Huntingtonova konceptu střetu civilizací. *Medzinárodné vzťahy* 2/2014, Ročník XII, Issue 2, s. 125-149.
- JURÁSEK, Miroslav (2014b): Francis Fukuyama a jeho teze „Konec historie“. *Politické vedy*. [online]. Roč. 17, č. 3, 2014. ISSN 1335-2741, s. 189-217. Dostupné na: http://www.politickevedy.fpmv.umb.sk/userfiles/file/3_2014/JURASEK.pdf.
- JURÁSEK, Miroslav (2014c): Mexiko jako „aztécký tygr“. Reformy prezidenta Peňi Nieti (on-line). *Mezinárodní politika* 11, 6. 11. 2014. <http://www.iir.cz/article/mexiko-jako-aztecky-tygr-reformy-prezidenta-enrica-pe-i-nieta>
- KAGAN, Robert (2008): *The Return of History and the End of Dreams*. First Edition. New York: Alfred A. Knopf.
- KAPLAN, Robert D. (1995): “The Coming Anarchy”. In TAMÁS, G. M. – HUNTINGTON, Samuel P. – KAPLAN, Robert – MATHEWS, Jessica Tuchman (eds., 1995): *Sources of Conflict. Highlights from the Managing Chaos Conference*. United States Institute of Peace. August 1995, s. 7-10.
- KAPLAN, Robert D. (1997): Was Democracy Just a Moment? *Atlantic Monthly*, December 1997, s. 55–80.
- KAPLAN, Robert D. (2000): *The Coming Anarchy: Shattering the Dreams of the Post Cold War*. New York: Random House.
- KAPLAN, Robert D. (2003): *Přicházející anarchie. Zborcení snů – svět po studené válce*. Nakladatelství Pavel Mervart.
- KAPUSTIN, Boris (2009): Some Political Meanings of ‘Civilization’. *Diogenes* 222 & 223, s. 151–169.
- KAUFMAN, Stuart J. (1997): The fragmentation and consolidation of international systems. *International Organization* 51, 2, Spring 1997, s. 173-208.
- KAUFMAN, Stuart J. (1999) Approaches to Global Politics in the Twenty – First Century: A Review Essay. *International Studies Review*, vol.1, No. 2, Prospects for International Relations: Conjectures about the Next Millennium (Summer, 1999), s. 193-221.
- KEGLEY, Charles, W. Jr. - RAYMOND, Gregory A. (2010): *The Global Future. A Brief Introduction to World Politics*. 3rd Edition. Wadsworth: Cengage Learning.
- KELLEHER, Ann - KLEIN, Laura (1999): *Global Perspectives. A Handbook for Understanding Global Issues*. New Jersey: Prentice-Hall.
- KELLER, Kenneth H. (1990): Science and Technology. *Foreign Affairs*, 69:4 (1990: Fall), s. 123-138.
- KENNEDY, Paul (1988): *The Rise and Fall of the Great Powers. Economic Change and Military Conflict from 1500 to 2000*. London: Unwin Hyman.
- KENNEDY-PIPE, Caroline - RENGGER, Nicholas (2006): Apocalypse Now? Continuities or Disjunctions in World Politics after 9/11. *International Affairs* (Royal Institute of International Affairs 1944-), Vol. 82, No. 3(May, 2006), s. 539-552.
- KEOHANE, Robert O. (1988): International Institutions: Two Approaches. *International Studies Quarterly*, 32/4, s. 379-396.

- KERLINGER, Fred N. (1972): *Základy výzkumu chování: pedagogický a psychologický výzkum*. Vyd. 1. Praha: Academia.
- KERSFFELD, Daniel (2013): El papel de la UNASUR ante los conflictos internacionales: dos estudios de caso. *Revista Mexicana de Ciencias Políticas y Sociales*, Volume 58, Issue 218 (May – Aug 2013), s. 193-208.
- KING, Gary - KEOHANE, Robert O. - VERBA, Sidney (1994): *Designing Social Inquiry: Scientific Inference in Qualitative Research*. Princeton NJ: Princeton University Press.
- KISSINGER, Henry (1994): Úvahy o novém světovém řádu. *Politique International* 54. In: ŠMEJKAL, Václav (1994): *Nový světový nepořádek. Antologie textů o světové politice po skončení studené války*. 1. vydání. Praha: Vysoká škola ekonomická.
- KLEISTRA, Yvonne - MAYER, Igor (2001): Stability and Flux in Foreign Affairs. Modelling Policy and Organizational Change. *Cooperation and Conflict*. Vol. 36(4), s. 381-414.
- KLINE, Scott (2004): The Culture War Gone Global: 'Family Values' and the Shape of US Foreign Policy. *International Relations*. Vol 18(4), s. 453-466.
- KOŘAN, Michal (2009): Jakou cestou po pozitivismu? Pragmatismus a vědecký realismus a jejich role ve výzkumu mezinárodních vztahů. *Mezinárodní vztahy 1/2009*, ročník 44, s. 7-36.
- KOZLOFF, Nikolas (2011): WikiLeaks: Brazil's Military on the World Stage. *THEWORLDPOST*, April 2, 2011. <http://www.huffingtonpost.com/nikolas-kozloff/wikileaks-brazils-militar_b_823124.html>.
- KRAMLOVÁ, Daniela (2015): Islámský stát a kosmická válka. *Psychologie dnes* (číslo 4/ročník 21), s. 23.
- KRATOCHVÍL, Petr - DRULÁK, Petr (eds.) (2009): *Encyklopedie mezinárodních vztahů*. Praha: Portál.
- KRATOCHVÍL, Petr (2008): *Teorie evropské integrace*. 1. Vydání. Praha: Portál. s. 17 – 34.
- KRATOCHVIL, Friedrich (1982): On the Notion of "Interest" in International Relations [online]. *International Organization*, Vol. 36, No. 1. (Winter, 1982), s. 1 – 30.
- KRATOCHVIL, Friedrich (1993): The Embarrassment of Changes: Neo-Realism as the Science of Realpolitik without Politics. *Review of International Studies*, Vol. 19, No. 1 (Jan., 1993), s. 63-80.
- KRATOCHVIL, Friedrich (2003): The Monologue of "Science". In HELLMANN, Gunther (2003): Are Dialogue and Synthesis Possible in International Relations? The Forum. *International Studies Review* (2003) 5, s. 124-128.
- KREUTZMANN, Hermann (1998): From modernization theory towards the 'clash of civilizations': directions and paradigmshifts in Samuel Huntington's analysis and prognosis of global development. *GeoJournal*, Vol. 46, No. 4, Geopolitics: its different faces, its renewed popularity (1998), s. 255-265.
- KRISHNAN, Armin (2012): *Gezielte Tötung: Die Zukunft des Krieges: Die Individualisierung des Krieges*. Berlin: Matthes & Seitz.
- KROPÁČEK, Luboš (2002): Model spíše varovný. In. *Žhavé sondy deseti autorů. „Střet civilizací? Dominance Západu, nebo dialog světových kultur“*. Praha: Evropský literární klub, s. 84 - 99.
- KUHN, Thomas (1997): *Struktura vědeckých revolucí*. Praha: Oikymenh.
- KUMAR, Krishan (1989): The Revolutions of 1989: Socialism, Capitalism, and Democracy. *Theory and Society*, Vol. 21, No. 3 (Jun., 1992), s. 309-356.
- KUMAR, Surendra S. Y. (2013): India and the Shanghai Cooperation Organization: Issues and Concerns. *International Journal of China Studies* (Dec 2013), Volume 4, Issue 3, s. 343-359.
- KÜNG, Hans (1998): Inter-cultural Dialogue versus Confrontation. In HERZOG, Roman with comments by Amitai Etzioni et al., Schmiegelow, Henrik (ed.) (1999) *Preventing the Clash of Civilizations. A PEACE STRATEGY FOR THE TWENTY-FIRST CENTURY*. New York: St. Martin's Press s. 98-105.

- KURKI, Milja – WIGHT, Colin (2007): International Relations and Social Science. In: SMITH, Steve – KURKI, Milja – DUNNE, Timothy (eds.): *International Relations Theories: Discipline and Diversity*. Oxford: Oxford University Press, s. 13 – 33.
- KURTZ, Stanley (2002): The Future of „History“. Francis Fukuyama vs. Samuel Huntington. *Policy Review*; Jun/ Jul 2002; 113, ABI/INFORM Global, s 43-58.
- LAFREE, Gary (2012): Discussion Point: Black Swans and Burstiness – Countering Myths about Terrorism. University of Maryland: Start Discussion Point, December 19, 2012.
- LAIDI, Zaki (1993): L'ordre mondial relâché. Paris: Livre broché In: ŠMEJKAL, Václav (1994): *Nový světový nepořádek. Antologie textů o světové politice po skončení studené války*. 1. vydání. Vysoká škola ekonomická v Praze.
- LAKATOS, Imre (1978): *The Problem of Inductive Logic*. Amsterdam: North-Holland Publishing Company.
- LAL, Deepak (2000): Does Modernization Require Westernization? *Independent Review*; Summer 2000, Vol. 5 Issue 1, s. 5-20.
- LAWSON, George - ARMBRUSTER, Chris - COX, Michael (ed.) (2010): *The Global 1989: Continuity and Change in World Politics*. New York: Cambridge University Press.
- LEBOW, Richard Ned (2008): Identity and International Relations. *International Relations* Vol 22(4), s. 473–492.
- LEES, James - RUSSETTS, Ray - RUSSETTS, Bruce (1996): The Future as Arbiter of Theoretical Controversies: Predictions, Explanations and the End of the Cold War. *B.J.Pol.S.* 26, s. 441-470.
- LEGPOLD, Joseph - NINCIC, Miroslav (2001): *Beyond the Ivory Tower. International Relations Theory and the Issue of Policy Relevance*. New York: Columbia University Press.
- LEHMANNOVÁ, Zuzana (2003): *Aktuální otázky globalizace*. Praha: Oeconomica.
- LEHMANNOVÁ, Zuzana (2010): *Formování globálního řádu? Globalizace a global governance*. 1. vydání. Praha: Oeconomica.
- LEHMANNOVÁ, Zuzana a kol. (2011): *Paradigma kultur*. Plzeň: Aleš Čeněk, s.r.o.
- LEMKE, Douglas (1997): The Continuation of History: Power Transition Theory and the End of the Cold War. *Journal of Peace Research* vol. 34, no 1, 1997, s. 23-36.
- LEWIS, Flora (1990): The Return of History, *SAIS Review*, [n.s.]:10:2 (1990:Summer/Fall), s.1-11.
- LIEBERMAN Robert C. (2002): Ideas, Institutions, and Political Order: Explaining Political Change. *The American Political Science Review*, Dec 2002, 96, 4, s. 697 – 712.
- LIPSCHUTZ, Ronnie D. (2010): What Comes After Liberalism? More Liberalism! *Millennium: Journal of International Studies* Vol.38 No.3, s. 545–551.
- LITTLE, Richard (1995): International Relations and the Triumph of Capitalism. In BOOTH, Ken, SMITH, Steve (ed.): *International Relations Theory Today*. University Park, Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press, s. 62-89.
- LUTTWAK, Edward N. (1990a): From geopolitics to geoeconomics: Logic of conflict, grammar of commerce. *The National Interest* 20, s. 17–23.
- LUTTWAK, Edward N. (1990b): The Shape of Things to Come. *Commentary*; Jun 1990; 89, 6; ProQuest Political Science, s. 17-25.
- MAHONEY, James (2000): Path Dependence in Historical Sociology. *Theory and Society*, Vol. 29, No. 4 (Aug., 2000), s. 507 – 548.
- MACHÁČEK, Jaroslav (2008): *Úvod do prostorové ekonomie*. 1. vydání. Univerzita Pardubice.
- MALINIAK, Daniel - TIERNEY, Michael J. (2009): The American school of IPE. *Review of International Political Economy*, 16:1, s. 6-33.
- MANNING, Patrick (1996): The Problem of Interactions in World History. *The American Historical Review*, Vol. 101, No. 3 (Jun., 1996), s. 771-782.
- MARIEN, Michael (1995): World Futures and the United Nations. *Futures*, Vol. 27, No. 3, s. 287-310.

- MARKS, Robert (2000) The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order (book review). *Journal of World History* 11.1 (2000), 101-104.
- MARTIN, Robert W. T. (1997): Context and Contradiction: Toward a Political Theory of Conceptual Change. *Political Research Quarterly*; Jun 1997; 50, 2; ProQuest. s. 413 – 436.
- MATHEWS, Jessica Tuchman (1995): Demographic and Enviromental Forces. In ”. In TAMÁS, G. M. – HUNTINGTON, Samuel P. – KAPLAN, Robert – MATHEWS, Jessica Tuchman (eds., 1995): *Sources of Conflict. Highlights from the Managing Chaos Conference*. United States Institute of Peace. August 1995, s. 10-13.
- MAZLISH, Bruce (2001): Civilization in a Historical and Global Perspective. *International Sociology*, September 2001, Vol. 16(3), s. 293-300.
- McCANTS, William (2011): Al Qaeda's Challenge: The Jihadists' War With Islamist Democrats. *Foreign Affairs* 90. 5 (Sep/Oct 2011), s. 20-32.
- McCLELLAND, Mark J. L. (2011): Exporting virtue: neoconservatism, democracy promotion and the end of history. *The International Journal of Human Rights* Vol. 15, No. 4, May 2011, s. 520–531.
- MEAD, Walter Russell (1993): *Don't Promise the World* (recenze na knihu OUT OF CONTROL Global Turmoil on the Eve of the Twenty-First Century. By Zbigniew Brzezinski. 231 s. New York: Charles Scribner's Sons). <http://query.nytimes.com/gst/fullpage.html?res=9F0CE4DA1030F937A35757C0A965958260> (www.konzultovány 29.7.2012).
- MEARSHEIMER, John J. (1990): Back to the Future: Instability in Europe after the Cold War. *International Security*, Vol. 15, No. 1 (Summer, 1990), s. 5-56.
- MEARSHEIMER, John J. (2011) *Why Leaders Lie. The Truth About Lying in International Politics*. New York: Oxford University Press.
- MEHTA, Jal (2011): The Varied Roles of Ideas in Politics. From “Whether” to “How”. In BÉLAND, Daniel, COX, Robert, Henry (eds.) (2011) *Ideas and Politics in Social Science Research*. New York: Oxford University Press, s. 23-46.
- MEHTA, Jal (2011): The Varied Roles of Ideas in Politics: From “Whether” to “How”. In BÉLAND, Daniel – COX, Robert Henry (eds.) (2011): *Ideas and Politics in Social Science Research*. New York: Oxford University Press, s. 23-46.
- MENDEL, Miloš (2002): „Střet civilizací“ ve světle vědeckého výzkumu. In. *Žhavé sondy deseti autorů. „Střet civilizací? Dominance Západu, nebo dialog světových kultur“*. Praha: Evropský literární klub, s. 19 – 48.
- MILANI, Mohsen – GIBBSONS, Michael (2001): Huntington's Dangerous Paradigm. *Global Dialogue*; Winter 2001; 3, 1; ABI/INFORM Global. s. 18.
- MINC, Alain (1993): *Le Nouveau Moyen Âge*. Gallimard.
- MODELSKI, George - DEVEZAS, Tessaleno - THOMPSON, William R. (ed.) (2008): *Globalization as Evolutionary Process. Modeling global change. Rethinking Globalizations*. First Edition. New York: Routledge.
- MODELSKI, George (1996): Evolutionary Paradigm for Global Politics. *International Studies Quarterly* (1996) 40, s. 321 – 342.
- MOHAN, Brij (2009): The fall and rise of the Third World. *Journal of Comparative Social Welfare*. Vol. 25, No. 1, February 2009, s. 71–78.
- MONAGHAN, Andrew (2013): The New Russian Foreign Policy Concept: Evolving Continuity. *Russia and Eurasia*, REP 2013/03 (April 2013), London: Chatham House.
- MOORE, Barrington (1966): *Social Origins of Dictatorship and Democracy: Lord and Peasant in the Making of the Modern World*. Boston: Beacon Press.
- MORAVCSIK, Andrew (1997): Taking Preferences Seriously: A Liberal Theory of International Politics. In *International Organization* 51, 4, Autumn 1997, s. 513-553.

- MORAVCSIK, Andrew (2003): Theory Synthesis in International Relations: Real Not Metaphysical. In HELLMANN, Gunther (2003): Are Dialogue and Synthesis Possible in International Relations? The Forum. *International Studies Review* (2003) 5, s. 131-136.
- MORTON, Adam David (2004): New follies on the state of globalization debate? *Review of International Studies* (2004), 30, s. 133–147.
- NAISBITT, John - ABURDENE, Patricia (1990): *Megatrends 2000*. AVON BOOKS: New York.
- NAU, Henry N. (2008): Who Speaks the Truth to Whom? In TICKNER, Ann J. - TSYGANKOV, Andrei (eds.) (2008): Risks and Opportunities of Crossing the Academy/Police Divide. The Forum. *International Studies Review* (2008) 10, s. 155-177.
- NAZPARY, Joma (2002): Post-Soviet Chaos. Violence and Dispossession in Kazakhstan. London: Pluto Press.
- NEUFELD, Mark (1993): Interpretation and the 'science' of international relations. *Review of International Studies* 19, s. 39-61.
- NEUMANN, Iver B. – Wæver, Ole (eds.) (2005): *The Future of International Relations. Masters in the Making*. Taylor & Francis e-Library.
- NEUMANN, Petr (2004): Nový regionalismus ve světové ekonomice. Příklad Spojených států amerických v podmínkách západní hemisféry. *Mezinárodní vztahy* 4/2004, s. 50-60.
- NEUMAYER, Eric - PLÜMPER, Thomas (2009): International Terrorism and the Clash of Civilizations. *B.J.Pol.S.* 39, s. 711–734.
- NEUMAYER, Eric – PLÜMPER, Thomas (2010): Galton's Problem and Contagion in International Terrorism along Civilizational Lines. *Conflict Management and Peace Science* Vol 27(4), s. 308–325.
- NEWSOM, David D. (1995): Foreign Policy and Academia. *Foreign Policy*, No. 101 (Winter, 1995-1996), s. 52-67.
- NIELSEN, Donald A. (2001): Rationalization, Transformations of Consciousness and Intercivilizational Encounters. Reflections on Benjamin Nelson's Sociology of Civilizations. *International Sociology* September 2001, Vol 16(3), s. 406-420.
- NICHOL, Lee - BOHM, David (eds.) (1996): *On dialogue*. First Edition. London: Routledge.
- NIKANDROV, Nil (2013): The South American Defence Council and the Subversive Activities of the Pentagon. *Global Research*, August 27, 2013. <http://www.strategic-culture.org/news/2013/08/26/the-south-american-defence-council-and-the-subversive-activities-of-the-pentagon.html>.
- NORRIS, Pippa - INGLEHART, Ronald (2002): Islamic Culture and Democracy: Testing the 'Clash of Civilizations' Thesis. *Comparative Sociology*, Volume 1, issue 3-4, s. 235-261.
- NOVAK, Michael (2004): *The Universal Hunger for Liberty: Why the Clash of Civilizations Is Not Inevitable*. Basic Books.
- NOVOTNÁ, Markéta (2013): Dánský postoj ke karikaturám proroka Mohameda: když hodnoty hrají prim. *Politologická revue* (2/2013).
- NUSSBAUM, Martha C. (2008): The Clash Within Democracy and the Hindu Right. *Journal of Human Development* Vol. 9, No3 (November 2008), s. 357-375.
- OFUHO, Cirino Hoteng (2009): Teaching IR where it's not supposed to be. In TICKNER, Arlene B. - WÆVER, Ole (eds.) (2009): *International Relations Scholarship Around the World. Worlding Beyond the West. First Edition*. London and New York: Routledge.
- ONEAL, John R. - RUSSETT, Bruce M. (2000): A Response to Huntington. *Journal of Peace Research*, Vol. 37, No. 5 (Sep., 2000), s. 611-612.
- PALAN, Ronen (2007): Transnational theories of order and change: heterodoxy in International Relations scholarship. *Review of International Studies* (2007), 33, s. 47–69.
- PANDA, Jagannath P. (2012): Beijing's Perspective on Expansion of the Shanghai Cooperation Organization: India, South Asia, and the Spectrum of Opportunities in China's Open Approach. *Asian Perspective* (Jul-Sep 2012), Vol. 36, Issue 3, s. 493-530.

- PAWLUCZUK, Włodzimierz (2009): A Borderland Civilization? The Concept of Civilizational Boundary. *LIMES*, 2009, Vol. 2, No. 1.
- PEHE, Jiří (2014): Je Maďarsko na cestě k fašismu? *Radio Plus (Názory a argumenty)*, 30.7.2014. Dostupné z http://www.rozhlas.cz/plus/nazory/_zprava/jiri-pehe-je-madarsko-na-cestech-k-fasismu--1379556 (www konzultovaný 1.8.2014).
- PERUSEK, David (2007): Grounding Cultural Relativism. *Anthropological Quarterly*, Volume 80, Number 3, Summer 2007, s. 821-836.
- PETTY, Geoff (2009): *Teaching Today. A practical Guide*. Fourth Edition. Cheltenham: Nelson Thornes Ltd.
- PFAFF, William (1997): The Reality of Human Affairs. *World Policy Journal*; Summer 1997; 14, 2; ProQuest. pg. 89.
- PIERRE, Andrew J. (1992): The End of History and the Last Man by Francis Fukuyama (recenze). *Foreign Affairs*, Vol. 71, No. 2 (Spring, 1992), s. 189.
- PONGS, Armin (2000): *V jaké společnosti vlastně žijeme? Společenské koncepce – srovnání*. Svazek 1. České vydání první. Praha: ISV nakladatelství.
- POPPER, Karl Raimund (2000): *Bída historicismu*. 2. Opravené vydání. Praha: OIKOYMENH.
- POWERS, Mohammed - EL-NAWAWY, Mohammed (2009): Al-Jazeera English and global news networks: clash of civilizations or cross-cultural dialogue? *Media, War & Conflict* Vol. 2(3), s. 263–284.
- POWERS, Shawn (2008): Examining the Danish cartoon affair: mediatized cross-cultural tensions? *Media, War & Conflict* Vol. 1(3), s. 339-359.
- PROZOROV, Sergei (2009): Giorgio Agamben and the End of History Inoperative Praxis and the Interruption of the Dialectic. *European Journal of Social Theory* 12(4), s. 523–542.
- PRZEWORSKI, Adam - ALVAREZ, Michael - CHEIDUB, José Antonio - LIMONGI, Fernando (1996): What Makes Democracies Endure? *Journal of Democracy* 7.1 (1996), p. 39-55.
- PRZEWORSKI, Adam - LIMONGI, Fernando (1997): Modernization: Theories and Facts. *World Politics* 49.2 (1997), s. 155-183.
- QIN, Yaqing (2010): Why is there no Chinese international relations theory? In Amitav Acharya – Barry Buzan (eds.) (2010): *Non-Western International Relations Theory. Perspectives on and beyond Asia*. 1st ed. London and New York: Routledge.
- RAMAZANI, R. K. (2001): Dialogue: The Need for Theory. *Global Dialogue*; Winter 2001; 3, 1; ABI/INFORM Global. pg. 46.
- RAZVI, Fazal (2011) Beyond the Social Imaginary of ‘Clash of Civilizations’? *Educational Philosophy and Theory*, Vol. 43, No. 3, 2011, s. 225-235.
- RIDLING, Zaine (2001): *Philosophy Then and Now. A Look Back at 26 Centuries fo Thought*. Access Foundation.
- RINGLAND, Gill (2006): *Scenario Planning. Managing for the Future*. 2nd edition. London: John Wiley & Sons Ltd.
- ROBERTSON, Roland (1992): *Globalization: social theory and global culture*. Sage.
- ROBINSON, William I. (2009): *Teorie globálního kapitalismu. Transnacionální ekonomika a společnost v krizi*. FILOSOFIA – ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ, nakladatelství Filozofického ústavu AV ČR, v.v.i.
- ROEDER, Philip G. (2003): Clash of Civilizations and Escalation of Domestic Ethnopolitical Conflicts. *COMPARATIVE POLITICAL STUDIES*, Vol. 36 No. 5, June 2003, s. 509-540.
- ROCHA-PINO, Manuel (2013): The China-European Strategic Parthnership and the Shanghai Cooperation Organization. *Himalayan and Central Asian Studies* (Jul-Dec 2013), Volume 17, Issue 3/4, s. 72-104.
- ROSENAU, James N. (1990): *Turbulence in world politics: a theory of change and continuity*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.

- RUGGIE, John Gerard - KATZENSTEIN, Peter J., - KEOHANE Robert O. - SCHMITTER, Philippe C. (2005): Transformations in World Politics: The Intellectual Contributions of Ernst B. Haas. *Annual. Review of Political Science* 2005. 8, s. 271–296.
- RUGGIE, John Gerard (1983): Continuity and Transformation in the World Polity: Toward a Neorealist Synthesis Theory of International Politics by Kenneth N. Waltz (review) *World Politics*, Vol. 35, No. 2 (Jan., 1983), s. 261-285.
- RUSSETT, Bruce M. – ONEAL, John R. – COX, Michaelene (2000): Clash of Civilizations, or Realism and Liberalism Déjà Vu? Some Evidence. *Journal of Peace Research*, Vol. 37, No. 5 (Sep., 2000), s. 583-608.
- SABARATNAM, Meera (2011): IR in Dialogue but Can We Change the Subjects? A typology of Decolonising Strategies for the Study of World Politics. *Millennium: Journal of International Studies* 39(3), s. 781–803.
- SAKAMOTO, Yoshikazu (1994): Asie dosud žije z dědictví studené války. *Le Monde*, 8. prosince 1992. In: ŠMEJKAL, Václav (1994): *Nový světový nepořádek. Antologie textů o světové politice po skončení studené války*. 1. vydání. Praha: Vysoká škola ekonomická v Praze.
- SAKAMOTO, Yoshikazu (1994a): *Global Transformation: Challenges to the State System*. United Nations University.
- SALTER, Mark B. (2003): The Clash of Civilisations and the War on Terror(ists): An Imperialist Discourse. *Global Dialogue*; Winter 2003; 5, 1/2, s. 116-125.
- SÁNCHEZ, Alex (2008): The South American Defense Council, UNASUR, the Latin American Military and the Region's Political Process, *COHA*, October 1, 2008, <http://www.coha.org/the-south-american-defense-council-unasur-the-latin-american-military-and-the-region%E2%80%99s-political-process/>.
- SAROTTE, Mary Elise (2012): The Global 1989: Continuity and Change in World Politics by LAWSON, George - ARMBRUSTER, Chris - COX, Michael (ed.) (2010) (recenze). *Perspectives on Politics*. March 2012 | Vol. 10/No. 1, s. 221-222.
- SEIB, Philip (2004/2005): The News Media and the "Clash of Civilizations". *Parameters* 34. 4 (Winter 2004/2005), s. 71-85.
- SEN, Amarty (1999): Democracy as a Universal Value. *Journal of Democracy* 10, no. 3 (1999), s. 3–17.
- SENGHASS, Dieter (1998): A Clash of Civilizations. An Idée Fixe? The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order by Samuel P. Huntington (review). *Journal of Peace Research*, Vol. 35, No. 1 (Jan., 1998), s. 127-132.
- SHEA, Jamie (2012): *Keeping NATO Relevant*. Carnegie Endowment for International Peace. Policy Outlook (April 2012), s. 19.
- SHEIKH, Haroon (2008): Nietzsche and the Neoconservatives. Fukuyama's Reply to the Last Man. *Journal of Nietzsche Studies*, Issue 35–36, s. 28-47.
- SHEPARD, Alexandra - WALKER, Garthine (2008): Gender, Change and Periodisation. *Gender and History*, 20 (3), s. 453-462.
- SHEPHERD, Laura J. (2010): Gender Matters: Problematising Masculinity and Femininity in Contemporary Global Politics. In BEESON, Mark – BISLEY, Nick (eds.) (2010): *Issues in 21st Century World Politics*. Palgrave Macmillan, s. 177-190.
- SCHOLTE, Jan Aart (1993): From Power Politics to Social Change: an Alternative Focus for International Studies. *Review of International Studies* (1993), 19, s. 3-21.
- SCHOUTEN, Peer (2011): Theory Talk #40: Kenneth Waltz – The Physiocrat of International Politics. *Theory Talks*. <http://www.theory-talks.org/2011/06/theory-talk-40.html> (4. června 2011).
- SCHUMPETER, Joseph (1980): *Methodological Individualism*. Brussels: European Institute.
- SCHUSTER, Robert (2012): Proč není 21. století japonské? (rozhovor) [online]. *Mezinárodní politika* 7.12.2012.
- SIEGLE, Joseph T. - WEINSTEIN, Michael M. - MORTON, Halper H. (2004): Why Democracies Excel? *Foreign Affairs*, Vol. 83, No. 5 (Sep. - Oct., 2004), s. 57-71.

- SIJBREN, Jong de – KORTEWEG, Rem – POLCHAR, Joshua – USANO, Artur (2012): *New Players, New Game? The Impact of Emerging Economies on Global Governance*, The Netherlands: HCSS (October 25).
- SIL, Rudra - KATZENSTEIN, Peter J. (2010): Analytic Eclecticism in the Study of World Politics: Reconfiguring Problems and Mechanisms across Research Traditions. *Perspectives on Politics* June 2010 | Vol. 8/No. 2, s. 411-431.
- SIMONS, Greg (2010): Fourth Generation Warfare and the Clash of Civilizations. *Journal of Islamic Studies* 21:3 (2010), s. 391–412.
- SINGER, David J. (1961) The Level-of-Analysis Problem in International Relations [online]. *World Politics*, Vol.14, No.1, *The International System: Theoretical Essays* (Oct., 1961), s. 77-92. www.jstor.org/stable/2009557 (www konzultovány 27. května 2011).
- SINGER, Peter (1995): *Hegel*. 1. vydání. Praha: Odeon Argo.
- SINNOT-ARMSTRONG, Walter – FOGELIN, Robert (2010): *Understanding Arguments: An Introduction to Informal Logic*. Eighth Edition. Wadsworth Cengage Learning.
- SITTON, John F. (1998): Disembodied Capitalism: Habermas's Conception of the Economy. *Sociological Forum*, Vol. 13, No. 1 (Mar., 1998), s. 61-83.
- SLOUKOVÁ, Danica: I. *Lakatos – metoda progresu vědeckého poznání* (on-line). Dostupné na [www. http://filosofia.cz/mjs-mvedy-12lakat.html](http://filosofia.cz/mjs-mvedy-12lakat.html) (www konzultovány 27. června 2014).
- SKOCPOL, Theda (1979): *States and Social Revolutions: A comparative Analysis of France, Russia, and China*. Cambridge: Cambridge University Press.
- SKOLNIKOFF, Eugen B. (1989): Technology and the World Tomorrow. *Current History*, 88: 534 (1989: January), s. 5-8, 42-46.
- SMITH, Steve (2002): The United States and the Discipline of International Relations: Hegemonic Country, Hegemonic Discipline. *International Studies Review*, Vol. 4, No. 2, International Relations and the New Inequality (Summer, 2002), s. 67-85.
- SMITH, Steve (2003a): Dialogue and the Reinforcement of Orthodoxy in International Relations. In HELLMANN, Gunther (2003): Are Dialogue and Synthesis Possible in International Relations? The Forum. *International Studies Review* (2003) 5, s. 141-143.
- SMITH, Steve (2003): International Relations and international relations: The Links Between Theory and Practice in World Politics. *JIRD* (2003) 6(3), s. 233-239.
- SMITH, Thomas W. (1999): *History and International Relations*. First edition. London and New York: Routledge.
- SÖDER, Hans-Peter (2007): From universal history to globalism: What are and for what purposes do we study European ideas? *History of European Ideas* 33 (2007), s. 72–86.
- SONG, Weiqing (2013): Feeling safe, being strong: China's strategy of soft balancing through the Shanghai Cooperation Organization. *International Politics* (Sep 2013), Vol. 50, Issue 5, s. 664-685.
- SPENGLER, Oswald (2010): *Zánik Západu. Obrisy morfologie světových dějin*. Praha: Academia.
- STEINER, Juliana Gibson (2012): *The Psychology of Terrorism: A Case Study of Osama Bin Laden*. A Thesis submitted to the Faculty of The School of Continuing Studies and of The Graduate School of Arts and Sciences in partial fulfillment of the requirements for the degree of Master of Arts in Liberal Studies. Georgetown University Washington, D. C. 30 March 2012. ProQuest LLC. UMI 1508680.
- STOJANOVIC, Svetozar (2010): Collapse of communism, crisis of capitalism, and the state of humanity. *Philosophy and Social Criticism* 36(8), s. 903–916.
- STOKES, Gale (2001) The Fates of Human Societies: A Review of Recent Macrohistories. *The American Historical Review*, Vol. 106, No. 2 (Apr., 2001), s. 508-525.
- STRANGE, Susan (1996): *The retreat of the state. The diffusion of power in the world economy*. First edition. Cambridge University Press.

- ŠMEJKAL, Václav (1994): *Nový světový nepořádek. Antologie textů o světové politice po skončení studené války*. 1. vydání. Vysoká škola ekonomická v Praze.
- TADJBAKSHSH, Shahrbanou (2010): International relations theory and the Islamic worldview. In ACHARYA, Amitav, BUZUN, Barry (eds.) (2010): *Non-Western International Relations Theory. Perspectives on and beyond Asia*. 1st ed. London and New York: Routledge.
- TAMÁS, G. M. (1995): The New Nationalism. In TAMÁS, G. M. – HUNTINGTON, Samuel P. – KAPLAN, Robert – MATHEWS, Jessica Tuchman (eds., 1995): *Sources of Conflict. Highlights from the Managing Chaos Conference*. United States Institute of Peace. August 1995, s. V, 3-5.
- TANG, Shiping (2010): Social Evolution of International Politics: From Mearsheimer to Jervis. *European Journal of International Relations* 16(1), s. 31–55.
- TEHRANIAN, Majid (2001): Towards a Fourth Civilization: The Dawning of the Information Age. *Global Dialogue* (Winter 2001), 3(1), s. 112-123.
- TESTAS, Abdelazis (2003): Models of Cultural Exclusion and Civilizational Clashes: A comparison between Huntington and Siddiqui, *Islam and Christian-Muslim Relations*, 14:2, s. 175-187.
- THE ECONOMIST (2012): Older and wiser?; age and wisdom. *The Economist*, 7.4.2012. <<http://search.proquest.com/docview/992855007?accountid=37662>>.
- THOMPSON, Peter (1994): Progress, Reason and the End of History, *History of European Ideas*, Vol. 18, No. 3, s. 361-371.
- TICKNER, Arlene B. - WÆVER, Ole (eds.) (2009): *International Relations Scholarship Around the World. Worlding Beyond the West. First Edition*. London and New York: Routledge.
- TICKNER, J. Ann - SJOBERG, Laura (2007): Feminism. In DUNNE, Tim – KURKI, Milja (eds.) (2007): *International Relations Theories. Discipline and Diversity*. Oxford University Press, s. 186-202.
- TODOROV, Tzvetan (2010): *The Fear of Barbarians. Beyond the Clash of Civilizations*. Chicago: The University of Chicago Press.
- TOYNBEE, Arnold Joseph (1995): *Studium dějin*. Práh.
- TROFIMENKO, Henry (1990): The End of the Cold War, Not History, *The Washington Quarterly*, 13:2, s. 21-35.
- TUGSBILGUUN, Tumurkhuleg (2008/2009): Does the Shanghai Cooperation Represent an Example of a Military Alliance? *The Mongolian Journal of International Affairs*. Number 15-16 (2008/2009), s. 59-106.
- TURNER, Bryan S. (2009): Globalization and its possible futures: In TURNER, Bryan S. (2009): *Routledge International Handbook of Globalization Studies*. USA: Routledge.
- TUSICISNY, Andrej (2004): Civilizational Conflicts: More Frequent, Longer, and Bloodier? *Journal of Peace Research*, Vol. 41, No. 4 (Jul., 2004), s. 485-498.
- VALBJØRN, Morten (2008): Before, during and after the cultural turn: a 'Baedeker' to IR's cultural journey. *International Review of Sociology - Revue Internationale de Sociologie* Vol. 18, No. 1, March 2008, s. 55-82.
- VAN NOTTEN, Philip (2005): *Scenarios development: a typology of approaches* [on-line]. Dostupné na <http://www.oecd.org/dataoecd/27/38/37246431.pdf> (www konzultovány 16. července 2011).
- VARAS, Augusto (2008): Brazil in South America: from indifference to hegemony. *FRIDE*, Comment, May 2008.
- VERTIGANS, Stephen (2010): British Muslims and the UK government's 'war on terror' within: evidence of a clash of civilizations or emergent de-civilizing processes? *The British Journal of Sociology*, Volume 6, Issue 1, s. 26-43.
- VESELÝ, Zdeněk – ZELENICKÁ, Zuzana (2011): *Global Politics in Hard Times*. Professional Publishing.
- VOLPI, Frédéric (2004): Pseudo-Democracy in the Muslim World. *Third World Quarterly*, Vol. 25, No. 6 (2004), s. 1061-1078.

- WAGAR, Warren W. (1992): *A Short History of the Future*. Second Edition. Chicago and London: The University of Chicago Press.
- WAHEED, Amjad et al. (2012): Exploring “The Clash of Civilization as a Paradigm” and the “Cause of the Civilizational clash”: *a review of literature*. *International Journal of Business and Social Science* Vol. 3 No. 16 [Special Issue – August 2012], 113-131.
- WALLACE, William (1996): Truth and Power, Monks and Technocrats: Theory and Practice in International Relations. *Review of International Studies* 22(3), s. 301-21.
- WALLERSTEIN, Immanuel (1996): „Peace, Stability, and Legitimacy, 1990-2025/2050.“ In *The Fall of Great Powers: Peace, Stability, and Legitimacy*. Oslo: Scandinavian University Press.
- WALLERSTEIN, Immanuel (2008): *Evropský univerzalizmus. Rétorika moci*. Vydání první. Praha: Nakladatelství SLON.
- WALLERSTEIN, Immanuel (2012): Hospodářská restrikce – na či úkor? [on-line]. www.blisty/art/66553.html (www.konzultovány 25. prosince 2012).
- WALT Stephen M. (1998): International Relations: One World, Many Theories. *Foreign Policy*, No. 110, Special Edition: Frontiers of Knowledge. (Spring, 1998), s. 29-32+34-46.
- WALT, Stephen M. (1997): Building up new bogeymen. *Foreign Policy*; Spring 1997; 106; ProQuest. pg. 176.
- WALT, Stephen M. (2005): The Relations between Theory and Policy in International Relations. *Annual Revue of Polital Science*, 2005. 8, s. 23–48.
- WALTZ, Kenneth N. (1979): *Theory of International Politics*. Addison – Wesley Publishing Company.
- WALTZ, Kenneth N. (1993): The Emerging Structure of International Politics. *International Security* 18 (Fall), s. 44-79.
- WALTZ, Kenneth N. (2000): Structural Realism after the Cold War. *International Security*, Vol. 25, No.1 (Summer 2000), s. 5-41.
- WANG, Jisi (ed.) (1995): *Civilization and International Politics: Chinese Scholars’ Debates on Clashes of Civilizations*. Shanghai People’s Press.
- WANG, Yiwei (2009) China. Between copying and constructing. In TICKNER, Arlene - B., WÆVER, Ole (eds.) (2009) *International Relations Scholarship Around the World. Worlding Beyond the West. First Edition*. New York: Routledge.
- WEBER, Cynthia (2005): *International Relations Theory: A Critical Introduction*. Second Edition. New York and London: Routledge.
- WEBER, Cynthia (2010): After Liberalism. *Millennium: Journal of International Studies* Vol.38 No.3, s. 553–560.
- WHITE, Stephen - OATES, Sarah - MILLER, Bill (2003): The ‘Clash of Civilizations’ and Postcommunist Europe. *Comparative European Politics* (2003) 1, s. 111–127.
- WIGHT, Martin (1995): Why Is There No International Theory. In DER DERIAN, James (ed.) (1995): *International Theory: Critical Investigations*. New York: New York University Press.
- WILLIAMS, Howard - SULLIVAN, David - MATTHEWS, Gwynn (1997): *Francis Fukuyama and the end of history*. Cardiff: University of Wales Press.
- WILSON, Richard W. (2000): The Many Voices of Political Culture: Assessing Different Approaches. *World Politics*, Volume 52, Number 2, January 2000, s. 246-273 (Review).
- WINCOT, Daniel (2011): Ideas, Policy Change, and the Welfare State. In BÉLAND, Daniel - COX, Robert, Henry (eds.) (2011): *Ideas and Politics in Social Science Research*. New York: Oxford University Press.
- WISIALOWSKI, Bart Nathan (2010): *Metanarratives of the New World Order: Analyzing Narrative Discourse and ‘The End of History’ as Case Study*. DISSERTATION submitted in partial satisfaction of the requirements for the degree of DOCTOR OF PHILOSOPHY in History. UNIVERSITY OF CALIFORNIA, IRVINE, 2010. UMI Number: 3397323.
- YANG, Yue (2009): Analyze the One-Sidedness of “Clash of Civilizations”. *Journal of Politics and Law* Vol. 2, No. 3, September 2009, s. 97-99.

- YEISLEY, Mark Owen (2010): *The End of Civilizations: The Role of Religion in the Revolution of Subnational Conflict, 1946-2007*. Dissertation submitted in partial fulfillment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy in the Department of Political Science in the Graduate School of Duke University (UMI:Dissertation Publishing 3397302). ProQuest LLC.
- YURDUSEV, Nuri A. (2003): *International Relations and the Philosophy of History. A Civilizational Approach*. New York: Palgrave Macmillan.
- ZAKARIA, Fareed (1997): The Rise of Illiberal Democracy. *Foreign Affairs* 76 (November–December 1997), s. 22-43.
- ZAKARIA, Fareed (2008): *The Post – American World*. New York (London): W.W. Norton & Company.
- ZAKARIA, Fareed (2009): Sam Huntington, 1927--2008: With ideology disappearing as a source of identity, he saw religion moving to the fore. *Newsweek* 153. 2 (Jan 12, 2009): n/a.
- ZAKARIA, Fareed (2012): *Budoucnost svobody. Neliberální demokracie v USA i ve světě*. Praha: Academia 2012.
- ZANIN, Toby (2009): Samuel P. Huntington and the ambiguities of American power. *International Journal, Autumn* 2009. s. 1109-1116.
- ZITTOUN, Philippe (2015): Je suis Charlie. A co dál? *Hospodářské noviny*, 12. ledna 2015, s. 3.
- ZIV, Guy (2011): Cognitive Structure and Foreign Policy Change: Israel's Decision to talk to the PLO. *International Relations*. 25(4), s. 426–454.
- ZOTOI, Costin-Mădălin (2013): Shanghai Cooperation Organization – Legal Coordinates, Present and Perspectives. “Carol I” National Defence University: *The International Annual Scientific Session Strategies XXI*, s. 9.